ד"ר א. קאראלניק

געזאמלטע ווערק

נ. פאסענאל

דר. א. קאַראַלניק

דאָס בוך פון בלעטער

צווייטער טייל

י. מאטענקא

פאַרלאג „אחיספר"
בייגעזעלשאַפט „צענטראַל"
ווארשע נאוואליפקי 7.

י. מאטענקא

אינהאַלט:

זײט

I

1) שעקספּיר 7
2) העגריק איבסען 14
3) טאָמאס האַרדי 30
4) דזשעראָם ק. דזשעראָם 38
5) ווּיסענטע בלאַסקאָ־איבאַניעס 43
6) זשול ווערן 52

II

7) געהאַרט האויפטמאַן 61
8) ריל̈קע 68
9) ריכאַרד דעמעל 74

III

10) יאָהאַן גאָטפריד העגעל 85
11) מאַרקס אוּן דער מאַניפעסט 92
12) פּיער זשאָזעף פּרודאָן 98
13) קראָפּאָטקין 118

IV

14) ווּלאַדימיר קאָראָלענקאָ 129
15) לעאָניד אַנדרייעוו 135
16) מיכאיל אַרציבאַשעוו 142
17) פיאָדאָר סאָלאָגוב 150
18) ווּלאַדיסלאַוו רייַמאָנט 158

V

19) נאַפּאָלעאָן 169
20) לינקאָלן 177
21) טשעמבערלען 183
22) ווּילסאָן 191
23) דזשענינגס בריַען 207
24) ראָבערט מעריאָן לאַפאָלעט 215
25) סענאַטאָר עדווין פּלעד 223
26) הערבערט אַסקוויט 231

Copyright by Dr. A. Coralnik & S. Sreberk NEW-YORK 1928

Printed in Poland

Druk. Sikora i Milner Nowolipki 6.

I

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/unknown0000drco

שעקספיר.

איך זע אַ סטאַטוע, די וועגוס אין דעם וואַטיקאַן, וואָס שטייט אין רוים אָדער דעם פאַרנעזישן הערקולעס, וואָס שטייט אין נעאַפּאָל? איך זע אַ ביליד — מענטשלעכע געשטאַלטן, אויפגעפאַסט און פאַרגעשטעלט אַזוי נייַ, אַזוי טיף. איך זע פאַרבן אַזוי אָריגינעל און באַצויבערנדיק צוזאַמענגעשטעלט—און איך פריי זיך. וואָס איז מיר דער חילוק, ווער דער קינסטלער איז, וואָס איז מיר די נפקא-מינה, ציי האָט ער געטראָגן דעם נאָמען אָדער אַן אַנדערן, אין אַ וואַסער צייט ער האָט גערעבט, וואָס האָט מיט אים פאַסירט. מאַכט עס מיך רייכער, טיפער, פאַרשטיי איך בעסער דאָס קונסטווערק? ווי אַ בארג, ווי אַ בלאָק פון מירמלשטיין, ווי אַ בוים שטייט דאָס קונסטווערק אַליין, איינזאַם, ווי אַלצדינג אין דער וועלט, ווי יעדעס באַשעפענישׂ. דעם טיפסטן סוד טראָגט עס אין זיך אַליין. און נאָר פון מענטש צו מענטש, פון נשמה צו נשמה קען מען עס פילן. וואָרים דער העכסטער וועג פון קומען צו קונסט איז דאָס דערפילן זי. ווי דער העכסטער און אייניקער וועג צום לעבעדיקן מענטשן, צו יעדן „ניכט-אין". נאָר לעבן דעם גרויסן און שמאָלן וועג זענען פאַראַן בריייטערע, קלענערע וועגן און סטעזשקעס, דורך וועלכע מיר קומען צו קונסט. און אייניער פון זיי — דאָס פאַרשטיין פון די אויסערע סיבות, וואָס האָבן באַגלייט דעם שאַפנספראָצעס פון דעם דיכטער, דעם קאַלאָריט פון זיין צייט, די אויסערע געשיכטע פון זיין סביבה. אָפט מוז מען די קלענערע, בריייטערע וועגן דורכוואַנדערן, איידער מען קומט צום סוד פון דעם אייניקן וועג...

מסופק, צי איז טאקע אָט דער וויליאם שעקספיר אונזער שעקספיר, דער דיכטער פאר דער גאַנצער וועלט אוּן פאר אלע צייטן, דער גרויסער דיאלעקטיקער פון דער מענטשן-נשמה? איז דען אַ חידוש, וואָס געלערנטע חוקרים זוכן נאָך דעם „ריכטיקן" שעקספיר, טרעפן אויף דעם אָדער אויף יענעם פון זיינע בני-דור, אויף פראַנסיס בעקאן, דעם פילאָזאָף, אויף לאָרד רוטלאַנד, אויף אַנטאָני בעקאן אוּן נאָך אַנדערע?

שעקספיר איז א רעטעניש, זיין שאַפן איז א רעטעניש. דורכ-דרינגען ביז זיין טיפן סוד וועלן מיר קיינמאָל נישט קענען. מיר קענען אים נאָר אונז פאָרשטעלן, מער צי ווייניקער, אין שפיגל פון זיין טויט.

ס׳איז געווען די שטאַרקסטע אוּן אינטערעסאַנטסטע צייט פון דעם ענגלישן לעבן—דער ענגלישער רענעסאַנס. דער איז אהינצו גע-קומען שפעטער, ווי קיין דרום-אייראָפּע. דאָס פופצעטע אוּן זעכצעטע יאָרהונדערט ׳איז פאר אייראָפּע געווען דער גרויסער פרילינג. ער האָט זיך אַנגעהייבן אין איטאַליע, אריבערגעוואָרפן זיך קיין פראַנק-רייך, קיין שפאַניע — ביז ער איז געקומען קיין ענגלאַנד. אין איטלעכן לאַנד האָט ער אָנגענומען אַנדערע פאָרמען. אין איטאַליע האָט דער מיט זיך געברַאכט דעם אויפשוואונג פון בילדערקונסט, מא-לעריי, סקולפטור אוּן וויסנשאַפט. אין ענגלאַנד האָט דער אָנגענומען א רעליגיעז-פאָליטישע פאָרם.

אין איטאַליע איז דאָס געווען א „רענעסאַנס", ד. ה. א ווידער-געבוירן ווערן, א תּחית-המתים פון אלטער, פאַרגראָבענער, אָפּגע-שטאָרבענער קולטור. אין ענגלאַנד איז דאָס געווען אַ „רעפאָרמאַציע", אַן אומגעשטאַלטונג, אַן אומגיסונג פון די לעבנספאָרמען, וואָס זענען ביז אהינצו געווען. דער ענגלענדער איז בטבע נישט קיין צעשטערער. ער האָט פיינט פלעצלעכע ענדערונגען. ווי די ענגלישע ליכט-עפענטן זענען נישט שארף, האָבן נישט קיין פלעצלעכע איבערגענג, נאָר בא-האַלטן אפילו אין ליכט א ביסל פון טונקל, און דאָס טונקל זאָל נישט זיין פעך-שוואַרץ, אזוי איז דער ענגלישער טעמפעראַמענט, די ענגלישע קולטור בכלל. א פאַלק פון מערקווירדיקע היפוכים, — מיט דער שטאַרקסטער פאַנטאַזיע און פאַרחלומטקייט, מיט דעם שטאַרקסטן ליריזם אוּן מיט אזא געזונטן, פאַרביסענעם, טרוקן-פראַקטישן זין. א פאַלק אָן א טיפן אינטעלעקט, אָבער מיט געוואַלדיק שטאַרקע אינ-

שעקספּיר, דער רייכסטער און בריטסטער דיכטער פּון אַלע צייטן, שטייט אייגנטלעך אויסער יעדער סביבה. איז האָמלעט אָדער אָטעלאָ אָדער קארדעליאַ אָדער קאליבאן — זענען אַלע גרויסע, אייביק-מענטשלעכע, נשמה-סימבאָלן אָפּהענגיק פּון א צייט אָדער פּון א באַשטימטן פּלאַץ? לעגענדן, וואָס זענען די עלטער אַליין, גרייז-גרוי, ווי דער מענטש, און יונג, ווי ער. זיי זענען נישט געבונדן אין א צייט. היינט אַזוי פּריש און הייס, ווי פּאַר דריי הונדערט יאָר און מאָרגן מן-הסתּם ווייטער יונג און פּריש, ווי היינט. ווי אַלע גרויסע פּראָבלעמען אין דערשיינונגען פּון דעם יסודותדיקן מענטשלעכן לעבן: ליבע, האַס, קנאה, שנאה, קלוגהייט און נאַרישקייט, אינטעלעקט און געפּיל. אַז איר לעזט די גרויסע אַלט-גריכישע דראַמאַטיקער — עסכיל, סאָפאָקל, עווריפּיד—מוזט איר, נישט ווילנדיק, תּמיד געדענקען עסכיל, סאָפאָקל, עווריפּיד—מוזט איר, נישט ווילנדיק, תּמיד געדענקען אָן דער צייט, אין וועלכער זיי זענען באַשאַפן געוואָרן, ווייל זיי זענען געגרינדעט אויף א גצווויסן קרייז פון אידעען און לעבנס-באַגריפן וואָס זענען אונז פרעמד. פרעמדע אמונות, ווייטע פּאָרשטעלונגען איבער דעם לעבן. אַפילו די אַלגעמיין-מענטשלעכסטע פון די אַנטיקן-דראַמען — די „אַנטיגאָנע" — איז אויך צונויפּגעבונדן מיט א באַשטימטער אַלט-רעליגיעזער אידעע.

ביי שעקספּירן איז נישטאָ קיין א ציין אידעע, ס׳איז א ים, ס׳איז דאָס לעבן אַליין מיט אַלע זיינע ווידערשפּרוכן, מיט אַלע זיינע יאָ און ניין, מיט זיין קינדישן לאַכן און אַלט-קלוגן שמייכל. אַלצדינג געפּינט מען דאָרט. ס׳איז א ים. אוּן האָט א ים א היסטאָריע?

שעקספּירס לעבן מיט זיין גאַנצער רעטענישדיקייט איז שוין אַליין א סימבאָל, א מין שליסל צו שעקספּירס קונסט. ווער איז ער געווען? וואָס ווייסן מיר פּון אים, דעם נשמה-רייכסטן פּון אַלע מענטשן? מיר ווייסן כּמעט גאָרנישט. און דאָס ביסעלע, וואָס איז אונז איבערגעבן געוואָרן, פּאַסט אַזוי ווייניק מיט דעם שעקספּיר, וואָס מיר קענען. אַן אומגעבילדעטער, א געווייניקער שוישפּילער, א געלט-ליבהאָבער, כּמעט א קמצן, שוין אין די מיטעלערע יאָרן צוריקגעצויגן זיך פּון דעם „געשעפט", געקויפט זיך א נחלה אין זיין שטעטל, געוואָרן א קליין באַלעבעסל, געלאָדן זיך מיט א שכן איבער א פּאָר שילינגס, איבערגעלאָזט א חוצפּהדיקע, כּמעט עם-הארצדיקע צוואה — דאָס איז וויפיאָם שעקספּיר דער מענטש, דאָס ווייסן מיר פּון אים. איז דען א וואונדער, אַז א סך מענטשן זענען

סאַטירע באַשריבן. צווישן די קלאַסן איז געווען אַ תהום. די פּאָליטישע קערפּערשאַפט האָט זיך נאָך נישט אַנטוויקלט צו אַ נאַציאָנאַל-קולטורעלער. די היסטאָרישע אַנטוויקלונג פון ענגלאַנד האָט מיט זיך געבראַכט פריער, ווי אין דעם איבעריקן איראָפּע אַ צוזאַמענשטויס פון די קלאַסן, אַ באַפרייונג פון דעם אינדיווידואום. בשעת אין פראַנקרייך און אין דעם איבעריקן איראָפּע, — אַ חוץ איטאַליע — האָט געהערשט דער שטאַרקער פעאָדאַליזם, האָט אין ענגלאַנד שוין אָנגעהייבן צו שפּילן די גרויסע ראָלע דער מיטעלערער קלאַס, די בורזשואַזיע, דער קיינאָדע („דזשענטרי"), האָט זיך אָנגעהייבן אַן ענדערונג אין דער סאָציאַלער סטרוקטור. ראָמאַנען און גערמאַנען אין קעלטן, אַדעליקע און בירגערלעכע — אַלע אינאיינעם האָבן געבילדעט איין גאַנצן, זעלבסטבאַווסטן נאַציאָנאַלן אָרגאַניזם. ענגלאַנד איז דעמאָלט אַריינגעטראָטן אין דער ערשטער צייט פון איר וועלטהערשאַפט. אין 1588 האָט פיליפ דער קאַטולישער, פון אראגאָן און קאַסטיליע, דער בלוטיקער קעניג פון שפּאַניע, געוואָלט גובר זיין ענגלאַנד, גובר זיין דעם פּראָטעסטאַנטישן געדאַנק אין דער קריסטלעכער וועלט. ענגלאַנד איז דעמאָלט געשטאַנען אויף דער וואָגשאָל. אַלע שאַנסן זענען געווען פאַר שפּאַניע און קעגן ענגלאַנד. שפּאַניע איז געווען גרעסער, רייכער, האָט געהאַט דעם גרעסטן פלאָט. ענגלאַנד איז ניצול געווארן דורך אַ שטורעם אויף דעם ים, כמעט אָן אייגענע כוחות. עס קיינגט, ווי אַ לעגענדע, דאָס האָט אָבער באַשטימט דאָס גאַנצע ווייטערע לעבן פון דער ענגלישער נאַציע. אַ שטאַרקייט, אַ גוואַלדיקער מוט איז געקומען איבער דעם ענגלענדער, אַ לוסט צו אַוואַנטורעס, צו געוואַגטע רייזן, צו פּרעמדע לענדער, שפּראַכן, קולטורן. אין דער גאַנצער וועלט האָט מען דעמאָלט געזען ענגלישע סוחרים, ענגלישע רייזנדער, ענגלישע שיפער: אין וועלטיק און אין מאָדריד, אין פּאַריז און אין קעלן, אין מאָסקווע ביי איוואַן דעם שרעקלעכן און אין די וויטע סטעפּן פון פּערסיע. און די ענגלענדער סער וואָלטער ראַלעי און פרענסיס דרעיק האָבן זיך אויך אין דער נייער וועלט געלאָזט. אַלע האָבן זיי מיטגעברַכט אהיים, קיין לאַנדאָן, נייע מנהגים, נייע מאָדעס, נייע ווערטער און — געלט, געלט. אין דער גאַנצער וועלטגעשיכטע איז כמעט נישטאָ אַזא צייט, וואָס זאָל זיין אַזוי שטאַרק, רייך און פריילעך, ווי דער קורצער פעריאָד צווישן דער ענגלישער רעפאָרמאַציע און דער ענגלישער רעוואָלוציע, אַדער גענויער גערעכנט — צווישן דער עליזאַבעטינישער און דער

סטינקטן. דערפאר איז זייער כּלאָפּיע אָרעם, אָבער זייער פּאָזיץ אַזוי רייך און אמת...

די צייט פון שקספּירן, די צייט פון קעניגין עליזאַבעט, ווי מען רופט אָן געווײַנלעך די שקספּיר-עפּאָכע, דאָס זעכצעטע יאָר-הונדערט, איז געווען אַן איבערגאַנג-צייט. דעמאָלט האָט זיך אייגנט-לעך געענדיקט דער גרויסער פּראָצעס פון דער נאַציאָנאַלער אַסימי-לאַציע, דאָס צוזאַמענוואַקסן פון די דריי גרונט-עלעמענטן אין ענגלישן פאָלק – דעם קעלטישן, דעם גערמאַנישן (דעם סאַקסאָנישן) און דעם פראַנצויזיש-נאָרמאַנישן. דריי קוילטורן, דריי פסיכישע ראַסן. עס האָט געדויערט לאַנג – אַ סך הונדערטער יאָרן ביז די דריי פלאַסטן האָבן זיך אויף שטענדיק פאַרהעפט און געבידעט איין פונדאַמענט. אָ פּאָר הונדערט יאָר פאָר דער עליזאַבעטינישער צייט, אין דעם פערצעטן יאָרהונדערט האָט דער געבידעטער, דער רייכער קלאַס אין ענג-לאַנד געוואַלט פראַנצויזיש און געשריבן לאַטיניש. דער גרויסער מיטל-אַלטערלעכער דיכטער פון ענגלאַנד, טשאָוסער, זאָגט אין איינעם פון זיינע סאָנעטן איבער אַ דאַמע: „זי האָט געערעט פראַנצויזיש, ווי מען האָט עס געלערנט אין די שולן פון סטראַטפאָרד, דאָס פאַריזער אָבער האָט זי נישט פאַרשטאַנען". די פראַנצויזישע קולטור אין פראַנקרייך און די פראַנצויזישע קולטור אין ענגלאַנד האָבן קיין שום שייכות נישט געהאַט, זענען געגאַנגען אין פאַרשידענע וועגן. אָבער דער פראַנצויזישער אריסטאָקראַטישער אינפלוס האָט אַ ריזענג צייט אויפגע-האַלטן און פאַרהאַמפערט דאָס אויסשפרייטן זיך פון דער אייגן-ענגלי-שער אינדיווידואַליטעט מיט אַלע אירע חסרונות און מעלות. מיט טשאָוסער און זיינע „קענטעבערי לידער" האָט זיך אָנגעהייבן די אייגענע ענגלישע קונסט. טשאָוסער איז געווען, ווי אַן ענגלישער דיכטער פון 17-טן יאָרהונדערט האָט אים אָנגערופן, „דער טאָג-ברענגער". ער שטייט ביים זונאויפגאַנג פון דער ענגלישער קולטור. און זי איז געוואַקסן און בריטער, קרעפטיקער געוואָרן. ענגלאַנד, אַלס פּאָליטישער אָרגאַניזם, האָט באַקומען אַלץ מער כּוח, איז געוואָרן רייכער, און דער אינדי-ווידועלער ענגלענדער האָט געווונען רחבת-ידים, בריטקייט, גבירישי-קייט, זעבנסלוסט. דער ענגלענדער פון דעם מיטלאַלטער, ווי דער מיטלאַלטערעכער איראָפּעער בכלל, איז געווען אָדער הער, דער פּעאָדאַלער באָראָן, אָדער „סעדריק דער קנעכט" מיט דער קוי-גלאָק אויפן האַלדז, ווי קאַרלייל האָט עס אָמאָל מיט ביטערער און גלייענדיקער

געטרעטן צו זיין גרויסן טורעם. און אויך מיר קענען ברייטער אויפּ־
פּאַסן, וועז מיר קומען צו אים צו פון היסטאָריישן וועג.

איך וויס נישט, צי פּאַרשטייען מיר אים דעמאָלט בעסער. עמערסאָן האָט ריכטיק געזאָגט: „די געשיכטע, וועלכע שעקספּיר מאָלט, איז געווען אין דער ווירקלעכקייט אָרעמער, אַידער ער האָט זי גע־
זען". די ווירקלעכע עליזאַבעט אָדער דזשיימס אָדער לואיס זענען געווען גענאָלטע שטעקלעך פאַר דעם מכשף.

די צייט פון שעקספּיר דערקלערט אונז נישט די נשמה פון שעקספּיר. אָבער דער שפּיגל, וואָס שעקספּיר האָט אונז געזאָזט, האָט זיין צייט גענאַכט רייך און פּרעכטיק און גראַנדיוז. די גרעסטע דאַנקבאַרקייט פון אַ מענטש צו זיין דור — מאַכן נישט נאָר זיך, נאָר זיין גאַנצע צייט פאַר אַ שיינער, אייביק־יונגער לעגענדע.

קראָמוועלישער צייט. אין איטאַליע האָט דער קאַטאָליציזם אָפּט געהינדערט די פרייע אַנטוויקלונג פון דעם מענטשן. אין ענגלאַנד האָט אין דער שעקספיר-צייט די רעליגיע קיין ראָלע נישט גע-שפּילט. דער קאַטאָליציזם איז באַזיגט געוואָרן, אָבער דער פּורי-טאַניזם — ענגלאַנדס גרעסטער אומגליק — האָט נישט באַקומען די שליטה איבער ענגלאַנד. מען איז אין ראָנדאָן נאָך געווען פריי אין יענער צייט און דערפאַר איז דער אידעאַל פון יענער צייט געווען — נישט דער קריסטלעכער, דער מאָראַליש-אַסקעטישער מענטש, נאָר דער פריי און אַלזייטיק אַנטוויקלטער, נאַטירלעכער מענטש, דער „אדם השלום".

דער בעסטער — פאַר שעקספּירישער — דיכטער פון דער צייט, עדמונד ספענסער, האט אין זיין שיינער אַלעגאָרישער פּאָעמע „פּעעריי קווין" (די פייַן-קעניגין) אויסגעמאָלט דעם אידעאַל טיפּ פון דעם צייט-מענטש. סער גלעד, דער באַליבטער אַלט-ענגלישער לע-גענדן-העלד, פאַרלירט זיין קריסטלעכע קלייַנקייט, ווערט „דזשענטל", איידל, גוט, „נוה על הבריות", צוגלייך אָבער אַ מענטש, נישט קיין שאָטן פון אַ אידעע.

פון איין זייט ספענסער מיט זיין ליבע פון „דזשענטלעס", פון דער אַנדערער זייט אָבער קריסטאָף מאַרלאָו, דער געניאַלער וואַגאַבונד, דער אמתער רענעסאַנס-מענטש אויפן ענגלישן באָדן, ליידנ-שאַפטלעך-ווילד אין זיין באַגערן און גרענצלאָז אין זיין וויזן. אַ לייקענער פון אַלע טראַדיציעס, פול לעבנסלוסט, פול מיט אַ שטאַר-קער הייכיקער מעלאָדיע, אַ ווילנסמענטש, אַ תאווה-מענטש, אַ מענטש פון שטאַרקע עפעקטן, פון רייכע פּאַרבן, גלייך ווי ער וואָלט גע-שטאַנען אין אַ הייסן זומערטאָג אין דער גליענדיקער זון צו מיטאָגצייט און וואָלט געווען פאַרשיכורט פון דער זון.

עס איז געווען ענגלאַנדס הייסע מיטאָג-שעה, און דאָס בלוט פון יענע מענטשן איז געווען הייס און רויט. קונסט לעשט ליידנ-שאַפטן, אָבער שכל רעגולירט זיי. ענגלאַנד האָט נישט געהאַט דעמאָלט קיין קינסטלעריישן טעמפּעראַמענט, אָבער אַ פראַקטישן שכל, אַ שטאַרקן ניכטערן פאַרשטאַנד.

לאָרד ביקאָן איז געווען ענגלאַנדס מוח; ספענסער, מארלאו, ביקאָן — איך רוף אָן נאָר דריי רעפּרעזענטאַטיוון, סימבאָלישע נעמען — דאָס זענען געווען די דריי עלעמענטן פון שעקספּירס שאַפן. אָדער, בעסער געזאָגט, די דריי וועגן, אויף וועלכע שעקספּירס דור איז צו-

שטאָט, סקיען נאָרוועגען, זיין פאָטערלאַנד. גאַנץ סקאַנדינאַוויע איז יום־טובדיק געשטימט. געווען א שטאַטס־יובילי. אַ פאַלקס־יום־טוב, אַ רעגירונגס־צערעמאָניע. אָסלאָ, – אָדער ווי עס האָט אין איבסענס צייטן געהייסן – קריסטיאַנאַ, – שיין אילומינירט, רעדעס ווערן געהאַלטן, – פּראָפעסאָרן אין שווארצע טאַלאַכן זאָגן שבחים, דעלע־גאַציעס קומען פון אַלע לענדער, אפילו פון אַמעריקע. פון דעם לאַנד, ווו – ווי עס האָט זיך אויסגעוויזן איבסענען – „די מענטשן זענען נישט גוט". גוטע מענטשן קומען. פיינע מענטשן, מענטשן, וואָס דינען געטריי דעם שטאַט און די פארשידענע געזעלשאַפטן–פון קאַפּיטאַל און פון אידעאַל, – עס איז דאָך דאָס אייגענע, – מיט איין ווארט, „די זיילן פון דער גאַזעלשאַפט". און זיי רעדן אַלע, און זיי לויבן אלע דעם, וואָס האָט פון זיי אלע חזק געמאַכט ביים לעבן, זייער ערגסטן שונא – הענריק איבסענ. די גאַזעלשאַפט האָט געגומען נקמה אָן איר קעגנער – זי האָט אַרויסגעשטעלט זיין ארון אין אַ פאַנטאָן.

אַזוי איז שוין דער מנהג פון די, וואָס קאָנען זיך נישט ווערן. מען שניידט אים די האָר, שמשונען–און מען מאַכט אים אויס די אויגן – כדי ער זאָל נישט זען מער, ווי די אַנדערע, כּדי ער זאָל ווערן פונקט אַזוי בלינד, ווי אַלע. דער היסטאָריישער פראָצעס איז אַזוי: קומט צווישן בלינדע אַן איין־אויגיקער – שטורמען זיי אַנטקעגן אים, שלאָגן אים מיט זייערע שטעקנס – און דווקא אין זיין זעענדיקן אויג. און ווען זיי פילן, אַז ער איז שוין אויך בלינד – דעמאָלט קרוינען זיי אים פאָר דעם קעניג: ער איז דאָך א יחסן–ער האָט דאָך א מאָל געזען.

אוּן רעדט מען אויפן מאַרק, אין דער גאַס פון „נביאים" – וואָס פאָר נביאים עס זאָלן נישט זיין–ווייסט, אַז מען האָט זיי פאָר־געסן. אוּן לייגט מען צעשפרייט אויף זייערע קברים – הייסט עס, אַז זיי, די נביאים, זענען ווידעראַמאָל געשטאָרבן – אָן „השארת הנפש".

איז איבסען שוין אויך אַזוי טויט? נאָך אַ פאָר יאָר, נאָך א קורצן שפּאַן – פאַרגעסן און פאַרשוווּנדן?

איך האָב מורא, אַז עס איז אַזוי. קיינער קעמפט נישט מער אַנטקעגן אים, קיינער האָט אים נישט מער פיינט. איז עס דערפאָר, וואָס ער זאָגט שוין נישט קיינעם גאָרנישט?

מיט צוואנציק־דרייסיק יאָר צוריק: א לעבעדיקע קראַפט. דע־מאָלט איז עס נאָך מעגלעך געווען, אַז אַן איבסען־פאַרשטעלונג זאָל

הענריק איבסען.

1

„דער גרעסטער אמת פון דער זאַך איז: די היינטיקע אייראָפּעישע ליטעראַטור און מוזיק בילדן אַ ביבל פאַר זיך אַליין, וואָס האָט פאַר אונדז אַ גרעסערע באַדייטונג, ווי די אַלטע העברעישע ביבל... איך גלויב, אַז איבסען האָט באוויזן דאָס רעכט פון דער דראַמע אויף דעם ראַנג פון הייליקע שריפטן – און זיין אייגן רעכט אויף איינעם פון די גרויסע נביאים פון דער מאָדערנער ביבל".

עס זענען וועלטער, וואָס קלינגען, ווי שווערע זילבערגלאָקן – וועלטער, ווי אויף שילערס „גלאָק": „וויוואָס וואָקאָ, מאָרטואָס פלאַנגאָ"– די לעבעדיקע רוף איך, די טויטע באַווייז איך.

בערנאַרד שאָו – נישט קיין קלענערער ענטוזיאַסט – האָט זיי געזאָגט אין זיין „קווינטעסענץ פון איבסעניזם" מיט 50 יאָר צוריק. און פינף און דרייסיק יאָר שפעטער – אין 1913 – האָט ער זיי געלאָזט שטיין, די וועלטער פון זיין יונגן ענטוזיאַזם, זיין קולטור און אי-דעאַל-שטורמען.

פופצן יאָר – די טראַגישסטע יאָרן פון דער מאָדערנער געשיכטע – זענען פאַרגאַנגען. אַנדערע זאָרגן האָבן פאַרוואָלקנט די מענטשן-שטערנס. אַנדערע שטורעמס – און אויך אַנדערע אידעען. און אין די פופצן יאָר האָט מען פאַרגעסן אָן איבסענען – ווי מען האָט פאַרגעסן אָן אַ סך אַנדערע זאַכן.

מען האָט זיך דערמאָנט אָן אים – אַזוי צו זאָגן.–קאַלענדאַריש, צו הונדערט יאָר זינט ער איז געבוירן געוואָרן – אין זיין קליינער

און דאָ איז אפשר דער גרונט-אונטערשיד צווישן די אַלטע נביאים און די מאָדערנע, ווו בערנארד שאו ווילְ אַריינשטעלן איבּסענען. די אַלטע זענען אַנטלאָפן, די נייע בלייבן. די אַלטע האָבן אָפּגעזאָגט זייערס—און נישט דערזאָגט. און ווייל נישט אויסגעשעפט—זיך באַהאַלטן, און קיינער ווייסט נישט ווו זייער קבר איז. זייער קבר — פון דעם גייסט, פון דעם קוואַלְ. נענטער צו אונז? עס קאָן זיין. אָבער ווילְ נענטער — אויך קלענער. נענטער די האָריזאָנטן — און די פּערספּעקטיוו פּעלט.

וואָס איז עס, וואָס מאַכט מענטשן גרויס? נישט דאָס, וואָס זיי טוען — נאָר דאָס, וואָס זיי האָבן געוואָלט. דאָס נישט דערזאָרגט, דאָס בלויז פאַרטראַכט, דער רמז. און דערמיט איז א קינסטלער — דער אמתער, דער באַשאַנקענער — אַזוי ווערטפול, וואָס ער ווייל מער, ווי ער קאָן. און ווילְ זיין קאָנען איז אַזוי טורעם-הויך איבער דעם, וואָס מיר, אַנדערע, רופן אָן קאָנען — ווערט זייער ווען אַ וויטער באַרגשפּיץ — שניי אויף די צפּון. א סכנה צו אים צוקומען, אָבער אַן אייביקע בענקשאַפט.

דער קינסטלער איז אויפריכטיק, און דערפאַר איז ער אָן א סיסטעם אין דענקען, ווי אין לעבן. און ניצשע האָט באַווּיזן זיין קינסטלערשאַפט, ווען ער האָט געזאָגט: „דער ווילן צום סיסטעם איז א סימן פון נישט אויפריכטיקייט און דענקען". און א סיסטעם אין לעבן — צי דאָס איז מאָראַל אָדער סאָציאַלע פאָרם — איז אויך אומאויפריכטיקייט. און וואָס איז אויפריכטיקייט? מוט, נישט מורא האָבן פאַר קאָנסעקווענצן, נישט שרעקן זיך פאַר תהומען און פאַר ליידן און פאַר יאוש. ריכטיקער — די לייקענונג פון דעם יאוש. נאָר דער קען זיך מתיאש זיין, וואָס גלויבט אין עפּעס אַ פּאַרטיקייט. דער מוטיקער ווייסט, אַז אילוזיע איז ווירקלעכקייט און ווירקלעכקייט איז אילוזיע, אַז האָפן און זיין איז דאָס אייגענע — מען דאַרף נאָר נישט שטעלן קיין גרענעצן.

אַנדערש: מען דאַרף נישט האָבן קיין אידעאַלן.

מען האָט עס שוין געזאָגט — בּערנארד שאו און געאָרג ברענדעס און די אומצייליקע איבּסטען-קריטיקער: איבּסענס גרויסער, עפּעכט-מאַכנדיקער פאַרדינסט איז זיין קאַמף קעגן די אידעאַלן. דראַמע נאָך דראַמע — אייגאיינציקער קאַמפּפּראָנט. וואָס זענען געווען די אידעאַלן פון זיין צייט, פון זיין סביבה, פון דער קולטור,

זײַן א „שלאָכטפעלד"—מאָראַליסטן קריצן מיט די ציין, יונגע, מוטיקע מענטשן וועלן באַגייסטערט. טוגענד-פאַרקערפערונגען,—עס מאַכט נישט אויס, צי זיי טראָגן פראָקן אָדער אַרבעטער-בלוזעס,—קרימען די נעז: אַזויגערופענע רעוואָלוציאָנערן וועלן נאָך רויטער און פאַרפאַמטער.

נאָר! א סימבאָל פון פרויען-עמאַנציפּאַציע. העדא גאַבלער — א סימבאָל פון, — איך ווייס אַליין נישט וואָס, — לאָמיר זאָגן, פון דער פרוי, וואָס וויל „מאַכט" און די „פרוי פון ים", די זיסע, פיינע עלידא—דער סימבאָל פון דער פרוי, וואָס גאָרט נאָך פרייהייט, נאָך זעלבסטבאַשטימונג א. אַז. וו.

אין יעדער דראַמע — א פראָבלעם. און פאַר יעדן פראָבלעם האָט מען געקעמפט, אויסגעקעמפט. אַזוי ווייט — אַז דאָס גאַנצע פראָבלעם ווייזט זיך אונז אויס נישט בקיוס פאַרעלטערט, נאָר גאָר-נישט פאַראַן. עמאַנציפּאַציע פון פרויען? פונקט ווי מען זאָל רעדן וועגן „פרייהייט פון גלויבן", מהיכי-תיתי — גלויבט אייך אין וואָס איר ווילט, וועמען אַרט עס? די פראַגע איז נאָר: גלויבט איר דען בכלל איצט, וועלן איר האָט די פרייהייט? עמאַנציפּאַציע? עס איז שוין נישט נאָר נישט מער קיין פראָבלעם, עס איז א פאַקט, וואָס האָט אין זיך א נייַ פראָבלעם. עמאַנציפּאַציע? אָבער וואָס זאָל די פרוי טאָן מיט איר עמאַנציפּאַציע און מיט איר פרייהייט, איר ווילן און איר זעלבסטבאַשטימונג? און פאַרוואָס די פרוי אַליין? וואָס טוען מענער, וואָס טוט דער מענטש בכלל מיט זיין פרייהייט?

מען רעדט פון איבסענס „טעכניק", פון זיין נייער דראַמאַטישער פאָרם. איז וויידעראַמאָל פרעגט דער היינטיקער מענטש: איז דאָס נייַ? איז דאָס די פאָרם, וואָס מיר זוכן? די פאָרם, וואָס זאָל קאָנען אַרייננעמען אין זיך די גאַנצע אַטאָמישע ווירקלעכקייט, אויפלייזן — און אויסלייזן — די ווידערשפרוכן, שאַפן די אילוזיע פון עפעס א מין אייגהייט אין דער צעריסענער וועלט.

פראַגעס אויף פראַגעס — און דווקא ביי די, צו ווצמען הענריק איבסען האָט געראַטן, די, וואָס ער האָט געמיינט, וואָס ער האָט אין זין געהאַט. די פראָפעסאָרן און די צעפרידענע, די פאַרגליווערטע און די שטיין געבליבענע „פייערן" אים. פער גינט ווערט געקרוינט פון די „טראָלס", די קאַרליקעס אין די בערג און ער איז צעפרידן? און ער לויפט נישט אַוועק א דערשראָקענער, א פאַרצווייפלטער?

יאָ? נייַן? איך וויים נישט.

גרויסן אומזאַץ–און איז היינט כּמעט פֿאַרגעסן און שיעור־שיעור נישט נישט לעכערלעך, אָבער עס איז אַ היסטאָרישער קולטור־סימבאָל. היפּאָקריטיש זיין–הייסט באַלאַנגען צו צוויי „מלוכות: צו אַ וועלט־כער און אַ פֿאַרגעשטעלטער, צו דער שטאָט פון שטיין און אייזן – און צו דער „שטאָט פון גאָט". אפשר איז די היינטיקע צייט ווייניקער היפּאָקריטיש–ווייל מען האָט שוין כּמעט אינגאַנצן פֿאַרגעסן פון דער „שטאָט פון גאָט".

אָבער דעמאָלט – מיט אַכציק־הונדערט יאָר צוריק – איז דאָס געווען נאָך אַ טרייבנדיקע, אַ ממשותדיקע קראַפט–אָט דאָס, וואָס מיר רופן אָן „אידעאַל". אין אמתן זענען דאָס טאַקע געווען אידעאַלן: זיך דערהייבן, זיין קינדער פון גאָט–דערגרייכן הויכן פון באַוווסטזיניקייט, הייליקייט, חוב א. אַז. וו. אָבער מען האָט זיי אַזוי אָפט, אַזוי אומזיסט איבערגעקייט, אַז זיי זענען געוואָרן – ווי שטרוי אין דעם מויל פון אָקס.

די אָקסן – אָדער די אָקסנטרייבער – זענען געווען צעפרידן, אָבער די מענטשן נישט. און פון צייט צו צייט איז געקומען אין דער צעפרידענער וועלט אַן אומצופרידענער, אַן אומווואַרפנדיקער, און האָט פראָטעסטירט, און האָט געפאָדערט. אויס אידעאַלן – גענוג רויך. גיט קלאָרקייט, גיט אַטמאָספערע, גיט אידעען! און עס איז געווען אַ קאַמף צווישן דעם אידעאַל און דער אידעע. אַ טיפער, פונדאַמענטאַלער אונטערשייד. דער אידעאַל זאָגט: אָט דאָס בין איך,– די אידעע רופט: אָט אַזוי ווער איך. דער אידעאַל בעראָוקט.

קומט די אידעע און ענטפערט: „זאָג תמיד ניין צו אַלעמען, וואָס איז, צעשטער דאָס אָנגענומענע, דענק אַליין, אַרבעט אַליין פאַר זיך אויס דיין לעבן". דער אידעאַל איז אַ קייט, וואָס אַנדערע האָבן געשמידט פאַר אונדז. די אידעע איז–דאָס שמידן פון אַ נייער קייט; אויב אַ קייט מוז שוין זיין – וויל איך אַליין זיין איר שמיד, אַ.יין דער האַמער און דאָס אייזן אויך – און לאָזן פונקען פליען, שפּריצן, לעבעדיקע, ברענענדיקע, גלאַנצנדיקע פונקען!

אָט פאַרוואָס איבסען איז מיטאַמאָל געוואָרן אַזוי גרויס, אַ צענטראַלפיגור. און אָט פאַרוואָס זיין ערשטער און שטאַרקסטער פאַרטיידיקער איז געווען געאָרג בראַנדעס, דער מענטש פון אידעען.

אייראָפּע האָט דערפילט: געקומען אַ מענטש, וואָס צעשטערט

וואָס האָט אים אויפגעצויגן? ער איז א נאַרוועגער – און א זון פון א דייטשער מוטער. אַן עכטער „צפון-מענטש", א „גערמאַנע". נאָר-וועגער–אַזוי נאָענט צו די ענגלענדער–נישט נאָר געאָגראָפיש, נישט בלויז היסטאָריש, נאָר אויך גייסטיק, אין כאַראַקטער. די אייגענע ליבע צום ים, צו אַוואַנטורעס, צו שווער-בלוטיקע, זייער פיזישע פאַר-גענגנס, צוגעווירצט מיט דעם מערקווירדיקן „גערמאַנישן" עלעמענט: חרטה, א לעבן געטייקט אין צוויי טיילן. פון איין זייט: ברוטאַלי-טעט, ווילדע, עלעמענטאַרישע קראַפט. ווי דער ים, ווי דער שטיין, ווי דער אינסטינקט. קומט דערנאָך דער „פראָטעסט" פון דעם „גע-וויסן" און נאָגט דעם אויסגעניכטערטן. און דער „פראָטעסט" טוט זיך אָן אין דעם שוואַרצן ראָק פון דעם „הערן פאַסטאָר", און דער פראָטעסטאַנטישער „נשמה-זאָרגער" זאָגט מוסר און רופט צוריק דעם „זינדיקן" אויף דעם דרך הישר.

אָבער דער פאַסטאָר ווייסט: אָפּגעטאָן–איז פאַרפאַלן, און ער איז מילד. און ער מאַכט קאָמפּראָמיסן – און שאָפט אַ צוויי-רייַקע מלוכה: די וועלט באַוונדער, די צווייטע, די גייסטיקע, די מאָרא-לישע פאַר זיך. און אָמאָל געראָט עס אים אינגאַנצן צו זיגן, דאָרט, וווּ דער אינסטינקט איז אָפּגעשוואַכט, דאָרט, וווּ דער ווילן צום לעבן איז שוין נישט מער, ווי א גאַנץ קליין טייכעלע, א האַלבנדישער קאַנאַל שטייענדיק וואַסער, איינגעצוימט צווישן שטיינער און ברע-טער און באַדעקט מיט גרינעם שימל. דעמאָלט איז דער „גייסט" גובר. אָבער וואָס האָט ער דערפון? און ווער דאַרף האָבן א זא גייסט?

די פראָטעסטאַנטיש-געראַנישע וועלט האָט אויפגעבויט א „מלוכה פון אידעאַלן", א „מלוכה פון צוועקן". פון לוטער ביז קאַנט און ווייטער–דער אייגענער נוסח. א געשפּאַלטענע וועלט. איז דאָס אויף די העכסטע שפּיצן פון דער קריסטענטום-געראַנישער קולטור – ווי איז עס שוין געווען אויף דער פּלאַך? ווי? פּלאַך! איינער, ווי דער צווייטער. נישט אין עצם–אָבער אין דעם אויסדרוק. דער „אי-דעאַל" איז געווארן א חוב. דער פאַרטיקער, דער פאַרגעשריבענער. און וויל יעדער האָט געווויסט פון דעם סוד–געווויסט, אַפילו ער האָט עס נישט פאַרשטאַנען צו זאָגן, נישט געהאַט דעם מוט זיך אין דעם מודה צו זיין – איז דאָס לעבן געווארן פאַרשימלט און פאַרטריקנט. עס איז געווארן „היפּאָקריטיש", א וואָרט, וואָס האָט אמאָל געהאַט א

נאָך דער עטישער ליניע, נאָר נאָך אַ טיפערער. אָן אכזריותדיקער און אָן אמתערער – דער ליניע פון נאַטור-נויטוועגדיקייט.

די ערשטע אידעע, וואָס איבסען האָט אַריינגעבראַכט אין זיין קונסט. און זי האָט געטראָפן, זי האָט געפלאַמט.

און ווייטער, און ברייטער פאַרמעסט זיך איבסען. ער גייט פון דעם קעניגלעכן גאַדאַנק–צו דעם געטלעכן, פון סקולע בּאָרדסאָן צו פאַסטאָר בראַנד.

2

איך האָב אַמאָל געטראָפן אין כריסטיאַניא א דאַמע, א נאָר-זוּפגישע שרייבערין, וואָס האָט געקענט איבסענען פערזענלעך, געדענקט אים, וועו זי איז נאָך געווען אַ קינד, אויבן אין איינעם פון די בּאַרגדערפער אַרום די פיאָרדן. איר פאָטער – א פאַסטאָר– איז געווען איבסענס א יוגנטפריינט – און, ווי זי האָט דערציילט– דער אור-בראַנד. דער טיפּ, וואָס איבסען האָט געמאָלט אין זיין דראַמאַטישער פאָעמע. איך האָב זיך איינגעהערט אין אירע דערציילונגען און באַשרייבונגען – אוּן זיך געווונדערט: איבער דער וווּנדערבאַרער, אַלכעמישער קונסט פון אן אמתן, א גרויסן פאָעט. א גאַנץ געוויינלעכער פאַסטאָר, א סצענע אין א בּאַרגדאָרף אוּן אַן אַלטע פאָלקסלעגענדע פון א משוגענעם גלח, וואָס האָט געוואָלט בויען אַ קירך פון אייז אויף דעם שפיץ פון אַ בּאַרג. קומט א פאָעט און שמעלצט צונויף אַלע דריי עלעמענטן: דעם רעאַליסטישן, דעם מאַלעריש און דעם לעגענדאַרן און שאַפט – איינע פון די גרעסטע דראַמעס פון גלויבן: די דראַמע פון מענטש אוּן גאָט.

וואָס איז גלויבן?–פרעגט איבסען, און קוקט אויף זיין פריינט, דעם פאַסטאָר. און דער פריינט ענטפערט אים, ווי אַלע מענטשן, וואָס האָבן געמאַכט פון גלויבן א פאַך, א בּאָרוף, אוּן ווי אַלע מענטשן, וואָס מיינען, אַז זיי גלויבן, וועו זיי האָבן מורא, – דער גלויבנס-ספּעציאַליסט ענטפֿערט אים, ווי דער „פראָפּסט" אין „בראַנד":

אידעאַלן און שטעלט אויף זייער אָרט אַוועק אידעען. דאָ איז געקומען אַ קינסטלער, וואָס האָט צעבראָכן די אַלטע פאָרמען און בויט אויפסניי פון דעם רוי-מאַטעריאַל, וואָס דאָס לעבן האָט אים געגעבן. דאָ איז געקומען אַ דיכטער, אַ גרויסער פאָעט.

ר האָט עס געוויזן מיט זיינע ערשטע דראַמעס. איינע נאָך דער צווייטער זענען זיי געקומען און האָבן געצונדן. איך נעם די ערשטע פון די גרויסע דראַמעס: „די קרוין-פרעטענדענטען", געשריבן אין 1864. אַ היסטאָרישע דראַמע פון דער אַלט-נאַרוועגישער געשיכטע: דער קאַמף צווישן צוויי מענטשן—קעניג האָקאָן און יאַרל סקולע — פאַר דעם טראָן פון נאָרוועגן, אַ צייט פון ווירדע אינסטינקטן און פון געוואַלדיקן לעבנסדראַנג. צווישן פיגורן—דער קעניג האָקאָן—דער „געבוירענער" קעניג, מיט דעם „קעניגלעכן" געדאַנק — און דער פרעטענדענט סקולע, דער, וואָס האָט געשטרעבט צו דעם, וואָס ער האָט אין זיך נישט געהאַט. אַ ביטערער, אַ גרויזאַמער קאַמף. צווישן די צוויי עלעמענטאַר-כוחות שטייט די קירך, אין איר גאַנצער שוואַכקייט, אין איר צעשפאָלטנקייט. וווּ זי איז נאָטירלעך, איז זי פאַרקערפערט אין דעם בישאָף ניקאָלאַוס, אַן ערגייציקער, אַ כיטרער, אַ הערשערנאַטור אָן הערשערקראַפט. דאָרט, וווּ זי איז מיד — איז זי „זיס" און „ווייכיק" און ווייבעריש.

דער קעניג און דער פרעטענדענט קעמפן, און דער קעניג זיגט. וויל ער איז דער „געבוירענער" — וויל ער האָט אין זיך דעם „קעניגלעכן געדאַנק"—אוי יאַ? סקולע געפינט אין זיך, אַז ער אַליין האָט אים נישט, אַז ער איז נישט קיין „געבוירענער". און אין דעם מאָמענט, וווּ ער דערקענט זיין גרענעץ, גיט ער זיך אונטער—און שטאַרבט. „דער גרויסער קעניג-געדאַנק! יאָ, דאָס איז דאָס, וואָס האָט פאַרסמט זיין יונגע לייבנדיקע נשמה" — זאָגט זיגריד, די שוועסטער, — דאָס געווינען פון דעם קעמפנדיקן „יאַרל" צו איר ברודער. פאַרסמט — וויל ער איז געווען אַ פרעמדער קערפער אין אים. „סקולע באַרדסאָן (אַזוי האָט עהייסן דער פרעטענדענט) איז געווען גאָטס אַ שטיפקינד. דאָס איז געווען זיין רעטעניש", — מיט די ווערטער פון דעם „געבוירענעם" און דערפאַר זיגנדיקן קעניג האָקאָן ענדיקט איבסען זיין ערשטע גרויסע דראַמע.

גאָטס אַ שטיפקינד — און גאָטס קינד! אַ צעטיילונג — נישט

זיי זענען געוועכט, די נביאים, די אייגציקע, וואָס האָבן געהאַט גלויבנס-שטורעם אין זיך: גאָט איז אַ פייער, אַ פלאַם. און ווען זיי האָבן געפרעגט: וואָס וויל גאָט פון דעם מענטשן? האָבן זיי ענטפערט: אַזוי וויניק—נאָר דיך אַליין, דיין האַרץ, דיין ווילן, דאָס, וואָס דו ב י ז ט און נישט דאָס, וואָס דו האָסט.

סערען קירקעגאָר, דער גרויסער דענישער פרעגער, דער אמת-זוכער, האָט נאָך פאַר איבסענען אויפגעשטעלט די פאָרמולע: „אַלצדינג אַדער גאָרנישט"—און פאַרענדיקט זיין צעריסנדיקע קריטיק פון דער אָפיציעלער רעליגיע: „דאָס פייגעלע אויף דער צווייג, די ליליע אויף דעם פעלד, דער הירש אין דעם וואַלד—אַלע רופן: גאָט איז ליבע. און זיי ענטפערט אַ כאָר פון ליידנדיקע, פון קרבנות—ענטפערט מן המעמקים: „גאָט איז ליבע" („קירקעגאָרס זשורנאַל", 1852).

דאָס, וואָס קירקעגאָר האָט געזאָגט אין זיין פאָעטיש-פילאָזאָפישער שפּראַך, האָט איבסען פיקסירט אין זיין לירישׂ-דראַמאַטישער פאָרם. בראַנד וויל אַ גאַנץ לעבן זוכן דעם „אַלצדינג אַדער גאָרנישט". אָבער וען ער קומט צום שפּיץ בארג—און פאַלט און ווערט דערקוועטשט פון אַ לאַווינע, רופט ער אויס אין זיין טויט-שעה: גאָט—וואָס איז דער סוף—וווּ איז געגונג? און אַ קול ענטפערט: „גאָט איז ליבע".

קירקעגאָר האָט נישט פאַרענטפערט די פראַגע פילאָזאָפיש—איבסען נאָך וויניקער פאָעטיש. פאַרוואָס איז גאָט ליבע? און וואָס איז ליבע?

ליב האָבן גאָט—הייסט זיין איינס מיט אים, הייסט זיין „אויסער זיך"—אָבער וואָס הייסט „גאָט איז ליבע"? דאָס קריסטנטום האָט אויפגעשטעלט אַ פאָרמולע—און האָט זי קיינמאָל נישט פאַרשטאַנען — און נישט געפאָלגט,—וויל נישט פאַרשטאַנען און נישט געוווסט וואָס צו טאָן מיט איר. אַ שטרויכלשטיין. און אַפילו איבסען איז אויך געשטרויכלט געוואָרן.

אָבער נישט אויף לאַנג. ער האָט זיך נישט באַרויקט. וואָס איז דאָס „אַלץ אַדער גאָרנישט"—און וואָס מיינט דאָס „ליבע"? — פרעגט ער וויטער—און שרייבט אָן אַן ענטפער — די שענסטע פאָעטישסטע דראַמע פון דער וועלטליטעראַטור: „פּער גינט".

ווידער אַן אַלטע פאָלקסלעגענדע. אַ מעשה פון אַ ליגנער און אַ וואַנדערער. „האַלב-שד, האַלב-מענטש".

„דער שטאַט זעט אין דער רעליגיע די מאַכט, וואָס איידלט אויס דעם טאָן, דעם שוץ פאַר זיין זיכערקייט, מיט איין וואָרט, דעם קו-הישר פון דער מדינה. איר פאַרשטייט, דער שטאַט איז נישט זייער רייך. ער ווייל וואַלויטע פאַר זיין מעטאַל. א גוטער קריסט, זאָגט מען — א גוטער בירגער. איר גלויבט, דער שטאַט וועט אויס-געבן געלט פאַר גוטע מענטשן און פאַר גאָט, כדי זיך אַליין אָנצו-מאַכן זאָרגן? ניין. דער שטאַט, ברודער, איז נישט משוגע. אין יעדער וואָלט באַלד געהאַלטן זייער שמאָל, ווען דער שטאַט זאָל נישט אַכטונג געבן אויף זיין לעבן. אָבער, פריינט, די אויפגאַבע פון דעם שטאַט קאָן דערגרייכט ווערן בלויז דורך זיינע באַאַמטע — און דאָס מיינט דורך זיינע גייסטלעכע".

צוויי דורות און מער זענען פאַרגאַנגען זינט איבסען האָט אַריינגעלייגט אין דעם מויל פון זיין „גלח" דידאַזיקע פאַרניכטנדיקע ווערטער. זיי קלינגען אַלט — פון א צייט, וואָס איז פאַרגאַנגען, פון יאָרן, וואָס האָבן נאָך געזען דעם קאַמף פאַר „באַפרייונג". אָבער עס איז בלויז אַן אילוזיע. די „פראָפעסטן" פון היינט — אין אַלע זייערע פאָרמען און געשטאַלטן, און וועמען זיי זאָלן נישט דינען, דעם שטאַט אָדער דער „געמיינדע", „גייסטלעכע" פון רעליגיעס אָדער פון סאָציאַלע באַוועגונגען — אַלע האָבן זיי איין מאָטיוו: גוטער גלויביקער, גוטער בירגער, גלויבן איז וואַליוטע!

די מלחמה האָט עס באַוויזן. אַלע גייסטלעכע און אַלע „גיי-סטיקע" מענטשן—מיט דער אויסנאַם פון עטלעכע „משוגעים", פון וויי-ניקע „בראַנדס", האָבן געדרופן: שטיצט דעם שטאַט. די דייטשן האָבן זיך געגרויסט מיט דעם „דייטשן גאָט", און עס איז געווען א רוסישער און אַן אַנגלאָ-זאַקסישער גאָט. אפשר די איינציקע, וואָס האָבן נישט פאַראַדירט מיט גאָט, דעם מלחמה-פירער, זענען געווען די פראַנצויזן. און דערפאַר טאָקע האָבן זיי די ענגלענדער נישט ליב געהאַט.

אין היינט, ווי אין 1866, קלינגט אין דער וועלט דאָס שטור-מישע וואָרט פון בראַנד: „א ק צ ד י נ ג אָ ד ע ר ג א ר נ י ש ט"—דאָס איז גלויבן, דער גלויבן אין זיינע תהומות, אין זיין איינציקער מעג-לעכקייט. אָדער גאָט איז אַלצדינג—דער איינציקער ציגל, דער ברע-נענדיקער, דער נישט-צו-לעשנדיקער פאַרלאַנג — אָדער דער גלויבן איז קיין גלויבן נישט און גאָט שטייט אינדרויסן.

אין אויפגעטאָן אויף דער ערד? ביז ער קומט צו דער, וואָס גע-דענקט, צו דער, וואָס וואַרט און ליבט, צו דער „פרוי" פון דעם מענטשנזון—סאָלוויי. און ער פרעגט זי—דער זקן פּער—די זקנה סאָלוויי, לייגט איר אויפן שויס זיין קאָפּ און פרעגט: „וווּ בין איך געווען — מיט גאָטס חותם אויף מיין שטערן?"

און סאָלוויי — סאָלוויי, דער „זונווענ"—ענטפערט: „אין מיין גלויבן, אין מיין האָפענונג און אין מיין ליבע". זאָגט און זינגט אים אַ ליד דאָס לעצטע, פאַרוויגנדיקע ליד: „שלאָף דו, טייערסטער מיינס, איך וועל ווּיגן דיך, איך וועל וואַכן". ער שלאָפט איין—דעם אייביקן שלאָף. און זי זינגט אים נאָך: איך וועל ווּיגן דיך, איך וועל וואַכן, שלאָף און חלום צו, ינגעלע מיינס".

די אייביקע „אמהות", די „מוטערס" אין געטעס „פאָוסט" — אַ נאָכקלאַנג פון דער אַלטער, גרייז-גרויער סימבאָליק-אָדער אַ סימבאָל פון דעם „געדענקענדיקן"? אַ פּאַרוזך נאָכאָמאָל צוצוקומען צו דעם פּראָבלעם: וואָס איז ליבע? און ווידער די שווער-טאָניקע, די בענ-קענישּ-פולע, די האַרץ-צעברעכנדיקע תשובה: ליבע און טויט, — ליבע איז אַ רעטעניש, ליבע קען אין לעבן נישט דערגרייכט ווערן, און מער — דער וועג צו זיך איז פאַרשלאָסן.

איז נישטאָ קיין אויסוועג, נישטאָ קיין האָפענונג? איבסען וויל זיך טרייסטן. יאָ—עס איז דאָ. און ער שאַפט דאָס בילד פון יוליאַן דעם אַפאָסטאָט, דעם טראָגישן קייזער פון ביזאַנץ, וואָס האָט גע-וואָלט צוריקגעבן דער וועלט די שיינקייט און ראָטשווען זי פון דעם „מאָן פון גליי". ער שרייבט די דראָמע „קייזער און גאָליליער". יוליאַן — פּער גינט און בראַנד אינאיינעם. וויי אַלץ אָדער גאָרנישט. נישט קיין צעטיילונג צווישן ערד און הימל, צווישן „מאַכט" און „גלויבן", און אַ פּער גינט איז ער — וואָס זוכט דאָס רעטעניש פון זיך. ער גייט אונטער. און זיין פריינט, זיין לערער — מאַקסימאָס — ווייזט אים דעם שיין פון אַ האָפענונג: „אַמאָל, בּאַחרית הימים, וועט קומען „דאָס דריטע רייך", די דריטע מלוכה. געפאַלן איז די „מלוכה פון דעם חומר", אָבער אויך די „מלוכה פון דעם גייסט" וועט פאַלן, אַ דריטע מלוכה וועט קומען—און ביידע, גייסט און מאַטעריע, וועלן הערשן אין איר. די יידן האָבן פאַר איר אַ נאָמען, זי יי רופן זי אָן—משיחס צייט — און וואַרטן אויף איר", אָדער ווי מאַקסימאָס זאָגט

און עס איז כּאַראַקטעריסטיש פּאַר איבסענס טיף־אירָאָנישער בּאַציונג צו מענטש און וועלט—וואָס ער האָט אויסגעקלײבן גראָד פּערן פּאַר דעם סימבאָל פון ד ע ם מענטשן, דעם מענטשן, וואָס שאַפט אַ וועלט פּאַר זיך.

פּער איז דער פרייער מענטש. „צום טייוול אַלצדינג, וואָס דערמאָנט, צום טייוול אַלע פרויען". וויל פרוי בינדט, וויל פרוי איז דער המשך, די בריק פון דער וועלט.

פּער איז דער „איך", דער וויל צו הערשן. וויל ווערן „קיי־זער", און ווערט—צוערשט ביי די שדים, אין די בערג פון נאָרווֹעגן, און דערנאָך ביי די משוגעים אין אַ דוהויז, אין קאַירָא. „וואָס איז דער מענטש—וואָס זאָל ער זיין?"—פרעגט פּער זיך זיין גאַנץ לעבן. און דער קעניג פון די שדים זאָגט אים: „דאָס איז דער אונטער־שייד — דער מענטש וויל: זיין ער אַליין — דער שד: זיין געוונג פּאַר זיך".

„געוונג"—דאָס איז דער שיידפונקט, דער שבולת צווישן דעם אמתן מענטשן און דעם נאָך־נישט־מענטשן. צעפרידן מיט זיך — וואָס הייסט עס? געוונג פּאַר מיר—וואָס מיינט עס? באַגרענעצן די ווילט, פּאַרשפּאַרן זיך אין אַ קעסטלע—נישט וועלן מער, ווי מען קען. זאָגט דער מענטש אָבער: איך קען מער, איך קען אַלץ—נישטאָ קיין גרע־נעצן פּאַר מיר! איך וויל וויסן, וואָס איך בין — הערשן איבער זיך. מען קומט מיט פּאַרטיקייטן—און מען זאָגט: דאָס טאָר מען נישט, דאָס אַנדערע מעג מען. אָבער פּער פרעגט: נו, און ווען איך וויל? צי איך טו עס אָדער נישט—איז דען דאָס וויכטיק? איך וויל דאָך? און אויב עס איז אַ זינד—פּאַרוואָס וויל איך זי? און אויב זי לעבט אין מיר—פּאַרוואָס איז דאָס אַ זינד?

אַרויף און אַראָפּ גייט פּער גינטס וועג. ער מאַכט דורך אין אַ לעבנסצייט די גשיכטע פון דער וועלט, געווינט און פּאַרלירט, פּאַרלירט און געווינט. גרויזאָם און אידל, רייך און באַלד ווידער אָרעם—און תמיד זוכנדיק זיך. אַן אַלטער, אַ מידער קומט ער אהיים—און דער „קנעפּלמאַכער" באַגעגנט אים, דער, וואָס זאַמלט אַלטע, אָפּ־גענוצטע קנעפּלעך און שמעלצט זיי איבער אויפסניי. ער וויל פּערס קנעפּלעך—פּער מוז גיין צוריק אין דעם גרויסן שמעלצאויוון. אָבער פּער וויל נישט גיין מיט אים—ער האָט נאָך נישט געפונען קיין ענטפער אויף זיין רעטענדיש: וו בין איך געוואָרן, וואָס האָב

גרעגערס ווערע ענטפערט: „אויב עס איז אזוי – בין איך צעפרידן מיט מיין גורל". – „און וואס איז אייער גורל?" – „צו זיין דער דרייצעטער בײַם טיש". דער דרייצעטער–דאס הייסט דער איבעריקער. ווערע–דער אידעאַליסט – איז אן איבעריקער, ווײַל דאס לעבן האט אנדערע געזעצן, ווי מענטשן מיינען. עס איז קיגער פון דעם מענטשן.

נאָר איין אידעאל איז דא. דאַרף זיין: „זיי טריי צו זיך – זיי פריי". ווי ניצשע האט עס אויסגעדריקט: „און דאס לעבן זאגט: פאלג נישט מיך, נאָר דיך, נאָר דיך". אט דאס איז, וואס איבסען חזרט איבער כמעט אין יעדער פון זיינע דראמעס. נאָראַס „נס", וואס קומט, וען אַ־צדינג איז שוין פאַרביי–איז: זי ווערט פריי, זי געפינט דעם מוט אַוועקצוגיין פון מאן און קינד. אין דער „פרוי פון ים" שטארבט א ליבע, און א ליבע ווערט ווידער געבוירן, וען די זיסע און מיידע פרוי עלידא, די פרוי פון דר. וואַנגעל – דערפילט אין זיך די פרייהייט, דעם ווילן אַוועקצוגיין אָדער צו בלייבן מיט איר מאַן. און ווײַל זי איז פריי – בלייבט זי.

פרייהייט–נישט נאָר פון אַנדערע, נאָר פון זיך אַליין, ווי אין דער שענסטער דראמע אין פּראָזע, וואס איבסען האט געשריבן, אין דעם „קליינעם אייַ־אָלף".

א ליבע ווערט צעבראכן – א ליבע ווערט ווידער גאַנץ, ווײַל די פרוי איז פריי געוואָרן פון דעם ווילן צו זיין „פרוי", ווײַל זי האט געפונען א נייעם זין אין דעם לעבן–דעם זין פון די „גרויסע אויגן", פון דעם גרויסן שווייגן, פון דער ווייטער, טיפער, רעטע־נישדיקער וועלט.

פון זיך אַרויס שאפן, בויען! „דער קעניגלעכער געדאַנק"!

און דאָך–בויען? אלע ווילן זיי בויען אין איבסענס דראמעס– און אלע בנינים ווערן צעשטערט. סאָלנעס ווײַ בויען, דזשאָן גאַבריעל באָרקמאַן ווײַ בויען – און ווי א קאָרטנשפיל פאלט דער בנין – צי דאס איז א געביי פון אייזן און שטיין, צי א סאָציאַלער, ווי אין „דער פאָלקספיינט" אָדער „די שטיצן פון דער געזעלשאַפט"– צי די קונסט – ווי אין דעם לעצטן „ווידוי" פון איבסען, דער דראמע „וען מיר, טויטע, וואַכן אויף".

פראָפעסאָר רובעק – דער סקולפטאָר – האט באַגאַנגען א זינד. ער האט מאָדעלירט א פרוי – אירענע. זי האָט געזאָלט זיין ד א ס

עס נאָכאַמאָל—„לאָגאָס אין פּאַן—פּאַן אין לאָגאָס" — דאָס „וואָרט", די „מימרא", דער וועלט-שכל און די וועלט—איינס.

פּער זינט האָט שוין געזאָגט פּון זיך: „איך האָב זיך אויסגע-לערנט ביי די יידן: וואָרטן". איבסען פּרעדיקט נאָכאַמאָל דעם גע-דאַנק: „וואָרט — עס מוז קומען — משיח, די גאולה דאַרף ערשט קומען אַמאָל — באחרית הימים".

און מיט דעמדאָזיקן „באחרית הימים" — דעם לעצטן רעזולטאַט פון יעדן, וואָס פּרעגט, פון יעדן, וואָס וויל זיך נישט צופּרידנשטעלן מיט דעם, וואָס איז געווען, מיט דעם, וואָס אַנדערע האָבן פּאָר אונדז איבערגעלאָזט — מיט דעמדאָזיקן ביטער-שווערן לעבנסאינהאַלט טרעט איבסען צו צו דער וועלט פון וויקלעכקייטן. ער האָט א פונדא-מענט, ער האָט אַ קריטישן פּרינציפּ — ער וועגדט אים אָן.

און איינע נאָך דער צווייטער קומען די דראַמעס. ביטערע, ווי דער אמת, און שאַרפּע, ווי די דערנער. און ער זאָגט צו דער וועלט: האָט נישט קיין אידעאַלן — האָט אידעען. חלומות — וואָס זענען זיי ווערט? נעמט דעם אַרכיטעקט סאָנעס, נעמט פּאַסטאָר ראָזמערס, זעט גרעגערס ווערק — אין דער „ווילדער קאַטשקע — אַלץ מענטשן, וואָס האָבן אידעאַלן. איינער וויל בויען, דער צווייטער וויל „פּאַראַיידען די מענטשן", דער דריטער האָט פּאָדערונגען צו דעם מאָראַלישן מענטשן, און אַלע דראַמעס ענדיקן זיך מיט א טראַ-געדיע, אָדער ריכטיקער, א טראַגי-קאָמעדיע. געראַטן, געוואָלט, גע-חלומט — און גאָרנישט דערגרייכט, גאָרנישט. דער אַרכיטעקט סאָנעס פּאַלט אַראָפּ פון דעם טורעם, וואָס ער האָט געבויט — וויל ער האָט זיין גאַנץ לעבן געוואָלט בויען דאָס, וואָס ער האָט נישט געקאָנט — געוואָלט בויען הויכע טורעמס, ער, וואָס האָט מורא געהאַט פּאַר הויכקייטן. ראָזמער — וויל מאַכן מענטשן איידעלער — און דערטרינקט זיך אינאיינעם מיט דער שטאַרקערער, טיפערער רעבעקע וועסט, וויל דער לעצטער אַקט פון זיין לעבן איז געווען דער אויפריכ-טיקסטער. ער האָט נישט געקאָנט לעבן, ווי ער האָט געוואָלט — האָט ער וויניקסטנס דעם טויט זיך אויסגעקליבן נאָך זיין ווילן.

גרעגערס, דער מאַראַליסט, לאָזט זיך זאָגן פון דעם רעאַליסט און אידעען-מענטשן רעלינג: דאָס לעבן וואָלט געווען צו דערליידן, וען מען וואָלט געקאָנט פּטור ווערן פון די טפשים, וואָס קומען צו אָרעמע מענטשן און דערלאַנגען זיי די „אידעאַלע פּאָדערונג". אוי

דער אַלטער איבסען – ער איז געווען איבער זיבעציק – שטייט אויף, נעמט אַרויס אַ קעמעלע פון דער וועסט-קעשענע, שטעלט פאַר זיך אַוועק דעם צילינדער, וווּ עס איז געווען אַ שפּיגעלע, צעקעמט זיך די בּאָרד און די האָר – כּדי זיי זאָלן אויסזען אַקוראַט ווי אויף זיין ביקד – אַ וואַלד מיט האָר אויּ אַ צעשפּרייטע בּאָרד – לייגט דערנאָך אַריין אין האַנט אין דעם לאַץ פון זיין שוואַרצן רעק – און זאָגט: „איצט קאָן מען אָנהייבן".

אַ קוריאָז, אָבער אַ טיף כאַראַקטעריסטיש ביקד. אַ מענטש, וואָס האָט געוואָלט זיין פאַר זיך און פאַר אַנדערע אַ סימבאָל – אַ פּאָעט, וואָס האָט זיך אַליין געמאַכט פאַר אַ קונסטווערט.

קינדיש – און נאַיוו. פאָזע – און אַ מין פּשטות פון גלויבן אין זיך. פּאָר גינט. פּאָעט.

דראַמאַטורג? דראַמאַטישע טעכניק? אפשר יאָ, אפשר נישט. אָרעם זיינע סוזשעטן און מאָגער דער אינהאַלט. און די פּאָרם–אָפּט געקינצלט. צו בויט די סימבאָליק, צו געוואָלט דער אויפבוי. נישט תּמיד איז אין זיינע דראַמעס קלאָר דער געדאַנק–נאָר וויניקער די נויטוועניקייט פון דער סצענישער פאַרבונדנקייט. מענטשן קומען, מענטשן גייען – און זיי זענען אָפט נישט מער, ווי רעדנדיקע שאָטנס.

אַ קורצע צייט פאַרגאַנגען–און זיין פּאָרם, ד. ה. זיין טעכניק, איז שוין פאַרעלטערט.

אָבער איינס קען נישט פאַרעלטערט ווערן. איינס לעבט: זיין פּאָעזיע. און וועג מען לייענט איבסענס דראַמען, מוז מען געדענקען: דאָס זענען לידער אין דיאַלאָגן.

און מען מוז געדענקען: איבסען איז געווען דער פּאָעט פון דער אייראָפּעישער קולטור, וואָס האָט צו איר געזונגען דאָס ליד פון סאָלוויי: „איך וועל ווידער דיך–איך וועל וואַכן".

דער וואַכנדיקער–און דער וויגנדיקער.

וויב, דער אידעאַל. זי האָט אים ליב געהאַט — ער האָט זי נישט באַמערקט. וויל—ער האָט נאָר זיך געזען. וויל ער האָט געוואָלט „שאַפן", בילדן, בויען. ער האָט מקריב געווען דעם לעבעדיקן מענטשן פאַר דעם ווערק.

און די שטראָף איז געקומען: דאָס ווערק האָט באַלד פאַרלוירן זיין אמתן זין. ער האָט געוואָלט בויען — און האָט אין דעם ערשטן ריינעם, שיינעם, פרישן און טיפן געדאַנק אַריינגעבויט אַנדערע סימבאָלן, — און אַלץ ארום זיך, ארום זיין „איך", — בין ער איז געוואָרן דער צענטער פון דעם קונסטווערק. און ער האָט אַלצ-דינג פאַרלוירן: אירענען, די קונסט און דעם זין פון דעם לעבן. און רובּע שטאַרבט טראָגיש, ווי אַלע די בויער, ווי אַזע די מייסטער, וואָס האָבן — ווי פּער גינט — פאַרלוירן דעם ווערג פון דעם אייגנציקן, אייביקן און פאַרבאָרגענעם „איך".

וויל —

„לעבן איז פינסטערע כוחות באַהערשן אין זיך!
דיכטן — איז געריכט האַלטן איבער דעם אייגענעם איך".

איבסען האָט עס געזאָגט אין איינעם פון זיינע קליינע לידער. און דער פּאָעט איבסען האָט געפירט די האַנט פון דעם דראַמאַטורג.

3

א דייטשער פעדיעטאָניסט האָט אמאָל באשריבן אַ באָגעגענישׂ מיט איבסען אין ווין. מען האָט דעמאָלט געשפּילט אין דעם „בורג-טעאַטער" זיין „הדא גאבלער" — און איבסען איז געקומען ספּעציעל קיין ווין אַרׂ גאַסט פון דעם טעאַטער. די גאַנצע ליטעראַרישע ווינער געזעלשאַפט האָט זיך פאַרזאַמלט אויף א באַנקעט פאַר דעם גרויסן קינסטלער. פראַנץ קאַפקא—איינער פון די פיינסטע עסטרייכישע שרייבער—האָט געהאַלטן די רעדע. ציטערנדיק, האָט דער יונגערמאַן אָנגעהויבן: „פאַרערטער מייסטער". אָבער איבסען האָט א מאָל גע-טאָן מיט דער האַנט — געבעטן ווארטן. דער עולם ווארט געשפּאַנט.

געטעס פֿראָמעטעוס האָט געזאָגט דעם אמת. „איך דיר דאָנקען, פֿאַרוואָס?" און ער רעכנט אויס „אים" – דעם פֿאַרדעקטן, דעם אין סודות פֿאַרנעפֿלטן, דעם קיינמאָל נישט צו דערקענעדיקן– וואָס ער האָט אָפּגעטאָן אויף דער וועלט, פֿאַר דער וועלט, שטעלט אים צו די רעכענונג – די נישט באַצאָלטע.

פּעסימיזם? אפשר אויך נאָך בלויז א וואָרט. זאָגן ניין איז פּונקט אַזוי פּראָך און זינלאָז, ווי יאָ. און שאָפּענהויערס פּעסימיזם איז געווען נישט ווייניקער אויבערפלעכלעך און אָן אמתער פֿאַרגרונ־טעוועטקייט, ווי לייבניצעס אָדער העגעלס „יאָ".

עס איז אָבער דאָ נאָך א צוגאַנג צו דער וועלט, אפשר דער איינציקער. ער האָט גאָרנישט קיין נאָמען און לאָזט זיך נישט אַריינשפּאַרן אין א סיסטעם. אַ צוגאַנג, וואָס קאָן נישט דערגרייכט ווערן סיידן דורך מי און נויט און פּיין, סיידן נאָך א שווערן קאַמף מיט זיך אַליין און דעם אינערן צוואַנג צו זען די וועלט, ווי מען ווילּ זי זען – מיט א סדר, מיט אַ תכלית, אַ גוטע, א גראַטע, א באַלעבאַטישע.

עס איז דער צוגאַנג פּון – כוונות. די אַלטע יידישע מיסטי־קער האָבן שוין אויך נישט געקאָנט פֿאַרטראָגן דעם אָפּיציעלן, פּלאַכן, יידישן אָפּטימיזם. זיי האָבן געקוקט טיפֿער און נישט פֿאַרשטאַנען: וואָס איז אַזוי די שמחה אויף זיי, אויף אָט די הלּל־זינגער? „די ווערק פון מיינע הענט ווערן דערטרונקען אין ים – און איר זינגט שירה?"–זיי האָבן עס געפּילט, די דענקער פּון אַמאָל, די, וואָס האָבן אונדז דערציילט אין דעם ווונדערבאַרן בילד – דעם מדרש וועגן „יציאת מצרים" – די טראַגעדיע פון דער וועלט. ווער עס זאָל נישט זיין – מצריים אָדער די „געזיבטע קינדער", גוטע אָדער שלעכטע, צדיקים אָדער רשעים – אַלע זענען דאָך „ווערק פּון זיינע הענט". און זיי גייען אונטער, ווערן דערטרונקען, ליידן, שרייען פּון דער טיפענישׂ פון זייער געפּיניקטער איינזאַמקייט, פּרעגן: וואָס איז דער זין?

און דער ענטפער איז געווען: קיין זאַך איז נישט וואָס האָט געזאָלט זיין, עס איז נישטאָ קיין אויסגעפירטקייט, קיין פֿאַרטיקייט– בלויז א פֿאַרטראַכטונג, א מאַטיוו, אַ דראַנג, א פֿאַרנעם, א כוונה.

כוונות זענען די אותיות אין די ספֿרים, פּוי מיט „רמזים", אָנצוהערענישן, וווּנקען אויף א סוד, וואָס איז פֿאַרבאָרגן אין זיי.

טאָמאַס האַרדי.

1

הַלְלוּיָה. הַלְלוּיָה! זיי האַלטן אין איין זינגען שירה, זיי ווערן נישט מיד זינגענדיק, לויבנדיק, חנפענדיק. מענטשן אויף דער ערד און — ווי די לעגענדע, די יידישע לעגענדע, ווי? אונדז איינרעדן — די מלאכים, די מלאכי השרת אויפן הימל. טאָג און נאַכט. פאַרוואָס? אַזויפיל לויב און דאַנק און חניפה — פאַר ווָאסערע חסדים? פאַר דעם לעבן, ווָאס האָט קיין פרייז נישט, און פאַר דעם טויט, ווָאס שרעקט, פאַר דעם אייביקן רָאד, ווָאס דרייט זיך?

מען טענהט: אָפטימיזם. יאָ, צו דער וועלט. גלייך ווי עמעצער פרעגט ביי אונדז, — גלייך ווי פון אונדזער יאָ אָדער אונדזער ניין ווָאלט עפעס אָפגעהאנגען.

מען זָאגט אָפטימיזם. ווער זָאגט? אָט אַלע די, ווָאס שטייען אָרום — מיט פאַרטיקע ענטפערס, מיט אָנגעזעטיקטע בייכלעך, אַלע די קלייניקע, די נישטיקע, די משרתים פון אַן אידעע, ווָאס איז שוין לאַנג פאַרגליווערט געוואָרן אין אַן אינסטיטוציע, משרתים פון מענטשן, ווָאס האָבן צופעליק מאַכט.

אָפטימיזם! דאָס פּאַכסטע, ווָאס איז פאַראַן אויף דער וועלט, דאָס פּלאַטשיקסטע און דאָס ליגנערישסטע. עס זָאגט אַ ליגן דער, ווָאס רעדט פון „זין" און פון „תכלית". עס זָאגט אַ ליגן — און אַ טאָפּלטן — דער, ווָאס שמייכלט אונטער און פאַטשט מיט די הענט: „גוט, אוי, ווי גוט די וועלט איז, גוט—און קלוג און פול מיט שכל".

וייער טרחהדיקער ארבעט – אומעטום דער אייגענער מאטיוו: כוונות, וואס זענען נישט דערפילט געוואָרן. אוּן נישט אומזיסט איז געווען אזוי גרויס די שנאה פון שאָפענהויער צו זיין צייט-חבר העגעל. ער – דער טיפערער – האָט נישט געקאָנט פארצייען זיין קאָ?עגע די צעפרידנקייט. וויל העגעל האָט געזאָגט „אמן" צו אַלעמען אין דער וועלט, וויל ער האָט געוואָלט באַווייזן, אז אַלע כוונות זענען אויסגעפירט געוואָרן.

ווי וואָלט שאָפענהויער געווען געלאָכט, ווען ער וואָלט געזען דעם רעזולטאַט פון העגעלס „אָפטימיזם". העגעל האָט געבוירן מארקסן– מארקס לענינען – און פון העגעלס יאָ צו דער אָרדענונג איז אַרויס· געקומען א געוואַ?וויקער, א וועלט-היסטאָרישער ניין.

2

וואָר דאַרף זיין נענטער צו אזא וועלטצוגאַנג, ווי א קינסטלער? וואָר, מער ווי ער, דער, וואָס זעט טיפער, וואָס זאַפט אין זיך אַריין די וועלט מיט אַלע זיינע חושים? וואָר, אויב נישט ער, דאַרף זען די גרויסע, אייביקע טראַגעדיע פון דער וועלט? אָבער זעלטן, זייער זעלטן שעפט דער קינסטלער אזוי טיף. ער אויך – בלייבט ביי דעם דעק פון דעם ברונעם. ער אויך האָט מורא אַריינצוקוקן אין דעם שוואַרצן תהום. עס איז דאָך גרינגער צו שטיין מיטן כאָר און זינגען הללויה – ווי שטיין אַליין און טראַכטן און וויטיקן.

און קומט אזא קינסטלער–איז ער „וויט פון דעם צעטומלדיקן המון"–איז ער איינזאַם, אַפילו ווען ער איז אנערקענט און געשעצט און גע?ייענט, אַפילו ווען ער וואָרט ביים לעבן–א פירנדיקע פיגור אין דער ליטעראַטור פון זיין פאָלק און זיין צייט און וואָרט נאָכן טויט באַגראָבן אין „וואסטמינסטער עבי" – צווישן די „גרויסע". אזוי ווי טאָמאַס האַרדי, דער דיכטער פון די „נישט דערפילטע כוונות".

זעקס און צוציק יאָר אָפגעלעבט – און כמעט אַלע יאָרן אין

אוּן פֿאַרבאָרגן איז: פֿאַרשטעלן, אויסדריקן אין אַ נישט צוגעפּאַסטער פּאָרם, אויף אַ פּרעמדן שטייגער דאָס, וואָס איז אין דעם געדאַנק, אַ רמז, אַ כוונה איז דער מענטש, אַן אָנווייז אויף עפּעס, אַ וועקסל, אַ צוזאָג. אָבער נישט מער.

אַ כוונה איז די גאַנצע וועלט מיט איר פֿאַרשידנגעשטאַלטקייט.

אָבער אַ כוונה, וואָס איז נישט דערפילט, אַ מאָטיוו נישט קיין אויסגעפירטער.

„פּסיכיאַטער" רופט איר דאָס? אויב דאָס וואָרט איז אייך ניחא— גוט. אָבער בקויז אַ וואָרט, אַ מין כישוף-פֿאָרמולע צו פֿאַרטריבן „נישט גוטע", אָפּצוהיטן זיך פון אומעט, פֿאַרשפּאַרן זיך דעם וועג צו קלאָר זען און פֿאַרשטיין. אַ וואָרט פֿאַר די גלאַטינקע און אויבערפלעכיקע, אָט פּאַר די „רייכע", וואָס „באַנוגענען זיך מיט זייער הקל" — מיט דעם קנאַפּן, קבצנישן חלק — וואָס מען וואַרפט זיי צו, דעם חלק פון כּומרשט שכלדיקן „דערקענען" און נישט וועלן פֿאַרשטיין.

איך וויס נישט, צי עס איז דאָ אַ שליסל, וואָס זאָל עפענען די טויערן. איך גלויב נישט. אפשר זענען זיי גאָרנישט פֿאַרמאַכט. נישטאָ קיין טיר און נישטאָ קיין טויער. בלויז אַ זייל פון וואָלקן שטייט צווישן אונדז—און דעם גרויסן, פון וואָס מיר זענען אַ טייל— און מיר קאָנען נישט דורכברעכן דעם וואָלקן — וויל אַליין אין אים. אָבער אויב אַ מעטאָדע צו פֿאַרשטיין געשיכטע, נאָכצופֿאָלגן אַ מענטשלעך לעבן — און וויטער און טיפער צו דערגרונטעווען וואָס די וועלט ארום אונדז, די אויסער-מענטשלעכע, וויל און מיינט — אויב דער רמז אויף אַזאַ מעטאָדע איז מעגלעך — איז דאָס נישט קיין אַנדערער: די געשיכטע פון די כוונות.

יעדער האָט עפּעס געמיינט — און עפּעס אַנדערש דערגרייכט. צי דאָס איז אַ לופט-כוואַליע, וואָס גייט זיך איר וועג, מיינענדיק, וועלנדיק זיך טרעפן מיט אַן אַנדער לופט-כוואַליע — און ווערט אויפן וועג געשטערט און שטויסט זיך צונויף מיט אַ לופט-כוואַליע, וואָס גייט אַ פּאַרקערטן וועג — און עס ווערט אַ ציקלאָן, אַן אורגאַן — צי דאָס איז אַ נאַפּאָלעאָן, וואָס האָט געמיינט „פּאַרענדיקן די רעוואָלוציע" און געשאפן אַן אימפּעריע, אָדער אַ קינד, וואָס וויל גלאָט טאַנצן אויף אַ בערגעלע און צעשטערט טויזנטער מוראַשקעס מיט

און ער ביטערט בײַ אַן אַנדער געלעגנהייט (אין דעם ראָמאַן „טעס ד׳אורבערוויל״): עס וואָלט געווען כּדאַי צו וויסן, פונוואַנען האָט ער עס דער פּאָעט, וועמענס פילאָזאָפיע ווערט היינט געשעצט פֿאַר טיף און צופֿעלסיק, ווי זיין לייד איז ריין און פֿריש — פונוואַנען האָט ער עס גענומען, אַז עס איז דאָ „א הייליקער פֿלאַן פון דער נאַטור?״

דער פּאָעט מעג הייסן לאָרד אַלפרעד טענניסאָן אָדער וויליאַם וואָדסוואָרט, אָדער גאָר דאַרווין אָדער ספּענסער (ווייל פילאָזאָפיע און נאַטורוויסנשאַפֿט זענען דאָך אין דעם לעצטן גרונט אויך פּאָעזיע, און דאַרווין זוכט אויך צו פֿאַרענטפֿערן דעם „הייליקן פֿלאַן פון דער נאַטור״)—די פראַגע בלייבט שאַרף און ביטער, ווי זי איז אַוועק־געשטעלט — און נישט צו פֿאַרענטפֿערן.

וואָס דאַרף מען אויך שטענדיק פֿאַרטיידיקן און פֿאַרענטפֿערן? פֿאַרוואָס קאָן מען זיך נישט באַנוגענען מיט פּרעגן און קאָנסטאַטירן, מיט גראָבן טיף און טיפֿער, אַריינגראָבן זיך מיט די נעגל אין דער ערד—אָדער אויך אין אייגענעם פלייש — ווי עס זאָל נישט וויי טאָן? פֿאַרוואָס נישט לייַדן אין דעם דענקען — ווי מען ליידט אין דער ווירקלעכקייט?

דאָסטאָיעווסקי האָט געפּרעגט: „וואָס איז דאָס פֿאַר א וועלט־סיסטעם, וואָן קלייַנע קינדער לייַדן״, — וואָס איז דער זין און דער שכר? פּון דער „אָרדענונג״, וואָן מען שפּילט מיט אונדזער לעבן וואָן זינד איז נישט פֿאַרשוידיקט און גערעכטיקייט נישט פֿאַרדינט?״ אָבער דאָסטאָיעווסקי איז געווען אומגעדולדיק, ליידנשאַפֿטלעך. ער האָט געמיינט—מען מוז געפונען אַן ענטפער, מען מוז פֿאַרענטפערן. דאָסטאָיעווסקי — דער קראַנקער קריסט! האַרדי איז געווען רויקער. אויף אַלטער ערד — מיט אַן אַלטער, פֿאַרוואָרצלטער קולטור. ער האָט געשעפּט אין פֿאַרצייטיקע, שוין כמעט פֿאַרשאָטענע ברונעמס, אין א וועלט, וואָס האָט געהאַט א קולטור, — א „נויטוועניקייט״ (אַנאַנקע פון די גריכן), וואָס האָט אויסגעשטעלט דעם באַגריף „פֿאַטום״, גורל, מזל. עפּעס טוט זיך, עפּעס וועבט זיך. נישט אונדז מיינט מען, נישט מיר זענען דער צווועק — בלויז פּעדעם אין דעם גענשפּיל, בלויז אָפּ־שניצלעך אין דעם אייביקן געשניץ.

און איבער אַלעמען איז פֿאַרשפּרייט דער שרייַער פון איראָניע.

אַ קליין שטעטעלע אין ענגלאַנד, אין אַ סביבה, וואָס די קולטור האָט וויניק באַרירט, אין דער בריטיטער ענגלישער סטעפּ, באַדעקט מיט גראָז, טונקל-גרין אין זומער, ברוין צום הערבסט. דאָרט האָט דער וויכט אַ פריי שפּיל. דאָרט איז הימל און ערד אַ גאַנצקייט. און די מענטשן אויך – גאַנץ, שטאַרק און פשוט – און דערפאַר אויך אַזוי אַלמענטשלעך טיף-טראַגיש.

פינף און פופציק יאָר האָט האַרדי געשריבן. נאָוועלן, ראָמאַנען, לידער און אויך אַ דראַמע (די „דינאַסטן"), וואָס איז אויך אַ לייד.

פינף און פופציק יאָר ליטעראַרישע אַרבעט – שטיל און אומ-געשטערט. און וועג מען פאַרגלייכט די „כמות", די צאָל פון די ווערק, וואָס זענען געזאַמלט אין די אַוויגערופענע „וועסקס נאָוועלס" (וועסקס האָט ער אָנגערופן זיין היימישן ווינקל, דעם קוואַל פון זיין שאַפּונג) – איז דאָס אַ קנאַפּער, כמעט אַ מאָגערער רעזולטאַט, אַן ערך פון פופצן ביז אַכצן ביכער. אוּן וואָס איז דאָס אין פאַרגלייך צו דער צאָל פון ביכער, וואָס אַנדערע האָבן אַרויס-געוואָרפן אויפן מאַרק אין אַ פיל קירצערער צייט?

און דערצו – איין לאַנדשאַפט געמאָלט דאָס גאַנצע לעבן, איין קלאַס מענטשן, איך וואָלט כמעט געזאָגט: אייגאייניציקן מענטשן. רופט אים אייגמאָל „דזשוד דער פאַרבאָרגענער" אָדער „טעס ד'אור-בערווייל" אָדער יאָברייט (אין דעם ראָמאַן „דאָס אַהיימקומען פון דעם אייגענעווירענעם"). אָדער גאַבריעל אָק אָדער גאָר עלפריד סוואַנסקאָורט (אין דעם ראָמאַן „אַ פאָר בלויע אויגן") – אַזאַ נאָמען אָדער אַן אַנדערער, איין רעמז פאַר דעם בילד אָדער אַ צווייט – דער מאָטיוו איז כמעט תמיד דער אייגענער.

דער מאָטיוו? „זיי זענען געגאַנגען מיט שטילע טריט איבער געפּינטלטן מאָך, דורך בלעטער, איבער בוי-קלעצער... דאָ, ווי אומ-מעטום, די נישט דערפילטע כוונה, וואָס מאַכט דאָס לעבן צו דאָס, וואָס עס איז. דאָס בלאָט פאַרקריפּלט, די קרומע יניע אונ-טערגעבראָכן, דער שפּיץ נישט דערוואַקסן – און די גרינע הבטחה פון לעבן לאַנגזאַם דערשטיקט („די וואַלד-מענטשן"). „דאָ, ווי אומ-מעטום" – דאָס איז דער מאָטיוו. אין וואַלד – וווּ די נאַטור איז אָן קונצן, און אין שטאָט צווישן מענטשן, וווּ דאָס לעבן וועלט צוגע-פּראַסט און געפּאַרעמט כקומרשט דורך אונדזער ווילן – אָדער דורך „זיין" ווילן.

פרוי ווערט דערטרונקען. א טראגישער סוף. — אלע שולדיק — און קיינער איז נישט שולדיק.

אלע — קרבנות. פון וואס? ווער ווייסט?

„פון וואס?" — פרעגט האַרדי נאכאמאל אוּן נאכאמאל אין זיין מערקווירדיקער „דראמע", דער פילאָזאָפישער פאָעמע און דיאַלאָג: „די דינאסטן" — דער דראמע ארום נאפּאָלעאָן און זיין מלחמה מיט ענגלאַנד.

„איט" — „עס" — אָט דאָס, וואָס מיר רופן „ער" אָדער „גאָט", אָדער „געשיכטע", אָדער „געזעץ" — וואָס איז דאָס? און פאַרוואָס מוז נאפּאָלעאָן קומען — אויב זיין סוף מוז זיין, ווי ער איז געווען?

„פארוואס טוט עס אזוי און אייביק אזוי —
דער נישט זעענדיקער, אן שטימיקער דריימער פון דער ראָד?" —

פרעגן אין דער „דראמע" די „גייסטער פון רחמנות". די פראגע בלייבט אָן אן ענטפער. און עס גייט פאַרבייַ—פאַר אונדזערע אויגן— דער שיקזאל פון נאפּאָלעאָן, די קיינקייט פון דעם גרויסן, די זינלאָזיקייט פון די פאַרמעסטונגען, דער כוח פון דעם טעמפּן וויידערשטאַנד פון טונקעלע כוחות.

די דראַמע גייט פאַרבייַ. קרבנות אומזיסט, בלוט פאַרגאָסן אָן א צוועק — אַלצדינג צו גאָרנישט.

און האַרדי שליסט מיט א לעצטער האָפענונג, מיט דער לעצטער ראַפּסאָדיע פון דעם וועלטכאָר: „עס וועט קומען א סוף צו דעם שטורעמען פון די צייטן, א באַפרייונג פון אלע פיינען — און דאָס „עס" וועט פורעמען אַלצדינג גוט".

עס וועט — און דאָס איז האַרדיס וווּנטש, האַרדיס לעצטע האָפענונג, האַרדיס נביאות — קומען א צייט, וועו די כוונת וועלן דערפילט ווערן.

דער אַלטער מאָטיוו „והיה באחרית הימים" — דער מעטאַלענער קלאַנג פון דער גרויסער גלאָק—די גלאָק אויף דערגרייכבאַרג הויכן.

אָבער דערווייל — א וועלט פון נישט דערפילטע כוונות, פון רמזים, א וועלט, וווּ קיינער איז נישט שולדיק און קיינער נישט געראטעט.

א דיכטער, וואָס האָט גצהאַט דעם מוט צו אַזא טיף־ברונעמקייט און דערפאַר פון די גרעסטע איינער.

אַלע „העלדן" פון האַרדיס נאָווקן „זינדיקן". יעדער אויף זיין אופן. זינדיקן–דאָס מיינט–פאַרשפינען זיך אין קאָנפליקטן, צעטרעטן זייער לעבן און אַנדערע לעבנס, ליידן און מאַכן ליידן. און אַלע אָן שולד.

אין זיין ראָמאַן „דאָס אַהיימקומען פון דעם אייגעבוירענעם" איז דאָ אָן עפּיזאָד, וואָס איז אַליין גענוג פאַר אַ דראַמע. קומט צו פאָרן אַהיים, אין זיין קלײנעם דאָרף אין „עגדאָן־היט", אַ יונגערמאַן קלים מאָבראַיט–געבוירן אין דעם דאָרף און אויסגעוואָרצלט. קומט צו פאָרן פון פאַריז מיט כוונות: ער וויל ווערן אַ לערער פון דעם פאָלק. פאַרליבט זיך אין אַ מיידל – ראָמאַנטיש, ליידנשאַפטלעך, מיט באַרבאַרישע חושים. ער – דער אינטעלעקט, זי–דער אינסטינקט. זי–רוסטאַשאַ וואַי–איז דער היפוך פון איר מאַן. און זיין טראַגעדיע. באַלד ווערט פון זיינע כוונות אַ טייך. ער קאָן זיי נישט אויספירן. ער ווערט האַלב־בלינד. מוז גיין אַרבעטן אויפן פעלד, ווי אַ פויער. זיין פאַנטאַסטישע פרוי רעוואָלטירט. זי וויל לעבן, זי וויל רעש, זי וויל–פאַריז. און זוכט אַנדערע ליבשאַפטן. די מוטער פון קלים צעגייט זיך מיטן זון. איר פרויען־אינסטינקט פילט די סכנה פון דער אַנדערער פרוי. אָבער אָט – אין אַ הייסן זומערטאָג – ווען עס קומט איבער איר אַ בענקשאַפט, גייט זי צום זון–דעם קראַנקן און האַלב־בלינדן – זיך איבערבעטן מיט אים, שלום מאַכן מיט זיין ווייב. זי קומט צום הויז און קלאַפּט אָן. און אָט וואָס פאַסירט. דער זון איז מיד פון דער אַרבעט און שלאָפט. די פרוי האָט באַזוך, אַ גאַסט. זי פאַרקניפט אַ ליבשאַפט. דערווייל נאָך גאָר אין אָנהייב. דער אַנדערער איז בײַ איר אין הויז. זי דערהערט דעם קלאַפּ פון דער שוויגער – דערזעט זי דורכן פענסטער און אַנטשלישט זיך נישט צו עפענען. זי האָט מורא, די שוויגער וועט פאַלש אויסטייטשן דעם באַזוך פון דעם „אַנדערן". זי לאָזט דעם גאַסט אַרויס דורך דער הינטערטיר. עס פאַרגייען דער־וויל אַ פינף מינוט. זי קומט עפענען–די שוויגער איז מער נישטאָ. די אַלטע האָט געמיינט, אַז דער זון וויל זי נישט אַרײַנלאָזן אין שטוב אַריין, און איז אַ געבראָכענע, אַ פאַרצווייפלטע אַוועקגעגאַנגען–גען–און געפאַלן אויפן וועג פאַר צער און לייד. דער זון ווערט עס געווויר דורך אַ קינד, וואָס האָט צופעליק געזען די מוטער פאַלן – און פאַרלאָזט פאַר כעס, פאַר ווייטיק די פרוי. ער שטאַרבט, זיין

צוריק, איז הײַנט נישט מער צו שפּיקן. זײַנע ווינצן זענען פֿלאַך — און פּאַלן פֿלאַך. אַזוי אויך דער בּאַרימטער ווי׳צלינג סאַפּיר, וואָס האָט אַמאָל געדינט כּמעט פּאַר אַ מאָדעל פּאַר אַלע דייטשע הומאָריסטן.

אָבער הײַנע לעבט — און מאַכט נאָך הײַנט פּרייַלעך. און אַריסטאָקראַן און מאָליער—און דיקענס—און גאָגאָל—זיי אַלע האַלטן אונדז אין זייער מאַכט, טוען מיט אונדז, וואָס זיי ווילן, צווינגען אונדז צו לאַכן, צווינגען אונדז צו ווײַנען.

אָבער זיי זענען דאָך גאָרנישט געווען קיין הומאָריסטן, האָבן עס נישט געוואָלט זיין. זיי האָבן געוואָלט זיין—און זיי זענען געווען—טיף, ערנסט, ביטער, סאַרקאַסטיש, אַזוי ערנסט, אַזוי גרויס-פּאַרנעמיק, אַז אַ׳צדינג, וואָס זיי האָבן אויסגעמאָלט, דאָס גאַנצע מענטש׳עכע לעבן, געזען מיט זייערע אויגן, קומט פּאָר אַזוי קליינוווּקסיק און נעבעכדיק, אַזוי ליידיק און פּרעטענציעז.

זיי—די גרויסע לאַכער — האָבן נישט געוואָלט מאַכן קיין ווי׳צ. די וועלט פון זייער פּאַרשטעלונג איז געווען אַזוי גרויס, אין פּאָרגייך מיט דער ווצלט פון זייער ממשות, אַז זי ווייזט זיך אונדז — ווי אַ ווינ.

איז דען גאָגאָל, צ. ב., געווען אַ הומאָריסט? ער איז געווען אַ׳צדינג, וואָס איר ווילט, אַ פּאָעט פון פינסטערע ווייזעס, אַ פּעסימיסט, אַ מעטאַפיזיקער, אַ מיסטיקער—נאָר נישט קיין גרינגער, שפּאַסיקער דערציילער. ער האָט גאָרנישט דערציילט קיין פרייַ׳עכע עפּיזאָדן. ער האָט בלויז אַוועקגעשטעלט אַ קרומען שפּיגל, און יעדער, וואָס גייט פאַרבּיי, זעט זיך און די אַנדערע אין אַזאַ מערקווירדיק פאַרדרייטער, פאַרקרימטער געשטאַלט, אַז ער מוז לאַכן—און אין דעם געלעכטער ליגט אויך אַ שרעק.

איז מאָליער גענוען—וויציק? דאָרט, וווּ ער וויל עס זיין—אין זיין קאָמעדיע פון פּורסאָניאַק אָדער ענלעכע — איז ער גראָטעסק, איז ער כּמעט לאַגוווייניק. אָבער דאָרט, וווּ ער מאָלט אויס אַ קרומע ווירקלעכקייט—דאָרט, וווּ ער האָט אַן ערנסטן ציל—דאָרט הילכט זיין לאַכן נאָך ביז אין די שפּעטע דורות און ווייטע לענדער.

און דאָס איז אפשר דער גרעסטער פּאַראַדאָקס פון דער ענגלישער ליטעראַטור. זי איז כּמעט דורך און דורך הומאָריסטיש — און קיינמאָל נישט ווירקלעך קאָמיש. יעדער ענגלישער שרייבער באַמיט

דזשעראָם ק. דזשעראָם.

אַטאָס, פּאָרטאָס, ד׳אַרטאַניאַן: די דריי מושקעטירן פון פּראַנקרייך.

דזשאָרדזש, הערי, מאָנטמאָרענסי — די דריי פון ענגלאַנד.

בלויז מיט דעם אונטערשייד, וואָס אלעקסאַנדער דיומאַ האָט זיינע מושקעטירן געוואָלט אויסמאָלן פּאַטעטיש, דראַמאַטיש, און זיי זענען אַרויסגעקומען הומאָריסטיש. דזשעראָם ק. דזשעראָם, דער ענגלישער הומאָריסט, דער פּראָפּעסיאָנעלער שפּאַס-מאַכער, האָט געהאַט די כוונה צו שאַפן א שפּאַסיקע דריי-גשטאַלט — און אַרויסגעקומען איז א „האָפּנונגסלאָזער, אַ נישט-צו-רעטעוועדיקער אמת". אזוי זאָגט אונדז דער הומאָריסט אליין אין זיין איינלייטונג צו די „דריי מענטשן אין א שיפל" (1889).

עס איז א מערקווירדיקע זאַך מיט הומאָר. ער איז ווי די פרוי—לויט דעם קלוגן אַראַבישן ווערטל; ער איז ווי א שאָטן: אַנטלויפט, ווען מען יאָגט אים נאָך, גייט נאָך געטריי, ווען מען קוקט זיך גאָרנישט אום אויף אים. די גרעסטע הומאָריסטן זענען דאָך גאָרנישט געווען די, וואָס האָבן געוואָלט „מאַכן שפּאַס", מאַכן פרייַלעך. די שפּאַס-מאַכער זענען אין בעסטן פאַל קלאָוּנעס. פרייַלעך קאָן מען מאַכן מענטשן בלויז מיט דעם, וואָס ער פּאַרשטייט, וואָס אים איז נאָענט. און דערפאַר זענען די הומאָריסטן פון אייַן צייט אָפט אזוי לאַנגווייליק, אזוי אומפאַרשטענדלעך פאַר די מענטשן פון אַן אַנדער צייט. לייענט די פּאַרסן און קאָמעדיעס פון אמאָל — און איר קאָנט כמעט נישט שמייכלען אפילו. עס איז לאַנגווייליק. דער ווינער קאָמעדיען-שרייבער נעסטראָוו, וואָס האָט געשטורעמט ווין און דעם גאַנצן דייטשן טעאַטער מיט זיבעציק-אַכציק יאָר

דער־ערדיק די דעטאַלן און די עפּיזאָדן, וואָס וועלן געשפּונען אַרום דער דערציילונג.

איך לייען זיינע פּוסטע געדאַנקען פון א „ליידיקגייער" – און עס רירט מיך נישט. נאָך איין קאַפּיטל–און די טעכניק וועלט קלאָר און צוגעגעסן. א גאַנץ פּשוטע מעטאָדע. לאָמיר זאָגן א קאַפּיטל וועגן „קעץ און הינט". עס הייבט זיך אָן מיט א נאַיוון אָנשטעל – „וואָס איך האָב געלעזן פון זיי היינטיקן מאָרגן, קען קיין צונג נישט איבערדערציילן. עס האָט זיך אָנגעהייבן מיט גוסטאַוויוס אַדאָלפוס – זיי רופן אים אונטן אויף קורץ „גאָסטי"...

איר מיינט, אַז גאָסטי איז גאָט ווייסט וועל–קאָזט זיך אויס – אַז עס איז גאָר אַ הינטל. און דאָס „אויסשטיין" איז אויך גאָרנישט אַזוי שרעקלעך. דאָס הינטל אָדער דאָס קעצל האָט איבערגעקערט א בענקל, האָט איבערגעשראָקן דאָס דינסטמיידל? און נאָך אַזעלכע גע־וואָלטיקע זאַכן. פון הינט און קעץ קומט עס אויף ראַצן – און פאַר־פירט א שמועס איבער זייער נוצלעכקייט, דערמאָנט אָן אַן אַלטער באַלאַדע וועגן דעם בישאָף האַטאַ, וואָס איז באַשטראָפט געוואָרן – ד. ה. אויפגעגעסן געוואָרן לעבעדיקערהייט פון די ראַצן, דערפאַר וואָס ער איז געווען קאַרג און שלעכט צו מענטשן. און אַזוי ווייטער ציט עס זיך אָן א שמייכל, אָן אַ ציק, אָן א נויטוועגדיקייט. מען וואָלט געקענט ציען דעם פּאָדעם ווייטער, אָדער אָפּשניידן פּריער – עס וואָלט גאָר קיין חילוק נישט געווען. עס זענען נישט בלויז „פּוסטע געדאַנקען", דאָס זענען גאָר קיין געדאַנקען נישט, אָפּילו נישט קיין איינפאַלן. עס איז ענגלישער מאַראַליזם א ביסל פאַרצו־קערט מיט שפּראַך־הומאָר.

ווי וויניק עס דאַרף, הפּנים, אַן ענגלענדער אויף צו לאַכן! און ווי שוואַר עס קומט אים אָן צו פאַרשטיין אַן אמתן, ד. ה. א ליבנערישן וויץ! דער ענגלענדער איז דאָך סוף כל סוף דער נאַיוו־סטער מענטש פון דער וועלט. ער גלויבט אַלצדינג, וואָס מען זאָגט אים. דערציילט אים אַלעקסאַנדער דיומא מיט אַן ערנסט פנים, אַז זיינע דריי מושקעטירן זענען ראָמאַנטישע פיגורן – גלויבט ער און פאַלט אַריין אין התפּעלות. און דערציילט אים דזשעראָם ק. דזשע־רָאם, אַז זיינע דריי „מושקעטירן" זענען הומאָריסטיש, גלויבט ער אים אויפן וואָרט און לאַכט. דער נאַיווער רעאַליזם ליגט זיי אין בלוט. זיי מיינען טאַקע באמת, אַז דאָס, וואָס איז, איז, און אַז מען קען עס אויסמאָלן.

זיך—אוּן אָפּט קומט עס פּוּן זיך אַליין, ווייל עס איז אין דעם גייסט פּוּן דער שפּראַך, דעם כאַראַקטער פּוּן דעם פֿאָלק — צוּ האָבן דעם הומאָריסטישן טאָן; אָבער זעלטן, זעלטן, ווען עס גערעט אַן ענגלישן הומאָריסט צו דערגרייכן זיין ציל, צוּ האַלטן די לאַך-מוסקוּלן אין שפּאַנונג, צו שאַפֿן די אילוזיע פּוּן א קרומער וועלט.

דער אייגציקער איז געווען — א חוץ סוויפטן, אוּן דער איז א סימבאָליסט, נישט קיין סאַטיריקער — דיקענס. אוּן אויך דערפאַר, ווייַל ער האָט געשאַפֿן טיפּן אין פּוּלן ערנסט, דערפאַר, ווייַל ער האָט גאָרנישט געמיינט צוּ זיין אירעָניש. סעם וועלער אוּן די פּיקוויקיאַנער. מר. מייקאָבער אוּן די איבעריקע באַרימטע געשטאַלטן פּוּן דיקענס זענען נישט סאַטיריש געמיינט. זיי זענען בלויז קאָפּיעס פּוּן לעבן. זיי זענען לעבנס-טרייַ. זיין קונסט איז געווען צו שאַפֿן די נייטיקע סיטואַציע פֿאַר די נאַטירלעכע מענטשן, אוּן די סיטואַציע איז קאָמיש.

עס קאָן זיין, אַז די ענגלישע שפּראַך האָט געהאַט איינאייגציקן הומאָריסט פּוּן דעם אַריסטאָפֿאַנישן פֿאָרנעם: דעם אַמעריקאַנער מאָרק טווען. אוּן ער איז געווען א ביטערער, נישט קיין פרייַנדלעכער, א בייסנדיקער, נישט קיין גלעטנדיקער. ער האָט געשאַפֿן א וועלט פֿאַר זיך, אַ קוריאָזע, א פֿאַנטאַסטישע אוּן דערפאַר אַן אַלמענטשלעכע אוּן אייגן-געזעצלעכע.

דזשעראָם ק. דזשעראָם האָט אָבער געווואָלט שאַפֿן בלויז — הומאָר. נישט מער. ער האָט געווואָלט אָפּמאָלן מענטשן, געווייַנלעכע, אַבסאָלוט אַלטעגלעכע אין זייער נאָרמאַלער אַטמאָספערע. ער האָט געווואָלט דערציילן דעם „אמת" וועגן מענטשן. אוּן עס איז אים נישט געראָטן, ווייל דעם „אמת" קען מען נישט דערציילן, סיידן מען שאַפֿט א פֿאַנטאַסטיש רעמע פֿאַר אים. דער אמת מוז זיין איינגעוויקלט אין דעם דיכטערישן ליגן.

אין קען אייגנטלעך נישט פֿאַרשטיין, מיט וואָס דזשעראָם ק. דזשעראָם האָט געמוינט אין שטורעם די לעזער פּוּן זיין צייט. איך פֿאַרשטיי נישט, פֿאַרוואָס האָט מען געלאַכט?

איך לייענ זיינע פּוסטע געדאַנקען פּוּן „דריי מענטשן אין א שיפל", די מעשה ווי דריי — אָדער פיר — מענטשן, דזשאָרדזש, הערי אוּן מאָנטמאָרענסי אוּן דער מחבר אַליין זענען אַוועקגעפֿאָרן אויף א „וואַקאַציע" אוּן וואָס האָט מיט זיי פּאַסירט. אומא־נטערעסאַנט דער אויסגאַנג, לאַנגווייליק די מעשה אַליין, אוּן אַזוי האָרט בייַ-

וויסענטע בלאַסקאָ-איבאַניעס.

וואַשינגטאָן–צווישן מאַראָנצן. זון. בלויער ים, רויזן-ריח, מזרח. איינע פון די מזרחדיקסטע שטעט פון שפאַניע. וווּ דוּ גייסט, און וווּ דוּ שטייסט — סעמיטישער אָריענט. גייען אַרבעטער אויף דער גאַס. קוקסט זיך איין אין זייערע פנימער — און דוּ זעסט אַראַבער. טו זיי אָן מיט אַ „בורנוס" און אַ טורבאַן–און זיי פאַסן זיך אַריין קיין קאַירא אָדער ירושלים. עס גייען אויף דער גאַס שפאַנישע מיידלעך — מיט די שפיצן-שאַלעכלעך, מיט די הויכע קעמלען אין די בזוי-שוואַרצע האָר — וווּ האָסטוּ נאָך געזען אַזעלכע פנימער? דאָכט זיך, אין דעם יידישן קוואַרטאַל אין סאַלאָניקי, אין אַלט-אַמסטערדאַם, אין מאַראָקאָ. שפאַניש-יידישע מיידלעך, מיט דעם מאַטעוון קאָליר פון דעם פנים, מיט די שוואַרע מאַנדל-אויגן, אויגן מיט אַזא זיידן-גלאַנץ, שוואַרץ און מיט אַ מין פונק, ווי פון אַן אַמעטיסט. און בפרט די „הידאַלגאָס", אָט די אויסגעפוצטע, שטאָלצע „דאָנס", וואָס שפאַ-צירן אויף דער „קאַליע", אויף דער שמאָלער גאַס: געבויגענע יידישע נעז, שוואַרצע, ברענענדיקע אויגן, סעמיטישע לייפן.

דאָן כיל, דאָן פערנאַן, דאָן כאימע, קאַוואַלעראָ–איינער גריסט דעם צווייטן מיט אַזאַ צערעמאָניאַלן, אומאיראָפּעישן גרוס, און עס ווייזט זיך אויס, אַז עס איז אַ טעאַטער-שפיל: אָט-אָט ווערן זיי אַראָפּ זייערע פראַקן און זייערע צילמים, וואָס הענגען אַזוי קאָקעטיש אויף דעם קראַוואַט–און עס שפרינגט ארויס: ר' חיים, ר' שאלתיאל, אָדער אַן אַבוּ-האַסאַן, אָדער מאַכמעד-אַב-דאַלא.

פון אַ שענקל דערהערסטוּ אַ ליד. קאַסטאַניעטן קלאַפן אין טאַקט. און עס ווייזט זיך דיר אויס, דוּ ביזט אין אַפריקע אָדער

זיי ווייסן גאָרנישט, אַז דאָס ווירקלעכקייט, דאָס ממשותדיקסטע איז דאָס, וואָס האָט קיינמאָל נישט עקזיסטירט. זיי ווייסן גאָרנישט, אַז ד׳אַרטאַינאַן איז ווירקלעכער, אמתער, ווי דזשאָרדזש אָדער הערים אָדער די אַנדערע „רעאַליסטישע״ געשטאַלטן פון דזשעראָם ק. דזשעראָם. זיי זענען אַזוי נאָיוו, אַז זיי גלויבן אַפילו שאָון און מיינען, אַז ער איז אַ צינישער רעאַליסט, און מיינען, אַז וועלס איז אַ רעאַמאַנטיקער, ווייל שאָו דערציילט „פון דעם לעבן״ און וועלס — פון אוטאָפּיעס.

אַזעלכע נאָענטע שכנים–ענגלענדער אוך פראַנצויזן — און דאָך אַזוי פרעמד. זיי האָבן זיך געקענט אויסלערנען אין פּאַריז די חכמה פון פאַרשטיין דאָס פאַנטאַסטישע אין דעם אמת און דעם אמת אין דער פאַנטאַזיע–אָבער זיי האָבן נישט געוואָלט און נישט געקענט.

און האָבן פאַרבינען אַלע ליטעראַרישע ווערטן–און אפשר אויך די לעבנסווערטן; זיי נעמען זיך טויט-ערנסט און מיינען, אַז זיי האָבן הומאָר. און דאָס קוריאָזסטע-די וועלט גלויבט זיי. דאָס אַליין איז אַפשר דער גרעסטער וויץ.

מע בענקשאפט. אוּן אָפּט ווייסט ער אַליין נישט מער, ווָאס דאָס איז. ער ווייסט נישט, אַז דאָס איז בלוֹט פוּן זייַנע עלטערעלטערזיידעס, די אַנוסים, די קרבנות פוּן דער אינקווִיזיציע, ווָאס קאָכט אין אים; עס איז זייער צער, ווָאס עגבערט אין אים.

אוּן זיי זוכן דעם ווֶעג זיך צו באַפרייען. נישט אומזיסט איז די גאַנצע שפּאַנישע געשיכטע פוּן דעם אַכצטן אוּן נייַנצטן יאָרהוּנדערט פוּר מיט מערקווירדיקע שפּאַנונג. כּמעט א יאָרהוּנדערט האָט געדויערט דער אַזוֹיגערופענער „קאַרלאָסטישער" קאַמף–אַן אויפשטאַנד פוּן די קלעריקאַלן, פוּן די פוּיערים, פוּן די „אַלטמאָדישע" קעגן דער „נייַער" דינאַסטיע. פוּן דער צווייטער זייט איז אין שפּאַניע אויסגעוואַקסן די שטאַרקסטע, די פאַרצווייפלטסטע אַנארכיכטישע באַוועגונג. בייַדע פראָטעסטן קעגן דער באַשטייענדיקער אָרדנונג. אַן אינערע אומרו, אַן אומצופרידנקייט, א רעוואָלט.

אַזוי איז שפּאַניע נאָך היינט. אַזוי, אוּן נאָך בולטער, איז זי געווען מיט זעכציק יאָר צוריק, ווען עס איז געבוירן געוואָרן אין וואַלענסיַע דער באַרימטער שריפטשטעלער פוּן שפּאַניע, וויסענט בלאַסקאָ-איבאַניעס.

דער פאָטער–בלאַסקא–א וואַלענסיַאַנער; די מוטער–איבאַניעס–פוּן דער אַלט-אַראַבישער שטאָט אין אַראַגאָן, קאַטאַלאָניוט, אָט דער מערקווירדיקער מאָורעטאַנישער שטאָט, ווָאס שטייט אויף א באַרג, ווי אַן אָלטע פעסטונג; א שטאָט, ווו כּמעט יעדער צווייטער איז א מאַראַן.

דער יונגער בלאַסקא ווָאקסט אויף אין א שטורמישער צייט. עס זענען געווען די יאָרן פוּן דעם שפּאַנישן אויפּברויז. די אָלטע אָרדענונג האָט זיך אָנגעהייבן צו וואַקלען. עס האָבן זיך געפוּנען פירער פוּן דעם פרייַען, ליבעראַלן געדאַנק. סאַגאַסטאַ, קאַסטעליאַר, מאָרעט – די פירער פוּן די ליבעראַלן, אוּן פי-אי-מאַרגאַל, דער פירער פוּן די רעפובליקאַנער, זענען געוואָרן די אָפּגעטער פוּן דער שפּאַנישער יוגנט. פאָליטיק ווערט מאָדע אין שפּאַניע. פאָליטיק, ווי די דרום-פעלקער פאַרשטייען זי, ד. ה. אַן ענטוזיאַסטישע, אַראַטאַרישע אוּן צום לעצטן שפּיץ – אומפּרוכטבאַרע רעאַגירונג אויף דער סביבה. דער יונגער וויסענט, קוים ווָאס ער דערענדיקט דעם אוניווערזיטעט, איז געוואָרן אַן „אַדוואָקאַט"–אוּן כּמעט יעדער אינטעליגענט אין שפּאַניע איז אַן אַדוואָקאַט. עס איז דאָ אפילו אַזא שפּאַניש

אין ארץ־ישראל, און אַראַבער זינגען פּאַר זייערע הייזער דאָס ליד פון דער מזרח־נאַכט.

מזרח. פּאַרטריבן די „אומגלויביקע", פּאַרברענט די יידן, אַרויס־געוואָרפן די מאָורן, אָבער עס האָט נישט געהאָלפן. דער מזרח איז געווען שטאַרקער פון דער אינקוויזיציע, און וואַלענסיאַ איז געבליבן סעמיטיש, יידיש, אַראַביש, אונטער דעם מאַנטל פון דער קאַטוילישער רעליגיע און דער שפּאַנישער פּראַכט.

דאָס איז אייגנטלעך דער היסטאָרישער קאָמף, די היסטאָרישע טראַגעדיע פון שפּאַניע. א לאַנד פון מזרח, וואָס האָט געוואָלט זיין מערב. אַפּריקע, וואָס צווינגט זיך צו זיין אייראָפּע.

וואָס האָבן אַנדאַלוזיע, אַראַגאָן, אַלט־קאַסטיליע און ליאָן — אָט די הויפּט־פּראָווינצן פון שפּאַניע — וואָס האָבן זיי צו טאָן מיט אייראָפּע? איר פּאָרט איבער דעם פּראַכ פון אַראַגאָן, אויף יעדן טריט: אַראַביע. אַראַביש די חורבות, אַראַביש די נעמען פון די שטעט, אַראַביש די מענטשן. אָדער אַנדאַלוזיע, קאָרדאָווא, סעוויליאַ, גראַנאַדאַ? יידיש, אַראַביש, נאָר נישט לאַטייניש, נאָר נישט גאָטיש, נאָר נישט שפּאַניש. און הייבט מען אָן זיך צו גריבלען אין דער שפּאַנישער געשיכטע, אין די ביאָגראַפיעס פון זייערע גדולים — ווער זענען זיי? א שפּאַנישער נאָמען, שטאָץ און קיינגענדיק, ווי נאָר שפּאַניער פּאַרשטייען עס, אָבער הינטער דעם נאָמען א־מאַראַן.

א שפּאַנישער בישאָף פון דעם זעכצעטן יאָרהונדערט האָט זיך באַמיט צו באַווייזן, אז דער גאַנצער שפּאַנישער אָדעל קומט אַרויס פון יידן און פון אַראַבער. און עס איז נישט ווייט פון אמת. ווען מען וואָלט זיי געוואָלט געלאָזט צורו, די שפּאַניער, ווען מען וואָלט נישט געווען אונטערגעבראָכן מיט געוואָלט די נאַטירלעכע אַנטוויקלונג פון דעם לאַנד, וואָלט זיך זיכער געווען אויסגעאַרבעט אַן אייגנאַרטיק לאטיניש־אַריענטאַלישע קולטור, א צוזאַמענואָקסן פון קריסטלעכע, יידישע און מאַכמעדאַנישע עלעמענטן. אָבער רוים האָט געוואָלט הערשן, און שפּאַניע איז געוואָרן א טראַגיש לאַנד.

פּאַרשוווּנדן די פּריילעכקייט, די גרינגקייט פון דעם אַמאָליקן לעבן. דער שאָטן פון דער אינקוויזיציע האָט פּאַרטונקלט די כמעט אַפּריקאַנישע זון. דער שפּאַנישער קולטור־מענטש געפינט זיך תמיד אין א מין צושטאַנד פון גייסטיקער קאַנווולסיע. עס ציטערט אין אים אַן אונטערגעדריקטע ליידנשאַפט, א פּאַראָרגענע שנאה, א געהיי־

ער האָלט אין איין אָרומפאָרן איבער דער וועלט. היינט אין שפּאַניע, מאָרגן אין פּאַריז, אין ניצע, באַלד איז ער אין איטאַליע און דערנאָך זעט מען אים אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל. ער פּאָרט אַהין און צוריק איבער דעם אָקעאַן. דער וועג צווישן אייראָפּע און אַמעריקע, שפּאַניש-אַמעריקע, צפון-אַמעריקע, איז פּאַר אים אַ וואָכעדיקע זאַך.

אינדערהיים, אין וואַלענסיע, אַ פּאַמיליע, אַ גראָבע שפּאַניערין, מיט דריי אָדער פיר קינדער. ער האָט אַ ווילע אין שפּאַניע, אַ וויכ אין מענטאָן, אַ וואוינונג אין פּאַריז. און אומעטום האָט ער ביכער, ביכער אָן אַ שיעור, מחמת אָט דער אייביקער וואַנדערער און אַגי-טאַטאָר און שרייבער איז אַ ליידנשאַפטלעכער לעזער. ער לייענט נישט, ער פּאַרשלינגט. און אַלצדינג איז אים רעכט: בעלעטריסטיק, גע-שיכטע, וויסנשאַפט, אַפילו די חכמה פון סטראַטעגיע, אַבי נאָר אַ פּאָר טאָווץען מיט באַדרוקטן פּאַפּיר צווישן זיי.

אָט אַזוי איז דאָן וויסענטע בלאַסקא-איבאַניעס — דער מענטש, און אָט אַזוי — אויך דער שרייבער.

מען האָט זיך אין שפּאַניע, ד. ה. אין אירע אַרטיסטישע און אינטעלעקטועלע קרייזן, געווונדערט, פונוואַנען עס קומט אָט די אום-געהייערע פּאָפולאַריטעט פון זייער צו ענערגישן וואַנדסמאַן. זיי, די אַריסטאָקראַטן פון דער שפּאַנישער ליטעראַטור, וואַלאַרא, פּערעץ, גאַלדאָס, פּערעדאַ, דער פּרובאַנער ראַמאָן דע וואַל אינקלאַן, אוארין, פּיאָ באַראָחא אונאמונא, און די אַנדערע, די פיינע אַנאַליטיקער, די מיסטיקער, די עסטעטן, די קינסטלער, האָבן נישט געקאָנט פאַרטראָגן, וואָס בלאַסקא איבאַניעס איז געוואָרן דער גרעסטער רעפּרעזענטאַנט, יעדנפאַלס דער גלעזנסטער, פון דער שפּאַנישער ליטעראַטור אין דער וועלט.

בלאַסקא! וואָס איז ער, וואָס קאָן ער? אַ פיל-שרייבער, אַ זשורנאַליסט, אַ פּראָפּאַגאַנדיסט! בלאַסקא! דער „טאַרטאַרן פון דער רעוואָלוציע", אַ באַימער, אַ מענטש אָן אַ סטיל, אָן אויבערפלעכלע-כער. אזוי האָבן געזאָגט די קינסטלער. און זיי זענען געווען געראָטן. בלאַסקא איבאַניעס, דער שפּאַנישע זאַלאַ, ווי מען האָט אים גערופן, איז געווען ווייט פון קינסטלערשאַפט. אויב קונסט איז: די וועלט גע-זען דורך אַ טעמפּעראַמענט—איז זיין קונסט געווען אַ זייער צווייפל-האַפטע. נישט דערפאַר, וואָס ער האָט נישט געהאַט קיין טעמפּעראַ-מענט, נאָר ווייל זיין זען איז געווען זייער בספק. ער האָט אַמאָל

וועלט: „יעדער שפּאַניער איז אַן אַדוואָקאַט, ביז ער באַווייזט נישט, אַז ער איז עס נישט.“ קוים וואָס וויסענט בלאַסקאָ גייט אַרויס פון די קינדעריאָרן, וואַרפט ער זיך אַריין אין פּאָליטיק און אין זשורנאַליזם. ער ווערט אַ רעפּובליקאַנער און הייבט אָן צו שרייבן, און דערנאָך צו רעדאַגירן — אַ צייטונג „על פּועבלאָ“, דאָס פּאָלק.

און באַלד דערפילט ער דעם טעם פון פּאָליטישן זשורנאַליזם אין אַזאַ אָפּגעשטאַנען לאַנד.

אָט וואָס ער דערציילט אַליין וועגן זיין לעבן — אין אַ בריוו צו דעם פּאַראָפּאַסער פון אַ „געשיכטע פון דער שפּאַנישער ליטעראַטור“, דעם גלח כוליא סעכאַדאָר, אין דעם יאָר 1918: „איך בין אַ מענטש פון טאַט, און מיין לעבן איז אָנגעפילט געווען מיט אַ סך אַנדערע זאַכן, אַ חוץ שרייבן ביכער; איך בין געווען אַ פּאָליטישער אַגיטאַטאָר; איך האָב פּאַרבראַכט אַ טייל פון מיין יוגנט אין טורמע. איך בין געווען אַ פּאַרשיקטער. איך בין געווען שווער פּאַרוווּנדעט אין שאַרפּע דועלן. איך האָב געליטן די שווערסטע נויט, געליטן הונגער. איך בין געווען זיבן יאָר נאָכאַנאַנד אַ דעפּוטאַט אין דעם פּאַרלאַמענט; איך האָב זיך געקענט מיט די פירער פון די פּאַרטייען, מיט די הערשער פון דעם לאַנד; איך בין געווען אַ גשעפטסמאַן; מיליאָנען זענען געגאַנגען דורך מיינע הענט; איך האָב געגרינדעט דערפער אין אַרגענטינע", א. אַז. וו.

דער בריוו איז אַ לאַנגער און איך וויל אים נישט ציטירן איננאַנצן. ער איז אויך אַ ביסל אַ בארימערישער.

אָבער אַזוי איז ער געווען, דער מערקווירדיקער וואַלענסיער בלאַסקאָ, וואָס האָט זיך צוגעלייגט דער מוטערס נאָמען איבאַניעס, כדי זיך צו אונטערשיידן פון די עטלעכע בלאַסקאָס, וואָס האָבן אין דער אייגענער ציים, ווי ער, געשפּילט אַ ראָלע אין דער שפּאַנישער ליטעראַטור.

פּאָליטיקער, דעפּוטאַט, קעמפער, רעדאַקטאָר, אונטערנעמער: ער האָט געגרינדעט צייטונגען און האָט נישט געהאַט כמעט מיט וואָס צו באַצאָלן פאַר דעם דרוק. ער האָט געגרינדעט קאָאָניעס אין די אַרגענטינישע פּאַמפּאַס — בייַ דער שטאָט קאָריענטעס — און אייגנט פון די קאָלאָניעס האָט געטראָגן דער נאָמען פון סערוואַנטעס. אָבער דער סוף איז געווען: די קאָלאָניע איז אונטערגעגאַנגען און זיין פירמע האָט באַנקראָטירט.

רואינירט. ער געפינט נישט קיין אַנדער אויסוועג, ווי נאָר חתונה האָבן מיט דער טאָכטער פון דעם גרעסטן גביר אין פאַלמע, דער הויפטשטאָט פון מאיאָרקא – דער דאָנע קאטאַלינע וואָלס.

אָבער קאטאַלינע איז אַ „טשוצטאַ". זי איז אַ טאָכטער פון אַ מאָראָן. פיר הונדערט פופציק יאָר נאָכאַנאַנד לעבן זיי דאָרט, די מאַראַנען פון מאיאָרקא. קריסטן, קאַטוליקן, פרומע, צוּ פרומע אַפילו. אָבער עס העלפט זיי נישט. זיי זענען פאַרשפאַרט אין זייער „גאַס". קיינער באַגעגנט זיך נישט מיט זיי. מען האָט זיי פיינט, מען מאַכט אויף זיי פאָגראָמען, זיי זענען – יידן, „טשוצטאַס".

די קללה פון דורות ליגט אויף זיי. נאָכמער – די קללה פון קנעכטשאפט, פון פאַרראַט. זיי האָבן געבויגן דעם רוקן, זיי האָבן פאַרראַטן זייער פאָלק – און צאָלן דערפאַר ביטער און שווער.

וואָס וואָלט אַ קינסטלער געמאַכט פון אַזאַ ווונדערבאַרער טעמע? ער וואָלט אונדז געוויזן די „טשוצטאַס", ווי זיי לעבן, זייער פיין, זייער נויט, זייער בענקשאפט. ער וואָלט אונדז געוויזן – ווי אַזוי און פאַרוואָס מענטשן ליידן און דולדן.

אָבער ביאַסקאָ-איבאַניעס האָט בלויז אויסגענוצט דעם מאָטיוו, כדי צו דעקלאַמירן וועגן דעם, אַז „די טויטע זענען שטאַרקער ווי די לעבעדיקע"; אַז ער איז געקומען צום שלוס, אַז די לעבעדיקע קאָנען, מוזן, זאָלן אַראָפוואַרפן פון זיך דעם עול פון די טויטע. זיין העלד, פעברער, האָט טאַקע נישט חתונה פאַר דער „טשוצטאַ". אַזוי ווייט האָט איבאַניעסעס ליבעראַליזם נישט געטראָגן; אָבער דער-פאַר האָט ער חתונה מיט אַ דאָרף-שיקסע, דער טאָכטער פון אַן אייניקל פון אַראָבער, „פעפּ אַראָבי".

אָדער אָט זיין ראָמאַן, וואָס האָט אים געבראַכט דעם וועלט-רום און אַ פאַרמעגן: „די פיר רייטער פון דעם אַפּאָקאַליפּסיס", דער מלחמה-ראָמאַן. עס איז פאַר אים געווען קלאָר: די דייטשן זענען אין אָפּצידנג שולדיק; די דייטשן זענען ברוטאַלע חיות; זיי זענען קאָמיש, זיי זענען פעדאַנטיש, זיי זענען אכזרים; זייער וויסנשאַפט, זייער פילאָזאָפיע – אַפּצידנג איז בלויז „מאַכט", א. אַז. וו.

מלחמה-פראָפאַגאַנדע, אַגיטאַציע פאַר די „אַליאירטע". ערלעך געמיינט, אין געוויסע פונקטן אויך גערעכט, געראַטן אין זיין ליבע צו פראַנקרייך, אין זיין קריטיק פון דעם דייטשן יונקער, אָבער ווי אומקינסטלעריש, ווי געכאַפט, ווי גאַלאָפירנדיק! ער האָט אַפילו זיך

פון זיך אַליין געזאָגט: „דאָס, וואָס איך דערזע נישט אין דעם ערשטן מאָמענט, זע איך שוין קיינמאָל נישט". דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם זשורנאַליסט, פאַר דעם אומקינסטלער. דער קינסטלער זעט קיינמאָל נישט צום ערשטן מאָל. ווייל די וועלט לאָזט זיך נישט זען אויף אַמאָל. זי איז פאַרשלייערט און שטרענג. מען דאַרף זי זייער לאַנג בעטן. מען מוז זיך צו איר אינגאַנצן איבערגעבן, ביז זי וועט דערלויבן אויפצוהייבן אויף אַ וויייל דעם זוים פון איר שלייער.

די וועלט פון דעם קינסטלער איז פול מיט סודות און מיט רמזים. פאַר בלאַסקאַ-איבאַניעס אָבער איז זי געווען קלאָר, פּשוט. אַצדינג—נאַטור, געשיכטע, לעבע, טויט. אַלצדינג איז געווען בייאים בלויז אַ מיטל פאַר פראָפאַנאַנדע. עפּעס אַ פראָפאַגאַנדע. עפּעס אַ קאַמף. ער האָלט אין איין קעמפן קעגן דער צייט, אָדער, ריכטיקער,—קעגן דער ירושה פון די פריערדיקע צייטן. און אַלע זיינע ראָמאַנען האָבן אַ טענדענץ. אַזוי קעמפט ער אין דעם באַרימטן ראָמאַן „די קאַטעדראַלע" קעגן דער הערשאַפט פון דער קאַטוילישער קירך. די קאַטעדראַלע פון טאָלעדאָ איז דער סימבאָל: דער אַנאַרכיסט גבריאל לונא, דער צעבראָכענער און קראַנקער אידעאַליסט, וואָס קומט אַריבער אין זיין געבורטשטאָט טאָלעדאָ, צו זיין ברודער, אַ גלאָקנקלינגער אין דער קאַטעדראַלע, — ער איז דער סימבאָל פון נייי-שפּאַניע, וואָס פירט אַ קאַמף אויף טויט און לעבן מיט דער „קאַטעדראַלע". אַ ראָמאַן, וואָס איז, אייגנטלעך, גאָר קיין ראָמאַן נישט, בלויז אַ צונויפגעשטוקעוועטע דערציילונג אַרום אַ היסטאָרישן סימבאָל. און בלאַסקאָ-איבאַניעס שרייבט בלאַט נאָך בלאַט וועגן דער געשיכטע פון אַלט-שפּאַניע, רעווידירט די אַלטע אָקטן, קריטיקירט די פאַליטיק פון פערדינאַנד און איזאַבעלע, פון טאַרקוועמאַדאָ, א. אַ. וו. קריטיקירט, אָבער מאָלט נישט. דיספוטירט, אָבער פאַרטייטשט נישט. ער איז געראָטן אין זיינע טענות. אָבער עס זענען בלויז טענות, נישט קיין קונסט.

אַזוי אויך אין זיין צווייטן באַרימטן ראָמאַן „בלוט און זינד", וואו ער קריטיקירט די שפּאַנישע „טאַראָס", די נאַציאָנאַלע מאַניע פאַר בלוט און אכזריות. אַזוי אָפילו אין זיין ראָמאַן, וואָס איז אַזוי נאָענט גראָד צום יידישן האַרצן: „די טויטע הערשן".

וואָס פאַר אַ וווּנדערבאַרע טעמע: דער ראָמאַן שפּילט זיך אָפּ אויף דעם אינזל מאַיאָרקאַ. אַן אַלט-אַדעליקער, דאָן פעברער, וועלט

אָבער אין דער יוגנט, ווי אויך דער עלטער, אין אָרעמקייט, ווי אין לוקסוס פון עשירות, אין וואַלענסיא, ווי אין מענטאָן — אומעטום אַ קעמפער. איינער פון די לעצטע פראָטעסטן פון דעם אַלטן מזרח, וואָס רוים, וואָס דער מערב האָט געוואָלט גובר זיין און נישט געקאָנט. דער שטאַרקסטער עכאָ פון דעם אויסגעשריי, וואָס האָט געהילכט אַמאָ? איבער שפּאַניעס בערג אוּן טאָלן, איבער די גאַסן פון סעוויליא אוּן טאָלעדאָ; דער געשריי פון די, וואָס טאָרקוועמאַדאָ האָט פאַרברענט אין דעם נאָמען פון דעם „גלויבן“.

דער פראָטעסט פון „טויטע“ קעגן „די טויטע“.

ווייל — די טויטע הערשן פאָרט.

נישט אָפּגעשטעלט צו זען, ווי אַ קינסטלער; ער האָט תּיכף „דערזען", און וואָס ער האָט דערזען, האָט ער געזאָגט מיט זיין בריטן קיין-געלנדיקן, אָבער אָן ניואַנסנדיקן סטיל.

זיינע שונאים האָבן אים באַשולדיקט, אַז ער איז געווען, אַזוי צו זאָגן, אַ ליטעראַרישער אַגענט פון פראַנקרייך. עס איז זיכער אַן איבערטרייבונג. פאַרקערט, אַ סך שפּאַנישע שריפטשטעלער האָבן אין דער צייט פון דער מלחמה גיכער פאַרדינט דעם טיטל פון „דייטשע פראָפּאַגאַנדיסטן". זיין ליבע צו פראַנקרייך איז געווען אַזאַ נאַטירלעכע, אַז עס האָבן גאָרנישט באַדאַרפט צוקומען אַנדערע, זייטיקע מאָטיוון.

ער, דער דרום-לענדער מיט דעם מזרח-בלוט; ער, דער ראָמאַנטיקער, דער מענטש פון דער בריטער פראָזע און דעם אָראָטאָרישן זשעסט, האָט געמוזט זיין פאַרליבט אין פראַנקרייך, אין דער פראַנקרייך פון ווילטאָר הוגאָ, דעם דיכטער פון די קלינגענדיקע ווערטער, דער פראַנקרייך פון דער רעוואָלוציע, פון סאָציאַלער גערעכטיקייט, פון דער דראַמאַטישער דעמאָקראַטיע.

• • •

די מלחמה פאַרגייט, אַן אַנדער מלחמה הייבט זיך אָן: די מלחמה פאַר דער דעמאָקראַטיע. דער שפּאַנישער קעניג, אידאַניאַסע אַלטער קעגנער, און דער מאַרשאַל פרימאָ דע ריווערא צעטרעטן די קאָנסטיטוציע, שאַפן אַ דיקטאַטור. און בלאַסקאָ, דער קינסטלער, ווערט אַנטשוויגן. דער פאָלקסיקער, דער אַגיטאַטאָר, וואַכט אויף. אוּן ער הייבט אָן אַ קאַמף אויף לעבן און טויט מיט די דעספּאָטן פון שפּאַניע. אַ קאַמף, וואָס זיין טויט האָט פאַרענדיקט.

אַ שטורמישע, אַ מערקווירדיקע קאַריערע. אָנגעהייבן ווי אַ זשורנאַליסט, באַרימט געוואָרן ווי אַ ראָמאַניסט. אָנגעהייבן אין אָרעמקייט און געשטאָרבן כּמעט אַ מיליאָנער.

„אַבלאַטיוווס אַבסאָלוטוס", „אוט קאָנסעקוטיוווס" — די פּאָר-מוטעס און רעגלען פון דער לאַטיינישער גראַמאַטיק ווילן אַזוי עקשנותדיק נישט אַרײַן אין קאָפּ אַרײַן. עפּעס גלײַטשן זיי זיך אויס, פּיצלען אַרויס, און דו קאָנסט זיי נישט כאַפּן. די ליפּן זאָגן וועדערער, אָבער אין דעם אויער קלינגען זיי גאָר אַנדערש. די ליפּן זאָגן עפּעס א לאַטיינישע פראַזע אַרויס פון דעם אַלטן קאָרנעליוס נעפּאָס אָדער פון סאלוסט, אָבער דו הערסט זיי גאָרנישט. ערגעץ ווו זיצט אַן אַנדערער, ערגעץ אין דיין מוח און שפּינט ווייטער די מעשה, וואָס דו האָסט נאָר וואָס געלייענט, און דו זעסט: ווייטע ימים, מדבריות, שיפן אונטער דעם וואַסער, מענטשן טיף אונטער דער ערד, מענטשן פליענדיק צו דער לבנה. דו זעסט קאַפּיטאַן נעמאָ, פילעאַס פאָג און זיין משרת פּאַספּאַרטו, פּאָרסט מיט אים אין אַכציק טעג אַרום דער ערד — פון לאָנדאָן איבער עגיפטן, אינדיע, יאַפאַן, סאַן פראַנציסקאָ, צוריק קיין לאָנדאָן.

דו גייסט מיט דעם האַמבורגער פראָפעסאָר טיף אונטער דער ערד, לאָזט זיך אַראָפּ מיט אים אין אַ קראַטער, דעם לאָך פון דעם האַלב-אויסגעלאָשענעם וווּלקאַן סרעפּלעס אין איסלאַנד — גייסט אַרײַן טיפער, טיפער, כדי צו דערגיין צום צענטער פון דער ערד. ווייל אַזוי האָט דער פראָפעסאָר געפונען אין אַלטן מאַנוסקריפט פון דעם זעכצעטן יאָרהונדערט, א מאַנוסקריפט פון איינעם אַרנע סאַק-מוסאַן, געשריבן מיט שפּיגל-כתב, דו גייסט מיט אים אזן שרעקסט זיך: אָט קומט דער פראָפעסאָר צו דעם „מיטלפונקט" פון דער ערד און פאַלט אַרײַן אין אַ העלישן פייער. און פלוצלונג קומסטו מיט אים אַרויס א גאַנצער, אַ לעבעדיקער — „וווּ זענען מיר?" פרעגט איר בײדע, דו און דער פראָפעסאָר, ביי א פאַסטוך, און דער פאַסטוכל ענטפערט: „סטראַמבאָלי!" אַראָפגעלאָזט זיך אין דער ערד אויף דער אינזל איסלאַנד, אין דעם העכסטן צפון, און אַרויסגעקומען אין דעם העכסטן דרום-פונקט פון אייראָפּע.

און נאָך, און נאָך. דאָ גייען דיר נאָך געשטאַלטן. דו רעדסט וועגן זיי מיט דיינע חברים. און איר פרוווט נאָכצוטאָן: אפשר זיך אַראָפּלאָזן אין א ברונעם, און דערגיין צו דעם מיטלפונקט פון דער ערד. איר קוקט אַראָפּ — עס איז טיף און פינסטער און שרעקעדיק. איר האָט אויך נישט קיין לאָנגן שטריק. און די אונטערנעמונג ווערט אָפּגעלייגט.

זשול וועלן.

דאָס האַרץ טיאָכקעט. דער זייגער, דער אומברחמנותדיקער גרויסער, לאַנגער וואַנטזייגער, מיט די צוויי הענגענדיקע, שווערע, גלאַנצנדיקע, מעשענע געוויכטן האַלט אין איין טיקעך. טיק־טיק—און עס לויפט די צייט. באַלד־באַלד קומט דער לערער און די „אוראָקען" זענען נאָך נישט געמאַכט. און מאָרגן — די שולע, און גאָרנישט צוגעגרייט.

פון דעם צווייטן צימער דערהערט זיך א שטרענגער קול: „וואָס טוסטו דאָרט? האָסט שוין געמאַכט די הויז־אַרבעט?"

עס ווילט זיך זאָגן א ליגן, אָבער מען קאָן נישט. דיין אייגענער קול וועט דיך אויסגעבן. זיי דערקענען דאָך אַזוי גרינג, די גרויסע, דערוואַקסענע, וועלן דו זאָגסט א ליגן. פונוואַנען קומט עס? און דעם אמת האָסטו אויך מורא צו זאָגן. באַלד קומט אַריין דער טאַטע און טוט א קוק אויף דיר שארף, קוקט דיר איבער דעם אַקסל: „וואָס, שוין ווידער? ווידער מעשהלעך? נאָר ראָמאַנען, נאָר נאַרישקייטן. עפּעס רעכטס, עפּעס תכליתדיקס גייט אים נישט אין זיין קאָפּ!" און רייסט דיר אַרויס דאָס ביכל פון דער האַנט און ווארפט עס אַוועק אָדער נאָך ערגער — נעמט עס צו זיך. און עס ענטפערט זיך: „באַלד־באַלד, איך האָב היינט נישט קיין גרויסע הויז־אַרבעט".

נאָך א גיכן קוק אין דעם ביכל אַריין — דער זייגער טיקעט ווייטער — און מיט א זיפץ מאַכט זיך דאָס ביכל ווי אליין צו — און דו נעמסט „אַרבעטן", נעמסט זיך צו א פאַנגווילקן לערנבוך פון לאַטיין, גראַמאַטיק אָדער פון אַריפמעטיק.

איך בין זיך מודה. אָט אַ גאַנצע וואָך, וואָס איך האָב זיך געזומען אַ מין אַרלויב פון מיין דערוואַקסנקייט. צופעליק האָב איך אין אַ צייטונג אַ־בערגעלייענט, אַז מען פּיערט אין פאַריז דעם הונדערט־יעריקן „געבורטסטאָג" פון זשול וועלן. עמעצער אין פאַריז האָט זיך דערמאָנט, אַז דעם 8־טן פעברואַר, 1828, איז געבוירן געוואָרן אין דער אַלטער פראַנצויזישער שטאָט נאַנט דער באַגלייקער פון דריי קינדער־דורות. איבערגעלייענט די מעלדונג און זיך לכתחילה גאַרנישט פאַרטראַכט. זשול וועלן! קינדערייען! פונקט ווי מיין ריד אָדער גוסטאַוו עמאַר, אָדער פענימאָר קופער – אָט די אַלע דערציילער פון אַוואַנטורעס, פון אינדיאַנער־קאַמפן, פון העלדן און טייוולאָנים אין מענטשלעכער געשטאַלט!

אָבער באַלד האָט זיך ערגעץ אין מיר אָנגעהייבן צו רירן אַ מין מערקווירדיקע בענקשאַפט.

נייגיר נאָך דעם „אַמאָל".

איך האָב שוין כמעט אַלצדינג פאַרגעסן. בלויז דער נאָמען פון דעם פאַרפאַסער איז מיר געבליבן. און איך האָב געוואָלט וויסן – וואָס האָט מיך אַזוי שטאַרק פאַרכאַפט אין די יאָרן פון פרישקייט?

אַ גאַנצע ריי פון ביכער, קוריאָזע נעמען – און איך האָב אָנגעהייבן צו לייענען. איך האָב געוואָלט אָנטאָן אַ נחת־רוח דעם באַהאַלטענעם קינד. איך האָב געפילט, ווי עס האָט געקוקט אויף מיר, ווי זיין ציטעררדיקער בליק האָט זיך געבעטן ביי מיר: צעשטער מיר נישט מיין פרייד, שפּאָט נישט איבער מיין–זשול וועלן.

און איך האָב נישט געוואָלט מצער זיין דאָס קינד. געלייענט. אַזוי ערנסט, ווי איך האָב נאָר געקאָנט. איבערגעשפרונגען די בלעטער, וווּ זשול וועלן דערציילט דאָס, וואָס מיר ווייסן היינט שוין בעסער. פאַרקוקט געוויסע נאַיוויטעטן, פאַרשטיקט אין זיך דעם קריטישן געדאַנק, אַוועקגעלייגט אָן אַ זייט די ליטעראַרישע מאָס – ווידער געוואָלט וועלן – קינד און חכומען.

עס איז מיר נישט גערָאטן. אָבער עס איז נישט אינגאַנצן מיין שולד. וועלן איך לייען האַנז אַנדערסענס מעשיות, וועל איך דעם

אָבער דערפאַר ווי רעדט זיך איבער דעם! און ווי חלומט עס זיך – אויף דעם גאַנצן וועג, אין די לאַנגע ווינטערנעכט, וועלן עס איז אַזוי מוראדיק שטיל און וועלן שאַטנס קריכן איבער די ווייסע וועגט! איבערגאַלייגט אַלע ביכלעך, וויפל זיי זענען גאָר אין דער ביבליאָטעק. דער זייגער האָט געטיקט און געטאַקט – און ביסלעכ-ווייז זענען די יונגע יאָרן, די קינדעריאָרן צערונען גאָוואָרן. פאַר-שוווּנדן און פאַרגעסן. אַלע חלומות פון די קינדעריאָרן איינגע-פאַקט ערגעץ אויף אַ בוידעם. דאָרט ליגן זיי פאַרשטויבטע, אין שפּינוועב פאַרשפּונענע.

פאַרווייט די וועגן אונטער דער ערד און צו דער לבנה. די ערד איז שטאַרקער, ווי די חלומות. און זי רופט, און זי צי־ט אונדז, צווינגט.

ווי לייאַלקעס ליגן זיי, די העלדן פון די ערשטע ביכער. אוּן לעבן זיי–איינזאַם, טרויעריק, שמייכלנדיק, אויך פאַרשטויבט און פאַר-געסן–דער קינסטלער, וואָס האָט געשאַפן די לייאַלקעס, דער שפּינער פון די חלומות.

קינדער זענען אומדאַנקבאַר, און זיי פאַרגעסן.

ביז זיי וואַקסן אַליין אויס און ווערן אַליין פאָטערס און מוטערס – און דער ציקל הייבט זיך אָן אויפסניי: „וואָס טוסטו דאָרט, וואָס לייענסטו די נאַרישע מעשיות?" אוּן אַ ציטערדיק, אויפגערעגט, הייס קול, דאָס קול פון אַ קינד, ענטפערט: „אָט באַלד, אָט תיכף".

און דער פאָטער נעמט אויפסניי דאָס אַלטע ביכל אין דער האַנט, טראָגט עס אַריין צו זיך אין צימער, און עס קערט זיך אום אויף אַ ווייך אַלצדינג, וואָס איז אַמאָ? געווען. און ווידער טיקט דער זייגער, טאַקט דער זייגער – עס רינט די צייט – אוּן דער גרויסער לייענט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם די מצשה פון ווייטע סטעפּעס, פון ימים און מדבריות, פון מאַשינען, וואָס טוּען אויף וווּנדער. ער לייענט ווידעראַמאָל – זשול וועלן.

אַרבעטן פאַר אַ בוך־פירמע. אַנדערע האָבן אַנטדעקט (נאָך זייַן טויט, אין 1905), אַז ער איז אַ פּוילישער ייִד, פון פּלאָצק, הייסט אָלשעווסקי, און אַז „וועלן" איז די פראַנצויזישע איבערזעצונג פון דעם פּויליש־ווארט „אָלכא". מען האָט אַפּילו דערציילט, אַז ער האָט אַ ברודער אָלשעווסקי אין פּוילן און אַ משפּחה אין ניו־יאָרק, א. אַז. וו.

איך ווייס נישט, וויפֿל אמת עס איז פּאַראַן אין דער לעצטער „השערה", וואָס איז, איבעריקנס, געווען שטאַרק פאַרשפּרייט אין די לעצטע יאָרן, אַזוי, אַז איך האָב מיך אויך באַנוצט מיט איר אין מיינעם אַן ארטיקל.

אָבער עס איז מיר אַזוי אומוויכטיק — און וועמען איז עס וויכטיק, ווער זשול וועלן איז געווען? אַ פראַנצויז פון נאַנט אָדער אַ ייִד פון פּלאָצק — וואָס איז דער חילוק? ער ווערט דערפון נישט גרעסער און נישט קלענער, נישט לעבעדיקער און נישט טויטער.

אַזוי אָדער אַזוי — איז ער שוין בלויז אַ לעגענדע פון צוויי אָדער דריי דורות, פון די טאַטעס פון היינט אויף די זיידעס.

אַ לעגענדע פון אַמאָליקער וויסנשאַפט, פון דער פראַנצויזישער טעכניק.

דאָס וואָס, איז פּאַר אים געווען אַן אַוואַנטוּרע — פּאַר אונדז איז עס אַ טאָג־טעגלעכקייט. דער חלום פון זיין צייט איז די ווירקלעכקייט פון היינט אויף די באַנאַליטעט פון מאָרגן.

אונדזערע קינדער לייענען אים נישט מער, אָדער נישט מיט אַזאַ ענטוזיאַזם, ווי מיר. אָבער ווער וויסט, ווער פון אונדז איז רייכער — מיר, וואָס זענען באַגייסטערט געווארן פון קאַפּיטאַן נעמאָ און אַנדערע זשול ווערנישע געשטאַלטן, אָדער זיי, וואָס ווייסן שוין אין דער יוגנט אַזויפיל און ווערן כּמעט גאָרנישט באַגייסטערט?

אונדז איז געווען בעסער פון זיי. אַרעמער, געווויס, ענגער דער לעבנסקרייז, קליינשטעטיש און נאַיוו. יאָ, יאָ, אָבער ווי רייך די פאַנטאַזיע, ווי בריט די וועלט פון מעגלעכקייטן! מיר האָבן געחלומט פון איבערמענטשלעכקייטן, פון אוממעגלעכקייטן. די קינדער פון היינט אָבער — זייערע מעגלעכקייטן זענען אַזוי בריט, אַז עס פאַרטריקנט געווארן דער קוואַל פון אוממעגלעכקייטן. די אָרעמע קינדער, זיי זענען גאָרנישט דורשטיק!

נישט פֿאַרגאַפּט און געפּענטעט, ווי אַמאָל? און אפשר נאָכמער, ווי אַמאָל, וויל איך פּיל ערשט איצט, ערשט אין די רייפּע יאָרן, די שיינקייט, די מילדקייט, די טיפקייט פון אַנדערסענס אומפֿאַרגעסלעכער פּאָעזיע! אָדער ראָבינזאָן קרוזאָ! אָדער אַפילו סטיוועגסאָנס „טרעזשור איילאַנד"! ריינע פּאַנטאַזיע. אייביק-מענטשלעך, נישט צייט-געבונדן.

זשול ווערן אָבער איז געווען אַ דיכטער פון וויסנשאַפט, אַ פּאָעט פון טעכניק. און די וויסנשאַפט פון זעכציק אָדער אַכציק יאָר צוריק איז געווען אַזוי פּרימיטיוו אין פֿאַרגלייך צו דער היינטיקער. וועמען קאָן היינט פֿאַרחידושן די פּאַנטאַזיע-טעכניק פון זשול ווערן אין אַ צייט פון ראַדיאָ, פון טעלעוויזיע, פון מוזיק „פון דער לופט"?

אָדער וואָס איז היינט אַ רייזע פון אַכציק טעג אַרום דער ערד, אין דער צייט, וועו עס פליען לופטשיפן איבער די אָקעאַנען און קומען אין דריי און דרייסיק שעה פון ניו-יאָרק קיין פּאַריז?

און איך קאָן פֿאַרשטיין, פֿאַרוואָס די קינדער פון היינט האָבן שוין נישט דעם ברענענדיקן אינטערעס פֿאַר זשול ווערן, אָדער אַפילו פֿאַר אַנדערע, נייערע, פון דער אייגענער ריכטונג. צו שטורמיש איז די צייט, צו רעשיק. יעדן טאָג עפּעס נייס. אַנטדעקונג נאָך אַנטדעקונג. וווּנדער נאָך וווּנדער. דער לייוונט אין דער „מוווי" ווייזט אַזויפיל חידושים, דערציילט פון די וויטסטע לענדער, ווייזט די פֿאַרביקע, רייכע ווירקלעכקייט, און עס בלייבט שוין כמעט גאָרנישט איבער פֿאַר דער פאַנטאַזיע. דאָס היינטיקע קינד, דער היינטיקער מענטש איז איבערגעזעטיקט. זיין נייגיר קאָן נישט נאָכקומען דעם שטאָף. עס איז צופיל.

און מערקווירדיק, דער קינדער-דיכטער זשול ווערן איז גענשטאַרבן פֿאַר די קינדער, לעבט אָבער נאָך פֿאַר די דערוואַקסענע, פֿאַר די קינדער פון אָמאָל. אַ לעגענדע פון אונדזער יוגנט.

ער איז געווען שוין בייַם לעבן אייגנטלעך אַ לעגענדע. מען האָט גאָרנישט געגלויבט, אַז עס איז באמת פֿאַרגאַן אַזאַ מענטש, וואָס הייסט זשול ווערן און שרייבט פאַנטאַסטישע ראָמאַנען.

און מען האָט דערציילט אַלערליי מעשיות. אייגער האָט „אויסגעפונען, אַז עס איז גאָר קיינמאָל נישט געווען אַזאַ מענטש", און אַז זיין נאָמען איז אַ פּסעוודאָנים פון פֿאַרשידענע שרייבער, וואָס

II

* * *

דורכגעלייענט די בענדער פון זשול ווערן. אַ ביסל פאַרשעמט זיך פאַר זיך אַליין. דער קול פון מיין פאָטער האָט זיך דערהערט פון דעם תהום פון די צייטן: „נאָרישקייטן! קינדעריי־ען! אַבי פּטרן צייט!"

איך שטעל אַוועק די לידאַלעס אויף דעם בוידעם, אין דעם קאַסטן, וווּ איך האַלט די קינדהייט — און געזעגן זיך נאָכאַמאָל מיט דעם אַלטן, גוטן, ליבן שפּינער פון חלומות — זשול ווערן. מן הסתּם אויף זייער לאַנג.

גערהאַרט הויפטמאַן.

דער נאַציאָנאַלער פּאָעט! א „קלאַסיקער". שוין פון לאַנג, שוין אַ יאר צוואַנציק, אויב נישט מער. און א פּאַרעגדיקטער, אַזוי וויי וויל עס איז מעגלעך — פּאַר א מענטשן.

און מערקווירדיק, די, וואָס פיירן אים, וויסן נישט, פּאַרוואָס. און דער געפּיירטער אַליין האָט אויך פּאַרגעסן, וואָס זיין אייגנטלעכער צער צענטער איז, אָדער — ריכטיקער — ער האָט עס קיינמאָל נישט געווווסט.

נאַציאָנאַל-דיכטער! אַזוי איז ער עס געוואָרן. דורך פּאָליטיק — נישט זיין פּאָליטיק. אַזוי האָט עס די צייט געבראכט מיט זיך. דערפּאַר וואָס הויפּטמאַן האָט אָנגעשריבן אַמאָל, אין זיין ערשטער יוגנט „די וועבער" און „האנעלע" — דערפאַר האָט אים דאָס נייע, דעמאָקראַטישע, האלב־אָדער פערטל־סאָציאַליסטישע דייטשלאַנד געמאַכט צום פאָנען-טראָגער פון נייַ־דייטשלאַנד.

עס איז אפשר א מיספּאַרשטענדעניש. דייטשלאַנד זוכט א גייסטיקן סימבאָל, אן אָנלענונג, אן אויסדרוק, און האָט נישט. זי האָט אים געהאַט אין געטע. דער „הארמאָנישער" מענטש, דער „גאנצער", רויק און אַנטי־רעוואָלוציאָנער, „אויסגעגלייכט", מער פילאָזאָפיש, ווי קינסטלעריש, מער לירישׁ, ווי דראַמאַטיש. אָבער געטע פאַסט נישט מער פאַר נייַ־דייטשלאַנד. ער איז צו רויק — און דייטשלאַנד קאָכט; ער איז צו קיל — און איבער דייטשלאַנד איז געקומען א הייסע לויפנשאפט; ער איז צו אַלמענטשלעך — און דייטשלאַנד וויל זיך געפינען, וויל זיך פּערשטיין.

דייטשלאַנד האָט געזוכט איר דיכטער, און האָט זיך געמוזט — וויל זי האָט נישט געהאַט קיין אַנדערן — אָפּשטעלן בייַ גערהאַרט

קונסט איז פאר אים געווען דער עיקר: דער אינהאלט, די אידעע איז בלויז געווען א נעבנדערשיינונג.

נישט די סאציאלע גערעכטיקייט איז געווען זיין פראבלעם, איז געווען די פראגע, דער הויפטקוואל און דער גרונטקוואל פון זיין גאנץ לעבן, פון זיין שאפונג. נישט געזעלשאפט, נאר מענטש, און נישט אזויפיל מענטש, ווי פרוי.

וואס איז די פרוי? קיינער וויסט עס נישט. די פ־ויען וויניקער וויי די מענער, און די מענער וויסן אזוי וויניק. זי איז דער אייביקער פראבלעם פון יעדער קונסט. קונסט הייבט זיך אן, וווּ דער פרויען־מאטיוו קומט ארײן. עס איז נישט געווען דער פראבלעם פון שילער, ווייל שילער איז נישט געווען קיין קינסטלער. ער איז געווען א פרעדיקער און א דענקער. זי איז אבער געווען דער פראבלעם, דער אייביקער, פון היינע. וויכטיקער פאר אים, ווי דייטשלאנד און יידנטום און די רעוואלויציע. די לארעלײ — אט זי פארכישופנדיקע פרוי מיט די גאלדענע האר, וואס פארנארט און פארדרעט דעם „שיפער מיט זיינעם קאהן" — דאס איז געווען היינעס וועלטמאטיוו.

אדער גטע. ער הייבט אן מיט דעם גרעטכען־מאטיוו און קערט זיך אום נאך אלערלײ וואנדערונגען און דערפארונגען, נאך אלע מיענישן און ביטערנישן פון דעם לעבן — אין זיין רייכסטן ווערק, אין זיין לעבנסווערק, דעם צווייטן טייל „פאוסט" — ווידעראמאל צום מוטער־מאטיוו", צו דער פרוי, ארום איר וועבט זיך די וועלט. זי איז דער סוד און די טיפקייט. זי צעשפרייט ארום אונדז דעם „מײא־שלייער", דעם שלייער פון אילוזיע. זי ברענגט ארײן אין דער וועלט דעם אומרעאלסטן עלעמענט, וואס הייסט ליבע.

דאס אומפארשטענדלעכסטע, וואס איז דאך אין אונדזער פאנטאסטישן לעבן, פאר זיך — א ברוטאלער פאקט, דער וויל צו פאר־מערונג, א טונקעלער, כאאטישער אינסטינקט, אין דער עלעמענטאר־סטער פארם: א באפרוכפערונג, ווי ביי פלאנצן. דער וויגט פארר טראגט דעם זאמען פון איין פלאנץ צו דער צווייטער. דער באפרוכ־טער און די באפרוכטע האבן נישט קיין שייכות צווישן זיך.

דאס איז דער אנהייב. דאס איז דער לעצטער, רעאלסטער אמת. פונוואנען קומט אבער די אומגעהייערע מאכט פון דעם וויב־לעכן יסוד אין דער מענטשלעכער געזעלשאפט? א מאכט, וואס

הויפטמאן. זי האָט נישט קיין ברירה. וועט, וועט זאָל זיין איר וואָרט! ריכארד דעמעל איז שטארקער אין טיפער פון הויפטמא־נען. אָבער דעמעל איז פינסטער אין טויט. אָדער אפשר סטעפאן געאָרגע -- דער אומפאָרגלייכלעכער לירד־ אין שפראך־קינסטלער? ער איז צו קאָלט. אָדער ריינער מאריא רילקע, אָט דער גאָט־געבענטש־טער פאָעט? ער איז צו טיף, צו אָפגרונטיק.

עס איז קיין אַנדער ברירה נישט געווען. מען האָט געוואָלט זיך שאפן די אילוזיע — פון א שיינער, קינסטלערישער, מענלעכער דייטשלאַנד, אין מען האָט די אילוזיע געפונען אין הויפטמאַנען. איך וואָלט עס אפשר געזאָגט, עס איז דער עלטערער דור, וואָס האָט אים ארויפגעצוווּנגען אויף דעם יינגערן, אין דער יונגער דור — אַזוי פרעמד צו הויפטמאַנס שאָפן, האָט שוואַך אָדער גאָרנישט פראָטעס־טירט. וואָס איז די נפקא מינה, וואָס פאַר א קאָפּ עס שטייט אויף דער דייטשער סימבאָליסטישער סטאטוע פון דייטשלאַנדס קולטור? אַבי עס איז דאָ א סימבאָל.

מען האָט ביי דעם ברעסלויער „יובילי = יום טוב" פון הויפט־מאַנען, א יום־טוב, וואָס איז געמאכט געווארן אויף א גרויסן, ברייטן, פאָליטישן און נאציאָנאלן מאסשטאב, געראדט אלץ פון הויפטמאַנען, דעם סאציאָלן דיכטער, הויפטמאן, דעם פאָעט פון געראכטיקייט, יושר און רהמנות. און הויפטמאן האָט זיך נישט געווארט. ער האָט מיט־ און איינגעשטימט. ער האָט זיך אלייך דערפילט אלס דער דכטער פון דייטשלאַנד, אלס דייטשלאנדס וואָרטפירער, אן אילוזיע פון ביידע זייטן, אן אילוזיע, וואָס האָט אים אליין צוגעפירט צו א געפערלעכן עקספערימענט, צו וועלן א מין פרעדיקער פון אידעען, פון אוניווערסאלע האָפענונגען און אוטאָפיעס. געפערלעך — וויל אומקינסטלעריש, וויל נישט — הויפטמאניש. קיינער קאָן נישט וועלן מער פון דעם, וואָס איז דאָ אין אים. און הויפטמאן האָט אין זיך זייער וויניק פון דעם נביאישן גייסט, און נאָך וויניקער פון סאציאלן טעמפעראמענט. ער איז נישט קיין רעפאָרמאטאָר, נישט קיין טריבון, נישט קיין אידעען-דערוועקער בכלל. און האָט ער ge־שריבן „די וועבער", איז דאָס געווען א פראָדוקט פון דער צייט־שטימונג און נישט קיין אָנהייב פון א באָוועגונג. ער האָט נישט אַזוי געמיינט די סאציאלע פראגע, ווי דעם רעאליזם. די פאָרם פון דער

ער הערט זיך אײַן דעם „פֿאַרזונקענעם גלאָק", נאָך שטאַרקער קלינגט ער אין דער וווּנדערבאַרשיינער דראַמע „דער אָרעמער היינ־ריך", אין „אוּן שיפֿא טאַנצט", אין „גבריאל שילינגס פלוכט". אוּן דער קלאַנג ווערט שטאַרק, באַטויבנדיק אין זיין „נאַר אוּן קריסטאָ", אָדער אין דער נאָוועלע „דער קעטצער פוּן דוענה".

די פרוי ווערט אַ מיטוּס. די שיינע העלענע, אַפֿראָדיטע אוּן גרעטכען, די „פרוי" אוּן די „מוטער" — ביידע פאַריניקן זיך צוּ אַן איבערוועלטלעכער, וועלטשאַפּנדיקער אוּן צעשטערנדיקער מאַכט. „זי שטייגט, זי שטייגט אין דער אייביקייט אוּן אין אירע הענט זענען איבערגעגעבן געוואָרן דער הימל אוּן דער גיהנום". אַזוי איז דער שלום־אַקאָרד, דער לייטמאָטיוו, וואָס איז צום סוף געוואָרן דער הערשנדיקער מאָטיוו — פוּן דעם גאַנצן געהאַרט הויפּטמאַן.

אוּן דער מאַן? דער מאַן איז דער, וואָס אנטלויפט אוּן קאָן נישט אַנטרינען. דער מאַן איז דער אייביקער נאַר, וואָס דאַרף ערשט געפינען אויף אומוועגן, אין בלאָנדזשענישן, אין טראַגישע קאָנפליקטן, דאָס, וואָס די הערשערין האָט געפוּנען. דער מאַן גע־האָרכט דעם געזעץ — די פרוי א י ז דאָס געזעץ.

אוּן וואָס איז דאס געזעץ פוּן דער פרוי? דין? ניין, רחמים! ליבע — דאָס מיינט שיינקייט, דאָס מיינט עקסטאַז, דאָס מיינט — פרייהייט אוּן געבונדנקייט, דאָס מיינט — ד י נ ע ן. דער וואַגנערי־שער אידעאַל, קונדרי: דינען. נאָר נישט ווי ביי וואַגנערן: די פרוי דינט דעם מאַן; נאָר אַנדערש, העכער: פרוי אוּן מאַן. בייַדע די־נען זיי, יעדער פוּן זיי צוּ דעם אַנדערן, אוּן בייַדע — צוּ דעם גרעסטן פוּן אַלע סודות: לעבן.

אפשר דערפוּן קומט טאַקע די טיפע ליבע, די אומגעריכטע, וואָס ניי־דייטשלאַנד האָט פאַר געהאַרט הויפּטמאַן.

מען האָט זיך אָפּגעוועגדט פוּן אים אין די פריערדיקע יאָרן, מען האָט אים כּמעט אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט אין דער צייט, ווען דער אידעאַל פוּן דייטשלאַנד איז געווען: זיגפריד — דער זי־גער, דער פוח־מענטש, דער מוח־מענטש, אָדער הויך ענוּמען — פאַר־

גייט אַרויס ווייט־ווייט איבער דעם גרונטצוועק? א שטריק, וואָס בינדט צוזויף צווי מענטשן. מען זעט אים נישט. ער איז גע־דרייט פון זונשטראַלן, אָדער — פון שאָטנס, דיקע שאָטן־פעדעם.

מאן אוּן פרוי — אָדער אפשר זאָל עס זיין: דער מאן אוּן די פרויען? אָט דאָ ליגט די אומגעהייערע וועלטפראגע. די פרוי האָט אַריינגעבראַכט די ליבע אין דער וועלט, האָט מיט איר געבונדן דעם מאַן, צוגעבונדן אים צו זיך, צו זיך אַליין. אָבער דער מאן רייסט זיך פון די שטריק, פילט זיך ענג אין דעם געשאפענעם שטח — אין דער צווייהייט: מאַן־פרוי. ער נעמט אָן דעם בונד אוּן רעוואָלטירט. ער איז דער אייביקער רעוואָלוציאָנער אָנטקעגן דער אָרדענונג, וואָס די פרוי האָט געשאפן; ווייל געזעלשאפט איז — ווייבלעך. דער מאַן דאַרף נישט האָבן קיין געזעלשאפט. דער מאַן ווייל הערשן אוּן גענישן אוּן וואַנדערן. די פרוי צווינגט אים צו דעם — דאָס, צו דעם אַווי־זיין, אַזוי אוּן נישט אַנדערש.

טיציאַן האָט אויסגעמאָלט א בילד: „די הייליקע אוּן די פראָ פאַנע ליבע". צווי פרויען ביי א ברונעם, אָדער איין פרוי אין צווי געשטאַלטן; איינע — די „הייליקע" ליבע; איינע — די מוטער, די ליבע צו אָרדענונג, צו געזעלשאפט, צו דער וויבלעכקייט. די צווייטע — „די פראָפאַנע" — די תאווה, די פאַנטאזיע, דער שטורעם, וואָס צעברעכט אַלצדינג. איינע — דער בריק צווישן נעכטן אוּן אוּן מאָרגן; די צווייטע — דער היינט, אָט דער הייסער, ברענ־דיקער, ביטערער, זיסער, קיינמאָל זיך נישט צוריקקערנדיקער היינט.

מאָלט אייך אויס צווישן די צווי פרויען א מאַן. ביידע ציען אים צו זיך. די קולטור, די געזעלשאפט, די אומגעציילטע יאָרן פון טראדיציע אוּן ירושה צווינגען אים — צו דער „הייליקער" ליבע. אָבער דער מאַן אין אים, דער היינט פון אים — שמידט אים צו מיט אייזערנע קייטן צו דער „פראָפאַנער". מיט וועמען זאָל ער גיין, מיט וועמען זאָל ער בלייבן?

בריוט אויס דעם פראָבלעם, שטעלט אים אַריין אין דעם גאַנצן קרייז פון אונדזער היינטיקער קולטור — אוּן איר האָט גערהאַרט הויפטמאַנס שאַפן, זיין אמתן מאָטיוו. וואָס מער הויפטמאַן איז גע־וואקסן, וואָס מער געטריי ער איז געוואָרן צו זיך אַליין, אַלץ ריי־נער קלינגט זיין דאזיקער אורמאָטיוו.

נישט דער כוח, אין אפילו נישט דער אינטעלעקט איז די שאפנדיקע קראפט אין דער וועלט, נאר די מיסטישע ליבע, דאס, וואס מען קאן נישט זען אוו נישט באגרינדן, און איז שטארקער פאר יעדער „ממשות". אויף דייטשלאנד אוו איראפעס חורבה טאנצט פיפא, הויפטמאנס צוויבער-פרוי-געשטאלט, איר פאנטאסטישן, איר לעבנס-דערווקנדיקן טאנץ.

סיפאל, וואָס ברענגט די דערלייזונג. געשטיצט אויף זיין שווערד, נאָך אַ לאַנגער וואַנדערונג און דערגרייכונג.

דעמאָלט איז הויפטמאַן געווען פרעמד און אומפאַרשטענדלעך. דעמאָלט האָט מען אים נישט געוואָלט מוחל־זיין זיינע ריין־קינסטלעריש, ריין־פּאָרמעלע שוואַכקייטן אָדער זיין אָרעמקייט אין אידעען.

מען האָט געפרעגט ביי יעדן נייעם ווערק פון הויפטמאַן: וואָס ווילן ער? צו וועמען פירט ער? מען האָט אַלץ נאָך — אין אונטערבאוווסטזיין — געטראַכט פון הויפטמאַן, דעם סאָציאַלן דיכטער. דעם הויפּטמאַן פון „די וועבער", פון הויפּטמאַן דעם רעאַליסט, און מען האָט נישט פאַרשטאַנען נישט זיין סימבאָליזם און נישט זיין מיסטיק. מען האָט נישט געוואָלט פאַרשטיין, אַז הויפּטמאַן איז נישט געוואָרן אַנדערש, ווי ער איז געווען, נאָר אז ער האָט ערשט אָנגעהייבן צו ווערן דאָס, וואָס ער האָט לכתחילה געוואָלט זיין; אַז זיין גאַנצער רעאַליזם איז נאָר אַן אָנשטעל. מען האָט געמיינט, אַז ווייל א דיכטער לאָזט רעדן זיינע מענטשן אין דיאַלעקט, אין פאָלקסשפּראַך און נישט אין ליטעראַרישן, פאַפירענעם דייטש, איז ער שוין אַ רעאַליסט, און מיינענדיק, אַז ער איז א „נאַטוראַליסט", א מאָלער פון דעם „ווירקלעכן" לעבן, האָט מען נישט פאַרשטאַנען, וואָס באַטייטן דידאָזיקע אַלע סימבאָלן, וואָס ער האָט „אריינגעדיכטעט" אין אים, גלייך ווי דאָס „לעבן" אליין איז נישט קיין „דיכטונג", גלייך ווי יעדער אין דעם שפּיל איז נישט קיין סימבאָל, גלייך ווי די וועלט וואָלט געווען עפעס אַנדערש, ווי אונדזער אייגענע אויסטייטשונג פון א פּראָצעס, אַן אומפאָרמונג פון אַ כאָאָס!

אָבער סוף כּל סוף האָט מען עס אין דייטשלאַנד אויך פאַרשטאַנען. מענטשן קומען צום אמתן פאַרשטיין נאָר דורך לייַדן. און עס וועלן זיי קלאָר, אַז דאָס לעבן איז איין גרויסע מיסטעריע, איז א סימבאָל, וועלן דער פעסטער געבוי, וואָס זיי האָבן אויסגעבויט, פאַלט. פאַר דעם טורעם פון בבל איז די וועלטגעשיכטע געווען אַנדערש, ווי נאָך זיין צוזאַמענברוך. און נאָך יעדער גרויסער נפילה קומט א נייער מאָטיוו, דאָס הייסט א נייער סימבאָל אויף דער וועלט. דייטשלאַנד האָט נאָך איר קאַטאַסטראָפע זיך דערנענטערט צו איר סימבאָליסטישן פּאָעט; זי האָט דערפילט, אַז נישט די הצרשאפט און

זענען זיי געווארן אזוי פארשידן. וואס קאן מען טאן מיט איך, וועז איר נוצט אפ אזוי גיך זאכן? — האט זיי די מוטער געזאגט. אוז ווייטער גייט דאס ווארט: „איז דאס מעגלעך, אז זיי זאלן רעדן פון גאט אוז מיינען, אז ער איז ביי אלעמען גלייך? איז דאס מעגלעך, אז זיי זאלן טראכטן פון גאט אוז אים נישט אפניצן?"

ווער האט דאס געזאגט? ווער האט דאס דערציילט דעם ווונ־דערלעכן משל? אוז באלד איז דער נאמען ארויסגעשוומען: דער פאטע, וואס איז מיר ליבער, ווי אלע אנדערע, דער דיכטער, ווע־מענס זיסער, טרויעריקער ריטם קלינגט אין מיר — פון זינט איך האב אים דערהערט, שוין כמעט פופצן יאר — ריינער מאריא רילקע.

אוז דעם אייגענעם אוונט בין איך געווארן פון א טע־לעגראם אין דער צייטונג — אז רילקע איז געשטארבן.

איינזאם, ווי ער האט געלעבט — אוז אינדערפרעמד.

געבוירן אין פראג — מיט זיבן אוז פופציק יאר צוריק, שטאמט — לויט דעם נאמען פון א דענישער משפחה, האט א גאנץ לעבן געלעבט אין פאריז. געשריבן אויף דייטש־געשטארבן אין דער שוויץ, אין מאנטרעי.

יאר נאכאנאנד געווען דער סעקרעטאר פון דעם גרויסן סקולפטאר ראדען — דערנאך וויס איך נישט וואס ער האט געטאן, ge־לעבט זיך ערגעץ אין א האטעל אין פאריז — אין דעם לאטייניש קווארטאל, דארט געחלומט, דארט געטראכט — אוז געלימן. זעלטן געשריבן, אדער געדרוקט.

פאר זיבן אוז פופציק יאר אנגעשריבן א פאר קליינע ביכע־לעך. זאמלונגען פון לידער, א קליינעם, כמעט אויטאביאגראפישן „רא־מאן". אזוי מאנער אין קוואנטיטעט — אבער די קוואליטעט! דער טאן, דער ריטם! אבער דער מענטש!

איך האב יארנלאנג געהאט א באגער זיך צו טרעפן מיט אים. אוז מיט א פאר חדשים צוריק — אין פאריז — האב איך שיער נישט באקומען די געלעגנהייט. א געמיינזאמער באקאנטער האט אונדז געוואלט צונויפפירן. אבער ווען איך בין צוגעקומען צו דעם האטעל פאיא, וווּ ער האט געווינט — האב איך פארקירעווט צוריק. אן אנדערש מאל — נישט היינט, נישט איצט. איך האב מורא געהאט

ר י ל ק ע.

א גאנצן טאג ארומגעוואנדערט איבער א קליין ביכעלע: וועגן גאט. א ביכעלע פון אנפראנגן. אן אנקעטע: „וואס איז גאט?" — אט די נאריש, די אפגרונט־טיפע, די קינדישע, די איינציקע, די חוצפה־דיקע, די רירנדיקסטע פראגע: וואס איז „וואס"?

עס האבן געענטפערט פאטן פון געלערנטע, גלחים און רבנים. געענטפערט — ווי מען קען ענטפערן אויף אזא פראגע: אין פאר־טיקע פראזן אדער מיט א זיפץ.

עטלעכע יידן האבן אויך געענטפערט. איינער — סילוועז לעווי, דער פראפעסאר פון סאנסקריט אין פאריז, — דאס ביכל איז א פראנויזיש און געדרוקט אין פאריז — און זיין ענטפער איז געווען — דער פון דער אינדישער אלטער חכמה: „נעטי, נעטי" — דאס איינ־ציקע, וואס מען קען זאגן וועגן אים, איז: „ער איז עס נישט, ער איז עס נישט".

און דער צווייטער — א ראבינער פון דער שול „דע לא ווייקטואר", וויל. און ער האט געענטפערט „אין נאמען" פון דער פא־ריזער קאנסיסטאריע, און זיין ענטפער האט מיר ווי געטאן. פסוקים־אין נאכאמאל פסוקים — די אלטע דרשות אויפסניי. אזוי טרוקן, אזוי סינאגאגאל, אזוי רעווערענדיש. איז דאס דאס יידנטום?

און טראכטנדיק וועגן דעם און וועגן דער גאנצער פראגע, וואס איז אוועקגעשטעלט געוואָרן, — האב איך זיך פלוצלונג דערמאנט אן א ווארט, אן א בילד.

צווי יינגלעך האבן זיך געקויפט צו מעסערלעך. ביידע גליק. ביידע ביי דעם אייגענעם קרעמער. אין א וואך ארום האבן זיי פארגליכן די מעסערלעך — און נישט געקאנט פארשטיין — פארוואס

נעץ פענסטער, צווישן אטעמדיקע געוישן. און עס איז נאך נישט
געניג — זיך צו דערמאנען. מען מוז קענען אויך פארגעסן אן זיי
אין האבן די געדולט צו וואַרטן ביז זיי קומען פון זיך צוריק. ווייל
זכרונות אליין זענען עס נאך נישט. ערשט וען זיי ווערן אין
אונדז בלוט און קוק און באַוועגונג, אן א נאמען אן מיט אונדז צו־
גיפגעגאַסן — ערשט דעמאלט קאן עס פאסירן, אז אין א זייער זעל־
טענער שעה זאל אויפשטיין צווישן זיי דאס ערשטע וואַרט און א ליד
קאן אויסוואקסן פון זיי".

דילעטאַנטיזם — בלוטלאָזע טעאריע — מליצה פון א נישט־
קינסטלערישן מענטשן — איך וויס, די פאַעטן פון צעך, די פראָפע־
סיאַנאַלן פון דער „לירע" וועלן עס זאָגן מיט ביטול. און וועלן פרעגן:
האָט ריקע אליין מקיים געווען אלצדינג, וואָס ער האָט געפאַדערט?
איז זיין פאַעזיע אזוי הויך, אזוי טיף?

ריקע אליין זאָגט עס אייך ערלעך: „אלע מיינע לידער זענען
נישט אזוי באַשאפן געווארן, דערפאר זענען זיי נישט קיין לידער".

זענען עס נישט? אָט די וונדערבארע לידער, די זיפצן פון א
געפיניקטער מענטשלעכער נשמה. דער עקא פון א ווייטן לעבן —
וואָס הייסט „דאָס בוך פון דעם מענטשלעכן לעבן" און דאָס „בוך
פון וואַנדערונג" און „דאָס בוך פון ארעמקייט און טויט" — זיי נישט
קיין פאַעזיע?

הערט זיך אין:

„די, נאכבאר גאָט, וען איך דירמאַנכעסמאָל
אין לאנגער נאכט מיט הארטעם קלאפפען שטערע,
זא איז'ס וויל איך דיר זעלטן אטמען הערע
אינד וויס: די ביזט אליין אים זאל".

די שכן־גאָט, די ביזט אַליין אין זאל! און איך בין נאָנט — גיב
מיר א קליינעם צייכן — קלאַפּ מיר אָן אין טיר.
און אַנדערש — און דאָס אינענע.

„די רייכע האָבן דאָס לעבן געצוווּנגען
אומענדלעך וויט צו זיין א [illegible] הארעם און שוואַר
אָבער די טעג פון די רייכע זענען פארגאַנגען

פאר אן אנטטוישונג. וועד וויסט — אפשר איז דאס אויך איינער פון די „פאטן", שיין אויפן פאפיר. אן חן, אן אטמאספערע, ווען פון דעם פנים צו פנים. איך האב מורא געהאט, אז דער פאטע פון דעם „שטונדנבוך" וועט אין מיר פארטונקלען די פאזיע פון זיין ליד. שפעטער — אן אנדערש מאל. אוך דאס אנדערע מאל איז נישט געקומען. דער פאטע איז טויט — אוך עס בלייבט בלויז זיין וואָרט, נאר דאס בילד, וואס איך וויל זען.

אוך עס איז בעסער אזוי.

בכלל פאטן! מחנותוויז גייען זיי ארום אוך עס קלינגט אוך עס זינגט אוך עס רעדט — ווי א שארמאנקע, ווי א פאנאגראף. אלע קענען זיי, אלע דרייען זיי ווערטער אוך צוקלעפן די שפיצן אוך מאכן קונצן. זיי קאנען שרייבן אלץ — לינקס, רעכטס, גלענצנדיק, פאטעטיש, שטיל, רעליגיעז, שטורמעריש, משיחיש, ווי דער זשורנאליסט אין גוסטאוו פריטאג בארימטער קאמעדיע. אוך ווי מען „געניאל", קאנען זיי דאס אויך.

איז דער טאן — גראנד אפערא, ווערדי, אדער מייערבעער — זינגען זיי אין טאן. ווערט ער דזשאזיש, ווערט עס אימפרעסיאניסטיש, עקספרעסיאניסטיש — בייט זיך אויך זייער שטייגער.

„אוך פון אלע קינדער פון דער ערד — איז ער אפשר דער נישטיקסטער" — פושקין האט געקענט זיין ברודער, דעם פאטע.

אוך דאך — אמאל, איינמאל אין א דור, אמאל נאך זעלטענער — קומט אן אנטפלעקונג. א מענטש — נישט קיין זינגער, א קאכ־דיקער, א זעענדיקער, א ליידנדיקער, א פארטיפער. אוך מען דערפילט א ציטער. די פאזיע האט זיך באוויזן.

אוך עס קומט אן דער אמתער פאטע אוך זאגט אייך — מיט רילקעס ווערטער: „לידער זענען נישט, ווי מענטשן מיינען, געפילן — עס זענען איבערלעבונגען. צוליב איין פערז מוז מען האבן געזען א סך שטעט, מענטשן אוך זאכן, קענען די חיות, פילן ווי די פייגל פליען אוך וויסן מיט וואס פאר א זשעסט עס עפענען זיך די בלומען באגינען... מען מוז זיך דערמאנען אן נעכט פון ליבע, קיין אינציקע נישט ווי די צווייטע — אוך גסיסות מוז מען האבן ביינעווייניט, דערמאנען זיך אן נעכט פארברעכט לעבן א מת אין א חדר ביים אפע־

עס פֿלאקערט אויף דאָ אָן דאָרט. איר געדענקט, ווי עס האָט
פֿלוצלונג אַ בליץ געטאָן פּונ א מאָסקווער חדר? „זייט אָרעם, זייט
וואַנדערער, זייט הימלאָזע — דאָס איז אייער גורל, דאָס איז אייער
זין". דער שטאַרבנדיקער גערשענזאָן האָט עס אַרויסגעזיפּצט פֿאַר זיין
טויט — געזעגנט זיך מיט די יידן. דער לעצטער פונק פֿאַר דעם
פֿאַרלעשן? איז עס?

אין קיינער וועט זיי פון דיר צוריק נישט פאַרלאַנגען,
גיב בלויז דעם אָרעמען דן אָרעמקייט צוריק".

וויל „אָרעמקייט איז דער גרויסער גלאַנץ פון אינעווייניק אַרויס". וויל אָרעמקייט איז חכמה — איז רו, איז איינס זיין מיט דער ערד, מיט די זאַכן. איז זיין. אָרעמקייט, היימאַטלאָזיקייט, פרעמדקייט — דאָס איז די גרויסע, די לעצטע היימישקייט. און דאָס האָט ריליקע שטאַרקער פון אַלע — שטאַרקער אפילו פון דעם גרויסן פאָעט ווער־לען — געפילט און גליבט.

ער האָט אַלצדינג געקאָנט זיין — געקאָנט האָבן — און האָט נישט געוואָלט.

אַלע בענקען נאָך א היים. ער — דער איינגעוואָרצלטער, איז אַוועק אינדערפרעמד — און נישט געוואָלט קיין פאָטערלאַנד.

אַלע רעדן פון פאָלק — פון אייגנקייט, פון דעם גליק צו זיצן צווישן אייגענע — ער, דער דייטשער פאָעט, האָט זיך אָפגעזאָגט פון זיין פאָלק.

אַלע זינגען הימנען צו דער „שפראַך", פאַלן כורעים פאַר דעם מוטערוואָרט — ער, דער אייניציקער, האָט די שפראַך, אָט דעם אינ־סטרומענט, וואָס ער האָט אַזוי וירטואָז באַהערשט, געפילט ווי א קייט און ווי אַן אָפגעטראָגן קלייד.

קינסטלער, פאָעט, ווערטער און קלאַנגען, גראַמען און בילדער, ריטם און פאַרב — וואָס איז דאָס אַלץ אָקעגן דעם שטיל קלאַפן פון א היימלאָזן -- דעם קלאַפן ביי דער טיר ביי דעם אייניציקן, דעם שטענדיקן שכן!

* *
*

און פון ריליקע, מיין ליבסטן פאָעט, האָט מיין געדאַנק צוריק־געוואַנדערט צו דעם קליינעם ביכעלע וועגן גאָט. און פון דעם כעס איז געוואָרן קנאה. איך האָב זיי פאַרגליכן — דעם יידישן ראַבינער פון פאַריז מיט זיינע פשטלעך און פסוקים — און דעם אינזאַמען פאָעט פון פראָג־פאַריז מיט זיין גרויסארטיקן שכל־געפיל.

און מיר גרויסן עץ זיך מיט אינדזער רעליגיעזיטעט!

שווערצע, וואָס האָבן פארדעקט דעם אמתן ערנסט אין דעם טראָגיזם פון דעם נאַקעטן לעבן, — אָבער פּאָרט טאַסקן, אָבער פּאָרט אבאַ.

וואָס איז ניצשע געווען, ניצשע מיט אלע זיינע פּראָבלעמען? די מאַסקע פון זאַראַטוסטרא, דעם איבער־מענטשן, דעם אמת־זוכער, דעם נביא פון בארג־איינזאַמקייט?

דאָס לעבן איז געווען אַזוי — ליטעראַריש! ליטעראַטור האָט פּאַרשלונגען אין פּאַרדעקט אָפּצדינג. די גאַנצע באציונג צו די פּראָגן פון דער וועלט־עכקייט איז געווען ליטעראריש, ד. ה. די פּראָבלעם האָט דעם אינהאַלט צוגעדעקט און איינגעהילט, ווי אין א זיידענעם מאַנטל. מיר האָבן עס אָפּט נישט געפילט, נאָר זעלטן איז עמעצער געקומען און האָט עס אונדז געזאָגט. שניצלער האָט עס אין א קלי־נעם דראַמאָלעט אונדז אַמאָל ארויסגעזאָגט: איר האָט ליב, איר האָט פ״ינט, איר לעבט, איר שטאַרבט, אך זענט צעפּרידן און איר זענט מורדים, אָפּצדינג — אין ליטעראַטור.

מיר האָבן עס אויסגעהערט און נישט געגלויבט, און וויטער זיך געלאָזט אייווויגן פון הונגע פּאָן האָפּמאנסטאָלס זילבער־סטרונע־דיקער פידעל, פון ווערלענס קאַטוילים־פּאַרשטעלטער תאווה־לירik, פון ד׳אַנונציאָ גרויסאַרטיקער קונסט־רעטאָריק, פון — דער גאַנצער אייראָפּעיש־ער, יום־טובדיקער וועלט־שטימונג; אָבער געפילט הָאט יעדער פון אונדז, אַז דאָס איז נישט קיין סוף, אַז די ווירקלעכקייט איז גאָרנישט אַזוי שיין, אַז עס זענען פאַראַן אינהאַלטן, וואָס פּאַסן זיך נישט צו צו קיין שום פּאָרם, אַז טיפער איז די נאַכט — ווי דער טאָג האָט זיך געדאַכט.

אין דאָס האָט אונדז ריכארד דעמעל דעמאָלט געזאָגט.

מיר האָבן אים געקענט, ווען ער איז שוין געווען — כמעט א קלאַסיקער, וויניקסטנס, צווישן אונדז, די יונגע; וויניקסטנס, אין דער ליטעראריש־ער וועלט פון בערלין אין ווין אין מינכען. וואָס דער „פילוסטער", דער „המון", האָט פון אים געטראַכט, האָט אונדז וויניק אינטערעסירט. געווויסט האָבן מיר, אַז פאַר דעם פילוסטער איז ער א ווילדער, רעוואָלוציאָנערער דיכטער, — איינער פון די, וואָס טאָרן נישט לייענען יונגע מיידלעך, דערפאַר, וויל ער איז צו־פיל פול מיט תאווה; ער האָט צופיל זאכן אָנגערופן ביים ריכטיקן נאָמען, צו אָפּן גענאָגט דאָס, וואָס אַנדערע פּארשווייגן אין רוימען

ריכאַרד דעמעל.

ריכאַרד דעמעל איז געשטאָרבן. פאַר פילע, אפשר פאַר דעם רוב פון די לעזער, איז דאָס בלויז א נאָמען, — א נאָמען, וואָס זיי האָבן דערהערט צום ערשטן מאָל. פאַר מיר, — אין פאַר די פון מיין צייט, פון מיין סביבה, פאר א גאנצן דור מיטלאיראָפעישער אינטעליגענץ, — איז דאָס מער ווי א נאָמען.

א נאָמענטער, כמעט אן אייגענער, איז אונדז אָפגעשטאָרבן. אייגער פון די וויניקע, וואָס האָט אונדזער בלוט אויפגעשטיצעמט אין אונדזער יוגנט, אונדז אין דעם גאָרטן פון דער ליבע אַריינגעפירט, דעם הונגער נאָך לעבן אין אונדז נאָך שטאַרקער געמאַכט און האָט ריזאָנטן געעפנט פאַר אונדז.

און עס איז געווען א צייט, — א יאָר פופצן, צוואַנציק צוריק, — ווען ריכאַרד דעמעל איז געווען אונדזער דיכטער, אזוי ווי ניטשע אונדזער פילאָזאָף. א שיינע צייט איז דאָס געווען. אַרום און אַרום — רויקייט; די וועלט האָט אייגעדרעמלט און פון דעם שלאָף געשמייכלט. אַלצדינג איז געווען אין אָרדענונג. עס האָט זיך געלעבט אין אייראָפע אזוי זאָס און באַקוועם. עס איז געווען א יום-טוב-שטימונג אין דער וועלט. אפילו ביי אונדז, רוסיש-יידישע יונגעלייט, וואָס זענען געווען דורכגעווייטיקט אי פון אונדזערע אייגענע יידישע לייַדן און אי פון די רוסישע, — פאַר אונדז, וואָס זענען געווען דער צטערנדיקסטער, נערוועזסטער נערוון-אינסטרומענט פון גאַנץ אייראָפע,— אפילו פאַר אונדז האָט דאָס לעבן אָנגענומען א מין פאַנטאַסטיש-שיינע מאַסקע. מיר האָבן געלעבט אויף א גרויסן מאַסקנבאַל: זייַדענע דאָמינאָס, מאַסקן, אונטער וועלכע מען האָט געפילט דעם חן פון שמייכלענדיקע, יונגע, בליענדיקע, קושנדיקע ליפן, — מאַסקעס,

האָט עס געגלויבט; און וואָס דייטשע קונסט איז, האָט דעמעל אַליין אין אַ קליינעם געדיכט געזאָגט, — אַ געדיכט איבער דעם שטראָס־בורגער דאָם:

בײַם יונגן בעטע איז ער געווען זייער אין גונסט,
אָפּ העכסטער פּולסטער בּאַוויזן פון אמת דייטשער קונסט;
ער שטיפּט נאָך היגנט, ווי אין געטעם אַלטע יאָרן,
און איז אַלץ נאָך נישט פֿאַרענדיקט געווארן.

אָט דאָס איז דייטשע קונסט: נישט פּארענדיקטקייט. אַ וועג, און נישט קיין ציל; אַ ווילן אָן אַן אויספירונג, אַ פּאָרמלאָזע קונסט; צו ערלעך, אום צו זיין שיין; צו טיף, אום אַרײַנצוגיסן ז'ך אין אַ פּורעם; צו אומגעלומפּערט, אום צו האָבן חן.

דער דייטש ווייסט נישט, וואָס דאָס הייסט שפּילן זיך מיטן לעבן — אום גוטן, ווי אום בייזן, און דערפאַר האָט ער נישט קיין הומאָר. איינער בלויז פון זיי האָט עס געקאָנט, און דאָס איז אויך געווען — הייניך היינע! דער דייטש פילאָזאָפירט שווער אוף טיף דאָרט, וווּ אַנדערע פעלקער פון לייכטערן בלוט שאַפן קונסט און הוידן זיך אַריבער און לאַנצן זיך דורך.

דאָס איז דאָך געווען דער גרויסער, שטענדיקער קאָנפליקט צווישן דעם דייטש און דער וועלט: דער דייטש איז געווען אַ שפּיל־פאַרדאַרבער.

איז דען דאָ א גרעסער, אַ שענער, אַ זיסער שפּיל, ווי ליבע, — ליבע צווישן דעם אייביק-יונגן אדם און דער אייביק=שיינער, פּאַר־לאַנגענדיקער און פּאַרלאַנגען=דערוועקנדיקער חוה? נעמט אַוועק דעם עלעמענט פון שפּיל — וואָס בלייבט? נאטור-נויטוועניקייט, גע־בונדנקייט, קנעכטשאפט צום אינסטינקט פון דעם מין.

שאָפענהויער, דער גערמאַנער, דער דייטש, האָט דערפאַר פיינט געהאַט די ליבע. ער האָט געזען נאָר דעם גרויען ערנסט, — דעם מין=ערנסט; דעם טאַנץ, דעם שפּיל, די יונגע, אינדיווידועלע, פער־זעלעכע וואריאַציע. די קונסט פון דעם שפּיל האָט ער נישט גע־זען, נישט געפילט. די דייטשע ליטעראַטור האָט נישט קיין ליבע־לידיק: עס איז דאָרט דאָ סענטימענטאַליטעט. עס איז דאָרט דאָ לבנה=שיין און בלויע אויגן און זיפצן, — אָבער דאָס זענען אַלץ

זיך אין אויער אַריין, ווי אַ סוד, מיט וועלכן מען דאַרף זיך שעמען. ריכארד דעמעל האָט זיך נישט געשעמט אוּן מיר אויך נישט...

נו, אוּן איצט האָב איך פּוּן זיין טויט געהערט, — אוּן אַלע אַלטע זכרונות זענען אַרויפּגעשוווּמען, אוּן איך ווייל זיך אַריינפילן צוריק אין דער שטימונג פּוּן אַמאָל. זיינע לידער, וואָס איך האָב אַזוי ליב געהאַט, קלינגען מיר ווידער אין אויער, — אוּן מערקווירדיק, איך געפּין די שטימונג נישט מער; עפּעס פּרעמד איז ער מיר געוואָרן; ס׳קלינגט נישט מער אין מיר.

וועמענס שולד איז דאָס? איז דעמעל נישט דער פּאָעט, פּאַר וועלכן איך האָב אים אַמאָל געהאַלטן, אָדער — אָדער איז ער אַ פּאָעט נאָר פּאַר אַ באַשטימטער גרופּע, פּאר א באַשטימטער צייט אוּן פּאר א יין פּאָלק? איז ער אפשר בלויז אַ דייטשער דיכטער, וואָס קאָן געפילט ווערן טאַקע נאָר פּוּן אַ דייטש מלידה ומבטן, אַ דייטש פּוּן ראסע, אַ גערמאַנער?

איך פּיל נאָך עד־היום די אָרקעסטראַלע מוזיק פּוּן האָפמאַנסטאַלס פּאָעזיע; אָבער האָפמאַנסטאַל איז אַ ייד, אַ קאָסמאָפּאָליט, ער שרייבט בלויז דייטש; אוּן דערמאָן איך זיך אָן ריינער מאַריאַ ר י ל ק ע ס לידער, ווערט מיר אַזוי תהלימדיק אויפן האַרצן. זינגט ער:

וואָס וועסטו, גאָט, טאָן, ווען איך וועל שטאַרבן,
איך בין דיין קרוג (אוּן ווען כ׳ווער א שאַרבן),
איך בין דיין געטראַנק (אוּן לאָז איך נאָר פּאַרדאַרבן?).
איך בין דיין קלייד, דיין ווערק איך בין,
מיט מיר פּאַרלירסטו זיך, דיין זין...

— קאָן איך חלומען וואַכעדיק דערפּוּן, אָנגעפילט זיין מיט דער מתיקות פּוּן די ווערטער, — איצט, פּונקט ווי פּאַר צען יאָרן, אוּן אנדערע נאָך מיר, אין פּופּיק, אין הונדערט יאָר אַרום וועלן אויך פּאַרהאַלטן דעם אָטעם פּאַר שמחה, וועט זיי וועלן דאָס לייענען. אָבער רילקע איז אַ האַלבער סלאַוו אוּן א קאָסמאָפּאָליט, וואָס שרייבט אויף דייטש; ער איז נישט נאַציאָנאַל, אוּן דערפּאַר פּוּן אַ שטענדיקן ווערט.

דעמעל אָבער איז נאַציאָנאַל. אַ גערמאַנער, אַ דייטש דורך אוּן דורך, מער ווי מיר האָבן אמאָל געמיינט, מער אפשר ווי ער אַליין

זינגט מיר דאָס ליד פון טויט און פון לעבן,
זאלאַני, גלייא, גלי-לאַ-לאַ!
קלינג-קלאַנג, קוקט, געבראָכן די רעבן,
אָבער זיי האָבן אונדז טרויבן געגעבן,
היי!

ער מוז הערן דאָס ליד פון דעם טויט, פֿרי צו גענישן דאָס לעבן! ווי שווער פֿליסט זיין בלוט, ווי וויניק-קלינגענדיקער, זילבערנער גלעלעכטער זינגט אין זיין בלוט!

דעמעל איז אַזוי טיפיש פֿאַר דייטשלאַנד, פֿאַר דעם דייטשישן גייסט, פֿאַר זיין גראָדיעזער טיפקייט און פֿאַר זיין מענטשלעכער ענגקייט, ווי קוים א צווייטער, טאָקע דערפֿאַר, ווָאָס ער איז געווען א רעוואָלוציאָנער אין דער דייטשער קונסט. ווילט איר קענען דעם כאַראַקטער פון א פֿאָלק, מוזט איר זיך אייגנקוקן אין זיינע אפיקורסים, אין זיינע וויצערשפּעניקע. דעמאָלט ערשט וועט איר דערזען דעם תוך.

פֿאַר דעמאָלן איז די וועלט נישט קיין קינסטלערישער, נאָר א פּילאָזאָפישער פּראָבלעם. ער רעדט אַזויפיל פון דעם „מענטשן". פון דער „וועלט", פון דער „נאַטור":

„מענטש, דאָס וואָס איז דיר גרינג, דאָס נעם שווער,
די נאַטור גיט א סך, נעם אַרויס פון איר מוז."

דאָס איז איינער פון זיינע „כּללים": שווער צו נעמען דאָס גרינ-גע! קונסט זאָגט — גרינג צו נעמען דאָס שווערע; שווער איז די מא-סע, שווער איז דער שטיין, די פֿאָרם איז גרינג, די פֿאָרם איז גרא-ציע, לייכט, א הויך, א שפּיל; און נישט מער, ווי די נאַטור גיט, דאַרפן מיר אַרויסנעמען, פֿאַרקערט — באַגרענצן זי, ארומזוימען זי. נאָר דאָס איז שייניקייט, און נאָר דאָס איז פּאָעזיע. דער גאַנצער קאַמף צווישן מענטש און וועלט, צווישן נאטור און קולטור, איז פאר דעם וויינ קער, נישט פֿאַר דעם מער, פֿאַר פּשטות אַנטקעגן דער אומגעהיירער קאָמפּליצירטקייט; דאָס איז נישט נאָר קונסט, דאָס איז

ווי חתן־כלה־געזאַנגען; מען פילט, אַז אָט־אָט ווערן זיי מאַן אוּן וויב אוּן אויס פֿאָעזיע, אויס שפּיל, אויס גראַציע.

נאָר געטע, דער „עבודה־זרהניק", אוּן נאָר היינע, מיט זיין יידיש־באַגערנדיקן, ברענענדיקן, מזרחדיק־גליענדיקן בלוּט, האָבן געפֿילט דעם ריטם פּוּן אַ ליבע־טאַנץ.

דעמעל האָט די דייטשן פּוּן זיין צייט „שאקירט" דורך זיינע ליבע־לידער, אוּן ווען איך לייען אים איבער נאָכאַמאָל, פּאַרשטיי איך, פֿאַרוואָס: עס איז די דייטשע סענטימענטאַליטעט, האַנז אוּן גרעטכען, — אָבער אויף אַ זינדיקן טאָן; ער ווייסט, אז ער „זינדיקט", ער פילט זיך שולדיק אוּן קאָן עס קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

אָט איז זיין באַרימטע עלעגיע, „די דריי רינגען", וואָס הייבט זיך אָן אַזוי:

„איר רינגען, דריי רינגען אויף אייגאייניציקן פינגער,
אוּן יעדער א טויטע, א געבראָכענע שבועה".

עס איז אַ ליד פּוּן דריי ליבעס, — דריי ליבעס, וואָס האָבן געברענט, ווי פייער, אוּן זענען פאַרלאָשן געוואָרן. יעדע ליבע האָט געזאָלט זיין אייביק, אויפן גאַנצן לעבן, אוּן ווייטער איבער דעם לעבן אַריבער, אין דעם תּהום פּוּן וועלטן אַריין, — אוּן די תּאווה, די ברענענדיקע, האָט געפוּנען אין דער אייביקייטס־אילוזיע איר פאַרענטפערונג, איר כשרות; אוּן די אייביקייט האָט געדויערט, — אַזוי־פיל, וויפיל אַ ליבע געדויערט, די ליבע, וואָס איז ווערט אַזוי אָנגערופן צו ווערן, — פּוּן דעם אויפבליען ביז צום בלעטערפאַלן, פּוּן דעם ערשטן טאַנץ־טריט ביז צום לעצטן טאַקט. ס׳איז קאַרג? איז דען נישט אַ וועלט, אַ פּוּלע, רייכע, זאטע אינמיטן?

אָבער דער סענטימענטאַלער אייביקייט־זוכנדיקער פילט זיך שולדיק; פאַר אים איז אייביקייט נישט קיין אויסלעבונגס־באַגריף, עס איז אַ צייט־באַגריף. אוּן איז לעבן — צייט?

דעמעל, דער דייטש, דעמעל, דער נישט־ריטמישער, קאָן קיינמאָל נישט פאַרגעסן, אז דאָס לעבן פאַרגייט; ער באַקלאָגט עס תּמיד אוּן זוכט זיך צו פאַרשיכורן — מיט געפילן. ער זינגט אַ „טרינק־ליד":

נאָך אַ שעה, אוּן עס איז שוין נאַכט,
טרינקט, ביז די נשמה אין אייך זיך צעלאַכט.

געזוכט אַ סך וועלטן און האָט די אייגציקע פאַרשפּילט; זי האָט געוואָלט זינדיקן און האָט זיך שוין פריער על-חטא געשלאָגן; אָבער זי איז געווען אומרויק, שטורמיש, זי האָט געקלאַפּט מיט אימפעט אין אַלע טויערן פון די הימלען. נישט איר שולד איז דאָס געוואָרן, וואָס מען האָט איר נישט געעפנט; אפשר זענען די טויערן פאַרשפּארט אויף אייביק, אפשר — אפשר זענען גאָר קיין טויערן נישטאָ.

דעמעלט איז, — אויף זיין אופן, אויפן דייטשן נוסח, — געווען איינער פון די שטאַרקסטע, לייַדנשאַפטלעכסטע, רעוואָלוציאָנערסטע זינגער.

וואָר וועט וויטער זוכן — פאַר דער נייער צייט, וואָס וועט זיין די רעוואָלוציע פון מאָרגן?...

וויסנשאפט אויך; נאָר פילאָזאָפיע, — די דייטשישע פילאָזאָפיע, — זוכט דאָס אומבאַגרענעצטע, דאָס נישט־צום־אויסמעסטנדיקע.

* *
*

אין זיין צייט איז דעמעל געווען א רעוואָלוציאָנער, — אַזוי האָט זיך עס אים אין אַזוי האָט זיך אונדז אויסגעדאַכט; אין נישט נאָר אויף דעם — וועלט־ווייב־, וועלט־מענטש־געביט, נאָר אויך אויף דעם געביט פון מענטש — מענטש, אויף דעם סאָציאַלן. אין דעמעל האָט געזונ גען אַ ליד, וואָס איז באַרימט אין דער דייטשער וועלט, דאָס ליד פון דעם „אַרבעטסמאַן", אין מערקווירדיק, די אייגענע „צייט"־מעלאָדיע! הערט זיך אַיין אין דער ערשטער סטראָפע:

„מיר האָבן א בעסט, מיר האָבן אַ קינד, מיין ווייב,
מ ר האָבן אויך אַרבעט, אין דאקא צו צווייט;
מיר האָבן די זון אין רעגן אין ווינט.
אונדז פעלט בלויז איין קלייניקייט, —
אום פרייַ צו זיין, וו א פייגעלע איז, —
נאָר צייט...

דער דייטשער מאַלער אַנעטקאפער האָט דאָסדאָזיקע ליד אילוסטרירט: אַן אַרבעטער, שווער, שטאַרק, לאַנגזאַם, פאַרטראַכט, — אַ פּאָרטרעט פון דעמעל אַליין, — אין אַ דייטשע פרוי מיט אַ קינד אויף די הענט, גייען איבער פעלדער. זי שטראָלט פון מוטערליבע, פון גרעטכען־גרעטריי־ווייב־לבנה־שיין־ליבע. ער קוקט מיט אַן אויג, וואָס זוכט — „וועלטן", אָבער זעט נישט די וועלט, אין וועלכער ער לעבט, דאָס פעלד, אויף וועלכן ער טרעט; ער זוכט „צייט" אין פילט נישט דעם מאָמענט, דעם בליץ אין דעם הייליקן ברען, אין ווייסט נישט, וואָס זינד איז, אין ווייסט נישט, וואָס תשובה איז אין — וואָס איז שיינקייט.

אין דאָך איז דעמעל דער דיכטער פון אונדזער צייט, מיט איר פאַרמלאזיקייט, מיט איר נישט־לעבן־קאָנען, מיט איר צעריסנקייט, מיט איר טיפער טראַגיק.

די צייט האָט געפונען איר סוף — מיט דונערן אין בליצן, זי איז געשטאָרבן אין קאָנווולסיעס נאָך אַ שווערער גסיסה. זי האָט

III

יאָהאַן געאָרג העגעל.

אָט אַזוי, פלוצלונג, קומט צו דיר דער „שר" פון דער גע־
שיכטע און שפּרייט אויס זיין מאַנטל איבער דיר.

וויי עס איז דאָך זיכער—עס מוז דאָך זיין עפּעס אַזוינס, ווי
א „שר", א „גייסט", אַ—איך וויים אַליין נישט, ווי איך זאָל עס אָנ־
רופן—א זין, אַ טעם, א סדר אין דעם דורכאַנאַנדער, אין דעם אַרויף
און אַראָפּ—אין דעם אַלעמען, וואָס פשוטע מענטשן טוען — און פּרא־
פעסאָרן פאַרשרייבן דערנאָך אין גראָבע ביכער.

איך וויי זיכער נישט שווערן, נישט ביי דעם „הן" שלי און
אפילו נישט ביי דעם „הן" פון אַן אַנדערן, אז עס איז טאַקע דאָ,
אָט אַזוי ממש ווי עס רעדט זיך אַרויס, אָבער דאָ — אין דעם רויק,
שטיל, בנימוסדיקן שטעטעלע יענע—אין טורינגען—צווישן בערגלעך,
צווישן ביימער — גראָד דאָ וויל איך זיך פאַרשטעלן, אז אזא שר —
איז פאַראַן.

איך וויי פאַנטאַזירן, אַז דאָ, וווּ איך בין נאָר וואָס געזעסן,
מיט א פּאָר שעה צוריק, אויף דעם „נאַפּאָלעאָן־שטיין", ד. ה. אויף
דער שטיינערנער באַנק, וווּ נאַפּאָלעאָן איז געזעסן, וועו עס האָט זיך
פאַר זיינע אויגן, אונטער זיין השגחה, אָפּגעשפּילט די בלוטיקע „שלאַכט
ביי יענא", —אַז דאָ זיצט ער נאָך, דער קלייניער געניראל מיט דעם
גרויסן היטל, דער אימפּעראַטאָר פון פראַנקרייך, דער באַהערשער
פון אייראָפּע. אַרום אים מאַרשאַלן, גענעראַלן, קוריערן קומען רייטנ־
דיק באַרג־אַרויף — פון יענע פעלדער. וואָס ליגן איצט אַזוי רויק,
אַזוי פרי־האַרבסטדיק געזעטיקט, און האָבן שוין פאַרגעסן, וויי עס האָט
אויף זיי אין יענעם טאָג גערעשט אין גצדונערט, וויי פראַנצויזישע

שעה מהלך—אַדער ווייניקער—אין דער אייגענער שטאָט יענאַ, געזעסן אין אַ חדר׳ל אַ יונגער דייטשער פּראָפעסאָר און האָט אויפגעדעקט דעם סוד פון דעם גאַנצן שפּיל.

אין דעם אייגענעם טאָג, וועלן נאָפּאָלעאָן איז אַרײַנגעקומען מיט זיין אַרמיי, מיט פּראַטערנדיקע פאָנען, מיט טרומייטן און פויקן אין שטאָט אריין, דער זיגער, דער הערשער, דער צעטרעטער פון דייטש-לאַנד—האָט יאָהאָן געאָרג העגעל פאַרענדיקט און אַוועקגעטראָגן צום פאַרזעגער — זיין מאַנוסקריפט: „די פענאָמענאָלאָגיע דעס גייסטעס״ — אַ בוך מיט אַ שווערן נאָמען, אַ בוך, ווי דינאַמיט: אייגנעוויקלט און איינגעשלאָסן אין אַ קעסטל׳ל מיט אַ שווער-פאַרשטענדלעכער אויפשריפט. דער כעמיקער האָט פאַר דינאָמיט זיין פּאַרמולע, און וועלן ער שרייבט זי אויף—וואָלט איר קיינמאָל נאָרנישט זיך משער זיין, אַ הינטער די-דאָזיקע צייכנס ליגט אַ קראַפט פון טויט, פון צעשטערן, פון אויפ-רייסונג.

„פענאָמענאָלאָגיע דעס גייסטעס״ זיי זענען געווען אַזוי נאָיוו-באַשיידן, די אַלטע מייסטער, די פאַרצייטיקטע דענקער. אַזוי מלמדיש-נאַיוו, אַזוי כמעט בטלנישדיק. געמאַכט אַ פרום פנים—און גיי דערקען, וואָס זיי האָבן אָפּגעטאָן. זיי האָבן עס זיכער אַליין נישט געמיינט. וועלן מען וואָלט געווען זאָגן, למשל, אָט דעם יונגן, גלחישן יונגלמאַן, דעם פריוואָט-דאָצענט העגעל, אַז דאָס קינד פון זיין מאָנו-סקריפט מיט דעם געלערנטן גריכישן נאָמען וועט ווערן — דער מאַרק-סיזם, און זיין אייניקל—דער באָלשעוויזם; אַז פון דעם בוך וועט אַרויס-קומען אַ סאָציאַלע איבערקערעניש אין דעם וועסט-אייראָפּעיישן לאַנד—וואָס וואָלט ער דערויף געענטפערט? עס קאָן זיין, ער וואָלט אַרײַנ-געוואָרפן זיין מאַנוסקריפט אין פייער אַריין—אָדער, ווער ווייסט, אפשר וואָלט ער אויך מיט אַ שמייכל פון איראָניע געזאָגט: גיי, מיין גייסט, און טו דיין אַרבעט, גיי און דינאַמיטיר די וועלט, גיי און טראַכט נישט פון מיר, יאָהאָן געאָרג העגעל, דער פראָפעסאָר פון פילאָזאָפיע, וואָס ווייס זיין אַ גוטער, געטרייער פרייסישער בירגער. זיי דו, מיין גייסט, מוטיקער פון מיר!

וועלן מענטשן וואָלטן פאַרשטאַנען די מערקווירדיקע וועגן פון דער געשיכטע, וואָלטן זיי געדאַרפט אויסבויען אַ גרויסן מאָוזאָליי אויף דעם פלאַץ, וווּ העגעל האָט געווינט, — און אַרום אים אַוועק-שטעלן סטאַטוען: מאַרקס, בעבעל, זשאָרעס, לענין, — אַלע די, וואָס

גרענאַדירן מיט בערן־היטלען אויף די קעפ האָבן געשטורעמט אַקעגן עסטרייכישע אוֹפֿאַנער, אונגאַרישע טשאַקאָ־רעגימענטן, שווערע, ריזיקע פרייסישע סאָלדאַטן.

דעמאָלט האָט „ערד געציטערט"—און דער קלייניער גענעראַל אויף דער שטיינערנער באַנק איז געווען דער, ווָאָס האָט זי געמאַכט ציטערן. נאָפּאָלעאָן זיצט און קוקט, גיט באַפֿעלן און טראַכט. אין אויף אַ מינוט פֿאַרגעסט ער, ווו ער איז — ווָאָס ער טוט דאָ, הערט אויף צו פֿאַרשטיין צוליב ווָאָס עס גייט דאָרט פֿאָר די שיסעריי און דאָס בלוטיקע געשלעג. דער „העלד", דער היסטאָרישער אַקטיאָר, פֿאַרגעסט זיין ראָלע—ער דענקט בלויז איינס: ער איז אַן איינזאַמער מענטש, ווָאָס זיצט אויף אַ שטיין, צווישן פעלדער — און זוכט זיין וועג.

ערשט מיט אַ פּאָר טעג צוריק האָט ער זיך געזען מיט אַן אַנדער מענטשן, אויך אַן איינזאַמער, אויך אייגנער, ווָאָס זוכט אַ וועג. עס איז געווען אין אַ שטעטל לעבן יענע — אַ קליין שטעטעלע, ווָאָס הייסט וויימאַר, פּיר שפּאַן ממש, אָבער אין דעם ענגן רוים איז גע־זעסן אַ ריז — גאָטע.

זיי האָבן גערעדט — קיינער וויסט נישט ווָאָס און פון ווָאָס. אָבער וועָן גאָטע איז אַרויס פון נאַפּאָלעאָנס קאַבינעט, האָט דער קייזער פון אים געזאָגט: „אָט דאָס איז אַ מענטש". נישט דיכטער, נישט געלערנטער, נישט מיניסטער — דאָס אַלץ איז נישט וויכטיק. אָבער אַ מ ע נ ט ש.

נאַפּאָלעאָן האָט געזוכט דעם מענטשן — און האָט אים אויף אַ וויל געפונען — און נישט געקאָנט אים נאָכגיין.

אָט־אָט האָט ער דערזען דעם ווָאג — צו די טיפענישן — און וויידער אים פֿאַרלוירן — און נאָכאָמאָל שלאָכטן און פּאָליטיק און דיפּלאָמאַטיע. ווידעראַמאָל: שפּיל.

* * *

און מערקווירדיק—בשעת נאַפּאָלעאָן איז געזעסן אויף דעם שטיין און געשפּילט דעם טראָגישן שפּיל פון געשיכטע—איז אין אַ האַלבער

איטאַליענער דושאַמבאַטיסטאַ וויקאָ אין דעם סוף פון דעם זיבעצנטן יאָרהונדערט; גיבאָנס דער ענגלענדער האָט זיך געמיט צוצוגעבן א מין צוגאַנג צו דער געשיכטע; טעאַלאָגן, פילאָזאָפן, אַלע האָבן זיך מטפל געווען מיט דעם שוועָרן פראָבלעם. אָבער טאַקע נאָר מטפל געווען—וויל אונטער זייערע הענט איז די געשיכטע געוואָרן טויט, פאַרבייגערט, א סקעלעט. סוף כל סוף איז דאָס אַרויסגעקומען: גאָט האָט געוואָלט, אַז די מענטשן זאָלן טאָן זיין רצון. ער באַזונדער, מיר פאַר זיך. און פרעגט מען: צוליב וואָס, וואָס איז דער תכלית, דער צוועק, דער זין? — שווייגט דער „סוד-וויסער".

העגעל האָט דער ערשטער גפהאַט דעם מוט צו זאָגן: נישט גאָט—אָדער די נאַטור—באַווייזט זיך אין דער געשיכטע; נישט וויל ער, נישט פאָדערט ער — ער א י ז געשיכטע. ער אַליין — די גאַנצע אומ-ענדלעכע וועלט— איז אירנאיינציקע באַוועגונג. גאָט איז דאָס ווערן— ער איז געשיכטע. נישט ער באַווייזט זיך, נאָר ער איז אין איר — און מיר העלפן אים צו דערגיין צו זיין אייגענעם יסוד.

לאָז זיין — פילאָזאָפיש, טעאָרעטיש איז דאָס א „מדרש פראַים", א פאַנטאַזיע, א שפיל מיט ווערטער. מיר האָבן דערווייל נישט גע-פונען קיין אַנדער שפיל, וואָס זאָל בעסער באַפריידיקן. אָבער דער עיקר איז די פראַקטישע אויספירונג: אויב געשיכטע איז באַוועגונג—באַוועגונג פון און צו גאָט,—און אויב יעדע באַוועגונג איז לייקענען דאָס, וואָס איז — וואָרים אַנדערש וואָלט דאָך געווען רו — איז יעדע לייקענונג געזעצלעך, איז רעוואָלוציע א געזעץ פון געשיכטע, א גע-באָט פון דער נאַטור, טאָר נישט זיין קיין רו, טאָר מען נישט זאָגן: מיר האָבן דערגרייכט. עס איז נישטאָ קיין דערגרייכן — עס איז פאַ-רשאָן בלויז באַוועגונג.

* * *

דער קייזער און דער דענקער האָבן זיך קיינמאָל נישט באַגעגנט. יענאַ, דאָס קליינע שטעטעלע—איז געווען, וויזט אויס,—צו בריים פאַר זיי. זיי האָבן נישט געקאָנט אַריבערשפאַנען דעם תהום.

האָבן איבערגעאַנדערשט די פּיזיאַנאָמיע פון אייראָפּע, אַפֿילו די, וואָס האָבן פֿאַרענדיקט די גרויסע אַרבעט, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט געוואָלט אויספירן—און נישט פֿאַרשטאַנען ווי אַזוי, און וואָס העגעל האָט פֿאַר־שטאַנען — און נישט געקאָנט.

מחמת העגעל האָט אין זיין יונגן שטורמישן בוך אויסגעזאָגט אַ קליינעם סוד, וואָס דער „שר פון געשיכטע" האָט אים אינגערוימט אין אויער: דאָס לעבן איז אַ פּראָצעס פון שטענדיקער באַוועגונג — די באַוועגונג צו זיך אַליין, צו דעם יסוד. געשיכטע איז אַ קרייז אַרום אַ צענטער, אָבער דער צענטער באַוועגט זיך אויך. ער בלייבט דער אייגענער און איז דאָך נישט דער אייגענער. ער, דער יסוד, ענדערט זיך אויך, ווערט רייכער, קאָמפּליצירטער, גייט אַרויס פון זיך, ווערט זיין אייגענער היפוך, זאָגט ניין צו זיך אַליין—און קומט צו־ריק—אויף דעם וועג פון פֿאַרנייגנונג—דער אייגענער און פּאָרט אַן אַנדערער.

און העגעל האָט געוויזן, אַז אַלע רעוואָלוציעס, אַלע מלחמות, אַלצדינג, וואָס מענטשן פֿאַרטראַכטן און פירן אויס—איז נישט מער ווי דער וועג פון דער אייביקער אידעע צו זיך אַליין. און דאָס מיינט: צעשטערן איז אויך בויען — ניין איז דער וועג צו יאָ. דאָס מיינט: געשיכטע אָן רעוואָלוציע איז אוממעגלעך, איבערקערן די וועלט הייסט שטעלן זי אויפן קאָפּ, הייסט אַוועקשטעלן זי אויפן קאָפּ. אָט דאָס האָט העגעל אַרייגעזאָגט דער וועלט — אין דער שפּה, וועלן נאָפּאָ־לעאָנס הארמאָטן האָבן געדונערט.

די הארמאָטן זענען פֿאַרשטומט געוואָרן, נאָפּאָלעאָן איז געוואָרן אַ לעגענדע—אָבער העגעל איז אַלץ מער און מער געוואקסן. פון זיין שורש האָט געצויגן יניקה די נייע אייראָפּעישע פּאָליטיק. ער האָט געוויזן אַ וועג צו דער נייער געשיכטע.

עס גייט איצט אָן אין דער גייסטיקער וועלט אַ רענעסאַנס פון דעם העגעליאַניזם. בענעדעטאָ קראָטשע אין איטאַליע איז דער אָנ־פירער פון דער באַוועגונג. עס גייען אים נאָך דייטשן, ענגלענדער, אַמעריקאַנער. „ניי־העגעליאַנער" רופן זיי זיך, און אַפילו וועלן זיי פֿאַרלייקענען דעם מייסטער — פאָלגן זיי אים פּאָרט.

עס איז אויך פֿאַרשטענדלעך פֿאַרוואָס. העגעל איז געווען ביז אַהער דער אייניציקער דענקער, וואָס האָט געוויזן דעם זין פון גע־שיכטע. עס האָבן זיך געפֿרוווט פֿאר אים אַ סך דענקער, — דער

דער קריז באַוועגט זיך – דער צענטער פאַררוקט זיך. און – אויפסניי – אויפסנייַ באַוועגונג. אַלצדינג – נאָר נישט קיין רו, נאָר נישט בלייבן שטיין. ווייטער – זאָגט נאָפאָלעאָן, „נישט פאָרווערטס, הייסט צוריק". ווייטער, – זאָגט העגעל, – דער גייסט, דער לעבעדי-קער, איז דינאַמיק. ווייטער, – זאָגט דער שר פון דער געשיכטע. און איך זיץ אויפן בערגל, קוק אָראָפּ אין טאָל אַריין, עס איז אַזוי רוִיק, אַזוי אידיליש, און פרעג: צו וואָס ווייטער? אפשר איז דאָס בעסטע בלייבן, וווּ מען איז רוִיק, האַלב-שלעפעריק, אַזוי ווי דער בוים, אַזוי ווי דער שטיין? דער אייביקער קאַמף אין דעם יחיד, אין דער געזעלשאַפט–און די באַוועגונג זיגט.

אָבער דער שׂר פון דער געשיכטע האָט געשמייכלט. ער האָט געווּסט, וואָס ער האָט באַצוועקט־וועק ער האָט זיי צונויפגעבראַכט אין איין צייט, אין איין אָרט — דעם גייסט, וואָס פאַרענדיקט דאָס נעכטיקע און דעם גייסט, וואָס הייבט תמיד אָן, דעם ווילן צו הערשן— און דעם זין פון דעם ווילן. און אויף דעם נאַפאָלעאָן־שטיין האָב איך זיך איינגעהערט אין דעם סוד פון דעם שר: דאָס ?עבן איז אַן אידעע, און שאַפן הייסט — זיך אַליין צעשטערן.

עס איז אפשר נישט כדאי געווען צו פאָרן אַזוי ווייט—איבער דעם אָקעאַן, איבער בערג און טאָלן — כדי צו דערגיין צו אַזעלכע „אמתן". מען דערטראַכט זיך צו זיי אויך אין דעם אייגענעם חדר— אין ניו־יאָרק, פון דער אַמעריקאַנער סביבה, פון דער אַטמאָספערע פון אומבאַוווסטזיניקן צעשטערן—צעשטערן אַלע אַלטע ווערטן מיט אַ פאַרבאָרגענער כוונה אויף נייע, וואָס וועלן אַמאָל געשאַפן ווערן — מען דאַרף, זאָג איך, באַקומען דיסטאַנץ צו דעם אַמעריקאַנישן ?עבן. וואָס איז אויף זיין אופן אַ שטענדיקע רעוואָלוציע, אַ ריי פון דינאַמיט־אויפרייסונגען (זיי זענען קורץ, דערפאַר פילט מען זיי נישט אַזוי), כדי אים צו פאַרשטיין.

איך זאָג נישט, אַז אויף דעם נאַפאָלעאָן־שטיין אין יענע בין איך פון דעם שר פון געשיכטע געווויר געוואָרן דעם סוד פון אַמעריקע—מחמת אַמעריקע איז אַ גרויסער סוד; איך זאָג אויך נישט, אַז העגעל האָט מיר פאַרענטפערט דעם פראָבלעם.

אָבער אָן אייגס האָב איך זיך דערמאנט, אָן איין גרויסן פריינציפּ, וואָס דער פיקאָזאָף פון יענע האָט מיר געלערנט: דער גייסט אין דער געשיכטע גייט איבער דער פאַרנייגונג פון זיך אַליין. אייראָפּע האָט זיך נישט געוואָלט פאַרנייגן — האָט איר די געשיכטע גע־צוווּנגען — זיך צוצושטערן.

רוסלאַנד פאַרנייגט — און דערפאַר איז אין איר ניין אַ גע־וואַלדיקער „יאָ" — אַ „יאָ" נישט פון הייגט, נאָר פון יאָרן, וואָס וועלן קומען — און אַמעריקע — אַמעריקע פאַרנייגט, און ווייסט עס אַפילו נישט. און דאָס איז די אמת־העגעלשע, די שטאַרקסטע, די שעפערישסטע פאַרנייגונג. דאָס איז שוין — די שוועך צו דעם נייעם, וואָס מיר קומען, צו דער „נייער וועלט".

און איך קאָן זיך אויסמאָלן, ווי נישט איינמאָל האָט זיך ביים גוטן, בלוי-אויגיקן פרידריך ענגעלס שיעור-שיעור נישט ארויסגעריסן א געשריי פון פראָטעסט, ווי ער האָט זיך ביי אים געבעטן, ביים יונגן, ביים פלאָמענדיקן: „שטיל׳ער, רויקער, זיי נישט קיין שמשון, וואָס רייסט ארויס די זיל׳ן פון דעם טעמפל, כדי צו באָגראָבן די פּישתים אונטער די חורבות". און ער האָט א ציטער געטאָן, ווען ער האָט געהערט, ווי מאַרקס האָט געזאָגט: „דער ארבעטער האָט נישט קיין פאָטערלאַנד". ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין שטאָט באַרמען, אַזוי געמיטלעך, אַזוי רויק, אַזוי היימיש.

און ער האָט פּאַרקנייטשט דעם שטערן, ווען עס איז צו אים דערגאַנגען דער באַפעלקערונג קול פון דעם לערער: „אין דער בירגערל׳כער געזעלשאַפט באַהערשט די פּאַרגאַנגענהייט די קעגנווארט— אין דער קאָמוניסטישער געזעל׳שאַפט באַהערשט די קעגנווארט די פּאַרגאַנגענהייט".

און פרידריך ענגעל׳ס האָט זיך געטראַכט: „וואָס מיינט דאָס? ווי קאָן מען באַהערשן די פאַרגאַנגענהייט? ווי קאָן מען אויסמעקן פון דעם לעבן אַל׳צדינג, וואָס עס האָט באַשאַפן, די אָנגעזאַמלטע אוצרות פון לאַנגע, ל׳אַנגע יאָרן? האָבן די על׳טערן און די על׳טער-זיידעס אומזיסט געל׳עבט, אומזיסט געאַרבעט? זענען באמת אַל׳ע דורות ביז אַהער געווען אומגערעכט — און נאָר מיר היינט, מיר, אָט די צוויי מענטשן, דאָ, אין דעם חדר, אין ל׳אָנדאָן, זענען די אייניציקע גערעכטע, די אייניציקע, וואָס האָבן דערגרונטעוועט דעם סוד פון דער געשיכטע, אויפגעדעקט אירע וועגן און געפונען די לעצטע און אייניציקע ל׳ייזונג?"

ספק נאָך ספק האָט זיך געוואָרגן אין ענגעל׳סעס מוח — אָבער מאַרקס איז געווען דער שטאַרקערער, און ער האָט אים בא-הערשט. און זענען די ספקות געווארן צו שטאַרק — האָט אים מאַרקס צוגעשליידערט דאָס מאַגישע וואָרט: עס איז „וויסנשאַפט" — און ענגעל׳ס האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און זיך אונטערגעגעבן.

גאַנץ אינגעשטיל׳ט זענען די ספקות קיינמאָל נישט געווארן. מען פיל׳ט עס פון א געוויסן טאָן פון קילקייט, אָן אונטערטאָן פון אומבאַפרידיקטקייט—אין ענגעל׳סעס באַמערקונגען צו דעם „קאָמוניסטישן מאַניפעסט" — וואָס ער האָט געשריבן אין זיין אינקייטונג צו דער ענגל׳ישער איבערזעצונג אין דעם יאָר 1888, פערציק יאָר שפעטער.

מאַרקס און דער מאַניפעסט.

אין אַ קליין חדרל, אין לאָנדאָן, מיט אַכציק יאָר צוריק. צוויי יונגעלייט, דייטשע עמיגראַנטן, זענען געזעסן און האָבן געשריבן. איינער — אַ פייערדיקער, אַ דרייסיק-יאָריקער, מיט שוואַרצע, געדיכטע האָר און אַ שאַרף יידיש פנים; דער צווייטער — אַ ביסל עלטער, רויקער, בראָנד און גערמאַניש. זיי האָבן געערדט און געשריבן. דער יונגער האָט געשטורעמט, דער עלטערער האָט זיך גענומיט איינהאַלטן דעם שטורעם, דעם מבול פון ווערטער, אַרײַנגלעטן זיי, ווי ווייט עס האָט זיך געקאָזט, אין די שטילערע, רויקערע, געמעסיקטערע פאָרמען פון דער לאַנגזאַמער דייטשער שפראַך. פאַרטיק, אָנגעשריבן, געחתמעט—ביידע נעמען אונטער דעם מאַנוסקריפט.

און די שריפט איז אַרויס אין דער בריייטער, ווייטער וועלט, און ווו זי האָט דערגרייכט, האָט זי געצונדן. די רויקע דייטשע ווערטער האָבן באַקומען גלאָקן-קלאַנג, און זיי האָבן גערופן צום — שטורעם.

צוויי זענען זיי געווען—קאַרל מאַרקס, דער אייניקל פון רבנים, און פרידריך ענגעלס, דער רויקער דייטשער פאַבריקאַנטן-זון. דער יורש פון דעם האָר-שפאַלטנדיקן פלפול, פון וועלט-פרעמדקייט, פון וועלט-פאַרלייקענונג, פון טויזנט-יאָריקן צאָרן און פאַטאָס, און דער דייטשער בירגער, דער יורש פון דעם קלייניעם בעל-מלאכה, וואָס האָט זיך אַרויפגעאַרבעט און איז אין דעם עצם פון זיין נשמה געבליבן אין זיין אַלט-דייטשער רו און איינגעוואָרצלטקייט.

פֿאַרייניקט אייך", אַ היסטאָרישע השערה, אַ פילאָזאָפישע היפּאָטעזע — און דערנאָך אַן אויסרוף, אַ סיגנאַל און אַ לאָזונג.

נישט ניי אין דער צייט, ווען עס איז געזאָגט געוואָרן, נישט אין דעם דענקען און נישט אין דעם רופן. אָבער ניי איז געווען איינס: דער מאַנטל פון וויסנשאַפט איבער דער ראַמאַנטיק, די בא־זייטיקונג פון אַלע עטישע און ווערטנדע עלעמענטן פון דער פּאָליטיק.

דער אָלטער סאָציאַליזם — דער אוטאָפּישער — האָט געפּרעדיקט דאָס אייגענע, ווי מאַרקס. און ווען מען פֿאַרגלייכט פּוריטאַנישע שיטות אָדער סען־סימאָנס דרשות מיט די פּאָדערונגען „די פּראָגראַמאַטישע און פּאָזיטיווע, וואָס זענען אויפגעשטעלט אין דעם „קאָמוניסטישן מאַניפעסט"—זעט מען נישט דעם אומגעהיערן אונטערשייד, וואָס די מאַרקסיסטן וויל זען, פֿאַרשטייט מען נישט, פֿאַרוואָס דער מאַניפעסט איז געוואָרן א גרענעץ צווישן צוויי וועלטן. צען פּאָזיטיווע פּאָדע־רונגען שטעלט אויף דער מאַניפעסט, און אַלע זענען אונדז היינט אוים אַזוי באַשיידן — האָבן אויך דעמאָלט, מיט אַכציק יאָר צוריק, גאָרנישט איבערראַשט די סאָציאַליסטיש־דענקענדיקע אָדער וועלנדיקע מענטשן. „פרייע דערציונג און עפנטלעכע שולעס", „קאָמבינאַציע פון אַגריקולטור און אינדוסטריע", „צענטראַליזאַציע פון טראַנספּאָרט־מיטלען אין די הענט פון דעם שטאַט", „צענטראַליזאַציע פון קרעדיט און שאַפונג פון א נאַציאָנאַלער באַנק", „אָפשאַפונג פון באָדן־אייגנטום, פּראָגרעסיווע איינקונפט־שטייערן, אָפשאַפונג פון ירושה־רעכט" א. אַז. ו.

דאָס איז ראַדיקאַל, דאָס איז אַ גענויסן זין רעוואָלוציאָ־ניזירנדיק פאַר דער גענוצלשאַפט—אָבער דאָס איז שוין דעמאָלט נישט געווען שפּאָנגניי, און היינט — אין וואָס פאַר א פריי, דעמאָקראַטיש לאַנד זענען, צום וויניקסטנס, עטלעכע פון די פּאָדערונגען שוין נישט א טייל פון דעם טעגלעכן לעבן, פון דער באַשטייענדיקער אָרדענונג?

און ווען מען לייענט היינט דעם „קאָמוניסטישן מאַניפעסט", מוז מען זיך ווונדערן: ווי קומט עס, אַז פון דעמדאָזיקן גאַנץ באַ־שיידענעם פּראָגראַם האָט געקאָנט—לאָגיש—אויסוואַקסן נישט נאָר דער סאָציאַליזם, נאָר אויך דער קאָמוניזם, דער באָלשעוויזם אין דער לענינשער פאָרם?

אמת — עס איז בלויז אַן אָנהייב, עס איז דער פונדאַמענט פון דעם מאַרקסיזם — אָבער מען קאָן דאָך נישט בויען אויף א פונ־דאַמענט מער ווי ער קאָן פאַרטראָגן! און ווען א היינטיקער קאָמו־

„מיר האָבן אים נישט געקאָנט אָנרופן סאָציאַליסטישער מאַניפעסט", פֿאַרענטפֿערט זיך ענגעלס. „ווייל — סאָציאַליזם האָט דע-מאָלט — אין 1848 — געהאַט אַן אַנדער באַדייטונג, ווי שפּעטער, ווייל ער איז געווען אַ ראַמאַנטיש-אוטאָפּישע, בירגערלעך-סענטימענטאַלע באַוועגונג, און נישט קיין פּאָליטישע, נישט קיין „וויסנשאַפטלעכע". און ווייטער—„דער מאַניפעסט איז געוואָרן אַ היסטאָרישער דאָקומענט און מיר האָבן נישט מער קיין רעכט אים צו ענדערן".

פערציק יאָר נאָך דער געבורט פון דעם „מאַניפעסט" האָט ענגעלס געזען זייַנע שוואַכקייטן און פעלערן — אָבער דער דייטשער יראת-הכבוד פֿאַר אַלצדינג, וואָס איז „געשיכטע", האָט אָפּגעהאַלטן זיין האַנט — און זיין קריטישן דענקען.

פונקט אַזוי ווי פערציק יאָר פריער, האָט די פּיעטעט פֿאַר „וויסנשאַפט" אים געצוווּנגען אָנצוּבויגן דעם קאָפּ פאַר מאַרקסס דאָגמאַטישער, אַבסאָלוטער געשיכטס-פּילאָזאָפּיע.

ער האָט נישט דעמאָלט און נישט שפּעטער געהאַט דעם מוט צו שטעלן די איינפאַכע פראַגע: פֿאַרוואָס איז דאָס „וויסנשאַפט"? און ווייטער—מיט וואָס איז די ראַמאַנטיק פון מאַרקס בעסער ווי די ראַמאַנטיק פון די פריערדיקע סאָציאַליסטן, פוריעריסטן, קאַבעטיסטן און דעם דייטשן אַזוי גערופענעם „אמתן סאָציאַליזם"?

מאַרקסן איז דאָס זיכער נישט אויפגעפאַלן צו פרעגן זיך אַליין: פונקט ווי עס איז גאָרנישט געקומען אין זין זיין לערער, דעם דייטשן „פראָפעסאָר פון פילאָזאָפּיע" העגעל—ווי שאָפּענהויער פלעגט אים איראָניש אָנרופן—אַפילו אויף איין מינוט, אַז זיין פאַרפלאָנטערטע טעאָריע פון דער זיך דיאַלעקטיש אַנטוויקלענדיקער אידעע, איז נישט „וויסנשאַפט", נישט פילאָזאָפּיע, נאָר ראַמאַנטיק.

דער גורל פון „געשיכטע-מאַכנדיקע" ווערק איז ווי דער גורל פון דעם „קלאַסיקער" קלאָפשטאָק — „מען אַכטעט אים, מען לייענט אים נישט". פון אַ גאַנץ ווערק בלייבט געווייניקער אין זכרון איין זאַץ, איין ווערט, איין געדאַנק — אוּן אָפט דער נישט וויכטיקסטער, דער גאָרנישט צענטראַלער. אָט אַזוי איז פון דעם „קאָמוניסטישן מאַניפעסט" געבליבן איין זאַץ אין דעם זכרון פון די מענטשן, און דאָס איז: „די געשיכטע פון דער געזעלשאַפט איז די געשיכטע פון קלאַסנקאַמף". און צום שלוס: „פראָלעטאַריער פון אַלע לענדער,

ווערט נאָך ווערט האָט זיך געביטן. גיל זענען געווען דיִ בלעטער פון דעם קאָמוניסטישן מאַניפעסט. פרעמד, ווי פון אַ פאַרהיסטאָרישער צייט, וויין אונדז אַנטקעגן די טויטע אותיות.

בלויז אונטער דעם אש אַ קליין פייערל, דער אלטער, שנירדיקער, ברענענדיקער זאָן: „לייקנט אָפּ די פאַרגאַנגענהייט, נאָר דער היינט הערשט".

אַ מינדסט ווינטעלע, און דער פונק צעפלאַקערט זיך אויפסנייאון וועלדער ברענען און לענדער שטיין אין פייער.

אָבער דער פייער ווערט ווידער אויסגעלאשן, אויסגעברענט און אָפּגעגליט — און ווידער וואַקסט אויף דער אלטער ערד — דאָס אלטע לעבן, לויט זיינע געזעצן, נישט לויט אונדזערע. און דאָס לעבן שפאָט: דער היינט וויל געוועלטיקן איבער דעם נעכטן? וואָס איז דער היינט?

און איבער דער ראָמאַנטיק פון מאַרקס גייט דער געזעץ צו זיין אָרדענונג, צו דער אייביקער, צו דער נישט-צו-ענדערנדיקער, וויל שטאַרקער פון יעדן ווילן און פון יעדן „איז" — איז דאָס „עס איז געווען".

די „אידעע" מעג זיך דרייען אין איר פראַצעס, ווי זי וויל — זי דרייט זיך דאָך אויס צו זיך אַליין, אין זיך אַריין. ווייל דאָס איז דער געזעץ. און אים פאָלגט די וועלט.

ניסטישער פאַנאַטיקער לייענט דעם „מאַניפעסט"—פאַלט אים גאָרנישט איין א ספק, צי האָט מאַרקס טאַקע געמיינט דאָס אַלץ, וואָס דער קאָמוניזם פירט איין אָדער וויל אַרויפצווינגען?

אַבער—דער טאָן מאַכט די מוזיק. נישט דער אינהאַלט, נישט דאָס פּאָליטישע פּראָגראַם, נישט דער סאָציאַל-פראַקטישער טייל איז וויכטיק, — און אויך נישט די „וויסנשאַפט", — נאָר די ראָמאַנטיק.

און דער צענטראַל-זאַץ פון דעם גאַנצן „מאַניפעסט" איז דער: „אין דער קאָמוניסטישער געזעלשאַפט באַהערשט די קעגנווארט די פאַרגאַנגענהייט". עס איז א באַפרייונג פון דעם נעכטן, און דאָס וויל יעדער מענטש, בפרט דער יונגער, דער ראָמאַנטישער, דער אומגעדולדיקער.

די „וויסנשאַפט" דענקט אַנדערש. דער וויסנשאַפטלעכער מענטש וויסט, אַז אַלצדינג א י ז פאַרגאַנגענהייט. ער וויסט, אַז לעבן הייסט פאַרבונדנקייט און ארויסוויקלונג און וואַקסן. אַזוי דענקט דער ביאָ-לאָגיש-, דער פיזיקאַליש-, דער פילאָזאָפיש-אָריענטירטער מענטש. דער אָרגאַניזם איז בלויז א וואַקסן פון דעם „קערן". א מאַשין קאָן נישט פונקציאָנירן, ווען זי פאַרלייקנט איר גרונט-פרינציפ. אפילו העגעל, דער אומוויסנשאַפטלעכער דענקער, דער ראָמאַנטיקער, האָט געווּוסט, אַז די „אידעע", ווען זי מאַכט דורך איר „דיאַלעקטישן פּראָצעס", ווען זי ווערט הייפּך פון זיך אַליין — בלייבט דאָך אין עצם די אייגענע, זי ווערט בלויז זיך באַווּוסט, אַז עס איז מעגלעך אויך א „ניין", אַן אַנטיטעזיס.

מאַרקס האָט אָבער אַרייַנגעלייגט אין דעם העגעלשן ראָמאַנטיזם א וויקן און א מאַראַלישע פאָדערונג. די גזעלשאַפט אַנטוויקלט זיך אַזוי און אַזוי—האָט העגעל? גלעלערנט. זי מוז עס—וויל דאָס איז איר „געזעץ".

איז מאַרקס אַרייַנגעשפּרונגען אין דער געשיכטלעכער אַרענע און האָט אויסגערופן: „א י ר, אַרבעטער, איר, געקרייוודעטע, א י ר מוזט פאַרלייקענען און צעשטערן דעם נעכטן, איר מוזט, וויל אַזוי איז דער געזעץ".

דער געזעץ פון דעם ראָמאַנטישן וויל אַקעגן דעם געזעץ פון דער ראָמאַנטישער וויסנשאַפט. און די שטאַרקערע ראָמאַנטיק האָט געזיגט—אין דער פאַנטאַזיע פון די מענטשן.

און אַכציק יאָר זענען פאַרגאַנגען, פרוכטבאַרע

י. מאַטענקא

סיי אינטעלעקטועלע, סיי עמאציאנעלע, ווערן ביי דעם כאראקטער־מענטשן געפֿאַרבט מיט אַ באַשטימטער פֿאַרב, איינגעפֿאַסט אין דעם גרויסן רינג, דער געשאַפֿענער קייט פון גאַנצקייט.

און נאָר גאַנצקייט איז גרויס. און נאָר דער גאַנצמאַכנדיקער מענטש קען צוזאַמענפֿאַרבענגען די כאַטישע, צעשטיקלטע, אַן אַ טאָלק צוזאַמענגעוואָרפענע וועלט, וואָס איז אַרום אונדז, אין וועלכער מיר זענען אַריינגעבוירן; מאַכן פון שטריכן און לינייען און איינצלנע פֿאַרבן — אַ בילד.

גאַנצקייט איז שאַפֿונג.

שאַפֿונג איז פערזענלעכקייט.

און דאָס איז דער פֿרוכטבירשטיין, דאָס קריטעריום פון דעם גרויסן מענטשן.

* * *

מיט דעמאָזיקן קריטעריום גיי איך צו צו דעם באַרימטן פֿרעדיקער פון גלייכהייט און גערעכטיקייט, צו אינעם פון די גרעסטע מאַציאַלע דענקער און רעפֿאָרמאַטאָרן פון דעם ניינצעטן יאָרהונדערט — פיער זשאָזעף פּרודאָן.

געווים, די מאָדערנע קריטיק, און אַפילו די קריטיק פון זיין צייט אַליין, האָט באַווייזן אַלע פעלערן, די לאָגישע און די פּראַקטישע, פון פּרודאָנס עקאָנאָמישן און פֿאָליטישן דענקען. געווים, פּרודאָנען איז נישט געלונגען צו גרינדן אַ שול, איבערצולאָזן תלמידים, וואָס זאָלן ממשיך זיין זיינע ווערק. זיינע אידעען זענען נישט אויסגעפירט געוואָרן, וועלן אפשר קיינמאָל נישט אויסגעפירט ווערן. ער האָט אויך די ווייסנשאַפֿט פון פֿאָליטישער עקאָנאָמיע נישט באַרייכערט. מיר וועלן געפינען ביי אים אויך יעדן טריט גוזמאות, פֿאַראַדאָקסן, לאָגישע אומפּאַרטיקייטן, פֿאַנטאַזיעס, וואָס ער האָט געהאַלטן פֿאַר גנעדאַנקען.

אָבער נישט דאָס איז דער עיקר.

פּיער זשאַזעף פּרודאָן.

(דער פּאַטאָס פון גערעכטיקייט).

„וואָס איז אַ לעבנסווערק?" — האָט אַמאָל געפרעגט געטע, און האָט געענטפערט: „עס איז דער געדאַנק פון דער יוגנט, אויסגעפירט אויף דער עלטער.

און דאָס איז דער אונטערשייד צווישן אַ גרויסן לעבן און אַ מיטלמעסיקן, אַ דורכשניטלעכן. און דאָס איז דער חילוק צווישן דעם גרויסן יחיד און דער גרויסער, בריייטער מאַסע.

דער יחיד האָט אַ אידעע, ז י ן אידעע. אַ אידעע, וואָס איז העכער און ווייטער פון זיין פּערזענלעכן לעבן, וואָס נעמט אַרום אַ גאַנצן קלאַס מענטשן, אַ נאַציע, די גאַנצע מענטשהייט, די גאַנצע וועלט.

די מאַסע, דער מענטש פון דער מאַסע בלייבט תמיד אין ענגן קרייז פון זיין אייגענער פּערזענלעכקייט.

עס איז כמעט אַ פּאַראַדאָקס, און דאָך איז דאָס אַ גרויסער אמת: דער גרויסער מענטש איז אומפּערזענלעך, וויל זיין פּערזענלעכקייט איז אַזוי שטאַרק אַנטוויקלט. דער מאַסנמענטש איז דורכאויס פּערזענלעך, גראד דערפאַר, וויל ער האָט גאָר קיין פּערזענלעכקייט נישט.

די פּסיכאָלאָגיע אַרבעט אין קאַנטראַסטן און אין פּאַראַדאָקסן...

וואָס זאָגען די צעמענטן פון דער גרעסטער גאַבּ, וואָס אַ מענטש קען באַזיצן?

דאָס איז כאַראַקטער. ווילנס-כאַראַקטער אָדער אינטעלעקטועלער כאַראַקטער—דאָס איז די קאָנצענטרירונג פון אַלע לעבנסשטראָמונגען אין איין הויפּטפונקט. אַלע דערשיינונגען און איבערלעבונגען, אַלע אויסערע אייגדרוקן און די אינערלעכע פּאַראַרבעטונג, אַלע דערפאַרונגען,

געבראַכט אין דער פּאָליטישער שקאָנאָמיע און אין דער סאָציאָלער וויסנשאַפט.

מיר מוזן זיך אָפּשטעלן אויף א רגע ביי דער פּעלקער-פּסיכאָלאָגישער פראַגע פון לאָגישער און גערמאַנישן דענקען. דער פּראָגרעסיוויזם-לאַטיינישער גייסט בכלל ציכנט זיך אויס מיט זיין קאָנסיסטענטער שאַרפקייט, געוויקייט. „מיין גלאָז איז קליין, אָבער איך טרינק פון מיין גלאָז", האָט געזאָגט דער טיפישער פּראָגרעסיוויזם – וואָלטער. די גאַנצע פראַגעזישע פילאָזאָפּיע איז קאָר, מאַטעמאַטיש, כמעט געאָמעטריש. נישט אומזיסט האָט דער ערשטער גרויסער פּראָגרעסיוויסט דענקער דעקאַרט אויסגעפונען די מאַטעמאַטישע מעטאָדע פון פילאָזאָפּיע. דאָס דייטשע דענקען איז פונקט דער היפוך. עס איז אומקלאָר, פאַרבאָרגן אין זיינע מאָטיוון, צעשוומען, פאַרמלאָזן; דערפאַר אָבער אויך טיפער. דער דייטשער דענקער איז בטבע א דיאַלעקטיקער, ד. ה. ער זעט אַלע זייטן פון דער פראַגע, נעמט זי אַרום אַזוי בריט און ווייט, אַז ער פאַרווייקלט זיך אַליין אין וויידערשפרוכן און קריגט פון די ווידערשפרוכן א ס י ס ט ע ם. אַזוי איז דער גרעסטער דייטשער דענקער, נאָך קאַנטן, דער באַגרינדער פון דער דיאַלעקטישער פילאָזאָפּיע – העגעל.

דאָס גאַנצע גרויסע סיסטעם פון העגעל׳ס באַשטייט אויף דעם זאַץ פון ווידערשפרוך. די גרונטלאַגע פון דער געווינלעכער לאָגיק איז: א=א (דער אידענטיטעטס-זאַץ). דער היפוך דערפון איז: א≠ נישט-א (דער זאַץ פון ווידערשפרוך). די פילאָזאָפּיע איז געווינלעך געבויט אויף דעם אידענטיטעטס-זאַץ, אויף דער באַיאָונג. העגעל׳ס האָט זיך געשטעלט אויף דעם צווייטן, פאַרניינענדיקן זאַץ, אויף דעם זאַץ פון ווידערשפרוך. ער האָט געפרעגט: איז דען טאַקע תמיד א=א און נישט א≠נישט-א? אַנטוויקלט זיך נישט די וועלט פון געדאַנקען, די לאָגיק פון דעם אורשפרינגלעכן „יא" ביז צום „ניין"? איז דען נישט דער היפוך, זיין ווידערשפרוך, פונקט אַזא לאָגישע נויטוועניקייט, אַזא הכרח פונם גייסט, ווי די באַהויפטונג? און ער האָט געוויזן דורך זיין גאַנצן סיסטעם, אַז די לאָגיק, די וועלט פון געדאַנקען און די אייגנציקע וועלט פון רעאַלער וירקלעכקייט שטייט אויף דעם „יא" א ו ן אויף דעם קעגנזאַץ. עס איז אַן אַנטוויקלונג, א דרייפאַכע מדרגה אין דער וועלט: פון דער באַיאָונג, דורך דער פאַרניינונג, צו א נייער באַיאָונג. אָדער העגעליש אויסגעדריקט:

נישט דאָס ווערק–דער מענטש; נישט די שאַפונג–דער שאַפער איז וויכטיק. מיט איין וואָרט, די פסיכאָלאָגישע און היסטאָרישע פערזענלעכקייט.

מען האָט אָפט געקלערט און דיסקוטירט איבער דער פראַגע: איז דער דענקער אַ פּראָדוקט פון זיין צייט און זיין סביבה, אָדער צי שטייט ער אַליין פאַר זיך? זענען זיינע געדאַנקען נאָר אַ מין עכא, אַ בת-קול פון דעם גרויסן, אָבער נישט קיין געמורמל און רעש פון די באַהאַלטענע געהיימע פוחות פון דעם פּאָלק, אָדער פון דעם טייל פונם פּאָלק, צו וועלכן דער איינער אָדער דער אַנדערער דענקער געהערט, אָדער צי איז דער דענקער אַ מין „נושא את עצמו", וואָס שטייט פאַר זיך? שעפט פון זיך, פון זיין אייגענעם קוואַל?

מיר האָבן פאַרשידענע דענקער און פאַרשידענע פערזענלעכקייטן. פרוּדאָן געהערט בלי ספק צו דער קאַטעגאָריע פון דענקער, וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ גאַנצער עפּאָכע, טראָגן אויף זיך דעם חותם פון אַ קלאַס, זענען דער וויידערקול פון אַ צייט.

פרוּדאָן איז געווען—ווי קאַרל מאַרקס האָט שוין לכתחילה פאַרשטאַנען און דערפּילט — דער וואָרטפירער, דער ראש המדברים פון דעם קליינבירגערלעכן קלאַס, פון דעם קלאַס פון בעלי-מלאכות, פון פויערים, פון קלאַס, וואָס שטייט צווישן דער בורזשואַזיע און דעם פּראָלעטאַריאַט, אָדער ריכטיקער געזאָגט, צווישן צוויי פאָרמירטע, אויסגעבילדעטע קלאַסן.

און דאָס איז געווען אין זיין צייט — ווי עס איז צום גרויסן טייל אויך היינט — די גרויסע מערהייט פון דעם פּאָלק אין פראַנקרייך, ווי אין דער גאַנצער ציווילייזירטער וועלט.

פרוּדאָן איז געבוירן געוואָרן דעם 15-טן יאַנואַר 1809, אין דער שטאָט בעזאנסאן, וואָס געפינט זיך נישט וויים פון דער שווייצער גרענעץ און שטייט, ווי צו זאָגן, אויף דער שוועל צווישן צוויי ראַסן און קולטורן, צווישן צוויי דענקאַרטן: צווישן דער פראַנצויזיש-„קאַטיניישער" און דער גערמאַניישער. און פון דעם איינגעבוירענעם פּסיכאָלאָגישן גרענעץ-דענקן, פון דער „פּאַרטאַפלונג" פון דער גייסטיקער פיזיאָנאָמיע פון דעם דענקער פרוּדאָן שטאַמט זיין אייגנאַרטיקע, אומרויקע ווידערשפּרעכנדיקע, שטורמישע און אזוי אי-נ-טערעסאַנטע אַרט, די אייגנטימלעכע נאָטע, וואָס ער האָט אַריין-

וואָגטע קאָמבינאַציעס און השערות, טעאָריעס, וואָס האָבן געהאַט גייסט און שוווּנג, אָבער ווייניק וויסנשאַפטלעכקייט און סאָלידיטעט.

ער האָט אָבער באַלד געמוזט אַוועק פון זיין שול. די מצּטע-ריעלע לאַגע פון זיינע עלטערן האָט נישט דערלויבט אים אַז לוק-סוס. ער האָט זיך געמוזט נעמען צו אַ מלאכה, און ער איז גע-וואָרן אַ זעצער. דידאָזוקע מלאכה איז געווען זיין ערשטע שול פון פּראַקטישער עקאָנאָמיע, וווּ ער האָט באַקומען אַן איינ-בליק אין דעם לעבן פון אַרבעטער — פון אַרבעטער אַלס אָרגאַני-זאַציע, אַס קאָלעקטיוו.

ער וואַרפט זיך אויך דאָרט אויף ביכער, אויף לערנען אוּן הייבט אָן אַליין צו שרייבן. זיין ערשטע אַרבעט (אין יאָר 1831) איז געווען אַ פּילאָזאָפישע: „אַ שטודיע איבער פּאַרגלייכנדיקער גרא-מאַטיק.“ עס איז די אַרבעט פון אַ דיעטאַנט, פון אַן אָנהייבער. פרודאָן האָט נישט געהאַט קיין פּילאָזאָפישן וויסן, כדי אונטערצוּ-נעמען אַזאַ גרויסע אַרבעט; אָבער אויך דאָרט האָט ער אַרויסגעוויזן אָריגינעלן דענקען און אַ שטאַרקע קראַפט פון לאָגישן אַנאַליז. די אַרבעט האָט געצויגן אויף אים די אויפמערקזאַמקייט פון די געלערנטע פון בעזאַנסאַן, און ער האָט באַלד באַקומען אַ סטיפּענדיום, כדי פאָרטצוּזעצן זיין לערנען.

ער פאָרט אַוועק קיין פּאַריז, וווּ ער פאַרענטפּלעכט באַלד (1839) אַן אַרבעט: „צוּ דער פאַרטיידיקונג פון זונטיק“, פּאַר וועלכער ער באַקומט די אנערקענונג פון דער בעזאַנסאַנער אַקאַדעמיע. די אַרבעט איז געווען געפּלאַנעוועט אַלס אַ ריין רעליגיעז-דאָגמאַטישע. און פרודאָן איז דעמאָלט געווען, וועלן נישט רעליגיעז אין דעם קא-טאָליש-אָרטאָדאָקסישן זין, אָבער דאָך נאָך נישט גאַנץ ווייט פון דעם קריסטנטום. ער האָט זיך אונטערגענומען צו פאַרטיידיקן דעם זונטיק מיט סאָציאָלסטישע און פסיכאָלאָגישע אַרגומענטן. אָבער שוין דע-מאָלט האָט מען געקאָנט זען, אַז די טעאָלאָגיע איז פּאַר אים גע-וועלן בלויז אַ מענטעלע; דער טאָן פון דער שריפט איז געווען אַזוי ליידנשאַפטלעך, די גרונטגעדאַנקען אַזוי רעוואָלוציאָנער, אַז די אַקאַדעמיקער פון בעזאַנסאַן, די גלחים און די קאָנסערוואַטיוו פּראָ-פעסאָרן פון טעאָלאָגיע האָבן זיך ממש דערשראָקן. ער שטעלט דאָרט איינס אַקעגן דעם אַנדערן: דאָס געזעץ פון גאָט, דאָס מא-רַאלישע געזעץ פון גלייכהייט און גערעכטיקייט און די סאָציאַלע

טעז (א=א), אַנטיטעז (א=נישט-א), סינטעז – דער סך-הכל פון ביידע זאַצן, די העכסטע מדרגה פון אַנטוויקלונג.

דאָסדאָזיקע דיאַלעקטישע סיסטעם האָט געהאָט אַ געוואַלדיקן אינפלוס אויף דער מאָדערנער דענקערט אין דייטשלאַנד, האָט געגעבן אַן אימפּולס צו דער סאָציאַלער וויסנשאַפט און צו די פּאָליטישע באַוועגונגען פון דעם נייַנצעטן יאָרהונדערט, האָט געגעבן דעם טעאָרעטישן יסוד צו דעם מאַרקסיזם, צו דעם וויסנשאַפטלעכן סאָציאַליזם. אין פראַנקרייך האָט עס אַרויסגערופן דעם פרודאָניזם.

דאָס דיאַלעקטישע דענקען איז נישט קיין „תורת אנשים מלומדה", אַ מעטאָדע, וועלכע מען קען זיך אויסלערנען, איבערנעמען אַ פאַרטיקע. מען מוז געוויסערמאסן זייַן נוטה צו איר, האָבן אַן אייגנעבאָרענעם חוש פאַר דעם.

און מיר וועלן זען אין דער אַנטוויקלונג פון פרודאָן די נאָטירלעכע דיאַלעקטישע מעטאָדע פון זיין דענקען.

פרודאָן האָט געשטאָמט פון אַ זייער אָרעמער פאַמיליע. זיין פאָטער איז געווען אַ בּאָנדאַר, אַן ערלעכער, אָבער אָרעמער בעל-מלאכה. די מוטער האָט געוואָשן וועש פאַר פרעמדע. פרודאָן האָט געהאָט אַ שוועכע יוגנט, געמוזט צוהעלפן די עלטערן, האָט געקענט די נויט פון קינדוויז אָן. אָבער די עלטערן האָבן געהאַט אַמביציעס אין געוואָלט, אַז זייער זון זאָל זיך לערנען. זיי האָבן אים געשיקט, מיט דער הילף פון פרייַנט, אין דער שול, און דער יונגער פרודאָן האָט זיך באַלד אויסגעצייכנט צווישן אַלע זיינע חברים. ער איז געווען אַ טיפּיש-פראָלעטאַריש קינד מיט פויערשע, אָדער בעסער געזאָגט, קליינבירגערלעכע מאַנירן. אָבער ער האָט אויך געהאַט אַ שטאַרקן חשק צו לערנען און אַ געוואַלדיקע גדלות. שוין אַלס יינגל פלעגט ער פארשלינגען אַ מאַסע ביכער. געווים, זיין לעזן איז געווען נישט סיסטעמאַטיש און כאַאָטיש. דאָס האָט געהאַט אַן אויספלוס אויף זיין גאַנץ לעבן. עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז זייַנע אורשפרינגלעכע נייגונגען זענען געווען גארנישט נאַציאָנאַל-עקאָנאָמישע אָדער סאָציאָלאָגישע, נאָר פילאָסאָפישע און טעאָלאָגישע. ער פלעגט הויפטזעכלעך שטודירן אַלטע שפראַכן, אָבער אויך דאָס אַן אַ סיסטעם. און זיין שטרענג-לאָגישער גייסט, אָדער בעסער, זיין לאָגישע פאַנטאַזיע, האָט אים זייער גיך געפירט אויפן וועג פון גע-

רופן צו הילף די קראבט. אייגנט־מער, פארטיידיקט זיך! און עס ווילן זיין קאמפן און שחיטת. און ווען דאס געווינט וועט בלייבן ביי דער מאכט, ווען די רעבעלן ווילן פארניכטעט ווערן, ווען מען אויף זייערע קברים אנשרייבן: מערדער, און זייערע קרבנות ווילן ווערן גערימט אלס מארטירער.

„און דאס ווען אזוי לאנג געדויערן, ביז גאט ווען זיך איבער אייך מרחם זיין...“

אט דאס איז געווען דער ערשטער ארויספאר פון פרודאן. מיר האבן שוין אין דערדאזיקער קליינער שריפט, אויף עטלעכע בלעטקעך, די גאנצע גרונטלאגע פון דעם פרודאניזם, זיינע גרונט־אידעען.

לאמיר זיך דערמאנען, אין א וואסער צייט פרודאן האט דאס געשריבן, אונטער וועלכע איינפלוסן ער האט אויסגעארבעט זיין גע־דאנקן־סיסטעם. עס איז געווען די צייט, ווען די „רעסטאווירטע“ מאנארכיע האט זיך דערנענט צו איר סוף, ווען די אידעען פון 1789—1793, פון דער פראנצויזישער רעוואלוציע האבן אנגעהייבן ווידער אויפצולעבן.

פון 1789 ביז 1829 האט זיך א סך געביטן אין פראנקרייך. דער טערער פון די יאקאבינער האט איבערגעשראקן די בורזשואזיע, האט אויפגעמונטערט די קליין־בורזשואזיע און די ארבעטער. נאפא־לעאן האט דעם שטאט רעארגאניזירט, האט „פארענדיקט“ די רעווא־לוציע. ער האט צעהיצט די פאנטאזיע פון דעם פראנצויזישן פאלק. די אויסערע פאליטיק, די רעארגאניזאציע פון אירמיע, די דערבערונג פון דער וועלט, דער דעמאקראטישער צעזערזם האט אויף א צייט פארשטילט דעם רעוואלוציאנערן געדאנק. אבער באלד איז געקומען די רעאקציע. נאפאלעאנס וועלט־מלוכה איז געפאלן. די פיינט פון פראנקרייך און פון דער רעוואלוציע זענען ארײן קיין פאריז און „רעסטאווירט“ דאס אלטע סיסטעם. אבער דאס, וואס 1789 האט אויפגעטאן, האט אלטע נישט געקאנט צעשטערן. דער פעאדאליזם, די אלטע הערשאפט פון דער אריסטאקראטיע, האט זיך נישט געקאנט מער צוריקקערן. עס איז אויפגעקומען א נייע אריסטאקראטיע — די נייע גבירים, די גרויס־בורזשואזיע. קוואי פיליפ איז געווען דער טראן־פרעטענדענט און אים האבן געשטיצט אלע עלעמענטן פון דער שטאטישער בורזשואזיע, לאפיט און קאזימיר־פעריע, ביידע באנקירן און גבירים אן דער שפיץ. פראנקרייך האט זיך אנגעהייבן צו אינ־דוסטריאליזירן. אין פאריז און אין די גרויסע שטעט פון פראנקרייך

אַרדענונג וואָס איז געשאַפן פון מענטשן. ער שטעלט דאָרט אויף נייע עשרת הדברות:

„קיינער האָט נישט קיין רעכט צו באַזיצן מער, ווייל דאָס געזעץ דערלויבט. קיינער טאָר נישט באַזיצן, סיידן מיט דער הסכמה פון אַלע מענטשן. יעדער, וואָס גייט אקעגן דעם געזעץ, איז א משיג-גבול און א טיראַן."

„פֿוקסוס מוז ווערן פֿאַרדאַמט; נאָר דער צבור מעג זיך פֿירן בריייט און גרויסאַרטיק.

„קיינער טאָר נישט מאַנען בייַ דער געזעלשאפט פאַר זייַנע טאַלאַנטן און פעי־קייטן, פאַר זייַן ארבעט אין געניאַלישטע א צ ו ו י פ א כ ן פריין" א. אז. ו.

און ער פאַלט אריין אין א נביאישן טאָן:

„בירגער", שרייט ער אויס, „אויב איר קאָנט נישט פֿאַרטראָגן אַזא רפואה, אויב דער רעצעפט איז פאַר אייך צו ביטער, דאַן הערט אויף זיך צו באַקלאָגן, בעט נישט קיין רפואות און ווערט פאַרפוילט אין אייער פאַרדאַרבנקייט. אָבער הערט, וואָס עס וועט גע־שען: די זון וועט שיינען, ווי פריער איבער דער ערד, אויף וועלכער איר וווינט, אייערע ביימער וועלן נישט אויפהערן צו טראָגן פירות, און אייערע ווינגערטנער וועלן נישט זיין ווייניקער פרוכטבאַר — נישט די נאטור וועט זיין אייער תלין.

אָבער דער רייכטום און דער דאוות, די צוויי נישט-צושטייַעכע חברים, וועלן וואַקסן אָן א שיעור. דער גרויסגרונט-באַזיץ וועט אַצידינג פאַרניכטן. דער רואינירטער פויער וועט מוזן פאַרקויפן זיין נחלה. און וועט עס וועלן נישט זיין מער ווי האַרן און קנעכט, פריצים און פאַכטער, דעמאָלט וועלן די רייכע געבן די אָרעמע מלבושים, דירות און ברויט, און וועלן זיי זאָגן: זעט, ווי איר זענט איצט גליקלעך! האָס איז פרייהייט און גלייכהייט? עס לעבט די האַרמאָניע!

„אין יענע ציַיטן וועלן נישטיקע טאַלאַנטן און לוקסוס-פעיקייטן ווערן באַלוינט איבער דער מאָס. דער טאָג פון א זינגערין וועט קאָסטן מער ווי הונדערט בושל ווייץ אין א הונגער-יאָר. און די אָרעמע פרוי, דאָס ווייב פון דעם ארבעטער און דעם בעל־מלאכה, וועט ווערן דערנידעריקט.

„די אומוויסנקייט און די פארגרעבטקייט פון די פראָלעטאַריער וועט שטייגן — דאָס פאָלק וועט פאַרלירן דעם גלויבן אין דער אַלטער רעליגיע, וואָס האָט אים געלערנט, אז אַלע מענטשן זענען גלייך פאר גאָט; וועט אָנהייבן צו דענקען, אז גאָט איז אַ ליַן און אַלץ איז גאָט און וועט דורך פאַנטעזיס און מאטעריאַליזם קומען צוריק צו דער אַלטער עבודה-זרה, וועט זיך בוקן, ווי אַמאָל, פאַר שטיין און אַלץ, פאַר הינט און קעץ. און די רייכע וועלן צוגאָזן און שיצן די נייע אידעען און וועלן זאָגן: דאָס פאָלק מוז האָבן א רעליגיע.

„אָבער עס וועלן זיך געפינען דעמאָלט אויך שטאַלצע נשמות, מענטשן, וואָס וועלן זיך נישט בויגן פאַרן עגל-הזהב, און זיי וועלן זיך אָפרעכענען מיט די מזלדיקע און בא־גליקטע. זיי וועלן פרעגן: „פאַרוואָס זענט איר רייך און מיר אָרעם"? — מען וועט זיי ענטפערן: „מיר האָבן געארבעט, מיר האָבן געשפּאָרט, מיר האָבן דערוואַרטן..." — „מיר ארבעטן אויך אַזוי ווי איר, פאַרוואָס דערווארטן מיר גאָרנישט?" — „מיר האָבן ge־ירשנט פון אונזערע עלטערן". — „א, איר שטיצט זיך אויף ירושה, חוקה... גוט! מיר

און קאַנאַלע, וועלכע האָבן געפֿרעדיקט די רעאָרגאַניזאַציע פון דעם שטאָט אויף אַ נייי-פּעאָדאַן, קלעריקאַלן יסוד.

אָבער אָקעגן זיי זענען אויפֿגעשטאַנען סען-סימאָן און זיין שולע, וועלכע האָבן געזוכט די רעפֿאָרם אין דער אומווערטונג פון דער עקאָנאָמישער גרונטלאָגע. סען-סימאָן האָט אויפֿגעשטעלט דעם פּרינציפּ פון דעם שטענדיקן פּראָגרעס דורך דער „אוניווערסאַלער פֿאַרגעזעלשאַפטונג", „א צענטראַליזאַציע פון אַלע פּראָדוקטיוו קרעפֿטן, צוליב דער פּראָגרעסיוו־נדיקער פֿאַרבעסערונג פון דער מענטשהייט." ער האָט אויך געפֿרעדיקט די אָפּשאַפונג פון דעם אייגנטום. „עס איז קאָר", זאָגט די סען-סימאָניסטישע שול (אין דעם בוך: „די סען-סימאָניסטישע דאָקטרין") — „עס איז קלאָר, אַז די פֿאַרפֿאַסונג פון אייגנטום מוז ווערן געענדערט, ווייל איבער איר זענען פֿאַראַן מענטשן, וואָס ווערן געבּאָרן מיט דער פֿריוויליגיע גאָרנישט צו טאָן, און דאָס באַדייט די עקספּלואַטאַציע פון אַיין מענטשן דורך דעם צווייטן."

שאַרל פוריע איז געגאַנגען נאָך ווייטער. ער האָט נישט נאָר קריטיקירט דאָס אייגנטום, א. ג. ו., ער האָט זיך באַמיט צו געפינען די גרונטגעזעצן פון יעדער געזעלשאַפט, די געזעצן פון דעם עקאָנאָמישן לעבן און די גרונטלאָגע פון אַ נייער אָרדענונג. ער האָט געפונען דאָס געזעץ פון סעריען און פון סאָציאַלער האַרמאָניע. ער האָט פֿאַרגעשלאָגן אַ פראָיעקט פון פֿאַלאַנסטערי־ען, אַ מין קאָאָפּעראַטיוו פון פּראָדוצענטן אין אַ פּאַנטאָסטישער פֿאָרם.

די לערע פון פוריע, וויייטער געפירט פון זיינע תּלמידים, פון ווידאל פּעקער א. אַנד., האָט געהאַט אַ שטאַרקן אייגנפֿלוס אויף דעם סאָציאַל-עקאָנאָמישן דענקען פון דער צייט. דאָס זענען געווען די ראשי-המדברים פון דעם אַרבעטערקלאַס, פון די אומצופֿרידענע.

אָבער די בורושואַזיע האָט אויך נישט געשווינגן. זי האָט זיך נישט אָפּגעזאָגט אינגאַנצן פון די טראַדיציעס און די לאָזונגען פון 1787. זי האָט נישט פֿאַרלייקנט יגמרי איר רעוואָלוציאָנערן אוראשפרונג. אָבער פון די דריי גרונטפֿרינציפּן פון דער רעוואָלוציע: פֿרייהייט, גלייכהייט, ברידערלעכקייט, האָט זי אויסגעקריבן דעם ערשטן. איר פרינציפּ איז געווען: פרייהייט. פרייהייט אין פּאָליטיק הייסט ליבעראַליזם, קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע, אָדער רעפובליק. פרייהייט אין דעם עקאָנאָמישן לעבן הייסט: פרייע קאָנקורענץ, „לסּ־סעי פער", מאַנטשעסטערטום. זיי האָבן אויך געזען די וווּנדן פון

האָט זיך אָנגעהייבן צו בילדן א פּראָלעטאַריאַט. נאָך נישט קיין בא־ווּסטזיניקער, נאָך נישט קלאַסנמעסיק אָרגאַניזירט, אָבער דורכגע־דרונגען פון די יאַקאָבינישע, רעוואָלוציאָנערע טראַדיציעס.

דאָס פּאָלק, ד. ה. די שטאָטישע אַרבעטער, די בעלי־מלאכות, די קליינבירגער, האָבן געקוקט מיט קנאה און מיט שנאה אויף די ניי־אויפגעקומענע גבירים. זיי האָבן געווּסט, אַז די הערשער פון היינט זענען די פראָלעטאַריער פון נעכטן. זיי האָבן געפּיטלט, אַז די גאַנצע גראַנדיאָזע אַרבעט פון דער רעוואָלוציע האָט געפּירט צו אַזעלכע קלעגלעכע רעזולטאַטן, אוּן זיי האָבן זיך דערמאָנט אָן די טעאָריעס פון די זשיראָנדיסטן, פון די יאַקאָבינער, פון באַבעף, פון מאַראַט, דעם „פריינט פון פאָלק.“

דער פירער פון די זשיראָנדיסטן, בריסאָ, האָט שוין אין יאָר 1780 געזאָגט: „אייגנטום איז גניבה... אויסשיסלעך אייגנטום איז א פּאַרברעכן אַקעגן דער נאַטור.“ ער האָט אַפילו זיין ווערק איבער דער פראַגע אַנגעשריבן: „אייגנטום און גניבה.“

די יאַקאָבינער זענען געגאַנגען נאָך ווייטער. זיי האָבן גע־שטעלט דאָס גאַנצע געזעלשאַפטלעכע סיסטעם אויף איין אידעע: גלייכהייט. באַבעף האָט געפּרעדיקט גלייכהייט, „עגאַליטאַריזם“. „די נאַטור האָט דעם מענטשן געגעבן דאָס רעכט צו געניסן א גלייכן חלק אין דעם פּאַרמעגן“, האָט באבעף דערקלערט אין דעם באַרימטן „אַנאַליז פון דער טאַריף פון באבעף, דעם פאָלקס־טריבון“.

און דער „עגאַליטאַריזם“ האָט ווידער אויפגעלעבט. לואי־פיליפ, דער בירגער־קיבעראַלער קעניג־פרעטענדענט, וועלכער האָט צוגע־גרייט די רעוואָלוציע פון 1830, האָט געטראָגן דעם נאָמען: פיליפ עגאַליטע, פיליפ־גלייכהייט.

אין אַלע קאַסטן פון פראַנקרייך האָט זיך געפּיטלט א טיפּע אומצופרידנקייט. יעדער האָט געזען, אַז אַזוי קאָן עס ווייטער נישט גיין, אַז די געזעלשאַפט מוז רעפאָרמירט ווערן. אוּן יעדער האָט אויך פאַרשטאַנען, אַז איצט איז דער הויפּט־שונא נישט די מאָנאַרכיע אוּן נישט די אַריסטאָקראַטיע אַליין, נאָר הויפּטזעכלעך די בורזשואזיע, אָדער, ווי מיר וואָלטן היינט געזאָגט, די קאַפּיטאַליסטישע אָרדענונג.

פון דער קאָנסערוואַטיוואר זייט זענען אויפגעשטאַן דעמעסטר

וויסנשאַפטלעכער באַגריף? א קאָנקרעטע דערשיינונג, וואָס מען קען מעסטן און וועגן און וויסנשאַפטלעך באַשטימען?

געראָכטיקייט איז אַ מאָראַלישער באַגריף. די גערעכטיקייט, וואָס איז, ווי דאָס אָפּטע רוימישע וואָרט זאָגט, „דער פּונדאַמענט פון די מלוכות", האָט אָבער צוויי עלעמענטן אין זיך: רעכט און יושר, אָדער דין און צדק. „איטלעכן געבן זיינס, דאָס, וואָס קומט אים", דאָס באַרימטע suum cuiqua dare פון דער רוימישער רעכט-לעכער דעפיניציע, איז דין, איז רעכט. עס איז דער „עין תחת עין", אייגס פאַר אייגס. מיט אַנדערע ווערטער, דאָס איז א לאָגיש-מאַטע-מאַטישע גלייכונג. מיר זאָגן (m)=ס, ד. ה. אַלע עקסמענטן, וואָס „ס" האָט, באַזיצט אויך „מ". מען קען גאָרנישט אַראָפּנעמען און גאָר-נישט צוגייגן. די אייגענע קוואַנטיטעט, די אייגענע קוואַליטעט.

און דאָס איז—פאַר דעם ריין-לאָגישן דענקער — דער גרונטזאַץ פון דער וועלט, אָדער ווי פרוידאָן זאָגט מיט א מעטאַפאָרע: דער בעזמען, די וואָגשאָל פון דער וועלט.

עס איז דאָ א צווייטע ארט גערעכטיקייט, דער „צדק", די גערעכטיקייט פון לפנים משורת הדין, די גערעכטיקייט פון „אויס-שטעקן די צווייטע באַק". די גערעכטיקייט, וואָס גייט אַרויס פון דעם לאָגיש-מאַטעמאַטישן קרייז און ווערט אויסשליסלעך מאָראַליש, גאַנץ אומאָפּהענגיק פון דער געזעלשאַפט, גאַנץ סובייקטיוו.

דאָס איז דער טיפּסטער אונטערשייד צווישן דער אַזויגערופּע-נער „אלט-טעסטאַמענטאַרישער", ביבלישער, יידישער מאָראַל און דעם „קריסטלעכן" אידעאַל פון מאָראַל און גערעכטיקייט.

די ערשטע איז אַביעקטיוו, סאָציאַל. נישט דער יחיד איז דער עיקר און זיין מאָראַליש ווערט, נאָר דער כלל. דער כלל שטייט אויף גלייכגעווויכט. וויאַזוי מען זאָל דעם גלייכגעווויכט נישט שטערן, וואָס פאַר מאַטיוון עס זאָלן נישט מיטווירקן דערבייַ, שלעכטע, צי גוטע, הייליקע, צי עגאָיסטישע—די געזעלשאַפט לייגט פאָרט דערבייַ, פונקט אַזויווי עס איז דעם בעזמען קיין שום נפקא מינה נישט, וו א ס מען לייגט ארויף אויף דער צווייטער וואָגשאָל — צופיל דימענטן וועגן איבער פונקט אַזוי גוט ווי צופיל קלייען, צי קאַרטאָפּל-שאָלעכן.

די קריסטלעכע מאָראַל איז סובייקטיוו; איר ארט נישט דער

דער געזעלשאפט, אבער זיי האבן דערקלערט, אז דאס איז דער נויטוועגדיקער פועל־יוצא פון דעם לעבן בכלל. זייער טעאריע – די טעאריע פון סעי, באסטיא און אנדערע–איז געווען די טעאריע פון ליבעראלן אפטימיזם. לאזט נאר דעם מענטשן פריי, און אלץ וועט זיך אויסגלייכן, די „הארמאניע" וועט ממילא קומען...

דאס איז–אין קורצע שטריכן–געווען די שטימונג און די אינטעלעקטועלע סביבה פון פרוידאן.

„פרייהייט, גלייכהייט, בריידערלעכקייט" – דאס איז געווען, ווי מיר האבן געזען, דער גרונטגעדאנק פון דער פראנצויזישער רעוואלוציע און די אידעע פון די נאך־רעוואלוציאנערע דענקער.

אבער פרוידאן האט נישט געגומען קיין אינציקן פון די ווערטער אלס אויסגאנגספונקט. „מיינע לערער", האט ער אמאל געזאגט, „זענען געווען די ביבל, דאדאם סמיט און העגעל."

און אין דידאזויקע דריי נעמען, דריי סיסטעמען, דריי מעטאדן, ליגט די גאנצע קערע פון פרוידאן.

וואס איז די גרונטגעדאנקע פון דער ביבל? גלייכהייט, פרייהייט? ניין. די ביבל פרעדיקט דאס נישט. די נביאים האבן קיינמאל נישט געזאגט, אז די מענטשן זענען גלייך. גלייכקייט איז א פאקט, נישט קיין פאדערונג. עס איז די קאנסטאטירונג פון א פאראנענעם אדער איינגעבילדעטן נאטורגעזעץ, אבער די קראפט פון דער ביבל איז געווען א מארכלישע. זיי האבן נישט קאנסטאטירט, זיי האבן געפאדערט. און פאדערן קען מען נאר – גערעכטיקייט אלס פרינציפ פון דער וועלט, אלס פרינציפ פון דער געזעלשאפט.

„וואס איז דער יסודישער, ארגאנישער, רעגולירנדיקער, כוווערענער פרינציפ פון די געזעלשאפטן?"–פרעגט פרוידאן אין איינער פון זיינע שפעטערע שריפטן–„איבער גערעכטיקייט און דער רעוואלוציאנער קירכן". איז עס די רעליגיע, דער אידעאל, דער אינטערעס? דערדאזיקער פרינציפ איז לויט מיין מיינונג די ג ע ר ע כ ט י ק י י ט. וואס איז די גערעכטיקייט? דער תמצית פון דער מענטשהייט. וואס איז זי געווען פון זינט די וועלט שטייט? כמעט גארנישט. וואס דארף זי זיין? אלץ!"

מיר קענען שוין פון דעם לייטמאטיוו זען דעם גאנצן כאראקטער פון פרוידאנס דענקען. איז גערעכטיקייט אן עקאנאמישער אדער

פּרייַז אַנטוויקלונג פון די ווירטשאַפטלעכע כּוחות. אָבער זיין לי־
בעראַליזם איז נישט געגאַנגען אַזוי ווייט ווי דער שפּעטערער ריבע־
ראַליזם פון די פּאַרטיידיקער פון דער סאָציאַלער אָרדענונג אין דע־
קאַפּיטאַליסטישער ווירטשאַפט, ווי צ. ב. סעי אָדער באַסטיאַ, די
לערער פון דער „סאָציאַלער האַרמאָניע". די רעפּאָרמען, וואָס אַדאַם
סמיט האָט געהאַלטן פאַר נייטיק אויפֿן מעגלעך, זענען א פּריי צוזאַ־
מענאַרבעטן, א קאָמבינירונג פון די ווירטשאַפטלעכע קרעפטן, די קאָא־
פּעראַטיוון, ד. ה. די פאַרייניקונג פון אינדיווידואַליסטישער
פרייהייט מיט דעם סאָציאַלן אינטערעס.

„און מיין דריטער ?ערער איז געווען העגעל."

די העגלשע פילאָזאָפּיע האָט אין זיך צוויי עלעמענטן – דעם
מעטאַפיזישן, אַזוי צו זאָגן, דעם אינהאַלטלעכן אוּן דעם מעטא־
דאָלאָגישן.

דער אינהאַלט איז די אַנטוויקלונג פון דער קאַנטישער פילא־
זאָפּיע, אָדער ריכטיקער, פון דער „אַן־זיך"־אידעע בייַ קאַנטן. קאַנטס
גרונטגעדאַנק, אַז די וועלט איז א „אַן־אוּן־פאַר־זיך", אומבאַשטימט,
אומבאַקאַנט, נישט מעגלעך פאַרשטאַנען צו ווערן, סיידן אין די
פאָרמען פון די אַפּריאָרישע קאַטעגאָריען פון דער רייַנער פאַרנונפט;
מיט אַנדערע ווערטער, אַז די וועלט איז א דערקענטניש־טעאָרעטישע
אויפגאַבע, איז פון העגעל אַנטוויקלט געוואָרן נאָך דער מעטאַפי־
זישער זייט. דער „אַפּריאָרי" און דאָס „אַן־זיך", זאָגט העגעל, איז איינס
אוּן דאָסזעלבע. די וועלט אַליין איז א לאָגישע אידעע, איר אַנט־
וויקלונג, דער פּראָצעס פון איר „ווערן" איז א לאָגיש־מעטאַפיזישער
פּראָצעס, די נויטוועגדיקע אינערע, דיאַלעקטישע אַנטוויקלונג פון דער
אידעע.

די וועלט איז נישט קיין דערקענטניש־טעאָרעטישע אויפגאַבע,
זי איז א לאָגישע מעטאָדע.

פּרוּדאָן האָט נישט פאַרשטאַנען די טיפע מעטאַפיזיק פון העגעל
אין דעם דייטשן אידעאַליזם. ער האָט בכלל זייער וויניק פאַרשטאַנען
אוּן געקענט פילאָזאָפּיע. ער האָט נאָר אויפגענאַפּט מיט זיין גיכן,
שטאַרקן, לאָגיש־שאַרפן פאַרשטאַנד דאָס, וואָס איז געווען וועזנטלעך
אין דער פילאָזאָפּיע פון העגעל – די דיאַלעקטישע מעטאָדע, די
מעטאָדע פון לאָגישע ווידערשפּרוכן אוּן זייער אויפֿלייזונג אין א
נייעם סינטעז.

כלל, די געזעלשאַפט, נאָר דער יחיד און זיין נשמה, זיין אינערער פּראָצעס.

פּרוּדאָן האָט געדענקט ריין-ביבליש, האָט אָנגענומען דעם ביבלישן אידעאַל פון אָביעקטיוועד געריכטיקייט און זי געמאַכט—כּמעט דער ערשטער אין דער פּאָליטישער ווישנשאַפט—צו א פונדאַמענט פון א סאָציאַלן סיסטעם. און מיט דער ביבלישער אָנשויונג האָט ער איבערגענומען אויך דעם ביבלישן פּאַטאָס.

זיין צווייטער לערער איז געווען אַדאַם סמיט, דער באַגרינדער פון דער מאָדערנער פּאָליטישער עקאָנאָמיע בכלל. דער גרויסער פּאָרדינסט פון אַדאַם סמיט אין דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע איז געווען זיין מעטאָדע. פּאָר אים פלעגן די עקאָנאָמען דענקען אומגעפער ווי די גריכישע פילאָזאָפן כּון פּאָר סאָקראַטעס. טאַלעס פון מילעט האָט געזאָגט, אַז די וועלט איז וואַסער, אַנדערע האָבן געזאָגט, אַז זי איז פייער, לופט א. אַז. וו. מען האָט געזוכט די גרונט-עלעמענטן און מען איז געווען מאָניסטיש, ביז סאָקראַטעס האָט די גאַנצע פראַגע געשטעלט אויף אַן אַנדער אופן: געמאָלט די וועלט אין איר גאַנצער, קאָמפּיצירטער, פלוראַליסטישער דערשיינונג און געפרעגט: „וואָס איז די וועלט פּאָר מיר?" און אַריינגעבראַכט די דיאַלעקטישע מעטאָדע פון וועלטפראַגן.

די עקאָנאָמען פּאָר סמיטן, די פיזיאָקראַטן — קענע — די מערקאַנטיליסטן — קאָלבער, — טיורגאָ — א. אַז. וו., האָבן יעדער פון זיי געזוכט דעם פּרינציפּ פון נאַציאָנאַל-עקאָנאָמיע אין דער עקאָנאָמיע אַליין. די פיזיאָקראַטן האָבן אויפגעשטעלט א טעאָריע, אַז נאָר די ערד איז פּראָדוקטיוו, נאָר די ערדאַרבעט איז א פּראָדוקטיוועד אַרבעט; די מערקאַנטיליסטן האָבן זיך געשטעלט אויף געלט און מסחר. אַדאַם אינזייטיקע, נישט אויסשפּנדיקע טעאָריעס און דאָגמען. אַדאַם סמיט האָט אָנגעוענדט א נייע, פילאָזאָפישע מעטאָדע, געמאָלט די עקאָנאָמיע אין אַלע אירע פּאַרטוויגונגען, געמאָלט זי היסטאָריש, אַנטוויקלונג-טעאָריטיש און עטיש. ער האָט אָנגעוויזן דעם פלוראַליסטישן כאַראַקטער פון דעם ווירטשאַפטלעבן לעבן, די אַנטוויקלונג פון עקאָנאָמיע דורך דער אַרבעטסטיילונג, דעם אוּרשפרונג פון ווערט און פּרייז. ער האָט נישט געוואָלט, נישט געקאָנט, לויט זיין מעטאָדע, געבן אינזייטיקע סכעמען און רעגלען פּאָר צוקונפּטס-רעפּאָרמען. דערפּאָר זיין לִיבעראַליזם, ד. ה. די לערע פון דער

רויקער גייסט, תמיד פרעגנדיק, זוכנדיק, תמיד פארוויקלענדיק זיך אליין און אנדערע אין ווידערשפרוכן.

„איך וואלט געוואלט זיין אין גן-עדן" – האט אמאל פרודאן געזאגט צו דעם עקאנאמיסט באסטיא, – „אבער איך האב מורא, אז אלע זענען דארט מספים אייגער מיט דעם אנדערן, און איך וועל דארט קיינעם נישט געפינען, מיט וועמען איך וואלט געקאנט זיך שפאַרן..."

נאָך א קורצער אונטערברעכונג – ער איז געווען, נאָך א פראַצעס וועגן דער שריפט „וואַרנונג צו קאַפּיטאַליסטן", ביי וועלכן ער איז פריי־געשפראָכן געווארן, א פּאָר יאָר אנגעשטעלט אין א גרויסן האַנדלסהויז אין ליאָן – קערט ער זיך אום קיין פּאַריז אין פּאַרפּנטלעכט (1846) זיין גרונטווערק: „סיסטעם פון די עקאָנאָמישע וויידערשפרוכן, אָדער די פילאָזאָפּיע פון עלנט." דאָס איז דאָס איינציקע ריין־טעאָרעטישע ווערק פון פרודאָנען, וואָס נעמט אַרום אלע עקאָנאָמישע פראַגן.

דאָרט געפינען מיר די אייגענע דיאַלעקטישע, אָדער „אַנטינאָמישע" מעטאָדע, ד. ה. די מעטאָדע פון וויידערשפרוכן, די אייגענע געדאַנקען, ווי אין „אייגנטום".

ער ווייזט אָן, ווי יעדער עקאָנאָמישער פראָבלעם קאָן באַטראַכט ווערן פון צוויי אַנטקעגנגעזעצטע שטאַנדפונקטן, און ביי יעדן פון דידאָזיקע אַנטינאָמיען טראַכט ער צו געבן א סינטעטישן ענטפער.

אַזוי, צ. ב., אין דער ווערט־טעאָריע: געברויכסווערט און טויש־ווערט זענען די אַנטינאָמיען; קאָנסטיטוירטער, אינטעגראַלער, גאַנצער ווערט איז דער אַרבעטסווערט.

דאָס אייגענע איז אייגנטום: אייגנטום איז שלעכט, קאָמוניזם איז נאָך ערגער; דער סינטעז איז: אַסאָציאַציע פון באַזיץ.

דאָס אייגענע איז מיט שטאַט און רעגירונג. „שטאַט", זאָגט פרודאָן", „איז דער קלאַס פון אומפּראָדוקטיוון. שטאַט איז אומגלייכקייט, אומגערעכטיקייט. יעדע רעגירונג איז אומגעזעצלעך, יעדע הערשאַפט פון מענטש איבער מענטש איז פאַרגוואַלטיקונג פון דער פרייער פערזענלעכקייט".

הייסט עס: אנארכיע.

מיינט עס, ווי פרודאָן זאָגט: „מיין סאָציאַלער און פּאָליטישער אני־מאמין שטייט אויף פאָלגנדיקע דריי זאַצן: מען דאַרף נישט

בּאַוואָפנט מיט ביבל, סמיט אוֹן העגער, טרעט פֿרודאָן אין יאָר 1840 אַרויס מיט זיין ערשטער גרויסער שריפט – געשריבן אַלס פֿרעמיעשריפט ביי דער אַקאַדעמיע פון בעזאנסאן: „וואָס איז אייגנטום? אוֹן ער האָט געגעבן דעם וועלטבאַרימטן ענטפער: „אייגנטום איז גניבה".

מיר האָבן שוין אויבן געזאָגן, אַז דידאָזיקע פֿאָרמעל איז נישט געווען אַזוי ניי אוֹן אומדערהערט, ווי זי דאָכט זיך. מיר האָבן געזען, אַז אַפילו דער זשיראַנדיסט, ד. ה. דער ראַדיקאַלער בורזשואַ בריסאָ האָט בפירוש געזאָגט, אַז „אייגנטום איז גניבה". אַנדערע האָבן עס אין דער איינער אָדער אַנדערער פֿאָרם אויך געזאָגט.

אָבער פּונדעסטוועגן האָט פֿרודאָנס פֿאָרמעל געווירקט, ווי אַ באָמבע.

נישט די פֿאָרמעל – דער סיסטעם, די שאַרפּע קריטיק, די אומדערבאַרעמהאַרציקע לאָגיק, דער געוואַלדיקער פּאַטאָס אוֹן די אויפּוויכטיקייט, דער רעוואָלוציאָנערער טאָן – דאָס האָט געמאַכט אַזאַ שטאַרקן רושם אויף דעם פּובליקום.

איך וויל דאָ נישט אַריינגיין אין אַנאַליז פון דעם ווערק. נישט דער גענאַנק, נאָר דער טאָן מאַכט דאָ די מוזיק. אוֹן דער טאָן איז דער עלעמענט פון פערזענלעכקייט.

פֿאַרשידענע נאַציאָנאַל-עקאָנאָמען, ווי צ. ב. אין דייטשלאַנד קאַרל דיעל אוֹן אַנדערע, האָבן זיך געמוּמען די מי אויפצודעקן די שוואַכקייטן אין די פּעלער פון פּרודאָנס טעאָריע. זיי האָבן געווּזן, אַז די היסטאָרישע אָפּלייטונג פון אייגנטום – אַלס רויב, אַקופּאַציע, „אָבּן-רעכט", ד. ה. דאָס אַלטע פראַנצויזישע רעכט, לויט וועלכן דער שטאַט ווערט אַ יורש פון אַ פּרעמדן, וועלכער באַזיצט גרונט אין דער מדינה אוֹן שטאַרבט א. אַז. וו. – זענען אומריכטיק. זיי האָבן געוויזן, אַז די ווערט-טעאָריע פון פּרודאָן – טוישוועדט אוֹן געברויכסווערט – איז אומריכטיק, אוֹן אַז זיין טעאָריע פון אַרבעטס-צייט-ווערט איז אומקאָר אוֹן אומבאַשטימט. (דאָס האָט קאַרל מאַרקס אַזוי שאַרף באַווּזן אין זיין „עלנט פון דער פילאָזאָפּיע", אַ קריטיק איבער פּרודאָן).

מען קאָן פּרודאָנען אַנאַליזירן מיט זיין אייגענער מעטאָדע: אָנווייזן די אינערע ווידערשפּרוכן אין אים. אָבער דאָס איז נישט נייטיק. ער האָט עס אַליין געטאָן. ער אַליין איז געווען אַ צו אום-

הלוואה, גאַראַנטיע פאַר גאַראַנטיע. מוטואַליזם איז די נייע אָרדענונג, וועלכע די פראַנצויזישע רעוואָלוציע האָט געזאָלט שאַפן, די צוקונפטס־רעליגיע, די „רעליגיע פון גערעכטיקייט".

מיר זעען ווידעראַמאָל דעם אייגענעם מאָטיוו: ג ע ר ע כ ט י ק ײ ט. „עין תחת עין" האָט באַקומען די פאָרם „לייסטונג פאַר לייסטונג".

אָבער פרודאָן האָט באַלד אינגעזען, אז מיט טעאָריע אַליין איז נישט גענוג. ער האָט זיך געווענדט אויפן פראַקטישן לעבן, האָט גענגרינדעט צייטונגען, איז אויסגעקליבן געווארן אין פאַרלאַמענט, — וווּ ער האָט, איבעריקנס, זייער ווייניק אויפגעטאָן — און דערנאָך גענומען זיך צו גרינדן זיין באַרימטע „פאָלקסבאַנק", וואָס האָט געזאָלט רעוואָלוציאָניזירן די גאַנצע קרעדיט־אָרדענונג אין פראַנקרייך. די באַנק האָט געהאַט אַלס פרינציפּ דעם מוטואַליזם, ד. ה. פראָדוקטן פאַר פראָדוקטן; האָט דער אינלייגער געבראַכט פראָדוקטן אין באַנק, האָט ער באַקומען נישט קיין געלט, נאָר אָנווייזונגען, באָנעס אויף אַנדערע פראָדוקטן.

די באַנק איז נישט געראָטן. זי האָט געוואָלט האָבן אַלס גרונטקאַפיטאַל פינף מיליאָן פראַנק, האָט אָבער געהאַט בסך־הכל עטלעכע צענדליק טויזנטער, און נאָך א קורצער צייט איז די באַנק אונטערגעגאַנגען מיט א דעפיציט פון עטלעכע און דרייסיק טויזנט פראַנק. די אידעע פון אַזא מוטואַליסטישער באַנק איז פונדעסטוועגן נישט לגמרי אונטערגעגאַנגען. פאַרשידענע אָנהענגער פון פרודאָנען האָבן געפרווט אייגצופירן אַזעלכע בענק אין דער פראָווינץ. אָבער אַלע זענען זיי, פריער אָדער שפעטער, אונטערגעגאַנגען.

דערווייל ברעכט אויס אין פאַריז די רעוואָלוציע פון 1848. פרודאָן דער פאָלקסטריבון נעמט א טייל אין איר. נאָכדעם, ווי די רעוואָלוציע האָט זיך געענדיקט אַזוי טראַגי־קאָמיש, ווערט פרודאָן אַרעסטירט. ער אַנטלויפט קיין בריסעל. מען כאַפט אים און מען זעצט אים ווידער איין אין געפענגניש. ער ווערט אָבער באַלד באַפרייט.

פרודאָן ציט זיך צוריק פון דעם אַקטיוון פאָליטישן לעבן און אַרבעט שוין כמעט אויסשליסלעך וויסנשאַפטלעך. אין יאָר 1858 פאַרעפנטלעכט ער זיין גרויס ווערק: „די גערעכטיקייט אין דער רעוואָלוציע און אין דער קירכע", א בוך, אין וועלכן ער באַמיט זיך

מער קיין פּאַרטייען, קיין אויטאָריטעט, און עס מוז זיין אַבסאָלוּטע פרייהייט פון מענטש און בירגער".

ער בויט אויף דער טעאָריע פון דער „סאָציאַלער ליקווידאַציע" און פרישט ווידער אויף די אַלטע רוסאָ-פאָרמעל פון דעם „סאָציאַל־קאָנטראַקט".

דער אונטערשיד צווישן פרודאָן און די אַנדערע רעפאָרמאַטאָרן פון יענער צייט, ווי, למשל, די סען-סימאָניסטן (קאָנסידעראַן), די פוריעריסטן, לוּאי בלאַן—איז דער שטאַטס-באַגריף. זיי האָבן געוואָלט רעפאָרמען דורך דעם שטאַט. פאַר לוּאי בלאַן איז דער שטאַט געוען דער „באַלעבאָס"; פאַר פרודאָנען איז דער שטאַט דער דינער. ע״ גלויבט אין דעם פרייען ווילן און אין דער פאַרנונפט פון דעם פּאָלק.

„איך האָב", זאָגט ער אין אינעם פון זיינע שפּעטערע ווערק, „דעם זעלטענעם פאָרצוג, וואָס איך בין געבוירן געוואָרן צווישן דעם פּאָלק, האָב געלערנט, וואָס האָט געמאַכט דעם פאָלק דאָס, וואָס עס איז היינט, און בלייב אינער פון פאָלק. אויב מיינע אידעען זענען אפילו נישט .ניי, האָבן זיי אָבער וואָרצלען אין דער ערד".

ער איז דערפאַר ווייניקער פאַראינטערעסירט אין פּאָליטישע פראַגן, ווי אין עקאָנאָמישע. פּאָליטיש וויל ער נאָר פרייהייט, פרייהייט פון יעדער אויטאָריטעט. עקאָנאָמיש וויל ער — אַסאָציאַציע און קעגנזייטיקייט, גערעכטיקייט. וויסנשאַפטלעך אויסגעדריקט: די גאַנצע עקאָנאָמישע אידעאָלאָגיע פון פרודאָן איז: אַגריקולטורעל-אינדוסטריעלער פעדעראַליזם; די פּאָליטישע — פעדעראַליזם און דעצענטראַליזאַציע.

פעדעראַליזם, ד. ה. פרייע, באַווּסטזיניקע, צוואַנגסלאָזע פאַרייניקונג אין דער פּאָליטיק, הייסט אין דער פרודאָנישער טערמינאָלאָגיע אויך גאַראַנטיזם (די געזעלשאַפט גאַראַנטירט דעם איינצלנעם די פרייהייט), און אויך — אַנארכיזם. אין דער עקאָנאָמיע הייסט ער: מוטואַליזם, קעגנזייטיקייט.

„פעדעראַליזם" איז א מין קאָנטראַקט, נאָך וועלכן איינע אָדער עטלעכע גרופּן זענען זיך מתחיב פאַר באַשטימטע צווקן און קעגנזייטיקע דינסטן.

„מוטואַליזם" שטייט אויף דעם פרינציפ: „מה דסני עלך לחברך לא תעביד", דינסט פאַר דינסט, פראָדוקט פאַר פראָדוקט, הלוואה פאַר

וואָס איז באַצייכנט דורך זיין מוטיקן פּראָגראַם: צווינגען דעם קאָלעקטיוון פאַרשטאַנד צו סאַנקציאָנירן דאָס פּערזענלעכע רעכט".

מיט אַנדערע ווערטער: פּרודאָנס ווערט איז נישט זיין פּאָזיטיוע לערע, נאָר זיין קריטיק; נישט זיין סיסטעם, נאָר זיין אַנאַליז, און נאָכמער: דער פּאַטאָס פון זיין לאָגיק, דער פּאַטאָס פון גערעכטיקייט.

ווידעראַמאָל אויסצוראַבעטן אַ געשיכטס-פילאָזאָפיע אויפן גרונט פון דעם געראַכטיקייטס-פרינציפּ.

דאָס ווערק דערוועקט דעם צאָרן פון די קירכלעכע און וועלטלעכע מאַכטהאָבער. ער ווערט פּראָצעסירט, פאַרמשפט צו דריי יאָר געפענגניש און 4000 פראַנק שטראָף.

ער אַנטלויפט קיין בריסעל און לעבט דאָרט ביזן יאָר 1859, ביז דער אַמנעסטיע פון לואי נאַפּאָלעאָן.

אין בריסעל פאַרפאַסט ער אויך זיין באַרימטן ווערק „איבער קריג און פרידן", אין וועלכן ער באַווייזט, לויט זיין ליבלינגס-מעטאָדע, דער דיאַלעקטיק, די גוטע און שלעכטע זייטן אי פון קריג, אי פון שלום. יעדנפאַלס איז ער אָקעגן דעם עקסטרעמען פּאַציפיזם. ער האָט ליב קריג, קאַמף, און חזרט איבער הראקליטס ווערטער: „קריג איז דער פאָטער פון אַלעמען". אָבער זיין „קריג" איז נישט פאַר דעראָבערונג און הערשאַפט, נאָר פאַר פּראָגרעס און פאַרבעסערונג פון דער מענטשהייט.

ער שרייבט נאָך אַ פּאָר ווערק איבער טאָגפראָגן — „רעאַליסטישע מאַלעריי", די „פּרויענפראָגע", אוּן ער טרעט אויף פאַר דער עמאַנציפּאַציע פון דער פרוי און פאַר שטרענגער געשלעכטלעכער מאָראַל.

אין יאָר 1865 איז ער געשטאָרבן אין פאסי, ביי פּאַריז.

דאָס איז אין קורצע שטריכן דאָס לעבן און דאָס ווערק פון פרודאָן. זיין שטעלונג אין דער ווייסנשאַפט פון דער פאָליטישער עקאָנאָמיע איז נישט אַזוי ערשטקלאַסיק, ווי ער אליין האָט געהאָפט אוּן דערוואַרט. די שאַרפע קריטיק פון מאַרקס האָט אים געטויט אין די אויגן פון דער סאָציאַלדעמאָקראַטיע; די נאַציאָנאַל-עקאָנאָמען זענען זיינע קעגנער, אוּן די „ריינע וויסנשאַפט" פון היינט, די נאַציאָנאַל-עקאָנאָמיע פון דער סובּיעקטיווער אוּן מאַטעמאַטישער שול, האַלט אים פאַר אַ דילעטאַנט.

דער פראַנצויזישער סאָציאָלאָג בולגע דעפינירט די שטעלונג פרודאָנס מיט פאַלגנדיקע קלאָרע ווערטער: „אין דער געשיכטע פון דער פאַר-סאָציאָלאָגיע, ווי די סיסטעמען פון באָנאַל אוּן סען-סימאָן, פוריע, אוּן א. קאָנט, האָט פרודאָן זיין אייגענעם פלאַץ,

פֿאַרענדיקט זיין באַקאַנטן פֿאַמפּלעט איבער "געזעץ און מצות", אָדער „געזעץ אין אויטאָריטעט", ווי עס הייסט אין דעם אָריגינאַל.

גוט — זיין נביאות איז מקוים געוואָרן. דער לאָהנג פֿון דער „קומענדיקער" רעוואָלוציע איז געוואָרן טאַקע דערדאָזיקער רוף: נידער מיט דעם געזעץ! נידער מיט די אַלטע יסודות פֿון דער געזעלשאַפֿט! אין די רעוואָלוציע האָט — אין אַ טייל, אין אַ גרויסן טייל פֿון דער וועלט — געזיגט.

אין פֿונדעסטוועגן איז פֿעטער קראָפּאָטקין געזעסן די לעצטע פּאָר יאָר, נאָך דעם „זיג", אַ פּאַריאָמערטער, אַ פֿאַרצערטער, און חאָט געפּילט, אַז זיין גאַנצע אַרבעט איז געווען אומזיסט.

— וווּ ער האָט אַ קוק געטאָן — חורבן. זיינע פּריינט, זיינע קעגנער — אַלע אויף קרומע וועגן, אַלע פֿאַרבלאָנדזשעטע.

זיינע פּריינט! אָט גייען זיי מיט די שוואַרצע העמדלעך, מיט די שוואַרצע פּאָנען, אויף וועלכע עס איז אויסגעמאָלט אַ טויטנקאָפּף — די „אַנאַרכיסטן" — די מאַטראָזן פֿון דעם באַלטישן פֿלאָט, די מאָסקווער אַנאַרכיסטן, די „חברים" בלייכמאַן (אָדער סאָלנצעוו), די „בריידער גאָרדאָן", דעם סמאַרגאָנער רבס יורשים, דער „חבר" ראַבטשין, אָדער ריכטיקער, יהודה גראָסמאַן. אָט האַלטן זיי זייערע מיטינגען, שרייבן זייערע בראָשורן, טוען זייערע מעשים. וואָס וויל זיי? אַ דור הפלגה. איינער פֿאַרשטייט נישט דעם צווייטן. דער באַלטישער מאַטראָז וויל אמתע אַנאַרכיע, וויל נישט קיין געזעץ, נישט קיין אָרדענונג, נישט קיין מאַכט איבער זיך. וויל ער וויל זי — פ א ר ז י ך. וויל ער וויל מיט זיין באַיאָנעט רעגירן אי־בער רוסלאַנד. די „בריידער גאָרדאָן", חאָס איז, אייגנטלעך, איין ברודער — לייגן אין דער ערד די גאַנצע וועלטקולטור, פֿאַרניכטן ספּענסער און מארקס, און דאַרווין און קראָפּאָטקין און פֿרעדיקן אין אַ משוגהדיקער שפּראַך נאָך משוגהדיקערע אידעען. אוין „חבר" יהודה גראָסמאַן פּאָרט אַרום איבערן לאַנד און האַלט לעקציעס איבער אַלע וועלטפֿראָבלעמען פֿון דעם אַנאַרכיסטיש־סאָוויעטיסטישן שטאַנדפּונקט.

אוין רוסלאַנד — לאַכט. אָדער וועט די אַנאַרכיסטן וועלן וויילד, — ווי פֿאַר דריי יאָרן זיין מאָסקווע אויף דער מאַלע־דמיטראָווסקע — וועלן זיי הייבן אָן צו שיסן, דעמאָלט אַרגומענטירט מען מיט זיי מיט פֿייערדיקע אַרגומענטן

קראָפּאָטקין.

פּעטער קראָפּאָטקין האָט אין זיינע לעצטע יאָרן געשווּיגן, אין די לעצטע צוויי-דריי יאָר פּון זיין לעבן, ווען ער וואָלט, אייגנטלעך, געזאָלט רעדן. אָרום אים איז אַ וועלט אונטערגעגאַנגען, איז אַ וועלט אין בלוט, אין רויטן בלוט אויפגעגאַנגען, אַ צייט, וועלכע די גאַנצע אָרבעט פּון זיין לעבן איז געשטעלט געוואָרן אויף פּראָבע, וועלכע ער האָט מיט זיינע אויגן געקאָנט זען, ווי אַזוי עס זעט אויס די געזעלשאַפט, פּון וועלכער ער האָט געטרוימט יאָרן אונ יאָרן, אין סיביר, אין דער שווייץ, אין לאָנדאָן. ער האָט געפּרעדיקט רעוואָלוציע — זי איז געקומען; קאָמוניזם — איז דאָ; אנארכיע — ס'פּעלט דאָס אויך נישט. אָנארכיע פּארקליידט אין פּאָרם פּון „שטאַט" — אָבער פּאָרט אנארכיע.

„אין דער קומענדיקער רעוואָלוציע, האָפּן מיר, אַז דאָס וועט ווערן דער לאָזונג: פּארבּרענט די גילליאָטינעס, צעשטערט די טורמעס, פּאַרטרייבט די ריכטער, די פּאָליציי און די מוסרים, בּאַהאַנדלט וי א ברודער דעם מענטשן, וואָס האָט זיך געלאָזט פּארפירן פּון זיינע ליידנשאַפטן צו טאָן שלעכטס, און דער עיקר, נעמט אַוועק ביי די מענטשן די מיאוסע פּראָדוקטן פּון דער מיטלקלאַס-פּוילקייט, די מעגלעכקייט אויסצושפּרייטן זייערע עקלהאַפּטע מידות און אָנצינדיקע קאָלירן, און דעמאָלט קאָנט איר זיין זיכער, אַז וויניק פּארברעכנס וועלן פּאַרשענדן אונדזער געזעלשאַפט. וויל די הויפּטשטיצן פּון פּארברעכנס זענען: פּוילקייט, געזעץ און מאַכט... קיין געזעצן, קיין ריכטער! פּרייהייט, גלייכהייט און פּראַקטישע מענטשלעכע סימפּאַטיע זענען די אינציקע ווירקלעכע גראָטעס, וואָס מיר קענען אָנטקעגנשטעלן די אָנטי-סאָציאַלע אינסטינקטן". — אַזוי האָט קראָפּאָטקין

האָט געריכט, וויי ערנסט ער האָט עס גענומען מיט זיינע אידעען. „א טאָג פֿאַר דער רעוואָלוציע איז ער א העלד, א טאָג נאָך דער רעוואָלוציע מוז מען אים דערשיסן, ווייל ער איז מסוכן" — אזוי האָט איבער אים געזאָגט דער פירער פון די פראנצויזישע אַרבעטער ביי דער רעוואָלוציע פון 1830 אין פאַריז. ווייל ער איז געווען א געפערלעכער מענטש, א מענטש אָן צוריקהאלטונג, מיט וויילדע אינסטינקטן, וואָס האָבן זיך פאַרקליידט אין פילאָזאָפישע אָדער פאָליטישע פראַזן. זיין גרונטפרינציפ איז געווען — אָן אויטאָריטעט, אָן א האַר איבער זיך. מענטש אָדער גאָט, פיזיש אָדער גייסטיק — יעדע הערשאַפט האָט ער פיינט געהאט, וויייל ער האָט געגלויבט, אז הערשאַפט איז קנעכטשאפט, פירט צו אונטערדריקונג, וויייל ער האָט נישט פארשטאַנען אוּן נישט געגלויבט אין דעם מענטשן. פרייהייט האָט פאַר אים באַטייט — די פרייהייט פון דעם אומרמענטשן, וואָס האָט געווינט אין זיין הייל, מיט א דוּבינע אין דער האַנט, פון דעם מענטשן נאָך פ א ר דער געזעלשאפט.

קראָפּאָטקין איז געווען פונקט דער היפּך. ער האָט ליב געהאט אי מענטשן, אי געזעלשאפט, אי קולטור. ער האָט בלויז צופיל ליב געהאט, צופיל געגלויבט אין איר. ער האָט געמיינט, אז אַלע מענטשן זענען פון דער נאַטור גוט און פיין. לאָזט זיי בלויז גיין אויף דעם נאַטירלעכן וועג, און זיי וועלן שוין געפינען דעם דרך-הישר. דער שטאַט לאָזט די גוטע אינסטינקטן זיך נישט אַרויס-ווייזן, דערפאַר — נידער מיט דער שטאַט.

ער האָט זיין אָפּטימיזם געוואָלט אויך באַגרינדן וויסנשאפטלעך און האָט אַרויסגעשטעלט אַקעגן דעם דאַרווינישן פרינציפ פון „קאַמף פאַר עקזיסטענץ" דעם פרינציפ פון „קעגנזייטיקער הילף" אין דער וועלט פון חיות, אין דער געזעלשאפט פון מענטשן. ער האָט אָנגעוויזן אויף דעם יצר-טוב, אויף די גוטע אינסטינקטן, און געוואָלט בויען א געזעלשאפט אויף דעם יצר-טוב.

וען קראָפּאָטקין וואָלט געווען א מער אָריגינעלער דענקער, וואָלט ער פאר זיין טעאָריע געפונען אַן אנדער נאָמען, ווי אנאר-כיזם. ער וואָלט זי אָנגערופן רוסאיזם, אפילו ליבעראַליזם וואָלט אויך נישט געשאדט. ליבעראַליזם מיט א סאָציאַליסטישער פארפאר-בונג. וואָרים מער איז דאָס נישט געווען, און מער האָט ער נישט

דאָס זענען די פריינט. אוּן די קעגנער? אוּן די, וואָס האָבן געמאַכט די רעוואָלוציע מיט אַלע לאָזונגען פון קראָפּאטקין? „פאַר־ברענט די גילאָטינעס" — טראָצקי האָט געטראַשעט אין דעצעמ־בער 1917, אַז מען וועט מוזן אויפשטעלן אויפסניי די גילאָטינע, אוּן זי איז אויפגעשטעלט געוואָרן. „צעשטערט די טורמעס" — אַלע טורמעס פון רוסלאַנד זענען פול. אויף דער לובֿיאַנקע אין מאָסקווע הערט מען טאָג אוּן נאַכט קרעכצן פון געפייניקטע, געפייניקטע פון דער „טשרעזוויטשייקע"; די גראָכאָוואיע אין פעטערבורג, וווּ די טשע־קאַ געפינט זיך, איז געוואָרן א שרעקוואָרט; אין דער קיעווער לו־קיאַנאָווקע שטאַרבן די אַרעסטירטע פון הונגער, פון קעלט, פון טי־פוס. „טרייבט אַרויס די ריכטער" — אוּן יעדע שטאָט, יעדעס שטעטל האָט זיינע „רעוואָלוציאָנערע טריבונאַלן". „פרייהייט, גלייכ־הייט, סימפאַטיע" — אוּן מיר האָבן טעראָר, בירגערקריג, צעטיילונג פון דער געזעלשאַפט אין קאַטעגאָריעס אוּן קעגנזייטיקן מיסטרויען, שנאה, מלחמה צווישן מענטש אוּן מענטש.

אזוי האָט זיך געענדיקט קראָפּאָטקינס חלום.

האָט זיך געמוזט ענדיקן אַזוי, ווייל זיין גאַנצער געבוי איז אָן א פונדאַמענט, ווייל זיין גאַנצע טעאָריע איז געווען איינאיינציקע מיספֿאַרשטענדעניש.

די מיספֿאַרשטענדעניש פון דער מענטשלעכער נאַטור.

עס זענען דאָ צווי מינים אַנאַרכיסטן: פעסימיסטן אוּן אָפּטי־מיסטן. באקוּנין איז געווען פון דער ערשטער קאַטעגאָריע, קרא־פאָטקין פון דער צווייטער. באַקוּנין האָט נישט ליב געהאַט קיין מענטשן, נישט פאַרשטאַנען זיי, נישט געהאט קיין דרך־ארץ פאַר זיי. ער האָט געהאַט א וויילדן, באַרבאַרישן „אינסטינקט פאר פרייהייט" אוּן אַליין נישט געווּסט, וואָס דאָס מיינט, וו א ס פרייהייט איז. ער האָט באַשולדיקט מאַרקסן, אַז ער האָט נישט קיין „אינסטינקט פאַר פרייהייט". מאַרקס, דער ייד, וואָס האָט אין זיינע בייגער געפילט, וואָס הייסט פאַרפאַלגונג — האָט נישט געהאט דעם אינסטינקט, האָט נישט געפילט, וואָס פרייהייט איז, אוּן ער, דער רוסישער אַריסטאָ־קראַט, האָט יאָ געווּסט! פון דעם אַליין קאָן מען שוין זען, וויטיף באַקוּנין האָט זיך אַרייַנגעטראַכט אין די פראַזן, פון וועלכע ער

טורמעס צווישן מוראַשקעס, אָדער בינען, אָדער אַטאָמען? — פאַר-
וואָס זאָלן זיי זיין צווישן מענטשן?

און ער האָט אריבערגעטראָגן זיין נאַטורפרייהייט אויף דער מענטשלעכער געזעלשאַפט און אָנגערופן איר מיט דעם נישט פאַסנ-דיקן וואָרט: אַנארכיזם. נישט פאַסנדיק פאַר קראָפאָטקין, ווייל באמת איז ער גאָרנישט געווען קיין אַנארכיסט, נישט אין דעם זין פון באַקונין און נישט פון שטירנער. ער האָט געוואָלט נישט די בא-פריינג פון דעם יחיד, נאָר פון דער געזעלשאַפט. ער האָט בלויז נישט געפונען קיין ריכטיקן וואָרט פאַר זיין טעאָריע. און געפונען האָט ער אים דערפאַר נישט, ווייל ער אַליין האָט נישט דורכגע-טראַכט די טעאָריע ביז צום סוף, ווייל ער איז געווען מער א גוטער און וווילמיינענדיקער מענטש, וי א טיפער סאָציאַלער דענקער, ווייל ער איז געווען א נאַטורפאָרשער און נישט קיין מענטשנפאָרשער.

איך וויל זיך נישט אַריינלאָזן אין א וויטערדיקן אַנאַליז פון קראָפאָטקינס סאָציאָלאָגישער אַרבעט. עס איז איצט וויניקער וי ווען עס איז אויף דער טאָגאָרדענונג. וויניקער וי ווען עס איז דער אַנארכיזם, אין וואָס פאַר א פאָרם עס זאָל נישט זיין, א צייט-פּראָבלעם. די אנטוויקלונג גייט דעם פאַרקערטן וועג. נישט פונם שטאַט צו דעם יחיד, נאָר צום שטאט. קיינמאָל איז דער שטאַט נישט געווען אזוי שטאַרק, וי היינט, און די גרעסטע קאָנצענטראַציע פון מאַכט איז היינט דווקא דארט, וווּ קראָפאָטקינס לערע — דער אַנארכא-קאָמוניזם — איז אין איין העלפט אויפגענומען געוואָרן, דאָרט, וווּ דער קאָמוניזם איז געוואָרן דער גרונט-יסוד פון דער געזעלשאפט — אין רוסלאַנד. און נישט נאָר דאָס. די געשיכטע באַווייזט, אַז גראָד דאָרט, וווּ די געזעלשאַפט איז האַלב אָדער גאַנץ קאָמוניסטיש, איז די פארשקלאַפונג פון דעם יחיד די גרעסטע און די שווערסטע. אזוי איז דאָס געווען אין כינע, וווּ מען האָט שוין דורכגעמאַכט אמאָל — אין דעם משך פון פופצן יאָר — דעם קאָמוניסטישן עקספּערימענט; אזוי איז דאָס געווען אין דער פאראג-וויער קאָמוניסטיש-יעזויטישער קאָלאָניע; אזוי איז דאָס אומעטום, וווּ דאָס וויכטשאפטלעכע לעבן וועלט צוגענומען פון יחיד און איבער-

אויפגעטאָן. רוסאָ האָט דאָך אויך געגלויבט, אַז דער מענטש ווערט געבאָרן גוט און פריי, נאָר דער שטאַט פאַרשקלאַפט אים. און ווילאַם מאָריס, וואָס איז געווען וויט פון אַנארכיזם, וואָס איז געווען נישט מער ווי אַ גוטער ענגלישער ליבעראַל מיט סאָציאַל־רעפאָרמערישע נייגונגען, האָט זיך תמיד געוווּנדערט, ווי אַזוי קאָנען עס מענטשן צולאָזן צו „האָבן אַ האַר איבער זיך". דאָס איז אַ פראַגע, וואָס איז זייער נאַטירלעך ביי יעדן הויך־אַנטוויקלטן מענטשן, ביי דעם מענטשן, וואָס לעבט אַליין, ביי דעם קינסטלער, ביי דעם דענקער, אָבער נישט ביי דעם פּאָליטיקער, ד. ה. ביי דעם, וואָס האָט פאַר זיך די אויפגאַבע אַרייַנצוטראָגן אָרדענונג אין דעם כאַאָס, אָרדענען דעם רויען מענטשן־מאַטעריאַל.

קראָפּאָטקין איז געווען אַ נאַטורפאָרשער, נישט קיין מענטשנפאָרשער. און דאָס איז געווען זיין גרעסטער פעלער. די נאַטור, ווי מיר זעען זי, אָרדנט זיך תמיד אַיין, און ווי מיר מיינען, צום גוטן. עס איז נאָך ביז אַהער נישט פאָרגעקומען, אַז עס זאָל אינמיטן דערינען צעריסן ווערן אַ „געזעץ" פון דער נאַטור, אַז עס זאָל צעשטערט ווערן די האַרמאָניע. ערד אַרום זון, זון אַרום אַנדערע זוגען, אַטאָמען צו אַטאָמען — עס איז אַ געבוּנדענע אין דאָך פרייַע וועלט, אָן אַ האַר, אָן אַ מושל, און פאָרט אין האַרמאָניע.

אמת — מיר זענען בלויז זייטיקע צושויער. מיר קוקן אויף דער נאַטור, ווי, למשל, אַ מאַרס־אייווינער וואָלט געקוקט אויף אונדז. ער וואָלט אויך געזען אַ נאַטורקאַמף, וואָס ענדיקט זיך אין שלום און אויסגלייך. פונדערווייטנס זעט אַלצדינג אויס זייער גלאַט. מיר, מענטשן, ווייסן, אז עס איז גאָרנישט גלאַט, ווייל מיר לעבן אין בערג אָט דעם נאַטורגעזעץ, ווייל מיר ליידן, ווייל מיר פילן. און מיר ווייסן, אַז אַלע נאַטורגעזעצן קאָנען נישט אויסשעפן אונדזער לעבנסאינהאַלט. געשיכטע און פּאָליטיק זענען נישט קיין נאַטורויסנשאַפטן, ווייל עס קומט צו נאָך עפעס: דאָס פערזענלעכע, דאָס מענטשלעכע.

קראָפּאָטקין האָט פאַרמישט די צוויי מאָמענטן: נאַטור און מענטש. די נאַטור איז פריי. וו זענען די טריבונאַלן, וו זענעד די

סער ענגלישער מענטשנקענער — איז געווען געוועכט, ווען ער האָט געזאָגט: אַ מענטש צו אַ מענטש איז אַ וואָלף.

קראָפּאָטקין האָט געמיינט זיין גאַנץ לעבן, אַז אַ וואָלף צו אַ וואָלף איז אַ מענטש. אָבער ער האָט דעם מענטשן זייער וויניק געקענט, נאָך וויניקער אפשר וי די וועלף. און זיי האָט ער אידעאַליזירט.

געגעבן צום כלל, צו דער געזעלשאפט. איינס ציט נאך זיך דאס צווייטע. קוים פארשטאלעכט מען איין צווייג פון דעם לעבן, ווערט די עקאנאמיק פארגעזעלשאפטלעכט, גייט דאס ווייטערע ממילא נאך. קראפאטקין האט געוואלט שאפן דעם אנארכא־קאמוניזם, נישט זעענדיק, אז דאס איז א „הילצערנער אייזן", אז די ערשטע העלפט איז ממש א פארנייונג פון דער צווייטער.

אבער פאר מיר שטייט דאך אן אנדער פראבלעם: קראפאטקין אליין, קראפאטקין דער מענטש. א גאנץ לעבן ווייט פון רעאלן לעבן, א קאבינעט-געלערנטער, א גוטמוטיקער טרוימער. דאס גאנצע לעבן א גלויבער, אן אפטימיסט. דער מענטש איז פאר אים געווען הייליק, ער האט געהאט רעספעקט פאר אים, איבערהויפט פאר דעם רוסישן מענטשן. ער איז דאך פארווויגט געווארן אין א וויגעלע, וי יעדער רוס. ווי די גרעסטע רוסן, ווי טאלסטאי, ווי דאסטאיעווסקי, האט ער געגלויבט, אז דער רוסישער מענטש האט א מיסיע, איז א גאט-טראגנדיקער, אז ער איז בטבע גוט און פריי. און קראפאטקין קומט נאך לאנגע יארן אהיים און דערזעט דעם רוסישן מענטשן פנים אל פנים, מיט אייגענע אויגן, דערזעט אים אין אלע זיינע ניואנסן: דעם פאנאטיקער, דעם גלייכגילטיקן, דעם פויער, דעם ארבעטער, דעם אינטעליגענט; דעם עגאיזם, די גראבקייט, די שקלאפישע נאטור. ער זעט, ווי מענטשן בענקען נאך מ א כ ט, נאך געוואלד, נאך טריבונאלן, ווי זיי האבן קיין צייט נישט, האבן קיין ווילן נישט צו זיין פ ר יי כאטש אויף איין רגע. נעכטן געפאלן איין מאכט, אין א פאר שעה ארום א נייע, מיט געוואלד, מיט ביקסן, מיט טורמעס. און צווישן איין מאכט און דער צווייטער — אנארכיע, ד. ה. — די צעבושעוועטע אינסטינקטן, פאגראמען, גזילה, אלע שרעקלעכע אינסטינקטן אראפ פון דער קייט, ביז עס קומט די נייע קייט און שמידט ווידער צו דעם מענטשן. און דער מענטש דאנקט גאט און קושט די קייט, ווייל זי האט אים באפרייט פון זיך אליין, פון דער אחריות — ז י י ן פ ר יי א ו ן א ל י י ן.

דאס איז געווען דער שווערסטער נסיון אין דעם לעבן פון פעטער קראפאטקין: פארלירן דעם גלויבן אין דעם מענטשן. אפשר, האט ער אין די לעצטע יארן פארשטאנען, אז האבס — דער גרוי־

IV

וולאדימיר קאראלענקא.

פֿון געוויסע קינסטלער שטעלט זיך אָפֿ דער קריטיקער. ער האָט נישט וואָס צו זאָגן. אוּן וואָס ער האָט — וויל ער נישט. וויל דער מענטש אינם קינסטלער, דער מענטש הינטער דעם קינסטלער פֿאַרצויבערט, אַנטוואָפנט, שטימט אייך וויך אוּן מילד.

עס איז זעלטן, אַז זיי זאָלן זיך צוּנויפקומען, זיך דעקן: מענטש אוּן קינסטלער. וואָס גרעסער דער קינסטלער איז — פֿאַרבאָרגענער דער מענטש. וואָס גרעסער דער מענטש, וואָס פיינער אוּן ליבער, קומט דער קינסטלער אַ פֿאַרשלייערטער.

טאָלסטאָי איז געווען — אַן אומסימפּאַטישער מענטש. וואָס מער מען באַקענט זיך מיט אים, אַלץ אומסימפּאַטישער ווערט ער — אַלס מענטש, אַלץ גרעסער אוּן אימפּאָנירנדיקער — אַלס קינסטלער. באַלזאַק, אפשר דער גרעסטער ראָמאַניסט פוּן אַלע צייטן, איז געווען אין פֿריוואָטן לעבן אַן עגאָיסט, אַ בעל־תּאוותניק, קליינלעך אין זיינע שטרעבונגען אוּן אַמביציעס. עס איז בכלל אַ ספק, צי קאָן דאָס גיין האַנט אין האַנט: מענטשלעכקייט, גוטסקייט, פייגקייט אוּן — קינסטלערטום. וואָרים נאָר דער קאָן זיין אַ קינסטלער, ווער עס פילט אין זיך אַליין די גאַנצע צעריסנקייט פוּן דעם לעבן. אַ קינסטלער מוז זיך ערשט אַרויסאַרבעטן, דורכבייסן צו — גוטסקייט. אָבער ווער עס איז גוט אוּן ליב אוּן צאַרט פוּן נאַטור אויס — האָט גאָרנישט דעם צוגאַנג צו דער וועלט.

אוּן אַזאַ גוטער אוּן איידעלער מענטש, אויסגעטאָן פוּן אַלע שלעכטע מידות, איינגעטונקט אין וווילמיינענדיקייט, איז געווען וולאַדימיר גאַלאַקטיאָנאָוויטש קאָראָלענקא.

עס איז דאָך זייער כאַראַקטעריסטיש: מען האָט איבער אים

דאָס שוואַרצסטע, דאָס טונקלסטע, דאָס פאַרבאָרגנסטע — כדי זיי זו דערהייבן, אָדער אפשר זו דערנידעריקן.

קאָראָלענקאָס כוונה איז געווען נישט אַזוי הויך, ער האָט זיך נישט אַזוי וויט פאַרמאָסטן. זיין וועלט איז געווען מער פּאָליטיש, סאָציאַל. אָבער זיין פּאָליטיק איז געווען מאָראַליש. ער האָט זיך באַגנוגנט מיט דעם, וואָס מען קאָן דערגרייכן: ערד פאַר דעם פויער, גלייכהייט פאַר אַלע בירגער, יושר פאר נאציעס, שלום — אַלץ אי־ דעאַלן, וואָס קאָנען זיך לאָזן איינפאַסן אין אַ פּראָגראַם, וואָס קאָ־ נען ווערן דורכגעפירט פון אַ פּאַרלאַמענט, אָדער אַ גרינדונגס־פאַר־ זאַמלונג. טאָלסטאָיס אידעאַלן האָבן נישט געקענט דורכגעפירט ווערן פון אַ קערפּערשאפט. טאָלסטאָי האָט אויסגעטאָן דעם מענטשן פון די אויסערלעכקייטן, פון דעם, וואָס ער איז געווארן, און אַוועקגע־ שטעלט אים פנים אל פנים מיט דער אייביקייט, מיט גאָט, מיט זיך אַליין.

קאָראָלענקאָ האָט קיינמאָל נישט דערווייטערט דעם מענטשן פון דער געזעלשאפט. זיין גאַנצע בענקעניש איז געווען — נאָך געזעלשאפט. איינזאַמקייט האָט אים געשאָקן. דער מענטש אַליין — אָן מחיצות — איז פאַר אים געווען אומנאַטירלעך. ווייל דער, וואָס קאָן זיין אַליין, מוז זיין האַרב, האַרט, מוז קאָנען פיינט האָבן, מוז אויך קאָנען ליב האָבן מיט דער ליבע, וואָס איז „שטאַרק ווי דער טויט", מיט דער ביטערער ליבע, וואָס האָט נישט קיין גרענעצן.

קאָראָלענקאָ האָט געהאַלטן דערביי צו ווערן איינער פון די זיסע און ליבע שרייבער, וואָס ווירקן אפשר אויף אונטערוואָקסנדיקע קינדער און יונגע מיידלעך. זיין נאַטור האָט אים געצוויגן דערצו. זיין „בלינדער מוזיקאַנט" האָט עס צוגעזאָגט; אָבער אים האָט געראַ־ טעוועט דערפון די — פובליציסטיק. ער האָט עס בחוש, מיט דעם גוטן געשמאַק, וואָס ער האָט געהאַט, דערפילט, אַז ער גייט אויף אַ געפערלעכן וועג — און ער האָט זיך אַ קער געטאָן אָן דער זייט. פון דער ריינער, פסיכאָלאָגישער קונסט צו דער האַלב־פובליציסטישער, פאַרטיידיקנדיקער, פירנדיקער, סאָציאַלער.

ער האָט, אייגנטלעך, אויך נישט געהאַט קיין נאָנטע, אינער־ לעכע באַציונג צו ריינער קונסט. דעם זשורנאַל, וואָס ער האָט לאַנגע יאָרן אַרויסגעגעבן, די „רוסקאָיע באָגאַטסטוואָ", איז געווען דער צענ־

קיינמאָל נישט געקעמפט. מען האָט אים קיינמאָל נישט דיסקוטירט. מען האָט אים קיינמאָל נישט געשטעלט אונטער אַ פראָגעצייכן, ווי דאָסטאָיעווסקין, אָדער ווי טשעכאָוון, אָדער אפילו ווי גאָרקין. ער איז אַריינגעטראָטן אין דער ליטעראַטור, אויפגענומען געוואָרן מיט אַ וואַרעמען, גוטן שמייכל, און דער אייגענער שמייכל האָט אים באַגלייט ביז צום קבר. דער אייגענער שמייכל — אָן אַן אינציקער העכערונג אָדער מינדערונג, נישט ענטוזיאַסטיש־שטראָלנדיק אין נישט סאַטיריש־פיינטלעך בלויז — רויק אוּן מילד, ווי ער אַליין.

פרעגט עמעצן אין רוסלאַנד, וואָס ער ווייסט פון קאָראָלענקאָ, אוּן ער וועט אייך צוערשט ענטפערן: ער איז דער אמתער פאַרטרעטער פון דער ליבעראַלער, בריייטפּלנדיקער רוסישער אינטעליגענץ פון אַמאָל. אוּן ער וועט אייך דערמאָנען אָן קאָראָלענקאָס פאָליטישע טעטיקייט, אָן זיין שטענדיקן פראָטעסט אַקעגן יעדער עוולה, אָן זיין טרייער אַרבעט פאַר אַלע לייդנדיקע אוּן געטרואָטענע, פאַר די הונגעריקע אוּן פאַרצווייפלטע אין רוסלאַנד. ער וועט ווייטער דערמאָנען אָן דער „רוסקאָיע באָגאַטסטוואָ", דעם זשורנאַל, וואָס קאָראָלענקאָ האָט לאַנגע יאָרן רעדאַגירט, דעם זשורנאַל, וואָס איז געווען נישט אַזוי אַ זייער ליטעראַרישער, ווי אַ געזעלשאַפטלעכער צענטער.

אוּן פרעגט איר ווייטער — וועגן קאָראָלענקאָ דעם קינסטלער— וועט אייך דער רוסישער אינטעליגענט, אויב ער איז נישט קיין ספּעציאַליסט אין ליטעראַטור-געשיכטע, ענטפערן מיט אַ שמייכל: „יאָ, געווים — „דער בלינדער מוזיקאַנט", „מאַקאַרס חלום", „די פייערלעך", „הויז נומער דרייצן". קונסט? כ'ווייס נישט, דאָס זיך, אַז נישט, אָבער וואָס מאַכט עס אויס, אַבי דער מיין איז גע־ווען גוט, אבי די כוונה איז געווען אַ ריכטיקע אוּן דער עפעקט אַ נוצלעכער.

די כוונה. יעדער קינסטלער האָט אַ כוונה, יעדער, דער גרע־סטער אוּן דער קלענסטער. פושקין האָט געוואָלט „צינדן מיט זיין וואָרט דאָס האַרץ פון די מענטשן", טאָלסטאָי האָט געוואָלט אַרייג־פירן זיי גלייך, ווי זיי שטייען אוּן גייען, אין דעם גן-עדן העליון, אוגטער די פליגלען פון דער שכינה. דאָסטאָיעווסקי האָט געהאַט די כוונה אויפטרייסלען די מענטשן, אַרויסגראָבן פון די טיפענישן

פּערַאמענט, קאַמף־נאַטורן, שטורעמפּירער. דאָס איז געווען די „שטורעם־אונ דראנג־פּעריאָדע" פון רוסלאַנד. זי איז פאַרבּיי.

קורץ פאר דער רעוואָלוציע — אין 1905 — אוּן בּפרט אין דער צווישנצייט בּיז דער צווייטער רעוואָלוציע, איז רוסלאנד געווען אַן א גייסטיקן פּירער, אַן א ווילנס־צענטער. טאָלסטאָי איז געשטאָרבן, אוּן זיין אינפלוּס מיט אים. הערצען איז שוין געווָארן א היסטאָרישע פיגור. מיכאַילאָווסקי אויך. אוּן קיין נייע שטאַרקע פערזענלעכקייט האָט נישט געקאָנט געפינען קיין פלאַץ אין דעם רוסישן לעבן. ס'האָט געגאָלטן — אָפהיטן די צוואה אוּן — וואַרטן. אוּן אָפהיטער, אַן אַפּוטרופוס מוז זיין רויק, פאָרזיכטיק, טאָר נישט שפּעקולירן אויף זיין אייגענעם חשבון, נישט מיט אידעאַלן אוּן נישט מיט אידעען. אָמאָל גערָאָט די שפּעקולאַציע נישט אוּן די אפּוטרופּסות קאָן ווערן באַנקראָט.

קאַראַלענקא איז געווען דער אידעאַלער צוואה־אָפהיטער פּונם רוסישן לִיבעראַליזם. ער האָט נישט געענדערט אויף א האָר זיינע אידעען. ער האָט נישט געמינערט די ירושה אויף א גראָשן. ער האָט זי אויך נישט באַרייכערט. ער האָט זי בלויז אָפּגעהיט — טרייַ אוּן מיט מסירת־נפש, אוּן געהאָפט אויף דער צייט, ווען ער וועט קאָנען קומען צום רוסישן פאָלק, צו דער רוסישער אינטעליגענץ אוּן איבערגעבן איר דעם אוצר אוּן זאָגן איר: „אָט איז די ירושה, נעם זי איבער, דו ביזט שוין דערוואַקסן, טראָג זי איצט אליין אוּן טראָג זי מיט דער אייגענער ערלעכקייט, מיט ריינע הענט. ווי איך".

עס איז געקומען אַנדערש, ווי ער האָט געחלומט. דאָס רוסישע פאָלק האָט נישט געוואלט.

ווי דאָסטאָיעווסקי האָט אַמאָל נביאות־געזאָגט, האָט דער רוסישער מענטש מיטאַמאָל א טראַכט געטאָן: „וואָס וועט זיין, וועַן איך וועל מיט מיין שטיוול א שטופ טאָן אָט די שיינע אוּן טייערע צאַצקעס, וואָס מען האָט אָנגעגרייט פאַר מיר: סאָציאַליזם אוּן פרייהייט אוּן קולטור? לאָמיר א קוק טאָן, וואָס ס'וועט אַרויסקומען דערפוּן". אוּן מיר ווייסן, וואָס דערפוּן איז שוין אַרויסגעקומען. די גאַנצע ירושה, וואָס קאַראַלענקא האָט אזוי אָפּגעהיט, איז פאַנאַנדערגעפאַלן, רינג נאָך רינג איז אַרויסגעפאַלן פון דער קייט. אַלצדינג איז צעברָאכן: אידעאַלן אוּן אידעען.

טער פון אומקינסטלערישקייט אין רוסלאנד, א זשורנאל, וווּ מעלש'ן — אדער פע. יא. — איז געווען דער געשווארענער דיכטער, דער דיכטער פון „בירגערלעכן שמערץ", אדער פון בירגערלעכן, פאליטישן צארן. און דאס בעסטע, דאס שטארקסטע, וואס ו. ג. קאראלענקא האט אין די לעצטע פאר צענדליק יאר געשריבן, איז אויך נישט געווען קונסט — ס'איז געווען פראפאגאנדע, פאליטיק, אגיטאציע אין ייינער, סטילויזירטער פארם. ווידער די כוונה, נישט דער אינהאלט. א קינסטלער קען ווירקן דורך זיין פארביקער פאנטאזיע, א קינסטלער קען אימפאנירן דורך דער ארכיטעקטור, דורך זיין מוט, דורך דעם אומדערוואַרטן, וואס ער דעקט אויף.

קאראלענקא האט געווירקט דורך זיין — פשטות. צווישן די רוסן וואס זענען פשוט בטבע, איז ער געווען דער פשוטסטער. און ס'איז כארעקטעריסטיש, וואס ער, דער אוקראינער, דער „מאלאראס" האט געהאט אזוי ווייניק דרומדיקס און אזויפיל צפונדיקס אין זיך. קען מען זיך אויסמאלן א גרעסערן קאנטראסט, ווי צווישן אים און גאגאל? ביידע פון קליינרוסלאנד, ביידע פארווויגט פון דעם דניעפר-רויש און ביידע דיכטער פון גרויסרוסלאנד. אבער גאגאל, ווי ער זאל נישט זיין גרויסרוסיש, האט תמיד אויף זיך דעם חותם פון דרום און דערפאר איז ער אזוי אריגינעל, אזוי איינזאם. ער שטייט אליין. ער איז פול מיט סודות. מען זעט דעם קאמף פון דעם דרום-מענטשן אקעגן דעם קאלטן צפון. ביזן הערט, ווי דער דניעפער קעמפט מיט דער נעוואַ. ביי קאראלענקאן מערקט מען כמעט קיינמאל נישט, אז ער איז א קליינרוסישער, א חוץ זיין נאמען. און דאס איז דער בעסטער באוויז פון זיין — אומקינסטלערישער אינדיווידואליטעט. דער קינסטלער גיט זיך און קען פון דעם נישט אנטלויפן. עס לויפט אים נאך די יוגנט, דורות פארפאלגן אים. קאראלענקא איז געווען פריי— אין שטימונג, אבער אומפריי — אין דענקען. תמיד דער ליבעראל, דער כמעט=סאציאליסט, דער גוטמוטיקער, גוטמיינענדיקער, דער פראַטעסטירנדיקער, דער שלום-זוכער.

און גראד דאס — חסרונות, צי מעלות — האט אים געשאפן די גרויסע, די אייניקע שטעלונג, וואס ער האט פארנומען אין רוסלאנד. יעדער דור דארף האבן זיין פרנס, זיין פירער, זיין צענטראל-פיגור. אמאל האט רוסלאנד געהאט אזא פירער אין הערצען, דערנאך אין מיכאילאווסקין, גרויסע פערזענלעכקייטן, פובליציסטן מיט שטארקן טעמ־

לעאָנ׳יד אנדרייעוו.

וועָן ער איז נאָך געווען אַ יונגערמאַן, אין דעם אַנהייב פון זיין שאפן, אוּן האָט געהאַלטן – אפשר טאַקע דערפאַר – אויף דער העכסטער מדרגה פון בארימטקייט, פלעגט ער שרעקן. דערציילט מוראדיקע מעשיות: פון מענטשן, וואָס זוכן אוּן גייען אוּנטער, פאַלן, וחערן פארשלונגען פון דעם תהום פון פינסטערע, טונקעלע, פארבאָר-גענע אינסטינקטן, וואָס רייסן זיך דורך אוּן קערן מיטאַמאָל, נאָר פלוצ-לונג, איבער דאָס גאַנצע לעבן, פון דער צעשפאַלטנקייט פון דער מענטשלעכער נשמה אין איר טיפסטער שלעכטקייט. „ער שרעקט מיך, אָבער איך האָב קיין מורא נישט", האָט טאָלסטאָי כּוּן אים גע-זאָגט. אוּן ס׳האָט זיך אויסגעוויזן דעמאָלט, אַז טאָלסטאָי איז גערעכט אוּן אַנדרייעוו איז א בהלה־מאַכער.

איר געדענקט אנדרייעווס דערציילונג, וואָס הייסט „תהום". די מעשה פון אַ יונגן גימנאזיסט, וואָס גייט אַרויס שפּאַצירן מיט א יונג מיידל. אַ גימנאַזיסטקע — ביידע, יונגע, פרישע קינדער; ביידע אזוי גרינגראָזיק, אזוי וויסקנאָספעדיק, אזוי שמעקנדיק מיט מאי, מיט יונגער זון. אוּן ס׳איז אַ פרילינגנאַכט אוּן די וועלט שמייכלט אוּן ס׳איז אַזוי גוט אוּן תמימותדיק אוּן צניעותדיק אַרום אוּן אַרום.

אוּן איר געדענקט, וויּ אַזוי דערדאָזיקער שפּאַצירגאַנג האָט זיך געענדיקט: דאָס וויסע זוימלע פון דעם אוּנטערשטן קליידל פון דער גימנאַזיסטקע, וואָס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַזוי חנעודיק, ציכטיק, פון אוּנטער דעם ברוינעם שולי־מלבושל, האָט צערייצט עפעס אַ פינסטערן אינסטינקט בייּם גימנאזיסט. ער האָט זי מאנס געוואָלן, ער האָט זיין ערשטע ליבע באַשמוצט אוּן פאַראומריניקט מיט מיאוסער תאווה אוּן מיט בלוט. דער גימנאַזיסט? — ער איז אפשר

און קאָראָלענקאָ איז געשטאַנען איינער אַליין — ביים קבר פון א טראַדיציע. דער לעצטער שומר, דער לעצטער ליבהאבער. א נייע קונסט: בייז, שטורמיש, גראָבנדיק, גרויזאַם און כאַוויקלט. א נייע פאָליטיק — פול מיט פאַראַדאָקסן, אומגעריכטיקייטן. א נייַ סאָציאַל לעבן — אָן מילדקייט און גוטסקייט.

און נישט „פייערלעך" באַלייכטן דעם וועג פון דעם זוכנדיקן, נאָר אַן אומגעהייער פייער, א שריפה פון א גאַנץ לאַנד.

קאָראָלענקאָ האָט איבערגעלעבט זיין צייט און זיך אַליין. נישט פארגעסן — אָבער פארשפעטיקט. ער איז צו שפעט געשטאָרבן. און דאָס איז געווען זיין אייגנטלעכער רייץ. ער איז געשטאנען אַליין מיט זיין קוים-שימערנדיקן פאקל אין האָט געווונקען און האָט גערופן. קיינער האָט נישט געזען די סיגנאַלן. און די, וואָס האָבן אים געזען, האָבן אים נישט געקאָנט פאַלגן. אָבער — ער איז געשטאַנען אויף זיין פלאץ — און דאָס אַליין איז א פארדינסט.

קונסט איז א גרויסע זאַך — אָבער מוט, פערזענלעכקייט, מענטשלעכקייט איז אפשר נאָך גרעסער, אפילו וען זי איז פלאַך-בייַ-דער-ערדיק, אפילו וען זי פירט נישט צו די שפיצן.

אונדזער צייט איז נישט מער מסוגל אַרויסצובערענגען גוטע און מילדע מענטשן. און דער טאָן איז אַן אַנדערער, א האַרבערער און א טרויעריקערער. אָבער דערפאַר, און טאַקע דערפאר, הערט זיך אַזוי גערן — ווי דורך דעם שלאָף — דאָס אַלטע וויגליד פון די אמאָליקע, גלויבנדיקע און האָפנדיקע טרוימער...

כאָון, געקומפט פֿאַרן צרשטן פֿלאַץ אין דער רוסישער ליטעראַטור. ביידע — ראָמאַנטיקער, ביירע האָבן זיי געדרשנט און נביאות גע־זאָגט. דאָס ליגט שוין אין דעם כאַראַקטער פון דעם רוסישן פֿאָלק. דער רוס קאָן נישט לעבן דאָס מיטעלע לעבן, גיין אויף דעם אויס־געטראָטענעם „גאָלדענעם" מיטלוועג, אויף דעם גלייכן, דרך־הישר־דיקן. ער פארבלאָנדזשעט תמיד — אראָפֿ, צי אַרויף, אין אָפגרונטן אָדער צו באַרגשפּיצן. און צום רוב — וועט ער דראָפּעט זיך אַרויף אויף דעם הויכן בארג — פּאָלט ער מיט איינמאָל אראָפּ טיף און ברעכט זיך האַלדז און נאקן. אבער גאָרקי איז געווען דער ק׳נסטלע־רישער פון זיי ביידע. ער איז אויך א מאָלער פון דעם, וואָס איז אין אמתן נישט פּאַראָן, א צופּוצער פון טיפן, א פארטייטשער פון דערשיינונגען, א ראָמאַנטיקער. אָבער אַפילו צוגעפּוצט און אויסגע־מאָלט זענען זיינע מענטשן לעבעדיקע — מיט פלייש און ביין, מיט מעלות און חסרונות; ס׳איז נישט די רעאָלע וועלט, אָבער אין דער גרענעץ פון דער נישט־אמתדיקייט איז די פּאָרם רעאָל. און ווייטער: גאָרקי האָט א גלויבן — אין דעם מענטשן. ער איז א חלום־זעער, א מאמין, ער האָט א גרויסע ליבע, ער איז פּראָסט, ער ווילל עפעס טאָן.

אנדרייעוו האָט תמיד געוואָלט בלויז איינס: זיך מפלפל זיין איבער דער וועלט. זי איז שלעכט, ביטער, פול מיט סודות; ס׳איז נישטאָ, וואָס צו העלפן, וואָס צו מתקן זיין, ווייל מיר — בלויז יורשים — און זי איז נישט זי — נאָר א דורכגאַנג — זי איז א טורמע און מיר, די פּאַרשפּאַרטע. און וואָס קען געטאָן ווערן אין א טורמע? מען קען זיפּצן, רעדן, טראַכטן, שלאָגן זיך בין בלוט, דער קאָפּ אָן דער וואַנט, און שטאַרבן. זעט דעם אונטערשיד: גאָרקיס מענטשן זענען תמיד וואַנדערער, זיינע „באָסיאקעס", זיין לוקא (אין „אויף דעם גרונט"), אָלע זיינע ראָמאַנטישע געשטאַלטן גייען אַרום אין דער וועלט, זוכן, נארן זיך אָפּ, טוען אָפּ מעשים און גייען ווייטער — לויפּט, פרישע און פרייע וויעט אַרום זיי.

אַנדרייעוס מענטשן זענען געווען תמיד צוריקגעקומענע, מידע, אָדער קיינמאָל נישט אריסגעקומענע מענטשן, וואָס האָבן א צו ענגן ממשותדיקן האָריזאָנט און דערפאַר א צו וויטן האָריזאָנט פון גע־דאנקען. וואָס זיי מוטשעט, איז נישט די פראגע פון א לעבן, פון א דור אפילו, נאָר די אייביקייט, דער „פּונוואַנען" און „ווהין", דער

אומשולדיק. ווער ווייסט, ווער ס׳האָט זיך אין אים דערוועקט, וואָסערע נשמות ס׳בלאָנדזשען אַרום אויף דעמדאָזיקן עולם התוהו, וואָס וואַרפן זיך אַריין אין מענטשלעכע גופים, האַקן איבער דעם וועג דער אייגענער נשמה פון דידאָזיקע מענטשן, מאַכן זיי פאַר זינדיקע, פאַר רשעים, פאַר פאַרבּרעכער, און פאַרקערט — פאַר הייליקע. און וווּ איר זאָלט נישט אויפשלאָגן אַ בלעטל פון אַנדרייעוון, וועט איר געפינען דעם אייגענעם מאָטיוו: עולם התוהו:

עפּעס אַ וועלט פון רעטענישן, פון פאַרשלאָסענע טויערן; אַ געפענגעניש מיט אייזערנע גראַטעס און אַ גרויע, גרוי־לאַנגוויילי־קע שטיינערנע וואַנט אַרום און אַרום. איר קאָנט קיינמאָל נישט ערב זיין פאַר זיך אַליין. איר ווייסט נישט, וואָס וועט איר ווערן אָט באַלד, איר ווייסט נישט אפילו, וואָס איר זענט איצט. דאָס איז אַ טעמע פאַר אַ גרויסן — פאַר אַ דאָסטאָיעווסקי, פאַר אַ בּאַלזאק. און אפילו פאַר זיי אויך נישט. איטלעכע קונסט — און אַזוי ווייט לייטעראַטור איז קונסט אויך לייטעראַטור—מוז האָבן צו טאָן מיט פאַרטיגקייטן, מיט פּאָרמען און געשטאַלטן פון קימות. דער מאָלער קען נישט מאָלן די פאַרענדערלעכקייטן פון דער וועלט, סיי מענטשן, סיי זאכן. ער קען מאָלן בלויז די פאָרם פון דער וועלט. און דער בּעלעטריסט, דער דערציילער, דער דראַמאַטיקער, איז ביכולת אונדזצו וווּיזן דעם מענטשן נאָר אין אַ באַשטימטן צושטאַנד און נישט—ווי די וויזלעכקייט איז — אַ צושטאַנד פון אהין־און־אהער, פון יאָ־און־ניין, פון כוואַליעדיקייט. דער קינסטלער מוז זיין פּראָסט.

איך בין מסופק, צי אַנדרייעוו איז געווען אַן אמתער קינסטלער. איינער. וואָס שאַפט טיפן פאַר דורות, איינער, וואָס זעט מיט אַ שארפן אויג דעם ק ע ר ן — ער האָט מער פון אַלעמען געזען די מאַסקע. און האָט זיך באַשאַפן אזא וועלט פון מאַסקעס. ער האָט געמאָלט נישט קיין געשטאַלטן, נאָר די קרומע וועגן, די קינדערשע העווית, וואָס די שאָטנס פון דידאָזיקע געשטאַלטן מאַכן. שאָטנס זענען פאנטאַסטיש, און דערפאַר איז אַנדרייעוס וועלט אויך געווען אזא פאַנטאַסטיש־דערשרעקנדיקע. ער האָט געמאָלט געדאַנקען, אידעען, און דערפאַר איז ער געווען אַזוי סימבאָליש, פול מיט כוונות, מיט אָנצוהערענישן, מיט רמזים.

זיי זענען געווען צוויי צייט־חברים און קאָנקורענטן — אַנדרייעוו און גאָרקי. זיי האָבן ביידע איבערגענומען די ירושה פון טשע־

ער אפשר בעסער אין קלאָרער, ווי גאָרקי אין די איבערזיקע. ער האָט מיט דעם חוש פון אַ קינסטלער דערפילט, אַז די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד פירט אויף אזעלכע וועגן, פון וועלכע מען האט נישט געחלומט, פון וועלכע אפילו די באָבע האָט נישט נביאות געזאָגט ביי איר וויג. אין אַנדרייעוו האָט נביאות געזאָגט. מיט גרויס התלהבות, אָבער מיט צופיל מליצה. צוּ שיין, אַז ס'זאָל רירן, רירן אַ רוסישן סלאָדאָט, וואָס האָט, ווי אַ ווילדער, צעבראָכן אלצדינג אויף פיצלעך, אויסגעדריקט זיין אלטע שנאה אין זיין טיפן כעס אין דער צעשטערונג פון רוסלאַנד, פון איר גאַנצקייט און גרויסקייט.

אַנדרייעוו האָט געהאלטן מאַנאָלאָגן, געטענהט, נביאות געזאָגט, געבעטן רחמים פאַר רוסלאַנד. אָבער דעם עצם פון דער קראַנקהייט פון רוסלאַנד האָט ער נישט פאַרשטאַנען. ער האָט געוואָלט היילן דאָס קראַנקע לאַנד מיט אָפשפרעכן. און דאָס איז געווען דער גרויסער חטא פון דער גאַנצער רוסישער אינטעליגענץ, וואָס האָט געפירט דעמאָלט דאָס לאַנד. ער איז אויך געווען בלויז אַ רוסישער אינטעליגענט!

און אַן אַדוואָקאַט דערצו. איר זעט: טשעכאָוו איז געווען אַ דאָקטאָר און געווסט, ווי אזוי מען היילט, אָדער, לכל הפחות, וואָס מען דאַרף האָבן, כדי צו היילן. גאָרקי איז אַ מענטש פון פאָלק, אַ דיכטער פון אַ פאָלק, וואָס פאַראכט זיך אַליין און גלויבט אומגעהייער אין זיך. אַנדרייעוו איז געווען יוריסטיש געבילדעט. עפעס פון אַן אַדוואָקאַט איז געבליבן אין אים: די איינבילדונג, אַז די וועלטגעשיכטע איז אַ בית־דין און מען קאָן די דינים איינרעדן, זיי איבערעדן.

ביז ער האָט זיך אינגאַנצן מיאש געווען. און איך געדענק אַ סצענע — פאַר דעם לעצטן געזעגענען זיך, אַ פאָר טעג איידער די באָלשעוויקעס האָבן פאַרנומען די מאַכט און צעשטערט די בריקן פון ווערטער און טענות. לעאָניד אַנדרייעוו איז געווען אויסגעקליבן אין דעם „פאָר־פאַרלאַמענט", די אומגליקלעכע המצאה פון קערענסקין, כדי צו ראַטעווען אַ לאַגע, וואָס קיינער האָט נישט געקענט ראַטעווען. אַ פאָר טעג נאָך דער דערעפענונג פונם דאָזיקן פלומרשטן פאַרלאַמענט זענען מיר געזעסן אין רעדאַקציע און זיך מתווכח געווען איבער דער לאַגע. אַ גרופּע פאָליטיקער און שריי־

„צוליב וואָס" פון דעם גאַנצן. ס'איז אַ ביסל נאיוו. „נאָר אַ נאַר וואַרט אויף אַן ענטפער", האָט שוין היינע געפסקנט. און נאיוו איז אַנדרייעוו אַליין אויך געווען, אייגער, וואָס גלויבט נאָך אין דעם ווערט פון פרעגן, פון טענות האָבן צו דעם סוד פון דער וועלט. קיין ענטפער האָט אנדרייעוו, פארשטייט זיך, קיינמאָל נישט באַקומען, קיינמאָל נישט געגעבן. ער האָט נישט געקאָנט. ער האָט נאָר פּראָבלעמען אויפגעשטעלט. ער האָט בלויז אָנגעוויזן אויף די מאַסקעס פון דעם לעבן און געפרעגט: וואָס ליגט דאָרט הינטער די מאסקעס? וואָס איז דער אמתער פנים פון דער וועלט? און קיינמאָל, קיין אינציקס מאָל האָט א מאַסקע אים צוליב געטאָן און זיך אויפגעדעקט...

* * *

אין די שווערע, ווילדע, משונהדיק-שיינע, משוגע-גרויסע טעג פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע — ד. ה. ביז אָקטאָבער 1917 — פלעגן מיר זיך כמעט יעדן אָוונט טרעפן מיט לעאָניד אַנדרייעוון אין דער רעדאַקציע פון אַ גרויסער פּעטראָגראדער צייטונג. איך האָב דאָרט געשריבן פעליעטאָנען, טעאַטער און אויסערע פּאָליטיק. ער איז דאָרט געווען כלומרשט דער הויפּטרעדאַקטאָר, רעדאַקטאָר. נישט דערפאַר. וואָס ער האָט געהאט אין זיך א פּובליציסטישן אָדער, וואָס האָט געוואָלט פירן און אָרגאַניזירן, נאָר — איין אויף צו להכעיס גאָרקין. גאָרקי האָט געהאט א צייטונג — די „נאָוואַיע זשיזן" — האָט אנדרייעוו אויך געמוזט האָבן. האָט גאָרקי געקעמפט פאר איין זאַך, האָט אַנדרייעוו געוואָלט זאָגן פארקערט. געהאָלט, אָבער נישט געקענט. זיי ביידע, סיי גאָרקי, סיי אַנדרייעוו, האָבן נישט געפונען דאָס וואָרט, וואָס מען האָט באַדאַרפט זאָגן. זיי האָבן נישט געקאָנט ווערן די אינטעלעקטועלע פירער פון לאַנד אין דער שעה פון זיין העכסטער נויט. גאָרקי אָבער האָט געמיינט, אז ער האָט א שיטה — א גוטע אָדער א שלעכטע — נאָר א פּאָדיטיוע. ס'האָט זיך אָנגעפון אינטערנאַציאָנאַליזם. מער בעלשעוויסטיק, ווי פּאָליטיק, אָבער פּאָרט א פּרוו.

אַנדרייעוו האָט זיך אפילו נישט געפרוווט. ער האָט געזען א תהום און האָט געשרעקט און זיך אַליין געשראָקן. אָבער געזען האָט

אָדער אפשר טאַקע איצט — ערשט איצט וואָלט אַנדרייעוס צייט געווען, זיין גרעסטע צייט? אָנווייזן די נייע מאַסקע — די רויטע, די נייע וואַנט, — די גרויע, די נייע ספקות און פּלאָנטערס פון דער רוסישער נשמה, און אפשר, ווען ער וואָלט אונדז איצט גע־שראָקן, וואָלטן מיר שוין נישט מורא געהאַט, און עפּעס געטאָן אויס פּחד פאַר דעם נעכטן...

בער. אַ טייל האָט געהאָפט, אַ טייל האָט שוין אויפגעהערט. דאָ האָט זיך אַנדרייעוו אויפגעהייבן, און אַרומגייענדיק איבערן חדר מיט אַראָטאָרישע זשעסטן, מיט אַן אַדוואָקאַטיש־פאָטעטישער בארעד־זאַמקייט, האָט ער אונדז אויסגעמאָלט דאָס, וואָס אי ז דער פאַרלאַמענט: אַ פאַרזאַמלונג פון מאסקעס. רוסלאַנד גייט אַרום אָנגעטאָן מיט אַ מאַסקע, אָדער פאַרשטעלט זיך, קלעפט זיך אָן אַ צעטעלע, אַ בענדעלע: פאַרטיי. אָבער וואָס איז דער תוך? די אמתע געשטאַלט, דער פרצוף, וואָס באַהאַלט זיך הינטער דער מאַסקע? און מיטאַמאָל האָט די גאַנצע פראַגע באַקומען אַן אַנדער צורה. ס׳האָט אונדז אַלע אַרומגענומען אַ מורא, אַ פחד: וואָס פאַרבאָרגט זיך הינטער דער מאַסקע?

אַנדרייעוו האָט אונדז געשראָקן. און מיר האָבן זיך געוואָלט טרייסטן מיט טאָלסטאָיס ווערטער איבער אים. אָבער מיר האָבן געפילט, אַז דאָסמאָל איז אַנדרייעוו געוועכט, אַז זיין קינסטלעריש אויג נאָרט אים נישט אָפּ, און ווי שוואַרצע פלעדערמייז זענען אַרומגעפלויגן איבער אונדזערע קעפ חזיונות פון אַ שרעקלעכן אמת.

און אַנדרייעוו איז געבליבן געוועכט. דאָס איז דאָס לעצטע מאָל, וועמען מיר האָבן זיך געזען. ער איז — דאַכט זיך מיר — נאָך דעם אייגענעם אָוונט אַוועק קיין פינלאַנד און מער נישט צוריקגעקומען. באַלד איז נישט מער געווען צו וואָס צו קומען: פאַר אים.

גאָרקי איז געבליבן. דער דיכטער פון דעם פאָלקסגלויבן איז געבליבן ביים פאָלק אין זיין שווערסטן נסיון, געגאַנגען מיט אים אויף זיינע קרומסטע וועגן, מיט אים, פאָרויס אים, לעבן אים. פאַר אים האָט געשפּילט אַ ראָלע נישט די אידעע, נאָר דער מענטש; ראַטעווען די מענטשן, דערציען זיי, — כאָטש מיט די ציין, וויזן אַ וועג, שטרייפן, אינהאַלטן, לערנען. אָבער אַנדרייעוו איז געווען דער אינטעליגענט. ער האָט געזען דעם חורבן און געגאַנגען אין גלות אַריין און אַנידערגעזעצט זיך אויף אַ שטיין און געווייגט.

געשטאָרבן אין גלות, אין יאוש, נישט נאָר איבער רוסלאַנד, נאָר אפשר אויך איבער זיך. וואָרים איצט זענען אַלע מאַסקעס אַראָפגעריסן. וועמען דער „אמת״ איז פאַר אַלעמען קלאָר געוואָרן — וואָס האָט ער געזאָלט נאָכפרעגן און זוכן?

אוּן דערנאָך אויף טויט זיך דערשראָקן, אוּן אָפּט מאַקע אויפן רעכטן אמת, ביז צום זעלבסטמאָרד.

איר געדענקט דאָך — די פּרעסע אין רוסלאַנד האָט זיך צע־קאַכט, די אידעאַליסטן אוּן די היטער פון דער מאָראַל האָבן געטייטלט מיט די פּינגער: דער פּאַרדאַרבער, דער פּאַרפירער, דער דערוועקער פון דעם יצר־הרע: סאַנין!

אוּן איך ווייס נישט — דעמאָלט, ווי היינט, האָב איך געהאַט א מין געפיל פון — איך ווייס נישט, וואָס דאָס איז — וויידערווילן, פּאַרדרוס, אָדער אפשר גאָר ערגעץ וווּ פאַרבאָרגענע, פּויטאַנישע פּאַרשעמטקייט, יעדנפאַלס א נעגאַטיווע באַציונג צו דידאָזיקע אַלע פּראָפּאַגאַנדעס פון „געבורט־קאָנטראָל", „פּרייע ליבע", סעקסועלע באַציונגען, א. אז. ו.

עס האָט זיך מיר תמיד אויסגעווינען, אז די דיסקוסיעס וועגן סעקסועלע באציונגען זענען אין זין אַליין סעקסועלע צורייצונגען. עס איז א כּין „לאָמיר רעדן פון בראָנפן", עס איז א מין סעקסואַליטעט מיט א פּראָבקע.

אוּן וועג איך האָב דעמאָלט — אין 1906 — — געלייענט דעם באָרימטן ראָמאַן פון ארציבאַשעוו „סאַנין", ווי אַלע אנדערע יונגע מענטשן פון דער צייט, האָב איך נישט געקאָנט האָבן קיין קלאָרן, קיין ריכטיקן איינדרוק. איינס אָבער האָב איך געפילט — עס איז נישט קיין קונסט. עפּעס פּרעדיקט ער צופּיל, ווייל צופּיל באַווייזן, ווייל זיין צינישן אוּן איז נאַיוו, קערט־איבער דעם פּעלץ אוּן פּארשטעלט זיך פּאַר א וואָלף אוּן שרעקט קליינע אָדער גרויסע קינדער.

אוּן מיט דעם אומקלאָרן געפיל בין איך געבליבן. אוּן יעדעס נייע ווערק פּין ארציבאַשעוון האָט אַרויסגערופן בייַ מיר — אוּן איך בין זיכער, אַז בייַ אַלע — דעם אייגענעם געפיל: עס איז סאַניזם, עס איז ווידער א מין צינישע אוּן געוואָגט־זיין־וועלנדיקע בוך־סברה, עס איז נישט עכט, עס איז נישט קיין קונסט.

אָבער אָט שטאַרבט ארציבאַשעוו. נאָך נישט אַלט, אין די מיטלע יאָרן. שטאַרבט פון א שווערער קראנקהייט אין וואַרשע. אַן עמיגראַנט. א פּאַרשפּעטיקטער. אָפּגעווען כּמעט זעקס יאָר מיט די באָלשעוויקעס, דערנאָך זיך אַרויסגעריסן פון רוסלאַנד, באזעצט זיך אין פוילן, אָנגעהייבן גיכן פּעך אוּן שוועבל אויף די קאָמוניסטן, גע־וואָרן כּמעט כּמעט א רעאקציאָנער; כּמעט, כּמעט, אָדער אפשר

מיכאל ארציבאשעוו.

מיט א יאָר אָנדערהאַלבן צוריק זענען מיר אַריינגעפאַלן אין האַנט צוויי ביכער. די לעצטע ביכער פון אַרצִיבאַשעוו: א באַנד פּובליציסטיק „באָטיצן פון א שרייבער", און א דראַמע — „דער טיוול". איבערגעלייענט — מער פון קוריאָזיטעט, ווי פון אמתן לימערישן אינטערעס — איבערגעלייענט און אַוועקגעלייגט זיי מיט א שמייכל: אָרעמער ארצִיבאַשעוו! קינדישע פּובליציסטיק, נאַיווער, היסטעריש־פּאַלשעווִיזם, און נאָך א קינדערשערע דראַמע. פון דעם גאָר אַמאָליקן טיפּ, ווו דער דראַמאַטורג פאַרמעסט זיך נישט מער און נישט וויניקער, ווי צו פאַרענטפערן דעם פּראָבלעם פון לעבן, ווו פאַוסט קעמפט קעגן גאָט און וועלט, ווו דער טיוול טריומפירט און ווערט סוף כל סוף באַזיגט.

אָרעמער ארצִיבאַשעוו! גייט זיך א יינגעלע מיט א פינגערהוט צום ים און וויל אים אויסשפּיון. און וויינט זיך פאַנאַנדער, וועַן ער קען נישט.

עס קאָן זיין, אַז מיין באציונג איז געווען א שטיק פאָראוורטיל. עפּעס האָט זיך פאַר מיר מיט דעם נאָמען ארצִיבאַשעוו אַסאָציירט פון א גרויסן, אומגעלומפּערטן רוסישן סעמינאַריסט, וואָס קומט צו יונגע גימנאַזיסטן און גימנאַזיסטקעס און שושקעט זייאָריין א „סוד" אין אויער, און די גימנאַזיסטן הייבן אָן צו ציטערן אין וועלן בלייך, און די גימנאַזיסטקעס ווערן רויט, אוּן דערנאָך גנבעט זיך אַוועק איין פּאָרל נאָך דעם צווייטן. איר ווייסט דאָך, איר געדענקט דאָך — מיט צוואַנציק יאָר צוריק: „ליגעס פון פרייער ליבע", „אַטענישע נעכט", יונגע מיידלעך, וואָס האָבן זיך „אַנטשלאָסן"

בכּוח. די זון שיקט איר גרוס — וועמען וועסטו שענקען דיין צאַרטן קוש", א. אז. וו. גוטע יאָרן, שיינע יאָרן, יוגנטיאָרן! אָבער זענען זיך די פֿאָרלעך צעגאַנגען, זענען די יונגעלייט געבליבן צווישן זיך און די מיידלעך באַזונדער. די גאַנצע אידיליע, די רוח־און בועז־זיסקייט האָט זיך געביטן. און עס איז געקומען — וועט אָט עס נישט באַשריבן? טשעכאָוו איז זיין באַרימטער דערציילונג „פּרי־פּאַדאָק", קופּרין, גאָרקי — אַלע. און יעדער האָט דערפון געוווסט, און אַלע האָבן זיך געמאַכט נישט וויסנדיק. „זי" האָט עס געהאַלטן פֿאַר איר חוב צו שטעלן „אים" פֿאַר אָדער נאָך דעם ערשטן קוש די סטערעאָטיפּנע פּראַגע: „זאָג מיר, וואָלאָדיא אָדער סאַשאַ, זאָג מיר: ביזטו ריין?" זי איז דערביי רויט געוואָרן, און טרערן האָבן גערונען פון די אויגן; ער האָט געציטערט, אַראָפּגעלאָזט די אויגן און — אָדער געזאָגט אַ ליגן, אָדער זיך „מודה" געווען, און זיך געשלאָגן על חטא, און זיך אָנגערופֿן נעמען: איך בין אַ נידערי־קער, אַ געמיינער, אַ מיאוסער תאווהניק. און זי האָט געוויינט — זי קאָן אים נישט מוחל זיין; זי וועט קיינמאָל נישט פאַרגעסן, זי וועט — ביז זי האָט זיך איבערגעבעטן, מוחל געווען, און דער־נאָך האָבן זיי ביידע פאַרגעסן און געוואָרן — ווי אַלע מענטשן — ווייטער געזינדיקט. ער, ווי ער האָט נאָר געקענט — און צוגעזינדיקט. און זי, אויב עס האָט זיך נאָר געלאָזט.

אָבער די הקדמה האָט געמוזט זיין. דער נוסח האָט עס גע־פּאָדערט.

און אַ צייט איז עס דאָך געווען, ווען די ליטעראַרישע שפּראַך האָט אויסגעמידן יעדעס וואָרט, וואָס האָט חילה, געקאָנט דערמאָנען אָן אַ וויצקעכקייט, וווּ אפילו די פּויערים אין דאָרף האָבן געריידט אין אַן אייגענעם ליטעראַטור־קינסטלעכן דיאלעקט. און אַ צייט איז עס געווען, ווען די פּראָסטיטוטקע איז געווען אַ „הילקע", סאָניאַ מאַרמעלאָדאָוואַ — נישט אַנדערש.

און מען האָט שטילערהייט געשלונגען נאַנאַס רעאַליזם — און געסלינעט דערביי.

קומט אַ יונגערמאַן, אַ מענטש מיט אַ מערקווירדיקן נאָמען, עפּעס אזוי האַמעטע, אַזוי מעלאַנכאָליש שוואַר — טאַטעריש נאָך דעם קלאַנג — אָן אַ פּיזיאָנאָמיע נאָך דער שפּראַך, נאָך דעם סטיל און דעקט אויף אויף אַ וויל דעם פּאָרהאַנג; קומט אַרציבאַשעוו אוז

אינגאַנצן אָן אַנטיסעמיט, אָנגעוואָרן זיין אַמאָליקן אימפּעט אוּן אפּילו דעם פּריערדיקן גלוסט צו אָריגינאַליטעט.

אוּן אַרציבאַשעוו האָט מיך פּאַראינטערעסירט. אוּן איך בין זיך מודה, איך האָב אַוועקגעגעבן עטלעכע טעג אויף זיינע ביכער, איבערגעלייענט אויפסניי זיינע ראָמאַנען, דערציילונגען, דראַמען, אַרטיקלען, געוואָלט איבערפרווון מיין אייגענעם יוגנטאיינדרוק (מען וואָלט, אייגנטלעך, אַזוי באַדאַרפט טאָן מיט אַלע ביכער, וואָס מען האָט געלייענט אין דער יוגנט), געוואָלט געפינען אַ שליסל צו דער אייגנארטיקער פּסיכישער דערשיינונג, וואָס האָט געהייסן ארציבאַשעוו. לכתחילה — א פּאַרוונדערונג. דאָס איז סאַנין? אָט די אומשולדיקע, איך וואָלט שיער נישט געזאָגט — קינדערגאָרטנדיקע דערציילונג פון א סטודענט, וואָס האָט פּאַרפירט א מיידל, די כלה פון זיין פריינט; פּאַרפירט נישט דערפאר, וואָס ער האָט „זי ליב געהאַט" און געוואָלט חתונה האָבן מיט איר, נאָר ליב געהאַט אויף זיין אופן, ווי א מאן א פרוי, נישט טראַכטנדיק וועגן מאָרגן, אָן ראָמאַנטישע פּראַזן און אָן באַלעבאַטישע פּלענער. אָט דאָס איז דער „שרעקלעכער", דער געפערלעכער סאַנין?

וואָס פאַר א דור פון נעוראַסטעניקער און פון היסטעריקער האָבן מיר געמוזט זיין, וועו דאָס האָט אויף אונדז געקאָנט אַזוי ווירקן! וואָס פאַר א מערקווירדיקע יוגנט איז דאָס געווען, וועו אַזא נאַרישע, הויך-פראַזיקע, אומקינסטלעריש געשיכטע האָט געקאָנט אַרויסרופן א שטורעם! ווי ערנסט האָט געמוזט זיין די פאַנטאַזיע פון דער יוגנט אוּן ווי אויסגעהונגערט איז זי געווען פון דער פאַרגלעטנדיקער, אומאויפריכטיקער, אָפּנאַרערישער „רעאַליסטישער" ליטעראַטור פון דער „קלאַסישער" צייט!

אַך, יאָ, איז דאָך געווען א צייט, צום ווייניקסטן, אין רוסלאַנד, וועו א יונג מיידל האָט גאָרנישט געטאָרט וויסן, אז עס איז פאַראן אַזא באַשעפענישׂ, ווי א מאַנסביל! עס איז געווען די צייט, וועו מען האָט געלעבט אין א וועלט פון אילוזיעס אוּן פראַזן. ליבע — האָט געמיינט די ליבע פון ראָמעא אוּן דזשולייעטע, די ליבע פון נאַטאַשאַ ראָסטאָוו, אָדער פון טאַטיאַנא. זי האָט געמוזט זיין א ווייסע בלום, נישט ווייניקער. איר געדענקט דאָך, ווי מען פלעגט זינגען אין די זומערנעכט, גייענדיק איבער די גאָרטנס אוּן פּאַרקס אוּן אויף די לבנה-באַשיינטע אַלעען: „דו בליסט ווי א שנייווייסע

קריטיק. זי האָט עס סאָגינען דערהייבן צו דער דאָן-זשואַן-מדרגה. זי האָט עס אָנגעהיבן צו שרייען קאַראָל, ווייל זי האָט נישט געהאָט נישט דעם מוט און נישט די דרייסטקייט צו קוקן דעם לעבן אין דעם פנים אריין און צו זען, וואָס עס איז און נישט בלויז וואָס עס וואָלט באַדאַרפט זיין.

די רוסישע קריטיק האָט מיט איר כּעס, מיט אירע טענות צו אַרציבאַשעוון געמאַכט פון אים כּמעט אַ קולטור-סימבאָל. ער האָט עס, געבעט, נישט פאַרדינט. ער איז גאָרנישט שולדיק געווען. א חוץ אפשר אין דעם, וואָס ער האָט געהאַט אזא קליינינקן טאַלענט און אַזוי ווייניק שכל.

איך לייגן איין דערציילונג נאָך דער צווייטער. אָט, למשל, זיין צווייטן „באַרימטן" בוך: „ביי דער לעצטער גרענעץ" (או פּאָס-לעדנעי טשערטי). פילאָזאָפיע פון יאוש, פון זעלבסטמאָרד. „נאַ-מאָוושטשינאַ" רופט ער זי אָן, נאָך דעם הויפטהעלד פון דער דער-ציילונג, נאומאָוו. אָדער די דערציילונג „דער טויט פון לאַנדע", די געשיכטע פון א גוטן, א הארציקן מענטשן, וואָס קאָן נישט לעבן אָן גלויבן אין מענטשן, און שטאַרבט אַזוי נאריש, אַזוי אידיאָטיש, צופעליק, אויף דעם ייִ צו א קראנקן, פאַרצווייפלטן פריינט, וואָס האַלט ביים שטארבן. אין דערציילונג נאָך דער צווייטער, איין דראַמע נאָך דער אַנדערער. אָט איז זיין אַזוי באַליבטע דראמע „אייפער-זוכט", אָדער „מלחמה", אָדער „די וועלדע" — תמיד איין מאָטיוו: א וועלט פון ליגן, פון תאוה, א וועלד וועלט, א לעבן אָן א ציל, און איין ענטפער: טויט.

אפשר איז דאָס אַזוי. איך וויס נישט. קיינער וויסט נישט. וואָס מען זאָל נישט זאָגן וועגן דער „וועלט" — עס איז אמת, און ווי מען וויל דאָס לעבן — אַזוי איז עס. אַלע שטאַנדפונקטן זענען ריכטיק, אַלע זענען פאַלש, וויייל, וויייל — וואָס איז דאָ צו רעדן — נאָר א קינד, נאָר א נאַר גלויבט, אַז ער פאַרשטייט, וואָס דאָס איז, צי וואָס דאָס איז.

אַלעקסאַנדער מוקדון איז טאַקע געווען גרויס, אָבער צו וואָס דאַרף מען ברעכן די בענקלעך? איז די וועלט וויילד, שלעכט, א טעות, א צופאַל, וואָס איר וויילט — נו, וואָס=זשע דאַרף מען אַזוי לייַארמען? גלייך ווי מיר קאָנען זי איבערמאַכן! גלייך ווי מיר זענען עפעס מער, ווי א כוואַליע צווישן כוואַליעס! טראַכט, מי

באשאפט אַ מענטשן, וואָס האָט געטאָן דאָס, וואָס אומצייליקע פֿאַר אים האָבן געטאָן. אָבער באַרימט זיך דערמיט אוּן באַפּוצט עס מיט ווערטער.

ארציבאַשעוו האָט אין דער יוגנט איבערגעלייענט מאַקס שטיר=נערס ביכל: „דער אינציקער אוּן זיין אייגנטום", אַ בוך פוּן אַ נאַיוון אָפּטימיסט, אַ בוך פוּן אַ מענטשן, וואָס האָט נישט פארשטאַנען דעם גרונטפּרינציפּ פוּן דעם לעבן, דעם פּרינציפּ פוּן דער „נישט איך'הייט". ער, דער דייטשער גימנאזיאַל־פּראָפעסאָר, קאספּאר שמיט, האָט באמת געגלויבט, אַז עס איז פאראן אַ פּריי איך, אַז מען קאָן שטיין אויף „אָרנישט", אוּן אז די אלע מאַרקלן אוּן גלויבנס־עיקרים אין סאָציאַלע צאַמען זענען געקינסטלטע אוּן דערפאר שעדלעכע. מע דאַרף זיי בלויז אַראָפּרייסן, אוּן דער מענטש איז פּריי — אוּן, אי, ווי גוט עס וועט זיין אין דער וועלט.

אוּן ער האָט גאָרנישט געווּסט, דער ביכערמענטש, אז דער מענטש איז נישט, קאָן נישט זיין פּריי, אז קיינער איז קיינמאָל נישט געוואָגן פּריי, אַז רוסאָ האָט זיך געשאָפּן אַ כימערע, אַז דער מענטש איז נישט מער ווי אַ כּלי, וואָס וויל אָנגעפּילט ווערן; אַ שפּיגל, וואָס שטראָלט=אָפּ — אַז דער „איך" איז גישט מער ווי אַ פאַנטאַזיע. אוּן אויב ער האָט דאָס נישט פאַרשטאַנען, אָט דער מיטליעריקער דייטשער געלערנטער מיט די בריל'ן—טאָ פונוואַנען זאָל דאָס האָבן פאַרשטאַנען דער יונגער, האַלב־געביל־דעטער כּמעט=מאַלער, האַלב=טאַטער אוּן האַלב־פּאָליאַק מיכאַיִל ארציבאַשעוו?

ער האָט געגלויבט שטירנערן אוּן אָנגעשריבן אויף זיין בוך אַ בעלעטריסטישן פּירוש אוּן אויסגעמאָלט אָט דעם „אייגציכן אוּן זיין אייגנטום", דעם סטודענט סאנין, וואָס לייקנט די אָנגענומענע מאָראַל.

עס איז דאָך אַ מערקווירדיקע זאַך. עס זענען דאָך פאַר סא־נינען אויך געווען סאָנינס — אוּן שטארקערע, אוּן גרעסערע, אוּן אמתערע. געווען — דאָן זשוּאָן, געווען קאַזאַנאָוואַ, געווען באַזאַראָוו, געווען בייראָנס טשאַילד האַראָלד אוּן לערמאָנטאָוס פּעטשאָרין. האָט באמת אונדזער דעמאָלטיקע יוגנט באַדאַרפט ווארטן אויף אַ שלעכטן ראָמאַן, כדי צו דערגיין צו אַזעלכע פּשוטע אמתן? פאַרוואָס האָט סא־נין אַזוי געווירקט?

איך גלויב גאָרנישט, אז ער האָט געווירקט. עס איז די שולד פוּן דער מיטלמעסיקער, איינזייטיקער אוּן מאָראַליזירנדיקער רוסישער

עס איז שטאַרק, זיגט — אָן נאָרמען, סטענקע־רײַזינטום, וואָס נאָך?

אָבער דאָ איז געווען אַרציבאשעווס דורכפאַל. ער איז געווען צו ווייניק קינסטלער, אין זיין אינטעלעקט איז געווען צו קנאַפּ אַנטוויקלט. ער האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער האָט געוואָלט; ער האָט נישט דערפילט דעם אמתן זין פון דער רוסישער רעוואָלוציע. און ער האָט געוואָלט זיך „אויספייגען", אויך ווערן א גוטער און פייגער און בירגערלעכער מענטש — מיט אַלע גלייך; ער האָט זיך, דער אָרעמער, געוואָלט כאָטש אויף אַזא אופן אריינרייסן צו די „הויכע", צו די „פאַרנאַסיער", צו בוגין און זאיצעוו און די איבעריקע „אָנערקענטע".

דער אָרעמער אַרציבאַשעוו!

זיך צו פֿאַרשטיין, קנייטש דעם שטערן, ברעך זיך דעם מוח, — עס איז נוצלעך, עס איז גוט, עס גיט אַ זין אין לעבן — אָבער מאַך נישט קיין געוואָלט! אוּן פּאָך נישט מיט דעם רעוואָלווער!

איך ווייס נישט, צי די ראַסנטעאָריע איז אַ ריכטיקע, צי אַ פֿאַלשע; אָבער עס ווייזט זיך מיר אויס, אַז נישט אומזיסט האָט אין אַרציבאַשעוון גערופֿען טאָטערישׂ-פּוילישׂ בלוט (ער איז געווען, ווי ער זאָגט, אַן אייניקל פּון קאָשטשושקאָ). אָט דאָס אייביקע מעסער-ווארפן, ווארגן, האַרגענען — אַלע העלדן בּיי אים האַרגענען זיך אָדער אַנדערע. און אַלץ צוליב יאוש און וועלטשמערץ. דאָס איז טאָטערי ש, דאָס איז שלאַכציצן-שטיפעריי.

עס דערמאָנט זיך מיר אַ מעשה, וואָס איך האָב געהייענט בּיי דעם באַקאַנטן רוסישן שרייבער א. פּיאָדאָראָוו: „די סטעפּ רופט". אַן אַדוואָקאַט אין אייגער פּון די גרויסע רוסישע שטעט האט געהאַט אַ שיינע פרוי. ער אַליין האט געשטאַמט פון באַשקירן, אָדער קירגיזן, אָבער ער איז געווען דורך און דורך אַסימילירט — אין דעם צווייטן, אָדער דריטן דור, אַ רוסישער אינטעליגענט, פּמעט אַן אייראָפּעער. אָבער דאָס ווייב אַנטלויפט מיט אַן אַנדערן, און מיטאַמאָל פֿאַלט די גאַנצע קולטור אַראָפּ פון דעם רוסישן אינטעליגענט. ער וואַרפט פון זיך אַוועק די שטאָט און די אינטעליגענטקייט, גייט אַוועק צוריק אין סטעפּ און ווערט אַ באַשקיר, אָדער אַ קירגיז, ווי זיינע זיידעס זענען עס געווען.

מיר דאַכט, אַז בּיי אַרציבאַשעוון רופט אויך תּמיד די סטעפּ. עס איז אים ענג געווען אין דער שיער נישט אייראָפּעישער קולטור-וועלט. עס האָט אים געצויגן אין אין דער ווייטקייט. ער האָט פיינט געהאַט דאָס לעבן, ווייל ער האָט פיינט געהאַט געזעלשאַפט. ער האָט געהאַט דעם נאַמאַד אין בלוט, און דערפאַר גייט סאַנין אַוועק אין דער סטעפּ אַריין, אָן אַ ציל און ווערט פאַרפאַלן. און דערפאַר גייט נאַומאָוו, גייט דער סטודענט טשיזש (אין דעם „אוּ פּאָסלעדנעי טשערטי") אַוועק אינגאַנצן פון דעם לעבן, ווייל זיי מוזן ערגעץ גיין און ווייסן נישט ווהין.

דעם אמת געזאָגט, האָב איך דערוואַרט, אַז אַרציבאַשעוו זאָל ווערן דער שריפטשטעלער פון אין פאַר דער באַלשעוויסטישער רוסלאַנד. פאַרוואָס אויך נישט? זיי פירן דאָך אויס, וואָס אַרציבאַשעוו האָט געוואָלט, וואָס שטירנער האָט געפֿרעדיקט: מאַכט — ווער

יעדן זיין גלייך וואָרעם אין די ברענענדיקע פרעסט? ריכטיק, עס דאַרף אַזוי זיין — עס איז נייטיק. אוּן מען מוז דערפון טראַכטן ביי דער טעגלעכער אַרבעט.

אָבער ביינאַכט? מיט זיך אַליין? פאַר זיין אייגענעם שטומען עדות?

אוּן אָט די שטילע, נאָגנדיקע, די פחד־געדאַנקען — עך, וואָס געדאַנקען? מער ווי געדאַנקען, מער ווי ווערטער נישט־ארויסגעזאָגטע, מער וויּ געפילן, נאָך א וועלט פון בילדער, וואָס שווימען פאר דיינע אויגן, שווימען אויף טונקלען וואַסער צווישן רויכיקע ברעג־קאָנטורן — שווימען אוּן פארשווימען. שווארץ, א מיטה, מענטשן איילן זיך, טראָגן; איינער רוט, ליגט אויסגעצוינגן — דערנאָך טיף — ערד — אַליין — אוּן וויטער — אוּן שפּעטער — נישטאָ קיין דערנאָך, נישט פאראן קיין שפּעטער.

אוּן אָט דער מאָמענט, וועלן עס איז נישט מער פאראַן קיין „דערנאָך" — ווי קאָן מען לעבן אוּן נישט טראַכטן דערפון? ביינאכט, וועלן מען איז אליין, אוּן דערנאָך בייטאָג, וועלן מען דערפילט די אַליין־פאַרמשפּטקייט?

ווי קאָן מען לעבן אוּן נישט טראכטן, אוּן נישט גאָרן נאָך „דעם" — פאַרוואָס רופט מען אים „סוף", פאַרוואָס — „טויט"? אוּן נישט — ווייס איך — „ניי", אָדער „אַנדערש", אָדער „נאָכאַמאָל"?

לעבן מענטשן אוּן שרעקן זיך, אוּן אַנטלויפן פון דעם געדאַנק, ווי דער פויגל־שטרויס, וואָס פאַרדעקט זיין קאָפּ אין זאַמד, אן דעם רינענדיקן זאמד פון דער צייט. אוּן רינט דער זאַמד אויס, בלייבט א נאַקעטער שארבן.

בלויז רעליגיעזע מענטשן האָבן ליב צו טראַכטן פון טויט. אוּן דערפאַר איך ליב רעליגיעזע מענטשן.

בלויז רעליגיעזע מענטשן זענען ניגעריק, קוקן אַריין אין די „שפּעלטעלעך", אוּן דערפאַר זענען רעליגיעזע מענטשן פאָרשן, אָדער פאָרטן — רעליגיעזע מענטשן. ווייל דאָס איז דאָס אינציקע אין רעליגיע, וואָס גיט איר פאָרם אוּן אינהאַלט אוּן אייביקן זין: זי איז די פאַרטייטשונג פון דעם טויט, זי איז די הקדמה צו אים.

אוּן דאָס איז — פאַר מיר — א פרוווטיין: שפילט דער טויט־מאָטיוו אריין אין א לעבנסגעזאַנג, איז דאָס פאָרזיץ; נישט — נישט.

פּיאָדאָר סאָלאָגוב.

דערלעבט זיך — געשטאָרבן... דערלעבט דעם טויט.

לאַנגע יאָרן געוואַרט אויף אים; באַזונגען, גערופן, געחנפעט זיך צו אים — יאָרן נאָכאַנאַנד; כּמעט פון דעם ערשטן טאָג, וועו ער האָט זיך אַנטפּלעקט — פּאָר א דיכטער.

א מענטש — פון פּאַרקערט. געווינלעך האָבן מענטשן ליב דאָס לעבן, גארן נאָך אים, דאָרשטן נאָך יעדן טראָפּן, וואָס פאלט אַריין אין זייער כּוס אוּן האָבן מורא, טאָמער וועט עס נישט קלעקן, אפשר וועט דער כּוס ווערן לייִדיק. געווינלעך האָבן מיר אַלע מורא פאר דעם לעצטן, דעם אומבאַקאַנטן, דעם טונקלן, פאַר אוּנדז רינגע־ לעך אוּן האַטשעקלעך אָן א שיער אוּן אָן א צאָל. מיר אויך — יעדער פון אוּנדז א רינגעלע, א קלייניס, א קיילעכדיקס, ערגעץ וווּ פאַרקייט, מיט עפּעס וואָס באַהעפט.

אָדער — א האַטשיקל, ערגעץ וווּ פאַרבויגן, צו עפּעס צוגע־ קרומט.

רינגלעך זענען אראָפגעפאלן, האַטשיקלעך זיך אַראָפגעגליטשט, זיך פאַרלוירן. אוּן מיר וויסן — באַלד אויך מיר, באַלד.

וויסן אוּן שרעקן זיך אוּן יאָגן פּוּן זיך דעם גצדאָנק.

„איך האָב קיין צייט נישט געהאַט צו טראַכטן וועגן טויט", זאָגט גאָרקי וועגן זיך אין זיין „וויִדוי".

וועגן וואָס זשע האָט ער זיין גאַנצן לעבן געטראַכט? פּוּן וואָס קאָן א מענטשן טראַכטן, אויב נישט פון „דעם"? איז עס טא־ קע אַזוי וויכטיק, ווער עס וועט הערשן די פּאָר יאָר, ווער עס וועט האָבן די מאכט, אָדער צי נאָך עטלעכע מענטשן וועלן האָבן ריינע געלעגערס אוּן פּרישע האַנטוכער יעדן פרימאָרגן אוּן אז עס זאָל

אוּן סאָלאָגוב טוט דאָס, וואָס יעדער זיך טרינקענדיקער טוט: ער כאפט זיך אָן אָן אַ שטרוי. ער רופט זיך אָן: איבערוועלטלעכ=קייט, שיינקייט פון וויטקיים, דעם שטערן „אילע" — טראכט צו נעמען, שפילט זיך מיט ווערטער, מיט פאנטאזיעס, אוּן וויסט, אַז דאָס איז שפיל, אוּן עס ציטערט אין אים וויטער די בענקשאפט אוּן דער יאוש.

„איך שטיי אין אַ קרייז פון כישוף" — זאָגט סאָלאָגוב פון זיך אין א ליד, אוּן וויסט, אַז דאָס איז אַלץ נאָרישקייט, אז עס איז נישטאָ קיין קרייז אוּן קיין כישוף, אַז עס איז פאָראַן בלויז א וועלט פון „טריסלענדיקע אילוזיעס".

סאָלאָגוב ווערט — וואָס מען רופט אָן אַזוי באָאל אין די ליטעראַטור=קריזיז — א „דעקאַדענט". נאָר די „ליטעראַטור=קריטיקער" וויסן דאָך אַזוי גענוי, וואָס איז נאָרמאַל אוּן וואָס נישט, וואָס איז געזונט אוּן וואָס איז „קראַנק", „נפילהדיק"-דעקאדענט.

פאר זיי איז אַלצדינג אַזוי קלאָר! וואָס פאָר א וווּנדער? וואָלטן זיי דען געקאָנט זיין קריטיקער, ווען זיי וואָלטן נישט געהאָט אפילו א ניצוץ פון א פונק פון א פאָעט?

גלייך וווּ זיי וויסן נישט, אַז אויב פאָעזיע איז בכלל עפעס, איז דאָס טאקע דאָס „נישט=נארמאַלע", דאָס, וואָס ציטערט אוּן האָט מורא פאָר דעם טאָג, דאָס, וואָס לאָזט זיך נישט אויסשעפן, בלויז אָנדייטן. אָט גייט, דאָס איז עס, איך זע עס, וויס נישט, וואָס דאָס איז — און סאָלאָגוב שרעקט די גענדז און די גאָנערס אויף צו להכעיס, אָדער אויף וואָר־נאָריש. ער שרייבט ערוטישע דערציילונגען, מיט סאַדיסטישע מאָטיוון. שרייבט פון „בלייכע יינגעלעך", פון כישוף", פון „סודות", אוּן שרייבט דאָס אין אַ שפראָך, וואָס איז האַלב=אומפארשטענדלעך.

ער שפיקעוועט אָן זיינע דערציילונגען אוּן אָפט זיינע לידער מיט אויסדרוקן, וואָס גענפינען זיך בלויז אין ספעציעלע ווערטערביכער. אוּן ווידער זענען די קריטיקער אוּן די לעזער ברוגז, בפרט די אינטעליגענט און נאָכמער די ליבעראַלן, אוּן גאָר שטאַרק — די סאָציאַליסטן. זיי קאָנען אים נישט מוחל זיין, די גוטע אוּן די ריינע אוּן די הייליקע מארקסיסטן, וואָס סאָלאָגוב „שרעקט איבער", וואָס ער „פארפירט", וואָס ער דערווועקט „שלעכטע אינסטינקטן".

מאָלט אייך אויס — ער דערציילט, ווי א סאָציאַל=דעמאָקראַטישע

אוּן דערפּאַר איז פּאַר מיר תּמיד געווען פּיאָדאָר סאָלאָגוּב מיט אַלע זיינע משוגעתן אוּן שטיפערייען, מיט אַלע זיינע געמא־טערטקייטן אוּן וואָרם־גשפּוּצטקייטן, מיט אַלע זיינע נארישקייטן אוּן אָנשטעלן — פּאָרט אַן עכטער אוּן א גרויסער פּאָעט; איינער פוּן די ריינסטע אוּן מצלאָדישסטע, וואָס רוסלאַנד האָט ארויסגעגעבן אוּן איי־נער פוּן די טיפּסטע אין אוּנדזער צייט.

גייט זיך ארוּם אויף דער ערד א קלייַנער, א קיילעכיק־פּלייי־ציקער, א גרויזנקער, א גרויס־פּליכיקער, בויכיקער, גלאט־פּנימדיקער, א פּרוי־פּנימדיקער — גייט זיך ארוּם א לערער אין א גימנאַזיע מיט דעם נאָמען טעטערניקאָוו.

איינער פוּן הונדערט פּופּציק מיליאָנען רוסן. איינער פוּן הוּנ־דערטער אוּן טויזנטער מיליאָנען אויף דער ערד פוּן גרויע אוּן איינ־געבויגענע אוּן ערד־צוגעבויגענע מענטשן. שטאַמט פוּן רוסישע סוחרים אין א קליין רוסיש שטעטל.

אויף א גרויער קופּע מיסט
בייַ א פּארשטויב ן פּלויט,
אויף א גאָס א וויסטער —
— — — — — —

יף אש־בּאדעקטער ערד,
אָן ליכטיק־קלאָרע בּילדער,
האָט אָן פּריידּ אוּן פוּל מיט מאָטער
מיין טאַלאַנט אין מיר געבּליט.

סאָלאָגוב־טעטערניקאָוו האָט קיינמאָל נישט געקאָנט פּאַרגעסן זיין יוגנט, זיין שטעטל, דעם גרויען מיסט אוּן דעם פּארשטויבטן פּלויט. אומעטום, אין יעדער דערציילונג, אין יעדן געדיכט, קומט דער מאָטיוו צוריק. „א וועלט פוּן טרייסלענדיקע אילוזיעס". „אַלצדינג איז געווען שאָטנדיק, פּאַרגייענדיק — עס זענען געגאַנגען אוּן האָבן געקלאַפּט מיט די שטיוול אויף די שטיינערנע שאָסעען צופּעליקע, איבעריקע, העסלעכע מענטשן". אוּן ווידער, אויפסניי, קערט ער זיך אום צו דעם מאָטיוו: העסלעך איז דאָס לעבן, די ווירקלעכקייט, העס־לעך איז דער מענטש.

אונטערגיין, דערטרונקען ווערן אין דעם זומף, אָדער זיך באַ־פרייען, זיך דאָטעווען, ווי אַזוי?

נאַקעטקייט, — אַ וועלט אָן אַ גוף, פֿאַרשמאָלצן אַלצדינג, צונויפגע־
גאָסן, נישטאָ קיין „איך", נישטאָ קיין „דו" — גאָרנישט, די וועלט
פון ניין.

עס קאָן זיין, עס איז אַ שרעקלעכע וועלט-פאָרשטעלונג, וועלט־
איינשטעלונג.

נאָר דער, וואָס האָט ליב דאָס לעבן מיט לײדנשאַפטלעכקייט,
קאָן עס אויך פיינט האָבן. און דאָס איז ווידעראַמאָל די שווערסטע
מדרגה פון רעליגיעזיטעט, די איובשע. פֿאַרשלט — וויל ער וויל
בענטשן.

סאָלאָגוב האָסט לײדן, האָט מורא פֿאַר אים, און בפֿרט דעם
לײדער פון דעם גרויען טראָט-נאָך־טראָטיקן וואַכנטאָג. ער וויל וואַכן
טאָג און וואַכן נאַכט, אָנגעשפּאַנט אַלע נערוון, ווי סטרונעס, ביז זיי
פּלאַצן. ער האָט פיינט דעם „דריבענעם שד" אין דעם מענטשן. און
ער מאָלט אויס אין איינעם פון די שטאַרקסטע ראָמאַנען, וואָס די
רוסישע ליטעראַטור פֿאַרמאָגט, — אין דעם „מעלקי ביעס" — דעם
„דריבענעם שד", אַזא טיפּ, דעם בפֿרימטן פערעדאָנאָוו, פול מיט פּחד,
אַ טרייסלענדיקער, אַן אייגעבויגענער, אָן מוט, אָן כאַראַקטער, אָן
אימפּעט, אָבער מיט קלײנע תאוותלעך; אַ קלײנער וואָרעם, וואָס
נאָגט און גראָבט זיך אין דעם לעבעדיקן אָרגאַניזם. אַ רוסישער,
עכט-רוסישער טיפּ. טונקעלע, אומבאַפרידיקטע אינסטינקטן; וויידער־
שפּרוך צווישן דער קולטור, וואָס מען האָט אים אָנגעבונדן אָן דעם
געירשנטן „תּוך".

פערעדאָנאָוו — אַ לייבלעכער ברודער פון פּיאָדאָר קאַראַמאַזאָוו,
בלויז מאָדערנער, נאָר אָן פאַטאָס, פעסימיסטישער, מיט אַן ענגן
פאָרנעם, אָבער אַ טיפּ, וואָס לעבט און בלייבט.

און סאָלאָגוב פילט אין זיך אַליין און אין זיין סביבה דעם
פערעדאָנאָוו-וואָרעם. און עס נאָגט אין אים. און ער בעט נאָך בא־
פרייונג.

„וואָס איז דער געשמאק פון דעם לעבן?" — פרעגט איינער
ביי זיין געלעבטער אין סאָלאָגובס ראָמאן „שווערע חלומות". און זי
ענטפערט: „מיר דאַכט זיך — אַ נודנער".

„און וואָס איז די כּאַרב פון דעם לעבן?" — „גרין און גראָ,
— „דאָס הייסט פון האָפענונג און פראַכטונג?" — „ניין, פשוט, פון
אומצייטיקייט און פון וויאַנען".

„טוערין" קומט צוּ א פּאַרטייִ־ערער — טריראָדאָוו — זיך איבערצו־רעדן מיט אים וועגן פּאַרטיי־ענינים. אוּן דערנאָך, קוים האָט זיך דער ערנמטער שמועס פּארענדיקט, זאָג זי צוּ אים: „געאָרגי סער־גייוויטש, איר וועט מיר אָנטאָן פּאַרגעניגן", אוּן דער „טאָווארישטש" טריראָדאָוו טוּט איר א טובה. זי וויל אָבער מער אוּן מער, — זי וויל, זי דאַרשט — „לייגן אויף דער ערד אַ נאָקעטע, אַ געבונדענע אוּן איר קערפּער זאָל געשלאָגן ווערן ביז נישט דעם אַריבערטראָגן, אוּן זי זאָל שרייען פּוּן שרעקלעכן, פּוּן תאוותדיקן וויטיק".

נאַטירלעך, עס איז נישט נאַטירלעך; אוודאי, עס איז פּאַטאָלאָגיש.

קראַפט-עבינג האָט עס שוין פּוּן לאַנג באַשריבן זייער גענוי, אַלס קלינישע פאַלן. אָבער עס איז דאָך פּאראַן. אוּן אויך אַ פּאָרם פּוּן עקסטאַז, אַ ווילדע, באַרבאַרישע, פּרימיטיווע, קראַנקע, — אָבער זי איז מעגלעך, זי איז פּאַראַן.

אוּן וואָס איז דאָס, אויב נישט דער ווילדער פּארלאַנג פּוּן פּוּן דעם מענטשן צוּ אַנטלויפן פּוּן דער גרויער טאָגטעגלעכקייט, אַראָפּלאָזן זיך אין תהומות, כדי צוּ דערהייבן זיך ערגעץ הויך — ער וויסט אַליין נישט וווּ. דאָס איז דאָך די טאַקטיק פּוּן דעם מענטשן: ער וויסט, וויּ מען קאָן „פאַלן" אוּן וויּ צוּ דערהייבן זיך — וויסט ער נישט.

פאַלן — איז אויך אַרויספאַלן פּוּן דער קייט, פּוּן דער לויניע, איז אַ מין באַפרייונג, אָדער, ריכטיקער — א וועג צוּ באַפרייונג. אָבער ער פאלט אוּן קען זיך נישט דערהייבן אוּן בלייבט נאָך עלנטער, ווי פריער.

פרייהייט — פּוּן אלעמען, פּוּן אלצדינג, פּוּן זיך, פּוּן דער וועלט, פּוּן דעם קרייז: ווידער אוּן ווידער זיפצט אוּן שרייט אוּן בעט סאלאָגוב.

נאַקעטקייט פּוּן דעם גוף — דער אינציקער פּאָעט, וואָס האָט אזוי — כּמעט צינגיש — באַזונגען די נאַקעטקייט, ביז צום פּאַטאָלאָגישן. נאַקעטקייט פּוּן דעם גוף, א באַפרייונג פּוּן אלעמען, וואָס פּארדעקט, וואָס דערווייטערט. וואָס שטייט ווי אַ פּאַרקאַן צווישן דעם מענטשן אוּן דער לעצטער, ציטערנדיקער, ברענענדיקער, אָדער רוענדיקער אוּן שטילער, פּארשטילנדיקער ממשות.

צוערשט נאַקעטקייט פּוּן דעם גוף, אוּן דערנאָך אַ וויטערע

ער וועט ענטפערן: פיל געזינדיקט האָב איך — פאַרגאַרט, פאַרפירט, אין ראָמאַנען און לידער, אָבער איך בין אַ פּאָעט, אזן דער, וואָס היט די מויערן, וועט שמייכלען:

די ערד איז געזונען א טרערע פאר מיר,
אָבער איך האָב נישט אומזיסט געלעבט אויף איר.

און רו וועט קומען איבער דעם אַרעמען פּאָעט.

די רו איז געקומען. א גאנץ לעבן געחלומט פון דעם טויט, וואָס רייניקט און דערלייזט. און ער איז געקומען צו פיאַדאָר קוזמיטש טעטערניקאָוו, דעם קיל־עכדיק־פלייציקן, אלטינקן, פליכיקן, דעם מאן מיט דעם „דריבנעם שד", וואָס האָט זיך „געפלאַנטערט ביי אים צווישן די פיס".

און סאָלאָגוב האָט באַזיגט פערעדאַנאָוון — זיין פראָגע איז געלייזט. אפשר איז ער איצט נישט מער אזוי אייזאַם. אפשר.

אזוי אַ גאנץ לעבן. ער האָט געזוכט — אין פאַנטאַסטישע ווערטער, אין פּוסטע חלומות — צו אַנטלויפן, צו אַנטרינען, זיך צו באַפרייען פון דעם אייביקן קרייז. און האָט זיך אָפט געפרעגט: אפשר איז אָט דער פּעסימיזם אויך בלויז אַ שפּיל און אַ מליצה?

אַלצדינג, וואָס אַרומיק, מיינט איך —
איז בלויז אַ מיסמישער קרייז,
אַדער פאַרשלײַס איך אַליין זיך
אין אַ שטאַרמיק-טונקעלן אייז?

ער פרעגט אין איינעם פון זיינע לידער פון דער שטורצמציט (אין דער זאַמלונג „וויירוכן", 1918):

ליבן, צו וואָס? די ערד איז נישט ווערט
קיין ליבע פון דיר;
שוועב גיכער אַוועק וווּ אַ שטערן-שפּריצל —
אַוועק פון איר.

און אַזוי ליד נאָך ליד, תּפילה נאָך תּפילה. וואַרים תּפילות זענען זיינע לידער. און אַלע לידער זענען נאָר לידער, ווען זיי זענען תּפילותדיק.

אָבער תּפילות פון איינעם, וואָס גלויבט נישט, וואָס קאָן נישט גלויבן אין גאָרנישט; תּפילות פון אַן אייניזאָמען — אויף דער ערד און — ווו? וווּ נאָך, ווו וואַרט אויף אונדז אַ וויטערע אייניזאַמקייט?

און ער זינגט אַ ליד אַ וידוי, אַ ליד אַ צוואה:

איך האָב מארזוכט אַלע ביטערניסן פון דעם לעבן,
אַ סך געזען אויף דעם שטח ערד;
מיט שווערער מי מיין גוף דערנערט
אין פרייד געהאַט, און ווייַ איז מיר געגעבן.
און אויף דער ליבער אויסגעפרוווטער ערד
האָלט מיך שוין איצט נישט קיין שום ווערס.

און ער טראַכט — באַלד קומט דער טויט. און ער קומט צו די טויערן פון דעם גן-עדן. און מען ווועט אים דאָרט פרעגן (אפּאָ-סטעל פּיאָטער מיט דעם אייזערנעם שטעקן): וואָס האָסטו געטאָן? און

פון טראַיאַנס צייטן — אָנגעוואַקסן אַ נאַציע: ציגיינער, גריכן, טערקן, אַלבאַניער, בולגאַרן, קלייניזון — אַלץ רעשטלעך, אַלץ צוגעשלאָגן פון דעם שוואַרצן ים.

זיי האָבן קיינמאָל נישט געגעבן קיין וועקסל — און קיינער מאָנט נישט ביי זיי.

אָבער פוילן, דאָס איינציקע לאַנד אין איראָפּע, וואָס האָט באַשאַפן אַרום זיך אַ לעגענדע, די „ריטערלעכע נאַציע", דאָס „גע־קרייציקסטע פאָלק", „די צערטאָנער פון איראָפּע" — מיט וואָס פאַר שיינע, ראָמאַנטישע נעמען האָט מען זיי נישט באַשענקט פאַר די לעצטע הונדערט יאָר!

„וויו לאַ פאָלאַן!" — פוילן זאָל לעבן! — האָט מען גע־שריגן אין דער פראַנצויזישער קאַמער אין 1830, אין 1848 און אין 1897, ביי יעדער געלעגנהייט, וועו מען האָט געוואָלט דעמאָנסטרירן פאַר פרייהייט. צו מיצקעוויטשעס לעקציעס אין דער סאָרבאָן איז זיך צונויפגעלאָפן די פראַנצויזישע אינטעליגענץ. אוו גאַנץ איראָפּע האָט געזיפצט מיט פוילן אוו געהאָפט פאַר איר אוו מיט איר. גע־האָפט אויף איר אויסלייזונג, וויל דאָס איז נישט געווען בלויז די פאָליטישע באַפרייונג פון אַ פאָלק — עס איז געווען אַ מאָראַלישע אידעע. וויל פוילן האָט אַזוי שיין געקענט צוזאָגן, אַזוי שיין גע־רעדט.

אוו אָט איז געקומען די שעה. איראָפּע האָט געמיינט, אַז פוילן וועט האַלטן וואָרט, פוילן וועט ווערן דער מוסטער־שטאַט. סלאַווישע מעלאַנכאָליע אוו מערב־איראָפּעישע פּאָרם, שאָפענס זיס־האַרבסטיקע קראַנקע שיינקייט, בלייכע פנימער, ריינע הענט, בלויע אויגן מיט אַ נאַסן גלאַנץ — אוו בכלל ליידן. זיי, וואָס וויסן, וואָס דאָס מיינט דינען, וואָס דאָס באַטייט זיין דערנידעריקט; זיי, וואָס קענען דעם ביטערן טעם פון אָפּהענגיקייט אוו פון אוונטערטעניקייט — זיי וועלן דאָך זיכער זיין די איידלסטע, די פיינפילנדיקסטע פון אַלע. אזוי האָט מען גהאָפט. אַזוי האָבן אַלע גענגלויבט דער פוי־לישער אונטערשריפט אויף דעם מאָראַלישן וועקסל, דער אונטער־שריפט פון אירע שריפטשטעלער.

אָבער פוילן איז געקומען אוו האָט צעריסן דעם וועקסל אוו פאַרלייקנט די אונטערשריפטן. וויַ אַזוי איז דאָס געקומען? מיט וואָס איז וואָיטעק אדער אַנטעק ערגער פון וואַצלאַוו אוו בעדושיך?

וואַדיסלאַוו רייַמאָנט.

פֿאַרוואָס האָט פּוילן נישט באַצאָלט אויפֿן וועקסל? זי, די אייַנ־
ציקע פֿון אַלע? די טשעכן האָבן נישט אָנגעוועצט. וואָס זיי האָבן
צוגעזאָגט, האָבן זיי געהאַלטן. ווייניק צוגעזאָגט — אוּן מער גע־
צאָלט. וואָס זענען געווען די טשעכן פֿאַר דער באַפֿרייונג? א פּאָלק
אָן גרויסע פֿרעטענזיעס. זיי זענען נישט אַרומגעפֿאָרן אין דער וועלט
אוּן געשפּילט הויכע טראגעדיע. זיי האָבן נישט געהאַט קיין מיצ־
קעוויטש אוּן קיין סלאָוואַצקי אוּן קיין טאָוויאַנסקי — קיין „משיח"־
צייטן אוּן אויסלייזונג־נביאים. אָן א ברעקל ראָמאַנטיק, אָן הוי־
כע אוּן שיין־קלינגענדיקע פֿראַזן איז זיך וואָצלאָוו אָדער בעדזשיך,
דער פּשוטער טשעכישער מענטש, דער פּויער אויפֿן דאָרף, דער אר־
בעטער אין שטאָט, נאָכגעגאַנגען זיין אַרבעט — אוּן האָט גע־
לעבט, אוּן האָט געוואַרט, ביז די שעה פֿון דער באפֿרייונג איז געקומען. ביז
א פֿראָפּעסאָר פֿון פּילאָזאָפּיע האָט אָרגאַניזירט דעם טשעכישן שטאַט,
געמאַכט פֿון אים א מאָדערן לאַנד, מיט מער, אָדער וויניקער
פֿרייַע דעמאָקראַטישע אינסטיטוציעס. קלייַנבירגערלעך, נישט הימל־
שפּאָלטנדיק — אבער לייטיש, אָבער רויק. זיי לעבן אוּן לאָזן אַנ־
דערע לעבן.

אונגאַרן האָט נישט באנקראָטירט. ווער האָט ווען עס איז
עפּעס דערוואַרט פֿון די מאַדיאַרן? א פֿרימיטיוו פּאָלק, א ציבייַנער־
לאַנד א לאַנד פֿון שוואַרצע וואָנצעס אוּן סעקעלי־גולאַש אוּן דעם
ציגיינער־פֿרימאַס, וואָס שפּילט דעם „גראַף יאָנאָש" אין אויער אַריין;
דאָס לאַנד פֿון לייכטזין, פֿון פעליעטאָן אוּן פֿון מאָנגאָלישע אויגן.

ווער האָט עפּעס דערוואַרט פֿון רומעניע? א געמישעכט פֿון
אַלע באלקאַן־ראַסן. אַרום א פּאָלק רומישע סאָלדאַטן, אַוואַנטוריסטן

אויסגעטראַכט דעם פּאַן זאַרעמבאַ — אין זיין ראָמאַן: דאָס יאָר 1794, דער ראָמאַן פון פּוילנס צעטיילונג, אָדער די גאַלעריע פון מיטישע פּויערים אין דער טעטראַלאָגיע „די פּויערים" — פּאַנטאַס־טישע געשטאַלטן, ווי דער אַלטער גוי באָרינא, דער יונגער אַנטעק, די דאָרפּס־וועגנט יאַגנאַ און דעם דאָרפּס־הייליקן ראָך.

פּוילן האָט זיך אין אים „דערקענט" — און סטאָקהאָלם האָט ריימאָנטן געגעבן דעם נאָבל־פּריז.

פּאַרוואָס זאָל זי זיך אויך נישט לאָזן דערקענען אין אים? ער איז דאָך אַלצדינג געווען, האָט אַלצדינג דורכגעמאַכט. געווען אין דער יוגנט אַ דאָרפּס־מענטש, אמת נישט קיין פּויער, אמת — אַ שלאַכציץ, אַ פּריץ, אַ „פּאַן", בלויז אַ ליבהאָבער־פּויער, אָבער פּאָרט ביי דער ערד; דערנאָך געווען אַן אַקטיאָר, אַרומגעפאָרן מיט אַ טרופּע, געדינט דערנאָך אויף דער באַן, געהאַט אַ שטיקל שייכות צו אינדוסטריע, געוואָרן אַ ליטעראַט, אַ זשורנאַליסט, געלעבט אין דער „קרוליוווסטווא" און אין גאַליציע, געקענט יעדן ווינקל פון דעם פּוילישן לעבן — ווער וואָלט נאָך געווען אַזוי באַרופן צו זאָגן דעם אמת איבער און ווענן און צו פּוילן, ווי ער? אָבער ער איז געווען אַ פּוילישער אינטעליגענט, מיט דער גאַנצער סענטימענטאַליטעט פון דעם שפּעט־געבוירענעם שלאַכציץ.

איינער האָט זיי געזען, די פּוילישע אינטעליגענץ, און איינער האָט עס זיי געזאָגט, ווער זיי זענען — און דאָס איז געווען סטאַניסלאַוו בזשאָזאָווסקי, דער קריטיקער: „חלומות, חלומות... אַרום און אַרום בלויז מאַסקעס, שאָטנס, געשטאַלטלאָזע... אַ באשעפענעש אָן אַ פּנים, אָן אַ נאָמען, אָן אַן אמת... געדענקט נישט זיין אייגענעם נאָמען און ענטפערט אויף יעדן — זיין נאָמען איז: פּוילישער אינטעליגענט".

אָן אַ נאָמען — און אָן אן אמת! עס איז אַ גרויזאם וואָרט. אָבער בזשאָזאָווסקי האָט געקענט זיין פּוילנטום. דאָס אַלטע, אַלטע און דאָס נייע — דאָס פּוילנטום פון די לאַנגע זאַגלאָבאַ־וואָנצעס און דאָס זאַקאָפּאַנע־פּוילנטום פון די זשולאָווסקיס און ווישפּיאַנסקיס און טעטמאַיערס — און ריימאָנטס; דאָס פּוילנטום, וואָס זוכט כלומרשט דעם אמת, וואָס שלאָגט זיך על חטא פאַר דעם „פּאָלק" — אוּן זוכט אַ וועג צו אים.

ער איז נישט ערגער. עס איז אויך גאָרנישט זיין שוועד. ער האָט בלויז אַן אַנדער אינטעליגענץ.

די אינטעליגענץ פון פּויליען האָט פּויליען גרויס געמאַכט. אוּן פּויליִנס רויִן איז איר ליטעראַטור.

עס איז נישטאָ קיין אייַן ליטעראַטור אין דער וועלט, וואָס זאָל זיין אַזוי לירישׂ, ווי די פּויליִשע, אַזוי קרום־שפּיגלדיק, אַזוי אָפּנאַרעריש. זי נאַרט אָפּ נישט אַנדערע, נאָר זיך אַליין.

דער היפּוך פון דער רוסישער. דאָרט איז דער אָנהייב אוּן דער סוף — דער אמת, דער ברוטאַליזירט, דער נאַקעטער. אפילו וען די רוסישע שרייבער האָבן אידעאַליזירט, האָבן זיי קיינמאָל נישט געשאַנעוועט דעם מענטשן, דעם וירקלעכן. פאַרקערט, וואָס מער זיי האָבן געפּאָדערט, אַלץ מער האָבן זיי געליקנט.

דער פּויליִשער שרייבער איז געווען פון שטענדיק אָן אַ זעלבסטצופּרידענער, אפילו וען ער איז געווען שווארץ־בּעסימיסטיש, ווי די נאַכט אַליין, אפילו וען ער האָט געשטראָפט אוּן געריסן פּאַסן פון זיך אוּן פון אַנדערע — אַפילו דעמאָלט איז ער געשטאַנען פּאַר דעם שפּיגל אוּן געהאַט הנאה פון זיך: זעט, ווי איך בין הייליק! זעט, ווי טרויעריק אוּן שיין איך בין. אוּן וואָס מער ער האָט זיך דערנידעריקט, אַלץ גרעסער איז געוואָרן זיין שטאָלץ.

זיי האָבן דערהייבן פּויליִן אוּן דעם פּויליִשן מענטשן צו אַ מדרגה, וואָס ער האָט גאָר קיינמאָל נישט געקאָנט דערגרייכן. זיי האָבן אים אויף שטריק אַרויפּגעצויגן צו דעם העכסטן שפּיץ פון דעם באַרג — אוּן האָבן אפילו נישט באַמערקט, אַז זיי האַלטן עס די שטריק אוּן אַז די שטריק רייסן זיך.

אוּן איראָפּע האָט זי געגלויבט. זיי האָט געגלויבט שענקעוויטשן, וועלן ער האָט אידעאַליזירט פּויליִנס פּאַרגאַנגענהייט, וועלן ער האָט אויסגעמאָלט אַ ראָמאַנטישן, אַן אויסגעטראַכטן, אַן אָפּנאַרערישן טיפּ, ווי פּאַן זאַגלאָבאַ, אָדער פּאַן וואָלאָדיאָווסקי, אָדער פון דעם העלד אין דעם ראָמאַן „אָן דאָגמען" — אוּן איראָפּע האָט שענקעוויטשן געגעבן דעם נאָבעלפּריז.

אוּן זיי האָבן ווידער געגלויבט דעם צווייטן אויסמאָלער פון דער פּויליִשער אומווירקלעכקייט — וולאַדיסלאַוו רייַמאָנט, וועלן ער האָט

— „כלאפי" — דעם ראָמאן פון דער פּוילישער ערד. שוין נישט מער שטאָט אוּן קאָסמאָפּאָליטיזם אוּן מאַשין. וועלדער, פעלדער, פרימיטיווע מענטשן, נאַטור. מאַזורישע פויערים, „סארמאַטן" — מיט דער גאַנצער ווילדקייט פון דעמדאָזיקן אוראַלטן, פון דער קולטור כּמעט אומבאַרירטן מענטשנטיפּ. אַלצדינג איז דאָרט פרימיטיוו — דאָס הויז אוּן דער גלויבן, די ליבע אוּן דער האַס. טונקעלע כּוחות הערשן איבער די מענטשן. אוּן אַזא טונקעלער ערד־כּוח אין יאַגנא, די שיינע דאָרפשיקסע, וואָס האָט חתונה פאַר דעם אַלטן, רייכן „בעל גוף" באָרינא. א מין שיינע העלענע פון דעם דאָרף, מיט דער גאַנצער טראַגיק אוּן ווילדקייט פון דער העלענע־לעגענדע. אָפט האָט זיך מיר אויסגעווען, לייענענדיק די טעטראַלאָגיע, אז איך זע פאר מיר א מין צווייטע אילידע אין א פּוילישן נוסח. אַזוי גראָב־רוי איז דאָרט דאָס לעבן, אַזוי פרעמד, אַזוי לעגענדאַריש.

אָבער ריימאָנט איז א פּוילישער אינטעליגענט אוּן קאָן נישט לאַנג בלייבן בייַ דער שטרענגער, ריינער, אמתדיקער ליניע. ער פאַלט אַרויס אויף יצדן שריט פון דעם רעמל, ער ווערט לירישׂ, ער ווערט רעטאָריש.

ער דערציילט נישט, ער באַשרייבט נישט, ער זינגט — ריכ־טיקער, ער רעציטירט מיט אַזאַ מערקווירדיק־געצויגענעם, אומישנע־דיקן טאָן. אוּן איר ווערט באַלד מיד פון דעם איינטאָניקן רעטשי־טאַטיוו, אוּן איר הערט אויף צו גלויבן.

איר גלויבט נישט דער ווילדקייט, איר גלויבט אויך נישט דער גוטסקייט אוּן דער הייליקייט פון דעם דאָרפס־משיח ראָך. דער עפּאָס פון דער פּוילישער ערד ווערט א מין ראָקאָקא־אידיליע, ווו די פריצים אוּן זייערע שיינע דאַמען פּאַרקליידן זיך פאַר פויערים אוּן פויערטעס אוּן שפּילן דאָרף אוּן „באַטור".

אוּן ווי דער עפּאָס פון דאָרף, אַזוי אויך דער עפּאָס פון פּוילן, דער גרויס־פאַרטאַכטער ראָמאַן „1794". די טראַגעדיע פון פּוילן זאָל דאָ באַשריבן ווערן, די אויפלייזונג פון דעם פּוילישן שטאט. עס איז דער עפּאָס פון דער שלאַכטע. אוּן ווידעראַמאָל איז ריי־מאָנט אומאויפריכטיק. ער מאָלט דעם שלאַכצייַן, ווי א פּוילישער קריטיקער האָט אַמאָל באַמערקט, צו שטאַרק נאָך דעם מאַזורישן

ריימאַנט האָט עס אַליין געפילט. אין אייגער פון זיינע ערטשען דערצייל־ונגען — „דער טרוימער", מאַלט ער אויס יוזשאָ, דעם באַ־קאַסיר, וואָס פאַרטרוימט זיין לעבן, פאַפלאַנטערט זיך אין דער וועלט־לעכקייט אוּן ענדיקט זיין לעבן אוּנטער די רעדער פון דעם צוג. אוּן דער ראָמאַן פון דעם טרוימער פאַרענדיקט זיך מיט די ווערטער: „אַלצדינג איז א ליגן — אַפילו די חלומות".

א שארף וואָרט, א הארב וואָרט. עס קאָן וועלן א פרעלודיע צו א גרויסער רעוויזיע פון אַלע לעבנסווערטן. עס קאָן — וועלן מען נאָרט זיך נישט, וועלן מען פאַרשיכורט זיך נישט מיט שיינע ווערטער, מיט זיסע, שמעקעדיקע מליצות.

אָבער דאָס קאָן דער פוילישער אינטעליגענט נישט. ער וויסט נישט, ווי צו קאָמפן מיט זיך אַליין — אוּן דאָך לעבן. ער וויסט נישט, ווי מען קוקט דער וועלט־לעכקייט אין די אויגן — אָן אי־לוזיעס.

ריימאַנט קוקט אויף דער שטאָט, ד. ה. אויף דער דערמאַנטער קולטור, אויף דעם וואַקסנדיקן, אייראָפעישן, פוילישן לעבן — אוּן פאַרניינט אים. דאָס, וואָס די אָזשעשקאָוא האָט באַזונדערן — די אינ־דוסטריאַליזירונג, ריכטיקער, די אויפלייזונג פון דעם אַלטפוילישן שלייאַכטא־טיפ, פון דעם אייגנארטיקן פוילישן פעאָדאַליזם — דאָס, וואָס אפילו שענקעוויטש האָט, אזוי צו זאָגן, האַלב געבענטשט — פאַרשאַלט ריימאַנט. אוּן אין אייגעם פון זיינע באַקאַנטע ראָמאַנען, „דאָס פאַרשפּראָכענע לאַנד", מאַלט ער אויס די נייע, אינדוסטריאַלי־זירטע פוילן: באַשרייבט ער לאָדז, פאַבריק, מאשינען, געשעפטן, געלט, דייטשען, יידן, פאַליאַקן, מאַקס, מאַריק, בראָוויקאָווסקי. אוּן ווידער א טראָגעדיע. די מאַשין, די אינדוסטריע טויט דעם מענטשן, אוּן ווידער ענדיקט זיך דער ראָמאַן מיט א צוזאָג: „איך האָב פאַר־שפּילט מיין אייגן גליק — מען מוז עס איצט שאַפן פאַר אנדערע", באַשליסט ביי זיך קראָל בראָוויקאָווסקי, די הויפטפיגור פון דעם ראָמאַן, דער פאַליאַק פון דער נייער וועלט, נאָך דעם קראַך פון זיין נייעם אידעאַל.

אוּן ווי האָלט ריימאַנט זיין נייעס צוזאָג?

א פאָר יאָר שפעטער פאַרעפנטלעכט ער זיין „עפּאָכאַלן ראָמאַן"

אויספיר־באַרקייט, אָן ווירקלעכן ווילן צו זיי. „אלצדינג איז לייגן, — אפילו חלומות". רייסאָנט האָט קיינמאָל נישט געזאָגט דעם אמת — זיך אוּן דער פּוילישער אינטעליגענץ אוּן דעם גאַנצן פּוילישן פּאָלק.

ער האָט זיך באַמיט זייער גיך צו פּאַרגעסן אין זיינע אייגענע ווערטער. דער ווּעג צום נאָבלפּריז פירט זעלטן פּון אוּן דורך דעם אמת.

פּויער. „עס שפּילט אין זיי ביידע, ווי אין ראַסיקע אָגערס, דער אויפגערעגטער סאַרמאַטישער טעמפּעראַמענט. דערזעען זיי אַ שיינע פרוי, קאָנען זיי נישט איינשטיין אויף אַן אָרט" א. אז. וו.

דער טעות פון דעם קריטיקער איז בלויז דער, וואָס ער מיינט, אַז רייַמאָנט טראָגט איבער די פּסיכאָלאָגיע פון איין קלאַס, פון איין שיכטע, אויף אַ צווייטער. דאָס אַליין וואָלט נאָך געווען נישט קיין פעלער. וואָרים פּאַן זאַרעמבאַ און פּאַן זאגלאָבאַ אוּן אַנטעק באָרינאַ, דער שלאַכציץ אוּן דער פויער — אַלע, אַלע זענען זיי דאָך סאַרמאַטן אוּן טאַנצן אַ מאַזור, אוּן טופּען מיט די פיס. העי-העי, מיט די הענט אין זייט, פאַרקאטשעט די פּאָלעס פון דעם קאנטים אוּן די וואָנצעס אַראָפּגעלאָזט. נישט דאָס וואָלט געווען דער פעלער. רייַמאָנט האָט אָבער אויך די סאַרמאַטן בלויז „פּאָעטיזירט". ער האָט איבערגעגאָסן מיט מליצה אַפילו די אינ-סטינקטן פון דעם פוילישן מענטשן. מען דאַרף בלויז איבערלייענען אַ פּאָר זייטן פון איינעם פון זיינע ראָמאַנען — אוּן דווקא פון די בארימט-געוואָרענע — כדי צו זען ביז צו וואָס פּאַר אַ גראַד מליצה עס קאָן דערגיין אַ פוילישער אינטעליגענט.

„עס זענען דאָרט נעוועַן רויזן, ווי פארגליווערט פלעקן בלוט. געווען דאָרט אזעלכע, ווי געהיימנישפול-גלאַנצנדיקע קאָרפונקלען, ווי אָטעמס פאַרשיפּורט פון תאווה, ווי ליפּן נישט אָנגעזעטיקטע מיט באַגער און אַ שמייכל פון מלאכימשן צוזאָג... עס זענען געווען דאָרט רויזן — רויטער, ווי אייביק לעבעדיקע ווונדן"... א. אז. וו. אזוי ציט עס זיך כמעט אויף אַ גאַנצער געדרוקטער זייט — אין אַ היסטאָרישן ראָמאַן, וואָס זאָל אנאַליזירן, לעבעדיק מאַכן די טראַגעדיע פון פוילנס צעפאַל.

און עס איז נישט רייַמאָנט. עס איז אויך טעטמאַיער און ווישפּיאַנסקי. עס איז זשולאָווסקי און אפילו זשעראָמסקי, דער אייניציקער, וואָס איז געווען טיפער, ערנסטער און איראָפּעישער פון זיי אַלע.

מליצה — אַ ים פון מליצה. און די אייביקע „שטימונג" — — איך וואָלט כמעט געזאָגט, ווי רייַמאָנט, די „אייביק-לעבעדיקע ווונד" פון שטימונג. אַון חלומות — חלומות אַן גלויבן אין זייער

v

נאַפּאָלעאָן.

הונדערט טעג האָט געדויערט נאַפּאָלעאָן דעם ערשטנס, נאַפּאָ־
לעאָן דעם גרויסנס צווייטער קומען צו מאַכט. הונדערט טעג — צווישן
עלבּא און וואַטערלאָ. און נאָך די הונדערט טעג בליץ אוּן דונער איז געַ־
קומען סט. העלענאַ, נאַפּאָלעאָנס זעקס־יעריקע געפאַנגענשאַפט אוּן
גסיסה.

צווישן סט. העלענאַ אוּן היינט זענען פארגאַנגען הונדערט יאָר —
אפשר די רייכסטע הונדערט יאָר פון דער גאנצער וועלטגעשיכטע.
אַלצדינג, וואָס מענטשן האָבן שטיל געטראָגן אין זיך הונדערטער,
טויזנטער יאָרן, שטיל געטראָגן, שטיל געליטן — איז אויסגעגאַנגען,
אויסגעוואַקסן, נישט אויסגעריפט — געווויס, אָבער אויפגעשפּריצט אוּן
אָנגעפילט מיט זאפט.

די רעוואָלוציע פון 1789 האָט פאַר אונדז געאַרבעט, אלע מלחמות
זענען פאַר אונדז געווען געפירט. וואָלטער האָט פאר אונדז גע־
לאָכט, אוּן רוסאָ האָט פאַר אונדז זיינע דרשות געהאַלטן. דאָס, וואָס
איז פריער געווען צעשפּרייט אויף לאַנגע שטרעקן צייט, איבער דער
גאַנצער בריטער ערד — האָט זיך מיטאַמאָל צוזאַמענגעהעפט, וו׳ א
געדיכטער וואָלקן איבער א פּינטעלע שטח, אוּן וויִ א שווערער האָגל
זיך אַראָפּגעלאָזט.

אין די הונדערט יאָר.

אוּן וועָן היינטיקע שעה, נאָך דעם גאַנצן, רייכן, שווערן, נישט
צו דערזעטיקנדיקן לעבן, היינט, נאָך די הונדערט יאָר, וועָרט דערמאָנט
דער נאָמען נאַפּאָלעאָן — ווערט די וועלט דערציטעו׳ט, שלאָגט דאָס
האַרץ העכער אוּן שטאַרקער. אוּן וועָן היינט, נאָך הונדערט יאָר,
וואָלט דער קליינער, פעטער, שוואַרצער איטאַליענער, מיט זיין גרויסן

איז געווען, וואָס ער האָט געראַטעוועט פון דער רעוואָלוציע דאָס, וואָס מען האָט געקאָנט ראַטעווען. ווארים איז דער רעוואָלוציע זע־נען געווען צוויי פרינציפן — גלייכקייט און נייע אָרדענונג; און די רעוואָלוציאָנערן האָבן די הויפט־געוויכט געלייגט אויף גלייכקייט און פאַרגעסן די אָרדענונג. אָבער גלייכקייט איז אַן אַבסטראַקטער באַגריף. מען קען פון איר רעדן, מאָן קאָן זי פאָדערן, אָבער זי איז נישט פאַראַן. קיינער איז קיינעם נישט גלייך. ס׳איז דאָ אַ פאָר־מעלע גלייכקייט — פאַר דעם געזעץ. דאָס מיינט, אין געוויסע גרע־נעצן האָט יעדער גלייכע רעכט. יעדער האָט אַ רעכט צו לעבן, קיינער טאָר נישט משיג גבול זיין דעם צווייטן, נישט שטערן זיין לעבנס־גלייכגעוויכט; אָבער דאָס מיינט נאָך נישט, אַז אַלע זענען גלייך אין זייערע פעיקייטן, אין זייער פערזענלעכקייט.

און דאָס האָט דאָס פראַנצויזישע פאָלק געפילט מיט זיין טיפן אינסטינקט, און די רעוואָלוציע האָט פאַרשפילט. נישט אין עצם, אָבער אין די פאָרמען. דאָס אַלטע איז געווארן צעשטערט, קיין נייע אָרדענונג איז נישט באַשאַפן געווארן, ס׳איז געווען אַ כאַאָס. די מאַכט איז געלעגן, ווי נאַפּאָלעאָן האָט געזאָגט, „אין דער בלאָטע". מען האָט זי באַדאַרפט אויפהייבן. די טערָאָריסטן האָבן זי געוואָלט אויפהייבן מיט האַק פון דער גילאָטינע. אָבער דאָס הענטל פון דער האַק איז אַרויסגעפאַלן פון זיירע הענט. איז געקומען נאַפּאָלעאָן, אַ יונגער קאָרסיקאַנער, אַ רעפובליקאַנישער אָפיציר, און האָט זי אויפגעהייבן מיט דעם שפיץ פון זיין שווערד.

ער איז געווען דער ערשטער קאָנסול פון דער רעפובליק, דער דיקטאַטאָר און דערנאָך דער אימפעראַטאָר. ריכטיקער — דער אימפעראַטאָר. נישט דער קעניג. און דאָס איז געווען, וואָס האָט אים געמאַכט אַזוי שטאַרק, אַזוי גרויס, אַזוי ניי. וואָלט נאַפּאָלעאָן זיך באַגנוגט מיט דעם אַלטן שאַבלאָן, אָנגעטאָן אויף זיך די קרוין פון פראַנצויזישע קעניגן, געווארן אַ „קעניג", וואָלט ער זיכער זיך נישט געקאָנט האַלטן אפילו אַ חודש. די רעפובליקאַנער, דאָס פאָלק וואָלט אים אַראָפגעווארפן, גיכער און גרינגער, ווי לואי דעם 16-טן. וואָרים געשיכטע — איז געשיכטע פון ווערטער און פון באַגריפן. קעניגטום באַטייט טראַדיציע; קעניגטום איז פארבונדן מיט ירושה, מיט קלאַסן, מיט פאַרגאַנגענהייט. קעניגטום איז נישט אינדיווידועל. אַ קעניג ווערט מען געבוירן, מען קאָן עס נישט ווערן.

דריי־שפּיץ אויפן קאָפּ — דורך אַ נס — זיך באַווײַזן פאַר אונדז, וואָלטן מיר אַלע געדאָפן: „עס זאָל לעבן דער אימפּעראַטאָר!“ אוּן גע־גאנגען מיט אים, וווהין ער וואָלט אונדז געפירט. אפשר אויך בלויז אויף הונדערט טעג, אפשר צוּ אַ צווייטן וואָטערלאָ אוּן סט. העלענאַ, אָבער מיר וואָלטן געגאַנגען.

וואָס איז דער סוד פון דערדאָזיקער פּערזענלעכקייט? ווי איז דער איבערמענטשלעכער כּוח פון נאפּאָלעאָנען? דאָס פּראָנצויזישע פאָלק האָט אים אמבעסטן אוּן אמטיפּסטן פאַרשטאַנען. זיי — די פּראָנצויזישע פויערים — פלעגן אים נישט רופן ביים נאָמען, אָדער ביים טיטל; פאַר זיי איז ער געווען נישט נאפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט אוּן נישט דער קייזער; פאַר זיי איז ער געווען — „ער“ אָדער „דער מאַן“. אַזוי האָט מען גערעדט פון אים אין די דערפער אוּן אין די אַרבע־טער־קוואַרטאַלן פון פּראָנקרייך, אוּן אפשר פון דער גאַנצער וועלט.

דער מאַן — אוּן נישט מער. דער יחיד, אָן שום פאַראַנגנע־הייט, אָן שום טראַדיציעס, דער איינציקער, וואָס האָט זיך באַפרייט פון די פּענטעס אוּן פון די קייטן. האָט רוסאָ געזאָגט, אַז דער מענטש ווערט געבוירן פריי, נאָר די געזעלשאַפט פאַרשקלאַפט אים, האָט נא־פּאָלעאָן באוויזן, אַז דער מענטש קאָן געבוירן ווערן נישט פריי אוּן אַראָפּוואַרפן פון זיך די קייטן. אַראָפּוואַרפן — אַרויפוואַרפנדיק. קייטן האָבן אַ טבע, אַז זיי קאָנען נישט הענגען אינדערלופטן — פאַר אַ צירונג. זיי דאַרפן האָבן אָן אָביעקט, זיי מוזן עמעצן בינדן. די פּרא־גע איז בלויז וועמען — אוּן ווי אַזוי אוּן צולויב וואָס.

די רעוואָלוציאָנערן פון 1789 האָבן געמאַכט דעם גרויסן פסיכא־לאָגישן טעות, וואָס זיי האָבן געוואָלט באַפרייען דעם מענטשן, בשעת ער איז געווען נאָך נישט מסוגל דערצו, נאָך נישט געווען פעיק צו זיין פריי. פריי קען מען קיינעם נישט מאַכן, פריי מוז מען ווערן — יעדער פאר זיך, יעדער אין זיין טיפסטער נשמה. עס איז נאָך זייער ווייניק, ווען עטלעכע אדוואָקאטן אָדער זשורנאַליסטן אָדער אַזויגערו־פענע „פּאָלקסמענטשן“ פאַרכאַפן די מאַכט אוּן גיבן אַרויס דעקרעטן אוּן געוועלטיקן. דער אויסערער פאַראַד פון פרייהייט האָט גאָר אַ קליינעם ווערט. דער עיקר איז, אַז עס זאָל זיין אַ סביבה פון וועלן זיין פריי. דער עיקר איז, אַז דאָס אַלטע זאָל פאַרגעסן ווערן אוּן אַ נייע וועלט זאָל געבוירן ווערן.

די היסטאָרישע ראָלע פון נאפּאָלעאָן — אין פּראַנקרייך —

זייער וויט. דער עיקר איז נישט די תורה, נאָר די „מעשה", די פּאַקטישע אַרבעט, די דורכפירונג, די פּערזענלעכקייט, דער מענטש.

כּדי צו מאַכן פון טויטע בוכשטאַבן פריש לעבן, פון אַלטע פּרינציפּן אַ נייע ווירקלעכקייט — מוז מען האָבן א נייעם מענטשן, מוז מען האָבן אַ נייעם גייסט. דאַגטאָן איז נישט געווען קיין נייער מענטש. ראָבעספּיער נאָך וויניקער. זיי האָבן נאָך באַדאַרפט צעשטערן, אויסטראָגן אויף זייערע פּלייצעס דעם שווערן קאַמף אַקעגן דער ירושה פון טויזנטער יאָרן. זיי זענען געווען איבערגאַנגס־מענטשן.

נאַפּאָלעאָן איז געווען דער ערשטער מלוכה־מאַן פון דער נייער דעמאָקראַטיע, איר ערשטער העלד, איר ערשטער געניאַלער פירער. פון דער דעמאָקראַטיע — כאָטש ער אַליין איז געווען א דיקטאַטאָר. פון דער דעמאָקראַטיע, זייענדיק אַ קייזער. ער האָט עס אַליין פאַרשטאַנען. „איך, און איך אַליין, שטיי צווישן דער געזעלשאַפט און דער רעוואָלוציע. איך קאָן הערשן, ווי איך וויל, אָבער מיין זון וועט מוזן זיין א ליבעראַל" — אַזוי האָט ער זיך, ווי מען דערציילט, אַמאָל אויסגעדריקט. אויב ער האָט עס אפילו נישט געזאָגט — האָט ער עס געמיינט.

דאָס איז געווען דער זין פון זיין לעבן. ער איז געשטאַנען צווישן דער רעוואָלוציע און די יסודות פון דער געזעלשאַפט, צווישן ביידע אינסטינקטן — פון צעשטערן און פון דערהאַלטן, פון דעם נייעם און דעם אַלטן. ביידע זענען זיי סכנות. געזעלשאַפט אַליין איז פאַרגליווערונג, רעוואָלוציע אַליין איז אייביקער זידן און קאָנטראַדיקציע. ביידע זענען זיי טויט.

דער וועלטגייסט שטייט צווישן זיי, היט אָפּ דעם פייער, ער זאָל נישט פאַרלאָשן ווערן, אָבער אויך דעם קעסל, ער זאָל נישט צעשמאָלצן ווערן. נאַפּאָלעאָן האָט נישט געלייקנט די געזעלשאַפט, ווי די רעוואָלוציאָנערן, אָבער אויך נישט די רעוואָלוציע, ווי די „שיצער פון דער געזעלשאַפט". ער האָט געוואָלט מאַכן שלום צווישן זיי — רעגולירנדיק, צעשיידנדיק, ווו מען דאַרף; ברענגענדיק זיי אין באַרירונג, ווו דער מאָמענט איז געקומען.

ס׳איז געווען אַ צייט, וועלן נאַפּאָלעאָן האָט געוואָלט און געזאָלט נאָכאַמאָל לאָזן אויפּפּלאָקערן דעם פייער. אויפהייבן די רויטע פאָן און טראָגן זי מיט טריומף פאַר דער וועלט. ס׳איז געווען נאָך וואַ־

אַן אימפּעראַטאָר איז נישט קיין קעניג. דאָס איז דער הער־
שער, דער, וואָס באַפעלט, דער, וואָס האָט די גרויסע מאַכט אין זיך
צו פֿירן. אימפּעראַטאָר איז א רעוואָלוציאָנערער באַגריף. א מענטש,
וואָס שטייט איבער קלאַסן, וואָס איז מיט קיינעם נישט פֿאַרבונדן,
וואָס שעפּט זייז קראַפֿט פון זיך אַליין. ער איז דער פֿאַרקערפּערטער
ווילן פון דער געזעלשאַפֿט.

דער פּילאָזאָף העגעל האָט נאַפּאָלעאָנען אָנגערופֿן: דער „וועלט־
גייסט אויף א פערד", דער וועלטגייסט, וואָס רייט איבער דער וועלט,
וי אין א שטורעם, און נעמט זי איין מיט שטורעם. עס איז געווען
אַן אויסערגעווייניקע דערשיינונג, וואָס מען האָט קיינמאָל אין אי־
ראָפּע נישט געזען, קיינמאָל, פון אַלעקסאַנדער מוקדונס און צע־
זאַרס צייטן. אזיא האָט געהאַט אַן ענלעכע דערשיינונג, און דאָס
איז געווען — מאַכמעד.

אָבער מאַכמעד איז געווען דער טרעגער פון א רעליגיעזער אי־
דעע, א פאַנאַטיקער, א צעשטערער, ענג און פול מיט שנאה צו
אַלעמען, וואָס איז געווען פאַר אים און א חוץ אים. איין גאָט —
איין נביא. און דערפאַר האָט מאַכמעד געקאָנט ווירקן בלויז אויף האַלב
וויילדע פעלקער, אויף מענטשן אָן טראַדיציע. נאַפּאָלעאָן איז געווען
דער איראָפּעער. בריים וי א ים, אָן דאָגמען, אָן פאָראורטיילן
און — אויב מען וויל — אפילו אָן פרינציפּן, א חוץ אייגעם:
אָרדענונג.

אָבער א נייע אָרדענונג. צווישן די מערקווירדיקע וועדטער,
וואָס זענען אונדז געבליבן פון נאַפּאָלעאָנען, איז אפשר דאָס כא־
ראַקטעריסטישסטע דאָס, וואָס ער האָט פאַרשריבן אויף א בלאַט,
בעת ער איז געווען אויף דער אינזל עלבא: „איך האָב אַרויפּבא־
שוווירן דעם גייסט פון נייהייט, און ער שפּאַצירט איצט אַרום אי־
בער אייראָפּע".

דער גייסט פון נייהייט, פון נייער אָרדענונג — דאָס איז גע־
וען נאַפּאָלעאָן אַליין. ניי, וי די פראַנצויזישע רעוואָלוציע איז גע־
וען — איז זי דאָך בלויז געווען אַן אויפשטאַנד און א כאַאָס. און
אפשר אין זי גאָרנישט געווען אַזוי ניי. אירע פרינציפּן — וואר
האָט זיי דען נישט געווסט? פרייהייט, גלייכקייט, ברידערלעכקייט —
וועלכע רעליגיע האָט זיי דען נישט געפרעדיקט? וואָסער מאָראַל
האָט זיי דען נישט פאַרהיילקט? מיט פרינציפּן קומט מען נישט

ער איז דער מקור. ער האָט אַרײַנגעהויכט וויל אין דעם ראָד — און עס דרייט זיך. ביז עס וועט אפשר קומען אַ נייער נאפֿאַלעאָן, אַ נייער וועלטגייסט אויף אַ פערד — און וועט געבן דעם ראָד אַ נייע ריכטונג.

• • •

אויף סט. העלענאַ לעבט נאָך אַן עדות, וואָס האָט געזען און געהערט נאפֿאַלעאָנען. עס איז אַ פאפּוגיי. ער איז געווען אין נאפֿאַלעאָנס הדר, ער האָט געהערט זיין שטים, און זאָגט נאָך עד היום — „נאפֿאַלעאָן".

אַ סך פאפּוגייען האָט נאפֿאַלעאָן געהאַט. אין פראַנקרייך אַליין — נאפֿאַלעאָן דער דריטער, וואָס האָט רעם נאפֿאַלעאָניזם געמאַכט צו אַ פאָרם; געגנערשאַל בולאַנזשע, וועמען מען האָט, צום גליק, נישט דערלאָזט אינגאַנצן אַוועקהונגענען נאפֿאַלעאָנס טראַדיציע. און נישט בלויז אין פראַנקרייך — אין דער גאַנצער וועלט. אָבער מער ווי דעם נאָמען נאפֿאַלעאָנס קאָנען זיי נישט זאָגן, אָדער אפשר עטלעכע פראַזן, וואָס זיי האָבן אין זייער פאפּוגיי-מוח איינגעזאפט, און די ערגסטע, וויל די שעדלעכסטע פראַזע איז: דיקטאַטור. ווער וויל היינט נישט זיין קיין דיקטאַטאָר? ווער האָפט נישט היינט צו דאַטעוועלן די מענטשהייט דורך אַזא אָדער אַן אַנדער דיקטאַטור?

פאפּוגייען-נאָכאָגער, גדינע פאפּוגיי-דיקטאַטאָרן! זיי פארגעסן, אַז נאפֿאַלעאָן איז געווען נישט דערפאַר דער רייטנדיקער וועלטגייסט, ווייל ער איז געווען אַ דיקטאַטאָר, נאָר ווייל ער האָט די קראַפט צו דיקטאַטור געשאפֿט פון די געהיימניספולע אוצרות פון זיין פערזענלעכקייט. דיקטאַטור — יאָ, אָבער פון א נאפֿאַלעאָן, אָבער פון אַ געניאַלער פערזענלעכקייט. אָבער נישט דיקטאַטור פון פאפּוגייען!

צוויי מאָל איז דער וועלטגייסט אַראָפגעפאַלן פון דעם פערד — דאָס ערשטע מאָל נאָך וואַטערלאָ, און דאָס צווייטע מאָל פאַר אונדזער אויגן, אין אונדזער צייט, ווען די „דיקטאַטור" האָט זיך געוואָלט אַוועקזעצן לעבן אים אויף דעם רוקן פון דער וועלט.

און דאָס איז שוין צופיל. איין נאפֿאַלעאָן קאָן די וועלט פאר-

טערלאָ. ער האָט זיך מודה געווען אויף סט. העלענא, אז ער האָט זיך דעמאָלט געטראָגן מיט דעם געדאַנק אויפצוועקן די יאָקאָבינער אוּן פירן זיי קיין בערלין, מאַכן רויט אייראָפּע, פּאַרטייבן רוסלאַנד קיין אַזיע, אוּן מיט דעם רויטן געדאַנק באַהערשן די וועלט. ס׳קאָן זיין, אז ער וואָלט געווען גצוזיגט, אָבער ער האָט מורא געהאַט פאַר דעם פייער. ער האָט געווּסט, וואָס דאָס מיינט רעוואָלוציע, אוּן האָט זיך אַנטשלאָסן צו גלות, צו געפאַנגענשאַפט — כדי צו רעטעווען דעם קעסל פוּן דעם צעשטערנדיקן, צעשמעלצנדיקן פלאָם.

פעלער איבער פעלער האָט נאַפּאָלעאָן געמאכט, אוּן איז צום סוף באזיגט געוואָרן, ער אַלס מענטש, אָבער נישט אַלס דער וועלט־גייסט. אמת — דער וועלטגייסט איז אַראָפּגעפאלן פוּן דעם פערד, אָבער צופוס איז ער געגאַנגען וויטער, זוכנדיק, טוּנטערנדיק, רופנדיק, איינפלאַנצנדיק האָפענונג אוּן דורכזעצנדיק צילן.

נייַנצן יאָר נאָך זיין טויט האָט מען זיין קבר אריינגעטראָגן אין דעם „דאָם דעז אינוואַליד״ אין פאריז. אין דער קירך זענען געשטאַנען דער קעניג פוּן פראַנקרייך, דער אדל פוּן פראַנקרייך — אַלע, וואָס האָבן אמאָל געקעמפט קעגן נאַפּאָלעאָנען, „לעגיטימיסטן״, מענטשן פוּן אָרדענונג אוּן טראדיציע. אוּן וועז דער קבר איז אריינגעבראכט געוואָרן אוּן דער הויף־מאַרשאַל האָט אויסגערופן: „דער אימפעראַטאָר!״ — האָט פראַנקרייך — אוּן איר קרוין — א ציטער געטאָן, אוּן ס׳האָט א ציטער געטאָן די וועלט. דער „אימפעראַטאָר״ — טויט, אָדער לעבעדיק — עס איז דער אימפעראַטאָר, דער פירער, דער מענטש, וואָס קאָן נישט שטאַרבן, וייל ער איז דער קאָנצעפּטריטער ווילן פוּן אונדז אַלע, דער שטראַלן־בינטל פוּן אונדזער אַלגעמענס פאַנטאַזיע, דער אָרדנער אוּן קנעטער פוּן די מענטשן.

אַרום זיין לעבן האָט זיך געבילדעט א לעגענדע. וואָס עלטער זי וועלט, וועלט זי שענער אוּן שטראַלנדיקער. די לעגענדע פוּן דעם וועלטגייסט, פוּן דעם וועלטווילן, וואָס האָט זיך פאַרקערפּערט אין א מענטשן. די לעגענדע פוּן דעם גייסט פוּן נייהייט, וואָס האָט אַרויסגעשטראַלט פוּן אים אוּן שטראַלט אַלץ מער אוּן מער, אַלץ וויייטער אוּן וויייטער.

אוּן וואָס מיר זענען הייַנט אוּן וואָס מיר טראָגן הייַנט —

לינקאָלן.

מיר דאכט זיך, אז דאָס שענטסטע וואָרט איבער לינקאָלן האָט געזאָגט וודראָוו ווילסאָן. ער האָט עס געזאָגט אין זיין רעדע פון דעם 16־טן סעפטעמבער 1916 — אין האָדזשענוויל, דאָרט, וווּ לינקאָלן איז געבוירן געוואָרן. „איך פּיל — האָט ווילסאָן דאָרט געזאָגט — אז לינקאָלן איז קיינמאָל נישט געווען ערגער ווי א י נ ז ע ר ה י י ם". אינדערהיים זיין — מיינט פאַרוואָרצלט זיין אין אָנד, נישט זען ווייטער, ווי די גרענעצן פון דעם לאַנד. אינדערהיים זיין הייסט — נאַציאָנאַלער עגאָיזם.

איז דאָס געווען לינקאָלן? האָט דאָס לינקאָלן געמיינט? איז ער געווען דער פרעדיקער פון „אמעריקאניזם"? איז דער גרעסטער אידעאַל פון זיין לעבן געווען — אמעריקע?

מען וואָלט כּמעט אַזוי געקאָנט מיינען, קוקנדיק אויף די יורשים פון לינקאָלן. זיי האָבן אים געמאַכט פאַר דעם נאַציאָנאַל-הייליקן פון אמעריקע. אים אין וואשינגטאָן, אים אין — רוזוועלט. און זיי זענען אפילו נישט דעם גרויסן, פונדאמענטאַלן אינטערשיד צווישן די דריי. זיי זענען נישט, אַז וואשינגטאָן איז געווען א גרינדער, אַז רוזוועלט איז געווען א גרינדער, אָבער לינקאָלן — א באַגרינדער.

וואשינגטאָן האָט געגרינדעט די אמעריקאַנער רעפובליק. ער האָט געמאַכט אמעריקע. רוזוועלט האָט געגרינדעט דעם אמעריקאַנער אימפעריאַליזם, דעם אמעריקאַנער קאָנסערוואַטיזם — אָבער לינקאָלן האָט גאָרנישט געגרינדעט. אפילו נישט די „יוניאָן". ער האָט זי

מראָגן, איין דיקטאַטור איז געווג, אַבער פון אַ גרויסן. פאַר קלייגע נאַפאָלעאָנדלעך איז נישטאָ קיין פלאַץ. ווי דער פאַרפאַסער פון „חשמונאים" זאָגט, מאָלנדיק די לאַגע פון דער וועלט נאָר אַלעקסאַנדער מוקדונס טויט: „און זיי האָבן געוומען זיין גאָלדענע קרוין און זי צעטיילט אויף אַ סך קעפ — צום גרויסן שאָדן פון דעם פאָלק".

נער האָט עס נישט געווּסט בעסער פּון לינקאָלן אַליין. און דאָך — און דאָך האָט ער אויך זיך געגומען די פּראַגאַטוואָרטונג פּאַר דער געשיכטע. וואס איז געווען זיין מאָטיוו?

איך קאָן זיך אויסמאָלן, אז א היסטאָרישער מאַטעריאַליסט זאָל געפינען די דערקלערונג — און דער פּארזוך איז שוין אויך געמאכט געוואָרן — פּון לינקאָלנס פּאָליטיק אין דער עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג פּון דער „איסט", אין דער אינדוסטריאַליזירונג פּון אַמעריקע, וואָס האָט נישט געקאָנט דורכגעפירט ווערן אַזוי לאַנג ווי דער שקלאַפערייַ-סיסטעם האָט געבונדן די פּרייַע פּוחות פּון דעם לאנד.

אָבער אויב עמעצער איז געווען וויַט פּון דידאַזיקע מאָטיוון— איז עס געווען לינקאָלן. עס איז זייער מעגלעך, אַז וועג די עקאָנאָמישע סיבות וואָלטן נישט געווען צוגעגרייט, וואָלט לינקאָלן נישט געקאנט ווערן דער פּרעזידענט, פירער און אוספירער פּון זיינע פּרינציפּן. עס קאָן זיין. אָבער אפילו וועג לינקאָלן איז געקומען אין דער ריכטיקער צייט — איז דאָס געווען בלויז זיין מזל. זיין פּערזענלעכקייט האָט דערמיט גאָרנישט וואָס צו טאָן. ער, דער געווענער פּאַרמע-ארבעטער, ער, דער אָרעמער האָלצהעקער, האָט געהאט וויניק אינטערעס פּאַר דער אינדוסטריעלער אַנטוויקלונג, אַלס אזעלכע, פּאר די אינטערעסן פּון די קאפּיטאַליסטן. ער האָט געוואָלט עפּעס אַנדערש, ער האָט געטרוימט פּון א וועלט, וואָס האט געהאט וויניק שייכות מיט דעם לעבן ארום אים. ער האָט געוואָלט — מענטשלעכקייט, יושר, גערעכטיקייט.

„די נאַציע קאָן נישט עקזיסטירן — זייענדיק האַלב פרייַ און האַלב פּארשקלאַפּט" — דאָס איז געווען לינקאָלנס פּראָגראַם. קאָן זי נישט? האָט זי נישט געקאָנט? זיינע קעגנער האָבן עס גלייקנט, זיי האָבן נישט פּארשטאנען, פּארוואָס די „נאציע", ד. ה. די וויסע אמעריקאַנער, די אַנגלאָזאקסן קאָנען נישט „עקזיסטירן", אפילו ווען א קלייַנער טייל פּון דער באפעלקערונג, שוואַרצע האַלבווילדע אפריקאַנער זענען פּארשקלאַפּט. זיי האָבן עס זיך זייער גוט געקאָנט אויסמאָלן; און זיי האָבן געהאט היסטאָרישע באַווייזן. איז נישט גרייכנלאַנד, איז נישט רוים געווען האַלב-פּרייַ און האַלב-פּארשקלאַפּט? האָט נישט אריסטאָטעל געשאפן א טעאָריע, אַז אן אמתע דעמאָקראַטיע און א גרויסע קולטור קאָנען עקזיסטירן בלויז, ווען דער באַזיס

שיער נישט צעשטערט. ער האָט בלויז באגרינדעט דעם וועג פון אמעריקע. ער האָט געגעבן אמעריקע איר מאָרשלישן וועזן.

* * *

נישט לאַנג צוריק האָט אייניער פון די יונג־אמעריקאַנער, פון די אינטעלעקטועלן, האַראָלד סטערנס, זיך באַמיט צו באַווייזן, אז די גאנצע פאָליטיק פון לינקאָלן, די „סיוויל וואָר", די מלחמה פאַר דער באַפרייונג פון די נעגער, איז געווען א היסטאָרישער פעלער. ער וויזט, אז דאָס איז די טראגישסטע פאַסירונג אין דער אמעריקאנער געשיכטע. וויל — ארגומענטירט ער — די באַפרייונג פון די נעגער וואָלט געקומען ממילא, אויף א נאַטירלעכן וועג; די באַפרייונג מיט בלוי־זין האָט קיינעם נישט געבראכט קיין גוטס: זי האָט גישפאָלטן דאָס לאַנד אין צוויי טיילן, אונטערדריקט די אלטע, פיינע קולטור פון „סאָוט" — מיט איין וואָרט, געשאפן די היינטיקע, מאטעריאַליסטישע, אינדוסטריעלע, טראַדיציעלאָזע אמעריקע.

עס איז גרינג צו זיין א נביא — אויף צוריק. עס איז זייער גרינג צו זאָגן, וואָס וואָלט געווען, וועג... אפשר איז די קריטיק פון סטערנס גערעכט. די קריטיק איז נישט נייַ. די אלטע „דזשענטלמענס" פון ווירדזשיניע האָבן זי לאַנג אויך אין נאָך שארפערע ווערטער אַרויסגעזאָגט. אָבער אפילו וועג עס זאָל זיין אזוי, — אפילו וועג לינקאָלנס פאָליטיק וואָלט געווען מער שעדלעך, ווי נוצלעך פאַר אמעריקע, — אפילו דאַן, אין דווקא דערפאַר, איז לינקאָלן די גרעסטע פיגור, וואָס אמעריקע האָט ארויסגעברַאכט. די גרעסטע, וויל די אייניציקע אינטערנאַציאָנאַלע, ריין־מענטשלעכע, אורמענטשלעכע, די אייניציקע, פון וועלכער מען קאָן זאָגן, אז זי „איז נישט אינדערהיים", אין ערגעץ נישט, וויל זי איז אינדערהיים אומעטום.

וואָלט לינקאָלן געווען בלויז אן אמעריקאַנער פאָליטיקער, נאַציאָנאַלער שטאַטסמאַן, וואָלט ער זיכער נישט געפירט צו קיין מלחמה. ער האָט געוווסט, ווי יעדער אין זיין צייט, ווי יעדער נאָך אים, אז שלום איז בעסער, ווי מלחמה, אז יעדער בירגערקריג מוז פירן צו אן אויפרודערונג פון דעם גאַנצן לאַנד, אז די קרבנות, וואָס ער קאָסט, קאָנען נישט ווערן אָפגעשאַצט און אָפגעצאָלט. קיי־

פּראַזן, א פּאָר פּיינע קאָמפּלימענטן פאַר דעם קריסטנטום. אָבער לינקאָלן איז נישט געווען קיין מענטש פון פּראַזן.

* * *

אין איינעם פון די ביכער וואָס זענען געוידמעט דעם לעבן פון לינקאָלן (אין דעם ווערק פון א גלח — דושיין וועסלי היל — „לינקאָלן, דער מאַן פון גאָט") איז דאָ א זייער אינטערעסאַנטע דערצײלונג איבער איינעם פון לינקאָלנס „פּראָלויפער" — א פּרעדיקער פון יענער צײַט, פּעטער קאָרטרייט. דאָס איז געווען איינע פון די מערקווירדיקע פיגורן, וואָס זענען מעגלעך נאָר אין אַמעריקע. ער האָט געפּרעדיקט מאָראַל — מיט די פּויסטן. ער האָט אַמאָל באַגעגנט אייניעם פון די „געגנסטערס" פון יענער צײַט, איינעם פון די רעוואָלווער-העלדן. ער האָט אים געצוווינגען זיך שטעלן שלאָגן מיט אים. ער האָט אים באַזיגט אין פּויסט-קאַמף, און ווערגנדיק אים, האָט ער אים געזאָגט: „אָדער דו טוסט תשובה, אָדער איך דערווערג דיך". און דער געגנסטער האָט געמוזט „טאָן תשובה".

פּעטער קאָרטרייט איז נישט דער פּראָלויפער פון לינקאָלן. עס איז זיין שאָטן, דער שאָטן, וואָס איז אים פּאָרויסגעגאַנגען, דער שאָטן, וואָס האָט אים נאָכגעפאָלגט.

ווען מען נעמט אַוועק דאָס אייגנטימלעכע פון לינקאָלן, זיין מערקווירדיקע פּערזענלעכקייט, זיין טיפּע טרויעריקייט, זיין בענקענישּ, וואָס האָט זיך נישט גענטצט אויסדריקן אין קיין ווערטער, זיין טרייקייט צו דעם אייביק-מענטשלעכן, צו דעם זיין-זאָלנדיקן, זיין נישט-איינגעוואָרצלטקייט — האָבן מיר קאָרטרייט: די פּאָליטיק פון מאַכן מענטשן בעסער דורך כוח, פון צווינגען די וועלט צו תשובה.

דאָס איז אַלט, ווי די וועלט. עס איז די פּאָליטיק פון אַלע סעקטאַנטן. עס איז געווען פּאַר לינקאָלן. עס איז געבליבן נאָך לינקאָלן.

און עס איז אויך שטאַרקע, פון לינקאָלן. ער איז געפאָלן, אָבער זיין שאָטן, דער „קאָרטרייטיזם" פון זיך איז געבליבן. און דער שאָטן פון אים האָט זיך צעשפּרייט איבער אַמעריקע, איבער דער וועלט — און אין דעם שאָטן לעבן מיר,

איז — שקלאפערײ, ווען איין גרופּע מענטשן ארבעט פאר דער צוויי־טער און גיט איר די מעגלעכקייט צו אנטוויקלען דאָס בעסטע, וואָס זי האָט אין זיך? און אפילו די אָנהענגער פון לינקאָלן האָבן אויך גישט געגלויבט, אז די „נאציע" קאָן נישט עקזיסירן אָזוי לאַנג, ווי עס זענען דאָ שקלאפן אין די דרום־שטאַטן.

אָבער לינקאָלן האָט עס געוווסט. ער האָט עס געפילט. וועל פאר אים איז געווען דאָס ווארט „נאציע" נישט בלויז קיין געאָגרא־פישער באגריף, נישט איינהייט, נאָר אן אָנדער ווארט פאר — מענטש־הייט. און ווען אפילו די אמעריקאנער נאציע ווָאלט געקאָנט עקזיס־טירן, וואקסן און רייך ווערן — אויף דעם חשבון פון דער פרייהייט פון א קלײנער מינאָריטעט פון שווארצע, און ווען אפילו די שוואַרצע אלײן ווָאלטן זיך געפילט „גלויקלעך" אין צעפרידן אין זייער שקלא־פערײ, — אפילו דעמאָלט ווָאלט לינקאָלן געזאָגט: דאָס טאָר נישט נישט זיין, די נאציע קאָן נישט עקזיסטירן.

די נאציע — ד. ה. די מאָראַלישע אינהייט. די נאציע, דאָס מיינט פאר אים נישט די אמעריקאנער נאציע, וואָס שטאַמט פון דער „מעי פלאָוער", די אנגלא־זאקסן, נישט די גרופּע פון „אויסדערווײלטע", אָדער אן אנדערערע, נאָר מענטשן, וואָס האָבן א חוב אין לעבן, וואָס האָבן אן אויפגאבע, וואָס זיי דאַרפן דערפילן. און די אויפגאבע איז — יושר א ן פרייהייט.

איך ווייס נישט, צי עס איז געווען אמאָל א מענטש, וואָס זאָל זיין אזוי פריי, ווי לינקאָלן — פריי פון יעדער מורא, פון יעדער טרא־געדיע. ער האָט געהאט דעם מוט צו זאָגן אפילו, אז ער איז נישט — קיין קריסט, „איך בין נישט קיין קריסט. גאָט ווייסט, איך ווָאלט עס געווָאלט זיין, אָבער איך האָב מיט זייער גרויס כוונה געלייענט די ביבל און איך פאַרשטיי נישט אזוי דעמדאָזיקן בוך". אזוי האָט לינקאָלן געזאָגט אין א פאַרזאַמלונג פון פּראָטעסטאַנטישע גייסטלעכע, אין א צייט, ווען ער האָט באַדאַרפט האָבן די אונטערשטיצונג פון דער גאַנצער באַפעלקערונג, פון אַלע סעקטן, פון אַלע גרופּן. אָבער — דער אמת, די פרייהייט פון איבערצייגונג, דער מוט צום אמת איז געווען בײ אים שטאַרקער פון אַלצדינג.

קאָן מען זיך אויסמאָלן א היינטיקן פּאָליטיקער אין אַמעריקע אָדער ערגעץ ווו, וואָס זאָל האָבן דעם מוט צו זאָגן, אז ער איז נישט קיין קריסט? ער ווָאלט שוין געפונען א פּאָר שיינע גלאַטע

טשעמבערלען.

די טעג איז געשטאַרבן אין דייטשלאנד אַן אַלטער ענגלענדער. דער זון פון אן ענגלישן אדמיראל, פון אַן אַלטער שאָטישער משפחה א „דזשענטלמען" דורך און דורך. צום וויניקסטן — טעאָרעטיש. א דזשענטלמען מיט אן עכט ענגלישער אייגנאַרט — אַן עקסצענטריזם. און עקסצענטריזם מיינט נישט בלויז — צעדרייטקייט און פאַנטאַסטישקייט, נאָר עפעס מער. דאָס איז — דאָס פעלן פון א צענטער, דאָס זוכן פון א מיטלפונקט אין לעבן — אויסער זיך אַליין און אויסער דער אייגענער סביבה. זוכט דער פראַנצויז א „צענטער" — פאַרליבט ער זיך, אין א מצנטשן, אָדער אין אן אידעע. א דייטש— פאַרגראָבט זיך אין די ביכער און חקירהט איבער מעטאַפיזיק. אַן ענגלענדער — פאָרט, אַן ענגלענדער לאָזט זיך אַוועק אין דער ווייט טער וועלט און שיסט לייבן אין אַפריקע, העלפאַנדן אין אינדיע — אָדער זוכט דעם „בלויען פייגל" אין דייטשלאנד.

אוּן האָוסטאָן סטוּאַרט טשעמבערלען — דער ענגלישער עקסצענטריקער — האָט אויסגעקליבן דעם דריטן וועג — ער איז אַוועק קיין דייטשלאנד און געזוכט דאָרט דעם בלויען פייגל, אָדער ווי די דייטשע טערמינאָלאָגיע גייט, די „בלויע בלום", די ראָמאַנטיק. אַריינגעפאַלן קיין בירוט, אין ריכארד וואַגנערס מאַכט-ספערע, אין דעם וואַטיקאַן פון דער דייטשער מוזיק, וווּ וואַגנער איז געווען פאַפסט, פאַרליבט ער זיך אין וואַגנערס מוזיק -און דערנאָך אין זיין טאָכטער— אוּן ווערט זיין איידעם. געשריבן ביכער — ער, דער ענגלענדער — אויף דייטש וועגן וואַגנערן, געווארן א דייטש מיט לייב אוּן לעבן— אוּן אָפגעזאָגט זיך איגנאַנצן פון זיין ענגלענדערטום.

פארשטייט זיך, דאָס וואָלט קיינעם נישט געאָרט, אוּן אויך

ער איז געווָארן אזוי שטאַרק, אַז דער אמעריקאַנער פון היינט האָט זוין כּמעט פאַרגעסן, וואָס די ריכטיקע געשטאַלט איז געווען. מען מיינט, אז מען גיט אָפּ כּבוד לינקאָלן, אז מען פאָלגט אים, אוּן באמת האָט דער שאָטן פון לינקאָלן פאַרנומען זיין אָרט. לינקאָלן איז געבליבן איינזאַם נאָכן טויט, ווי ער איז געווען איינזאַם בּיים לעבן.

* * *

מען דערציילט, אַז אין דער טראַגישער נאַכט, ווען די מערדערקויל האָט אים דערגרייכט, איז ער געזעסן מיט זיין ווייב אין טעאַטער אוּן געערעדט מיט איר פון זיין בענקעניש נאָך ירושלים. ער האָט געוואָלט מיט זיינע אייגענע אויגן זען די שטאָט פון דער ביבל. די קויל האָט אים געטראָפן אינמיטן דעם וואָרט „ירושלים". ער האָט זיך אָפּגעשטעלט בּיי „ירו..."

עס קאָן זיין, אַז דאָס איז איינע פון די לינקאָלן־לעגענדעס. אָבער אפילו ווען אַזוי, איז דאָס אינע פון די שענסטע, וואָס איז איבער אים דערציילט געוואָרן. ער האָט זיין גאַנץ לעבן געבענקט נאָך עפּעס, וואָס ער האָט נישט געקאָנט פאַסן אין וועלטער, געשטרעבט נאָך א „ירושלים של מעלה" — אוּן נישט געקאָנט עס אַרויסזאָגן; ווייטער ווי ביז צו „ירו" — ביז צום האַלבן וואָרט, ביז צו דער האַלבער אידעע, איז ער נישט דערגאַנגען. ער האָט געזען א וועג — אָבער דער שאָטן האָט אים פאַרשטעלט. דער לאַנגער, גרויער שאָטן פון דעם לעבן, דער לאַנגער, שווערצער שאָטן פון דעם טויט. און דער שאָטן פאַרדעקט נאָך אַלץ דעם וועג.

פידל — אוּן אַנטקעגן וויקטאָר אַדלערס חריפות האָט זיך לוּעגער נישט געקאָנט פארמעסטן. אומעטום יידן אויפן וועג — איז געבליבן בלויז איין מיטל: אַנטקעגן יידן. אוּן לוּעגער, וואָס האָט געהאַט יידישע פריינט, וואָס האָט בטבע גאָר ליב געהאַט דעם יידישן גייסט, — דער „געמיטלעכער" וויינער יידן־ליבעראַל, איז געוואָרן דער פראָפאַגאַנדיסט אוּן פירער פוּן דעם עסטרייכישן אַנטיסעמיטיזם. אוּן ער האָט זיך נישט אָפּגענאַרט. דער דערפאָלג איז געקומען.

עס קאָן זיין, אַז דאָס איז אויך געווען אייניר פוּן די מאָטיוון פוּן משעמבערלענס „שאַפן". אפשר אומבאַוווּסטזיניק — אָבער מיט אינסטינקטיווער זיכערקייט האָט ער געפוּנען דעם וועג צוּ דעם דייטשן פאָלק, צוּ דער גאַנצער קריסטלעכער וועלט. ער האָט אַוועקגעשטעלט דעם יידישן פראָבלעם אין דעם צענטער פוּן דער וועלטגעשיכטע — אוּן איז געוואָרן אַליין אַ צענטער.

ער האָט, כלומרשט, געפוּנען דעם יסוד פוּן דעם „ניינצעטן יאָרהונדערט". ער האָט געוואָלט אויפדעקן די געהיימע כּוחות פוּן דער צייט, דערקלערן, פאַרוואָס די געשיכטע איז געוואָרן — אַזוי ווי זי איז.

וואָס האָט אים אייגנטלעך אינטערעסירט אין דעם ניינצעטן יאָרהונדערט? פאַרוואָס האָט ער זיך גענומען גראָד צוּ אים? וואָס־רים דערקלערן הייסט דאָך פרעגן, אוּן מען פרעגט נישט דאָרט, וווּ עס איז נישט קשה.

ער האָט אויפגעשטעלט די פראַגע: פוּנוואַנען קומט אין דער וועלט די דעמאָקראַטיע? פאַרוואָס איז אייראָפּע אַזוי אומרויק, פאַרוואָס רייסט זי זיך פוּן די קייטן, וואָס צווינגט איר צוּ וועלן זיין פריי?

עס איז טשעמבערלענען אַליין נישט געוואָרן קלאָר, אַז דאָס איז דאָס ענגלישע קול, וואָס רעדט אין אים, די ענגלישע גרונט־פראַגע. אַלע דענקער פוּן ענגלאַנד, פוּן לאָק ביז קאַרלייל אוּן לאָרד מאָרלי, האָבן זיך געשטעלט דעם פראָבלעם: וואָס איז פרייהייט, וואָס איז דעמאָקראַטיע, אוּן דאַרף מען זי? לאָק האָט „באַווייזן", אַז מען דאַרף זי, אַז זי איז דער עצם פוּן מענטשלעכן לעבן. קאַרלייל האָט זי גלייקנט, מאָרלי האָט געמאַכט אַ פשרה. אָבער אַלע זענען געווען פאַרטאָן אין דער פראַגע, וויל דער ענג־

נישט או יפגערוערט א וועלט. מען קאָן זיין אַ וואָגנערייַנער, אָדער אַ קעגנ ע ר פון וואַגנערס מוזיק — פאַר מוזיקער האָט עס אַ באדייַטונג — און אפשר פאַר זיי אויך נישט מער. אָבער טשעמבערלען — דער ענג לישער דייטש, אָדער דייטשער ענגלענדער, האָט זיך נישט באַנוגנט מיט דעם אומשולדיקן שפיל אין אויסטייטשונג פון מוזיק. ער האָט זיך פארמאָסטן אויף מער — ער האָט געוואָלט אויסטייטשן געשיכט ע, געוואָלט געפינען א פאָרמולע פאר פאָליטיק — און דאָ האָט זיך די וועלט אָפגערופן, אוּן עס איז געוואָרן אַ טומל.

מען האָט אין דער גלעערנטער וועלט שוין כּמעט פאַרגעסן, אָבער דער בריטער עולם, די אינטעליגענץ פון אייראָפּע, און דער עיקר פון דייטשלאַנד, געדענקט נאָך עד היום דעם באַרימטן בוך פון ה. ס. טשעמבערלען — „די גרונטלאַגן פון דעם נייַנצעטן יאָרהונדערט" — אַ בוך, וואָס איז געוואָרן אַ צענטער פאַר דער דיסקוסיע אין דער גאַנצער האַלב־געבילדעטער וועלט. קייזער ווילהעלם האָט אויף אים אריפגעלייגט זיין הספּמה, אַלע רעאקציאָנערן פון אייראָפּע האָבן זיך מיט אים געקוויקט — און די יידן האָבן זיך געבייזערט. וואָרים דער גאַנצער ענין איז געווען — אַ יידישער. ווי מען ווערן פּאָפולער, ווי מען האָבן דערפאָלג — מוז מען זיך פאַרטשעפען מיט יידן. אַזוי איז שוין דער יידישער גורל — זיי מאַכן וועלט־רעפוטאַציעס, זיי זענען דער וועג צו אַ נאָמען. און יעדער וויסט עס; ריסן אַלע שטריק, זענען אַלע וועגן פאַרשפּאַרט — עפּנט מען דעם יידישן טויער און דער דערפאָלג קומט פון זיך.

וואָס וואָלט געווען, צ. ב., דער „האָפּפרעדיקער" שטעקער — וען נישט זיין אַנטיסעמיטיזם? אַ געווינלעכער דייטשער גלח — ערגעץ אין אַ דייטשער קירך. אָבער שטעקער איז געוואָרן אַן אַנטיסעמיט — און אַריין אין דער געשיכטע. דער אַמאָליקער וויענער בירגערמייסטער לוּעגער האָט עס וווּנדערבאַר פאַרשטאַנען. ער איז אין זיינע ינגערע יאָרן געווען אַ ליבעראַל — א „יידנקנעכט", וי די דייטשע אַנטיסעמיטן זאָגן, אָבער ער האָט גאָרנישט געקאָנט אויפטאָן. אויף ליבעראַליזם זענען יידן גרעסערע מומחים — קלייגערע פּאָליטיקער, געביל־דעטערע, פעיקערע פובליציסטן. ער האָט מיט זיי נישט געקאָנט קאָנקורירן. דער סאָציאַליזם איז אויך געוואָרן פאַרנומען. דאָרט האָט ויקטאָר אַדלער געשפּילט די ערשטע

פאַר די דייטשע קולטור־מענטשן. זיי האָבן געזוכט אַ וויסנשאַפט־לעכע באַגרינדונג, א מאָראַלישע באַרעכטיקונג.

און טשעמבערלען האָט זי געגעבן. איר נאָמען איז געווען „ראַסע". און ראַסע מיינט — בלוט.

מיטאמאָל איז אַנטיסעמיטיזם געוואָרן וויטנשאַפט. נאָכמער, נאַטורוויסנשאַפט, ביאָלאָגיע. און דער באַוויז איז געווען א פשוטער: היות, ווי מיר ווייסן — אַז אַ ראַסע איז בלוז דעמאָלט געזונט און לעבנספעיק, ווען זי איז ריין; און היות, ווי מיר ווייסן, אַז די העכסטע פאָרם פון קולטור איז געשאַפן געוואָרן אין אייראָפּע, און דווקא פון אַ באַשטימטער גרופּע — אָדער ראַסע — דהיינו, דער בלאָנדער ראַסע, דער אַרישער; און היות, ווי די יידן געהערן צו אַן אנדער ראַסע, צו דער סעמיטישער, צו דער טונקעלער, — איז געדרונגען, אַז דער גאַנצער קאָנפליקט צווישן יידן און נישט־יידן איז נישט קיין אויסגעטראכטער, נישט קיין צופעליקער און נישט קיין בלוז געוואָלטער, נאָר אַ נאַטירלעכער. עס איז דער קאַמף צווישן צווי ראַסן, צווישן צווי סאָרטן בלוט — דערצו נאָך צווישן אַ בע־סערער ראַסע און אַן ערגערער, און עס פאַרשטייט זיך, אַז די „בע־סערע" ראַסע איז די בלאָנדע, די אַרישע, די גערמאַנישע.

איר זוכט ראיות? וויפל איר ווילט אַליין. אלעקסאַנדער דער גרויסער איז געווען אַן „אַריער" און אַ בלאָנדער. די גריכן זענען בכלל געווען נאָנט צו די גערמאַנען. און די, וואָס האָבן באמת וואָס אויפגעטאָן, זענען געווען די דאָריער — די גריכן פון ריינעם בלוט, נישט די קלייאַזיאטישע, וואָס האָבן זיך געלאָזט פאַר־שוואַרצן זייער בלוט און פאַרסעמיטיזירן זייער ריינע ראַסע. איר ווילט דעם איטאַליענישן רענעסאַנס? לויטער אריער, בלאָנדע, דייטשן. לעאָנאַרדאָ, מיקעל אַנדושעלאָ, אַלע קינסטלער און שאַפער — אַלע זענען זיי כּמעט דייטשן, יעדנפאַלס אַריער.

און בכלל — אַלצדינג, וואָס האָט אַן אמתן ווערט, איז בלאָנד — און דערפאַר אַריש און דערפאַר דייטש, — וואָרים די בלאָנדסטע, ד. ה. די ריינסטע, פון אַלע אריער זענען דאָך די דייטשן!

נו, און קריסטנטום? ווי קומט עס, אַז יעזוס קריסטוס, דער „משיח" פון דער גאַנצער אַרישער וועלט — ווייניקסטנס פון דער גערמאַנישער — זאָל זיין אַ סעמיט, א יד? הייבט זיך גאָרנישט

לענדער דענקט — אין באציונגען. און ווייטער — דער ענגלענ־
דער גייט אַרויס פון אַ פּאַקט — נישט פון אַ פּאָדערונג, פון אַ
קאָנקרעטן צושטאַנד — נישט פון אַן אַבסטראַקציע. ענגלאַנד האָט
צוערשט געשאַפן די דעמאָקראַטיע, דערנאָך זיך אָפּגעשטעלט און
אָנגעהייבן צו קלערן איבער דער שאַפונג און געזוכט איר צו געבן
עפּעס אַ נאָמען.

פּאַר דייטשלאַנד איז די פּראַגע געשטאַנען גאָר אנדערש.
דאָרט האָט מען געדארפט אַוועקשטעלן דעם פּראָבלעם אַזוי: פּארואָס
דאַרף ג י ש ט זיין קיין דעמאָקראַטיע? ווי אַזוי פּאַרענטפערט מען
דעם געגעבענעם פּאַקט — דעם פּאַקט פון דער מאַכט־פֿאָליטיק, פון
אימפּעריאַליזם, פון קלאַסנהערשאפט, פון מאַכט פון מענטש איבער
מענטש? די לִיבעראַלן האָבן נישט געווּסט, וואָס צו ענטפערן, די
סאָציאַליסטן האָבן בלויז איבערגעדרייט דעם דאַשעק און אַנקעגנג־
שטעלט איין מאַכט־באַגריף, איין קלאַסנווילן אַנטקעגן דעם צווייטן.
און די קאָנסערוואַטיוון, ד. ה. די, וואָס האָבן ג ע מ א כ ט דייטשע
געשיכטע, זיי האָבן נאָך קיין ענטפער נישט געהאַט. די אינצידקע
טעאָריע, וואָס א געשמדטער ייד — פרידריך שטאָל, האָט פּאַר זיי
אויסגעארבעט, איז געווען שוין צו אַלט — זי האָט געשטאַמט פון
דעם אָנהייב פון דעם ניינצעטן יאָרהונדערט און האָט זיך נישט מער
אַריינגעפּאַסט — טערמינאָלאָגיש — אין דער צייט.

און אָט איז געקומען טשעמבערלען און האָט זיי געגעבן די
דערקלערונג און די פּאָרמולירונג: דער „סוד" פון דעם ניינצעטן
יאָרהונדערט, ד. ה. פון דער רעוואָלוציאָנערער שטימונג, וואָס האָט
אים דורכגעדרונגען, פון דעם פרייהייטס־שטורעם, וואָס האָט דורך
אים געציטערט, פון ווילן צום אַנדערש וועלט, וואָס האָט אים באַ־
הערשט — איז „דער יידישער מאָטיוו".

אין דעם צענטער פון דער וועלטגעשיכטע האָט זיך וויידער־
אמאָל אַוועקגעשטעלט דער ייד — און די שטיינער האָבן געפונען
אַ ציל פאַר זיך. מען האָט געפונען דעם „שוואַרצן פונקט".

אָבער פאַרוואָס אנטיסעמיטיזם? דער דייטשער אינטעלעקט
האָט פאַרלאַנגט אַן ענטפער דערויף. קיינער וויל נישט זיין גלאַט
אַזוי א רשע, — פיינט האָבן אָן שום מאָטיוון. דער וועלגאַר־אַנ־
טיסעמיטיזם פון א שטעקער, אָדער אַ לויפער, פון די אַלטדייטשן
און בכלל פון די שוואַרץ־מאהדיקע דעמאגאָגן האָט נישט געפאַסט

פון זיי, איז אזוי ווייניק, אז מען קען נאָך גאָרנישט בויען קיין נייע טעאָריע.

און ווייטער — די ראַסע אַליין. די אַנטראָפּאָלאָגיע לייקנט גאָר, אַז עס זענען דאָ ריינע ראַסן, אַז דייטשן זענען „אַריער", אָדער יידן „סעמיטן". די פאָרשונגען אין קליינאזיע האָבן באַווּיזן, אַז אין דער פאָרמאַציע פון דעם יידישן פאָלק האָבן געזומען די „אַריער" פונקט אַזוי חלק, ווי די סעמיטן. עס איז אויסגעוואַקסן דער באַגריף „מיטלענדישע קולטור", וואָס איז גאָרנישט בלאָנד פון נישט אַריש. עס איז באַווּיזן געוואָרן, אַז די גריכישע קולטור איז באַשאַפן געוואָרן נאָך איידער די בלאָנדע באַראַבאַרן האָבן זיך צוגעריבן צו איר.

מיט איין וואָרט — דאָסמאָל האָט די וויסנשאַפט געזיגט—וויל די פאָליטיק האָט זיך אונטערגעגעבן.

אָבער טשעמבערלענס פראַגע שטייט נאָך אַלץ. נאָך ווייטער פרעגט מען אין דייטשלאַנד און אומעטום: וואָס איז דער זין פון אָט דער געשיכטלעכער אומרויקייט? פאַרוואָס און צולייב וואָס דעמאָקראַטיע? — און מען זוכט ווידער אַ צענטער. און מערקווירדיק — ווו מען דאַרף האָבן אַ פינטלע — כאַפט זיך אַריין דער ייד — אין דעם בילד.

אָסוואַלד שפענגלער האָט איבערגענומען די ירושה פון טשעמבערלען. דער פילאָזאָף פון „דעם אונטערגאַנג פון דעם מערב" איז צוגעגאַנגען צו דעם פראָבלעם — פון אן אנדער זייט, אָבער מיט דער אייגענער כוונה: פאַרענטפערן און פאַראַנטוואָרטלעך מאַכן. פאַרענטפערן דעם דייטשן מאַכטוויליַן און פאַראַנטוואָרטלעך מאַכן דעם יידן.

און אזוי ווי ער האָט נישט געקאָנט אָפּפירן מער מיט דעם באַגריף „ראַסע" און „בלוט" — האָט ער אַריינגעפירט דעם אייביקן לעכער־פאַרשטאָפער: „גייסט".

האָט עס ביי טשעמבערלענען געהייסן: גערמאַניש און סעמיטיש — הייסט עס שוין ביי שפענגלערן: פאוסטישע קולטור און מאַגישע. פאוסט, דער שאַפנדיקער מענטש, וואָס וויל באַצווינגען די נאַטור, וואָס וויל הערשן איבער איר און באַציט זיך צו איר, ווי אַ פרייער מענטש, אָבער אַ מענטש, וואָס ווייסט זיינע גרענעצן, —

אָן, ענטפערט טשעמבערלען. אָט דאָס איז טאַקע דער בעסטער בא-
ווייז: יעזוס איז נישט געווען קיין ייד — נאָר דער זון פון דעם
רוימישן סאָלדאַט פּאַנדעראַ, ער איז געווען אן אריער. אַי, פּעטער
און פּאָול? — מילא, די איז טשעמבערלען גרייט מקריב צו זיין.

קייזער ווילהעלם האָט זיך געפרייט. ער האָט געפונען א
פּאָרמולע פאַר זיין אימפעריאַליזם: דייטשלאַנד, דייטשלאַנד איבער
אַלעם, דייטשלאַנד, די הערשערין פון דער וועלט — אזוי הייסט
די ווינשאפט, אזוי באפעלט די ביאָלאָגיע. דייטשלאַנד האָט נישט
מער בלויז א היסטאָרישן אפעטיט — זי האָט א היסטאָרישע מיסיע!

די אנטיסעמיטן האָבן זיך געפרייט: יידיש בלוט איז שלעכט,
דערפאַר איז דאָס מותר. און די יידן זענען געווען אין צער.

בלויז די ווינשאפט האָט געשמייכלט. געלאַכט האָבן די בי-
לָאָגן איבער דער „ראַסנטעאָריע", געלאַכט האָבן די היסטאָריקער
איבער די „היסטאָרישע באַוויזן". אָבער ווער הערט זיי — די גע-
לערנטע — ווען עס קומט צו פּאָליטישער לויידנשאפט?

בלוט אַנטקעגן אמת — און בלוט איז שטאַרקער.

ביז א צייט, ביז דייטשלאַנד האָט פאַרלוירן אַזויפיל בלאָנד,
אריש בלוט פאַר איר „מיסיע", אז זי האָט אָנגעהייבן צו פאַרשטיין,
אז „ריינע ראַסע" און בלאָנדע האָר זענען גאָרנישט אַזא גרויסע
מעלה פאַר דער געשיכטע, און אז די ביאָלאָגיע איז אויך נישט
אויף זייער זייט.

און מיט דעם פאַל פון דער דייטשער אימפעריע איז געפאַלן
אויך דער אנגלאָדייטש טשעמבערלען מיט זיין אויסטערלישער, אומ-
ווינשאַפטלעכער, אנטיסעמיטישער געשיכטספילאָזאָפיע.

דער ייד איז אויף א ווייל אַראָפּ פון דער טריבונע. דער
„רויטער פונקט" האָט פאַרביטן דעם „שוואַרצן" — אָדער דעם
בלאָנדן.

די גאַנצע ראַסנטעאָריע איז צעפאַלן געוואָרן פון זיך אליין.
די נייסטע פאָרשונגען אויפן פעלד פון דער נאַטורווינשאַפט האָבן
צעשטערט די אַלע כלומרשט ווינשאפטלעך-פּאָליטישע השערות און
בויך-סברות. די פראגע פון ירושה איז די פראגע פון „בלוט" —
איינע נאָך דער צווייטער זענען אויפגענומען געוואָרן פון די בי-
לָאָגן און צעשניטן געוואָרן אָן רחמנות. און וואָס עס איז געבליבן

ווילסאָן.

I.

אין דעם פּאַטעטישן טרויער־ און פריינטשאפטס־ליד, וואָס אַל־פּרעד טעניסאָן האָט געשריבן צום אָנדענק פון זיין פריינט, איז פּאראן א סטראָפע — די שלוס־סטראָפע: „איך האָב פּאַרגעסן יעדן שטריך פון דעם מאַנס פּנים, אָבער איך וויס, אז ער איז לעבעדיק ביי גאָט".

דאָס איז די שטאַרקסטע סטראָפע פון דעם גאַנצן גרויסאַרטיקן ליד — די אמתסטע און מענטשלעכסטע. האָט מען ליב א מענטשן, וואָס איז ווייט — פאַרגעסט מען צוביסלעכווייז זיין פּנים, די אינצלהייטן, די שטריכן — מען וויסט נאָר איינס, מען געדענקט בלויז אין דעם, אז ער איז לעבעדיק, אַז ער איז א לעבעדיקע קראַפט, וואָס פאַרגייט נישט. דאָס איז דער אינציקער שבח, וואָס מיר קאָנען זאָגן פון א מענטשן, וועו מיר האַלטן ביים געזעגענען זיך.

מיר געזעגענען זיך איצט מיט איינעם, וואָס איז אַכט יאָר דורכאַנאַנד געווען א שטורעם־צענטער. דער מיטלפונקט פון טרייער לעבע און פון ביטערן האַס, מיט איינעם, וואָס חאָט אָנגעפילט די וועלט מיט זיין נאָמען — מיט וווּדראָוּ ווילסאָן.

איך האָב נישט לאַנג צוריק געזען אין א צייטונג אַן אינטערעסאַנטע צוזאַמענשטעלונג פון ווילסאָנס בילדער, פון 1912 ביז 1920. פון דער צייט פון זיין אויפגאַנג — פון זיין עליה — ביז צום מאָמענט פון זיין ירידה. אַכט יאָר. געווינלעך בייט זיך דער מענטש, בפרט נאָך א מענטש אין די עלטערע יאָרן, נישט זייער שטאַרק

און די „מאַגישע" קולטור, א פאַרשקלאפטקייט פון דעם מענטשן, א קולטור געגרינדעט אויף מורא, אויף געפיל. עס איז די פרי־מיטיוע פאָרם פון קולטור — און דערפאַר שעדלעך און שטערנ־דיק און מאכט קראַנק די פאוסטישע נאַטור, ווען זי גנבעט זיך אַריין אין איר.

און דאַרף מען נאָך צוגעבן, אַז די „מאַגישע" קולטור איז די „אַראַבישע", ד. ה. די סעמיטישע, ד. ה. די יידישע? אויף אַן אַנדער וועג, דורך אַן אנדער טויער — צו דעם אייגענעם ציל.

און דער „גייסט" שוועבט איבער די וואַסערן, און שוועבט אַזוי לאַנג, ביז ער ווערט אַליין — וואַסער.

טשעמבערלענס בלוט איז געוואָרן שפענגלערס וואַסער. מילא, אויך אַ פראָגרעס, ווייל בלוט איז סוף כל סוף דיקער פון וואַסער.

אין אַ ליד פון אַן אראַבישן פּאָעט (פון דמשק) אַבו־פאַראַדזש האָב איך אמאל געלייענט אַ שיינע שורה: „עס לאכט דאָס לעבן און דער גאָרטן באַנייט זיך".

אַלע גאָרטנס באַנייען זיך — און יעדעס מאָל דער אַלטער זאַפט און דאָס אייגענע שפראָצן. און יעדעס מאָל קומט וואַסער, גייט וואַסער — רויט, ווייס — ווי עס מאַכט זיך. אָבער דאָס לעבן לאַכט!

נאַרך. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ גאָט־געזאַלבטן, אַ שליח פון דעם שיקזאל צו ראטעווען אייראָפּע, צו ברענגען אָרדענונג אין דער וועלט. ער האָט זיך נישט אומזיסט תמיד באַרימט, וואָס ער שטאַמט פון דעם הוגענאָטישן העלד קאַליני. נישט אומזיסט איז זיין הויפּטהעלד געווען דזשאָן נאַקס, דער פּאַנאַטישער פוריטאַנער פון דער קראָמוועל־צייט. עס איז דער גייסט פון דעם פוריטאַניזם, פון דעם פּראָטעסטאַנטיזם, וואָס האָט אין אים געלעבט, און דאָס מיינט — אַ געפיל פון פּערזענלעכער פּראַנשוואָרטונג פאַר דער וועלט.

ער האָט אויף זיך אויפגענומען די משא פון געוואָלט טראָגן זי אַרויף, אין די הויכע עולמות, אין די, וואָס זענען געווען הויך לויט זיין השגה. און אַזוי איז שוין דאָס לעבן. מענטשן זענען צעפרידן, וען עס געפינט זיך איינער, וואָס נעמט ארבעט פון זיי דעם יאָך און די התחייבות. זיי פילן זיך גרינגער און קוקן צו מיט אַ שמייכל — וווהין וועט עס זיי דער „אויסגעווייל־טער" פירן. און געראָטן עס נישט — און עס קען גאָר קיינמאָל נישט געראָטן— און פאַלט דער משא־טראָגנדיקער אינמיטן וועג — וועלן די מענטשן אין פעס און טרעטן דעם געפאַלענעם. זיי מוזן איצט אַליין צו־נויפקלייבן די שטיקלעך משא, אויפלאָדן זיי אויף זייערע אייגענע פלייצעס. ס׳איז שווער און זיי זענען אומצופרידן.

איר געדענקט דעם פּערזענלעכן קאַמף, וואָס ווילסאָן האָט געפירט אַנטקעגן ווילהעלמען? נישט פראַנקרייך און נישט ענגלאַנד האָבן געטראַכט און געוואָלט, אז דייטשלאַנד זאָל זיך באַפרייען פון די האָהענצאָלערנס, אז ווילהעלם זאָל אוועק פון דעם געשיכטלעכן פלאַץ. ס׳האָט זיי נישט געאַרט. זיי האָבן געקעמפט פאַר אינ־טערעסן, און ס׳איז זיי געווען גאַנץ גלייך, ווער ס׳וועט נישט באַ־צאָלן זיי דעם חוב פון דייטשלאַנד, ווער ס׳וועט נישט אונטערשרייבן דייטשלאַנדס מפלה־דאָקומענט.

אָבער ווילסאָן האָט דערקלערט: מיט ווילהעלמען וויל ער נישט פאַרהאַנדלען. ער איז געווען דער אייניציקער, וואָס האָט גע־נומען די היסטאָרישע פראגע, די מאַכט־פראַגע מאָראַליש, און דערפאַר אויך פּערזענלעך. דאָרט, וווּ אַנדערע האָבן געזען אַ קאַמף צווישן נאַציעס, צווישן אבסטראַקטן, איז פאַר אים געווען קלאָר דאָס מענטשלעכע, דאָס אינדיווידועלע. ס׳איז נישטאָ קיין היסטאָריע פאַר

אין אזא קורצער צייט. מען וועלט אַ ביסל גרויער, עטלעכע נייע קנייטשן, — ווייטער גאָרנישט.

אָבער וואָר עס זעט דאָס בילד פון ווילסאָן פון 1912 און זיין לעצט בילד, וואָלט בשום אופן נישט געקענט דערקענען, אַז דאָס איז דער אייגענער מענטש. מיט אכט יאָר צוריק — אַ שטאַרקער, אַ קעמפער, מיט אַ מערקווירדיקן שמייכל אַרום די דינע, פאַרשלאָסענע ליפּן. אין אַכט יאָר אַרום — אַ וויסער זקן, כּמעט דער שאָטן פון אַ מענטשן, אַ וויסע מאַסקע.

קראַנקהייט, מענטשלעכקס, צו מענטשלעכס, געווייס. אָבער אַ חוץ דער קראַנקהייט פון דעם גוף, אַ חוץ דעם, וואָס קאָן פּאַסירן יעדן מענטשן — איז אויף זיין פּנים, אויף דעם בלייכן, געלעטערטן, אויסגעמאַטערטן, אינגעגראָבן די קראַנקהייט פון אַ גאַנצער וועלט, די יסורים פון אַ גאַנצן דור. די לייդן פון אַ מענטשן, וואָס האָט געוואָלט נעמען אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון זיין צייט. די יסורים פון אַ קינסטלער, וואָס האָט געוואָלט שאַפן — אוּן שטייט פאַר דער צעשטערונג פון זיינע האָפענונגען, פלענער, אידעען.

צוויי מענטשן זענען דאָ היינט אין איראָפּע, וואָס האָבן גענאָמען חלומות אוּן זענען געפאַלן. מענטשן פון ורונטפאַרשידענער היסטאָרישער שטעלונג, פאַרשידן אין זייער סביבה, אין זייער אַרבעט, אין זייערע אידעען, אָבער מיט אַ געוויסער ענלעכקייט אין זייער כאַראַקטער, אין זייער גורל.

אינער איז וודראָוו וילסאָן, דער אַנדערער — עקסקייזער וועלט פון דייטשלאַנד.

וואָס איז געווען וילהעלמס טראַגעדיע? פאַרוואָס האָט ער, וואָס האָט תמיד גערעדט פון שלום, געפירט צו אַ מלחמה, אוּן צו אַזאַ מלחמה? פאַרוואָס האָט ער, וואָס האָט געוואָלט בויען — צוגעפירט זיין לאַנד אוּן די גאַנצע קולטורוועלט צו א חורבן?

ער האָט צופיל געוואָלט, ער האָט געוואָלט דאָס, וואָס איז נישט מעגלעך. מען פלעגט אמאָל פאַרגלייכן וילהעלמען מיט לואי דעם פערצעטן, דעם פראַנצויזישן מאָנאַרך, וועלכער האָט געזאָגט דאָס באַרימטע וואָרט: „דער שטאַט, דאָס בין איך". עס זענען געווען אויך אויסערלעכע ענלעכקייטן צווישן ביידן. אָבער וילהעלם האָט עס געמיינט ערנסטער, טראַגישער, ווי דער פראַנצויזישער מאָ-

בער בערג אוּן טאָלן, נאָר — תּמיד אויף דעם העכסטן באַרג, אויף דער העכסטן בארג.

ווי דער קינסטלער, ווי דער דיכטער, ווּאָס זעט תּמיד דאָס פּאַרטיקע, נאָך איידער ער נעמט זיך צו דער אויספירונג, אוּן דאָס איז דער גרונט פון זיין פּיאַסקע אין דער וועלטפּאָליטיק, ער האָט געהאַט אַ פּאַלש בילד פון דער ווּעלט. פּאַלש — ווייל ער האָט געזען דאָס ריכטיקע. פּאַלש — ווייל ער האָט געגלויבט אין דעם אמת. ער האָט זיך אויסגעמאָלן דעם אידעאל פון אַ דעמאָקראַטיע, וּוּ יעדער מענטש וויל דאָס בעסטע אוּן דאָס שענסטע, וּוּ יעדער איז וויליק צו זיין אַ חבר צום צווייטן — וועלן ער ווייסט נאָר ווי אַזוי. אוּן וויל סאָן האָט געוואָלט וויין דעם מענטשן די ריכטונג.

וואָס קאָן זיין פשוטער, ווי זיין פּראָגראַם? פרייהייט — יעדער מענטש איז פריי; גלייכקייט — אַלע זענען גלייך; גערעכטיקייט, יושר — דער צעמענט, וואָס בינדט צוזויף די געזעלשאַפט, דאָס איז דער גאַנצער אינהאַלט פון וויל סאָנס פּאָליטיק. אוּן ער האָט קיינמאָל נישט געקאָנט פאַרשטיין, אַז עס געפינען זיך מענטשן, וואָס זענען די וועלט פון אַן אנדער ווינקל, וואָס וויל זי בויען אויף אַנדערע יסודות. ער האָט נישט געקאָנט פאַרשטיין, אוּן דאָס מיינט — נישט געקאָנט פאַרצייען.

ער האָט זיך נישט געקאָנט אויסמאָלן, ווי ער קאָן זיצן בייַ אייַן טיש מיט קייזער ווילהעלם, אָדער זיינע שלוחים, אוּן האָט אויך נישט געקאָנט באַגרייפן — די אַנדערע זייט — זיינע קעגנער פון לינקס. נישט בויגזאַם, לירישׂ-סאָנעטיש, ווי זיין פּאָליטיק איז, האָט זי נישט געקאָנט תּופס זיין, אז דעבס האָט אויך א שטאנדפונקט, וואָס לאָזט זיך דענקען, אוּן ער האָט נישט געוואָלט מוחל זיין דעבסן אוּן נישט געוואָלט אים באַפרייען פון דער טורמע.

מען האָט זיך געווונדערט. זיינע בעסטע פריינט, די פריערדיקע באַוונדערער פון וויל סאָנען, האָבן זיך לעצטע פאָר יאָר אַפּגעקערט פון אים אנטטוישט אוּן מיט צער. זיי חאָבן געמיינט, אַז וויל סאָן האָט זיך געביטן, אַז די מאַכט האָט אים פאַרדאָרבן, אַז ער איז אַן עקשן, אַן אויטאָקראַט, א מענטש פון נקמה א. אז. ו.

ס׳איז ריכטיק. די לעצטע צוויי יאָר האָבן געביטן די פאָרשטעלונג פון וויל סאָנס כאַראַקטער אוּן באַדייטונג אַלס מאַראַלישער פאקטאָר. אָבער דאָס איז נישט די שולד פון וויל סאָנען, ס׳איז די שולד

זיך. מענטשן מאכן זי, מענטשן שאפן די וועלט, מענטשן רוינירן זי. זיי זענען שולדיק פאר דעם, וואָס גייט פאָר, אויף זיי ליגט די התחייבות צו מאכן זי גוט. זיי מוזן באַשטראָפט ווערן, ווען זי אי"ז שלעכט. אוּן דער פּוריטאַנער פון וואשינגטאָן האָט געפאָדערט, אַז מען זאָל באַזייטיקן דעם פּוריטאַנער פון בערלין.

אוּן אומבאַוווסט האָט ער געוואָלט פאַרנעמען זיין פּלאַץ אין דער וועלט.

אומבאַוווסט — וויל זיין טעאָריע, די דעמאָקראַטיע, וואָס ער האָט געפּרעדיקט, האָט נישט געקאָנט ווערן קיין פונדאַמענט פאַר זיין פּראַקטישער פּאָליטיק. דעמאָקראַטיע מיינט — די גלייכקייט פון אַלע מענטשן, די הערשאַפט פון דעם רוב, דאָס צופּאַסן זיך צו דער פאָדערונג פון דער שעה: דעמאָקראַטיע איז פאָרמלאָזיקייט. אוּן דערפאר איז לאָיד דזשאָרדזש דער דעמאָקראַט. ער האָט נישט קיין אייגציקע אידעע, ער האָט נישט קיין פאָרם. ער איז בלויז דער דינער פון דעם פאָלק. פון דעם רוב, ער איז בלויז דער אויער, וואָס הערט זיך איין אוּן זאָגט בלויז דאס, וואָס די מיליאָנען זאָגן שטיל אוּן פאר זיך.

פון לאָיד דזשאָרדזשן האָט איינער פון זיינע באַוונדערער אַמאָל געזאָגט, אַז ער רעדט אין בלאַנקע פערזן, אוּן האָט דאָס פרובירט באַווייזן דורך זיינע רעדעס. בלאַנקער פערז — איז פאָרמלאָזיקייט אין פאָעזיע. ס׳פעלט די געשלאָסענע אייזערנע פארם, וואס דריקט אויס אַ געדאַנק. ס׳פעלט דער ווילן.

אוּן די פּאָליטיק פון לאָיד דזשאָרדזש איז באמת בלאַנקע־פערזן־פאָליטיק.

ווען ווילסאָן וואָלט געווען אַ דיכטער, וואָלט זיין פאָרם געווען דער אַלטער סאָנעט. שטרענג, שווער, צוגעשפּיצט. אייזערן אין דער פאָרם אוּן געבונדן.

ער איז געווארן אַ פּאָליטיקער, אוּן זיין פאָליטיק האָט אויך דעם סאָנעט־ריטם. זיין פּאָליטיק איז נישט די פון אַ דענקער. ער איז דער אומפּילאָזאָפישסטער קאָפּ, וואָס מען קאָן זיך פאָרשטעלן. עס פעלט אים נישט בלויז טעאָרעטישע אָריגינאַליטעט, טיפקייט פון אַרײַנדרינגען אין דעם עצם פון אַ פראַגע; עס פעלט אים אויך דער ווילן צו פרעגן. ווילסאָן האָט קיינמאָל נישט געהאַט קיין ספקות. ער איז תמיד געווען אַ פאַרטיקער. נישט טריט ביי טריט, נישט אי־

אייגענער דור — מיט אַכט יאָר צוריק. דער היסטאָריקער קוקט אויף רעזולטאַטן, נישט אויף מאָטיוון. און די רעזולטאַטן פון ווילסאָנס פאָליטיק זענען ווייניקער, ווי דער גרעסטער פעסימיסט האָט געקאָנט דערוואַרטן.

די אייגציקע, פאַר וועמען ווילסאָן וועט בלייבן דאָס, וואָס ער איז, זענען די קינסטלער, די דיכטער. פאַר זיי אַליין וועט ער ווערן אַ נייער צענטער פון לעגענדע, די לעגענדע פון דער גרויסער מענטשלעכער אינדיווידואַליטעט, וואָס האָט זי אנטקעגנגעשטעלט אנטקעגן אַ וועלט, וואָס האָט געוואָלט אומפאַרמען, אומבילדן די צייט, ארויפלייגן אויף איר דעם חותם פון — אייביקייט.

און פאַר זיי אַליין וועט ווילסאָנס פנים בלייבן אַ סימבאָל, דער פנים פון אַ מענטשן, וואָס שטייט איינער אַליין אויף דעם הויכן טורעם, בענקט צום טאָל — און געפינט נישט דעם וועג. דאָס טראַגישע פנים פון דעם מענטשן, וואָס האָט צופיל געוואָלט, און דערפאַר צו וויניק אויסגעפירט, און האָטעס געווטט.

III

מענטשן, וואָס גיבן פרעמיעס, האָבן זעלטן א חוש פאַר פאַרדינסטן. געווייגלעך בקאָמוט דעם פריז דער, אויף וועמען מען האָט זיך אַמוויניקסטן געריכט, דער, וואָס האָט עס אמווייניקסן פארדינט.

אזוי איז דאָס געווען ביז אַהער דער פאַל מיט דעם נאָבעל-פריז. מען פלעגט זיך ווונדערן איבער די שטאָקהאָלמער הערן, וואָס האָבן צו באַשטימען איבער דער נאָבעל-פרעמיע; מען פלעגט באַווונדערן קונסט אויסצוווכן דווקא די נישט-פאַסנדיקסטע קאַנדידאַטן.

בפרט נאָך אויף דעם געביט פון ליטעראַטור אין פאָליטיק. אָט האָבן, למשל, צוויי מאָל בקאָמען דעם נאָבעל-פריז פאַר שלום — אמעריקאַנער, וואָס האָבן געהאַט א רעכט אויף אַלצדינג — א חוץ אויף דעם שלום-פריז: רוזוועלט אין רוס. רוזוועלט, וואָס איז געווען אן אמתער אימפעריאַליסט, וואָס האָט געהאַט דעם פעסטן גלויבן אין דער געפאַנצערטער פויסט. און סענאַטאָר רוט — וואָס איז אזוי דורך און דורך קאָנסערוואַטיוו, אַז ס'איז הייסער אין איבערגעציגטער פארטיידיקער פון דעם היינטיקן — אָדער נעכטיקן — סאָציאַליזם סיסטעם, דער

פון דעט לעבן. ס׳איז די שולד פון דער אידעע, וואָס ווילסאָן האָט רעפּרעזענטירט.

געראכטיקייט איז אַ גרויזאַמע זאַך. עמעצער מוז תּמיד לײַדן פון איר. דאָס איז איר נאַטור. גערעכטיקייט לאָזט נישט צו קיין קאָמפּראָמיסן. רעכט, אָדער לינקס, גוט, אָדער שלעכט — וואָס קאָן דאָ זײַן פאר א קאָמפּראָמיס? צווישן טריט אין דער זײַט, אוּן ס׳איז שוין נישט רעכט, און ס׳איז שוין נישט גערעכט. גערעכטיקייט איז דאָס, וואָס דאַרף זײַן, אוּן דאָ קאָנט איר זיך נישט דינגען. נעמט איר זי אָן — איז גוט, אוּן אויב נישט, בויג איך אָן דעם באַרג איבער אייך — אוּן „פּה תּיהיה קבורתכם, דאָ וועט איר אונטערגיין.

אין די אַמאָליקע צייטן וואָלט אַזא מענטש, ווי ווילסאָן, געגנו־מען זײַן שטעקן, זײַן מאַנטל אוּן זײַן ביבל אוּן אַוועק ערגעץ אין א נייעם אָרט — צו גרינדן א נייע, א פּוריטאַנישע געזעלשאַפט, די געזעלשאַפט פון "Yea Verily", אָבער דאס האָבן שוין זייַנע זיי־דעס געטאָן. ער האָט זיך געפּונען אין א געזעלשאַפט, וואָס איז שוין פאַרמירט, וואָס לאָזט זיך שוין מער נישט קנעטן אוּן בילדן, לויט דער פאָרשרוּנג פון דער רייַנער אידעע. אוּן ווילסאָן האָט אָנגעהייבן צו פירן זיין קאַמף טאַקע דאָ, טאַקע אין אַמעריקע, פאַר דער אידעע פון נאַקס, פאַר די אידעאַלן פון דעם פּוריטאַניזם, פאַר דעם דיכטעריש־ן אידעאַל פון דעם אוממעגלעכן.

ער האָט אַרויפגעלייגט אויף זיך די משא פון אמעריקע, אוּן דערנאָך פון דער גאַנצער וועלט. מען האָט זי אים געלאָזט טראָגן, ביז זי האָט אים נישט צעבראָכן. אוּן איצט, וועו ער קאָן זי מער נישט טראָגן, איראָניזירן זיי, פרייען זיי זיך מיט שאָדנפרייד.

זיי, די מענטשן, אָן שום אידעאַלן, אָדער די מענטשן, וואָס האָבן אַנדערע אידעאַלן. אן אומפאַרשטאַנענער גייט ער אראָפּ פון דער ביגע. ער האָט נישט געקאָנט פאַרצייען, אוּן מען פאַרצייט אים אויך נישט.

מען פאַרצייט אים נישט, ווייל ער האָט נישט דערפילט, וואָס ער האָט פאַרשפּראָכן; מען פאַרצייט אים נישט, ווייל ער האָט צופיל געוואָלט איבער דעם קאָפּ פון דער וועלט. נישט די דענקער, נישט די פּאָליטיקער זענען געווען צו אים, פונקט ווי ער איז נישט געווען געקומען צו זיי. אוּן ס׳קאָן זיין, אַז אויך דער היסטאָריקער וועט אים אָפּשאַצן נישט אַזוי הויך, ווי עס האָט אים געשאַצט זייַ

קערט זיך אום מיט פארשידענע נעמען און אין פארשידענע לעבנס־באציונגען אין אלץ, וואָס האמסון געשריבן. און נאָגעל איז — א פרעמדער צוישן מענטשן. נאָגעל איז אן אינזאַמער מיט ליבע צו מענטשן. נאָגעל איז א טראָכטער, א פאָסיווער מענטש. דער מענטש אָן קאָמפראָמיסן.

ער וויל א סך און עס גראָט אים קיינמאָל נישט. ער האָט חלומות און קאָן זיי נישט דורכפירן. איז ער אליין, מיט זיך, איז ער שטאַרק; קומט ער צוישן אַנדערע — פאַרשליסט ער זיך אין זיין נשמה־קעמערל און פאַרריגלט די טיר.

קנוט האַמסון האָט דעם גרעסטן רעספעקט פאַר טאָט. פון די צוויי גרעסטע סקאַנדינאַווישע דיכטער — איבסען און ביערנסטן — האָט ער אויסגעקליבן דעם צווייטן. ער האָט פיינט געהאָט איבסענען, ער האָט פיינט געהאָט טאָלסטאָיען, פיינט געהאָט אלע, וואָס שטעלן זיך העכער פון דעם לעבן. צו וואָס זאָגן מוסר, גריבלען זיך אין פראָבלעמען, זענען אָדער וויל זיין נביאים. ביערנסטן איז געווען א מענטש מיט בלוט, טעמפעראַמענט, א פאָלקסמענטש, א קעמפער מיט ברייטע פלייצעס, א מענטש. וואס האָט געקאָנט לאכן און שרייען, און דער עיקר — טאָן.

דאָס איז קנוט האַמסונס אידעאל: טאט. און זיין גאַנצע טראָגעדיע, די טראָגעדיע פון זיינע הצלדן איז, וואָס זייער אידעאל איז צו וויט און צו גרויס. און וויטער — דאָס, וואָס זיי זענען צו קלוג, וואָס זיי זענען צופיל. איבסען האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט א „מאָראַלישן וועקסל" און פאַרגעלייגט אים זיין צייט: נא, באצאָל, אָדער דערקלער זיך באנקראָט. איבסען איז געווען א מאָראַלישער שיילאָק, פונקט ווי סאָלסטאָי.

אָבער האַמסון איז מוחל זיין וועקסל. ער פאָדערט נישט, ער זאָגט נישט, אַז ער איז גוט און די אַנדערע שלעכט, אַז ער איז גערעכט און די אַנדערע אומגערעכט. ער טיילט נישט איין די וועלט אין צדיקים און רשעים.

ער איז א וואַנדערער צוישן — איינגעזעסענע. ער פילט זיך פרעמד, ווייל ער וויסט, אַז די וועלט, וואָס מאָלט זיך אים אויס, וואָס ער באַגערט, לעבט בלויז אין אים אַליין, און ער האָט נישט genug קראַפט — צו רעאַליזירן זיין וועלט־חלום.

מאכט פון עקאנאמישן מיליטאריזם, אויב מען קאן זיך אזוי אויסדריקן!

ס'איז געווען קלאר. אין שטאקהאלם, ווי אומעטום, אין דעם נאָ=בעל=פריז=קאמיטעט, ווי אין אלע אנדערע קאמיטעטן, האט מען גע=האט דרך־ארץ — פאר דערפאלג, אפשר פאר — קראפט.

מען האט אין דער פאליטיק געקוקט תמיד אויף די, וואס האבן דערגרייכט; אזן אין דער ליטעראטור אויף די, וואס קעמפן נישט, וואס זענען נישט קלוג אזן נישט הייס, אויף די, — גוטע אזן וויל־אזן די — אנערקענטע...

אבער די געשיכטע פון די לעצטע יארן האט, ווייזט אויס, אויפגעוועקט אוך ביי די קאמיטעט=מיטגלידער פון שטאקהאלם, די שופטים פון דעם נאבעל=פריז, דעם זין פאר איראניע, אפגעשוואכט זייער רעספעקט פאר דערפאלג אזן פאר „באלעבאטישקייט".

זיי האבן דאסמאל געמאכט א מערקווירדיקע וואל: קנוט האמסון פון האט באקומען די פרעמיע פאר ליטעראטור אזן פרעזידענט ווילסאן — פאר שלום.

איך ווייס נישט, צי דער נאבעל־קאמיטעט האט בשעת מעשה געטראכט פונם מערקווירדיקן צוזאמענהאנג צווישן די ביידע פרעמיר־טע. איך ווייס נישט, צי זיי האבן עס געטאן בכיוון, אדער אפשר איז דאס געשען אומבאוווסט, מיט דעם ריכטיקן אינסטינקט פאר צו־זאמענהאנגען.

ווילסאן אזן האמסון! דער אמעריקאנישער פרעזידענט, דער פראפעסאר, דער געשלאגענער וועלט־פאליטיקער, דער וועלט־לערער אן תלמידים; אזן קנוט האמסון, דער אינזאמסטער צווישן אלע דיכטער, דער פרעמדער אין דער איצטיקער קולטור־וועלט.

איך ווייס, עס זעט אויס ווי צונויפפירן א וואנט מיט א וואנט; אבער די וואנט זענען גארנישט אזוי ווייט אויינע פון דער צווייטער. נאכמער, ס'איז די אייגענע וואנט — מיט צווי פאסאדן, אייגע א לי=טעראריש. די צווייטע א פאליטישע. דער אייגענער טעמפעראמענט, די אייגענע וועלטאנשויונג — נאר אנדערש געפארבט, אין פארשידע־נע פארמען ארייגעגאסן.

וואס איז קנוט האמסונס לייט־מאטיוו? וואס איז זיין טיפיסטע געשטאלט, די, וואס דריקט אויס דעם עצם, דאס טיפסטע אין זיין שאפן? דאס איז נאגל. נאגעל אין אלע זיינע געשטאלטן. ער

אין גוט פֿאַרן צווייטן. ווילסאָן האָט געוואָלט: אַבסאָלוטע געראַטיקייט.

געוויס, זיין געראַטיקייט איז אַ האַמלעט-געראַטיקייט. לאָז די וועלט אונטערגיין, אַבי רעכט זאָל געשען. אָן צדק, אָן יושר איז די וועלט נישט ווערט צו עקזיסטירן. און די אַלטע רוימישע יוריסטן האָבן שוין פֿאַרשטאַנען, אז דאָס העכסטע רעכט איז דער העכסטער שאָדן.

ווילסאָן, דער פּראָפעסאָר, דער פּאָליטישער נאַגעל, דער חלום-יאָגער מיט אומגעהייערער מאַכט, איז געוואָרן צווישן דעם „רעדאַקטאָר לינגעס" פון אייראָפּע, צווישן די זיכערע און פּראָזאַישע, און האָט געפּילט, אַז ער געהערט נישט צו זיי, אַז דער חלום, וואָס ער האָט געהאַט, איז פֿאַרשוווּנדן.

פּראַנקרייך! וואָסער אַמעריקאַנער אידעאַליזירט נישט אלצדינג, וועס איז פּראַנצויזיש. פּראַנקרייך איז דאָס לאַנד פון לאפאיעט, די גרויסע רעפובליק פון אידעען, פון פרייהייטס-קאַמף. אַזוי האָט זיך ווילסאָן אויך אויסגעמאָלט פֿראַנקרייך. ענגלאַנד! ווילסאָן האָט זי געזען מיט די אויגן פון אַ געלערנטן, פֿאַר וועלכן די ענגלישע קולטור איז וויכטיקער, ווי דאָס ווירקלעכע ענגלישע לעבן. ער האָט געזען דאָס פֿאַרגייסטיקטע ענגלאַנד פון דזשאָן סטוּאַרט מיל, פון לאָרד מאָרלי, אָבער נישט דאָס אמתע — פון הארעשאָ באטאמלי. צוריק אין פּאַריס — נאָר נישט דעם „דאָ".

און ער האָט זיך געפּילט, ווי דער איינזאַמער מענטש. ער איז געווען דער אייניקער, וואָס האָט זיך אָנגענומען פֿאַר דעם מענטשן, וואָס הָאט אים ליב געהאַט, דעם אבסטראַקטן מענטשן, — צי איז ער אַ דייטש אָדער א פראַנצויז, א טערק אָדער א סערב. ער איז געווען ווייט זון פרעמד אין אַ וועלט, וואָס איז זיך אַזוי נאָענט. ער האָט געהאַט רעספעקט דאַרט, ווו אַנדערע האָבן ציניש געשמייכלט. וואָס זענען, למשל, פאַר ווילסאָנען געווען די בעלקאַנען? אַ באגריף. פאר קלעמאַנסאָן אָדער פאר אַרלאַנדאָן זענען דאָס געווען שכנים, נאָנטערע, צי ווייטערע, שכנים, וואָס טען קען צו גוט.

אין דעם לעבן פון קנוט האמסון איז פאַראַן אַן אינטערעסאַנטער פערזאָד, ווען ער פלעגט פירן די „פערד-טראַמווייען" אין טשיקאַגאָ, ער איז געווען אַ נאַנץ גוטער קאַנדוקטאָר, האָט געהאַט אַ הויכן און קלאָרן קול. אָבער ער האָט אויך געהאַט אַ גרויסן פעלער: ער

אַזא האַמטון־נאַגעל־פיגור איז אין דער פאָליטישער געשיכטע וועלטן. בשעת איך האָב געלייענט די ביכער פון קיינס, פון דילאָן, איבער די פארהאַנדלונגען אין ווערסאַל, האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט אַ מערקווירדיק טראַגיש בילד. אַרום דעם טיש, אין דעם שיינעם זאַל פון דעם פאַלאַץ אין ווערסאַל, זיצן צוויי אייגענע און אייגער אַ פרעמדער. עס זיצן צוויי תושבים און אייגער אַ וואַנדערער. קלעמאַנסאָ, דער האַרטער, דער קלוגער, דער אַקטיווער, דער זשורנאַליסט, דער מענטש מיט די גרויע הענטשקעס; דער אַדוואָקאַט און דעמאַגאָג לאָיד דזשאָרדזש, אַ מענטש אָן שום אידעאַלן און אָן פראָגראַמען, דער מענטש פון דעם מאָמענט, פון דעם האַנט־צום־מויל, דער גרינג־צעפרידנשטעלנדיקער.

און לעבן זיי — אייגער, וואָס האָט אַ חלום, וואָס האָט לית מענטשן, וואָס לעבט אין אַ וועלט פון אידעען, אַ וואַנדערער אין גייסט: ווילסאָן.

ווילסאָן איז נישט קיין גרויסער דענקער, נישט קיין גרויסער שריפטשטעלער. זיכער איז קלעמאַנסאָ אַ בעסערער לימעראַט פון אים. און אין איראָפּע צווישן די שטאַטסמענער און פאָליטיקער זענען דאָ געלערנטערע פון אים, טיפערע דענקער, פונקט אַזוי ווי נאַגעל איז נישט געווען דער קליגסטער און גענידלדעסטער מענטש אין זיין סביבה.

אָבער דידאָזיקע מענטשן זענען געווען זעלבסטצעפרידענע. פאַר זיי איז פאָליטיק — אַ געשעפט. פאַר זיי איז די מלחמה געווען אַ פאָליטישער חשבון — נישט קיין נשמה־חורבן, נישט קיין קרבן.

קלעמאַנסאָ האָט געזאָלט: עלזאַס־לאָטרינגען און די צעשטע־רונג פון דייטשלאַנד. לאָיד דזשאָרדזש: פלאָט, מאַנדאַטן, פאָליטישע און עקאָנאָמישע מאַכט. אָרלאַנדאָ: טריעסט און דזשלמאַציע.

ווילסאָן האָט גארנישט געוואָלט — אַ חוץ דעם אמת. גאָרנישט — אַ חוץ דעם שלום. גארנישט פאַר זיך, גארנישט פאַר אַמעריקע — בלויז געראַטעוועט.

זיי — קלעמאַנסאָ און די מיט אים — האָבן אויך געשריבן: געראַטעוועט! די דייטשן האָבן געפאָדערט געראַטעוועט, אָבער זייער געראַטעוועט איז געווען, ווי די בארימטע האָטענטאָטישע מאָראַל: געראַטעט הייסט דאָס, וואָס איז גוט פאַר מיר; אומגעראַטעט — וואָס

מיט א שווערן פּראָצעס. ווי אויף אַלע גרויסע צוזאַגער, האָפענונגס־דערוועקער, אידעאַלן־אויפרודערער, ווי אויף אַלע, וואָס האָבן זיך געפרווט אויפהייבן דעם מענטש, אָט דעם שווערן, אינערטן, ערד־צוגעבונדענעם קלאָץ — דערהייבן אים הויך, איבער זיך אַליין.

און ווען עס וועט קומען צו א בית־דין של מעלה, צו דעם אויבערשטן גערעכט פון דער געשיכטע, וועט אים דער קטיגור פרעגן: וואָס האָסטו געטאָן? און צוליב וואָס? דערוועקט אידעען, אַרויסגעוואָרפן זאָמען אין אַ שטיינערדיקער ערד, אַרויסגעשליידערט א פלאַש ביימל אין א שריפּה — און די שריפה האָט זי נאָכמער צעבושעוועט. האָבן זיי עס באַדאַרפט? האָט מען באַדאַרפט לעשן די שריפה? וואָלט עס נישט געווען בעסער, ווען מען וואָלט זיי געלאָזט זיך אויסנער דעם אַנדערן פאַרברענען, פאַרטיליקן, אויסרעכענען — ביז עס וועט קיינער נישט בלייבן אויף דער ערד — ווי אין דור־הפלגה, און אויף די האַלאַווע־שקעס — אויסבויען א נייע און פרישע וועלט?

גרויזאַם? אָבער די געשיכטע איז גרויזאַם, זי וויכט נישט פון סענטימענטן און פיינע, אידעלע געפילן.

בארבארים? אָבער יעדער אַקט פון דעם לעבן איז בארבאריש — שאַפן, וויי פארניכטן, צעשטערן, וויי בויען! דער קאמף איז דער פאַטער פון אַלע — דער ביטערער, דער אומברחמנותדיקער זיגער. און ווי דער אַלטער אַלימפישער „פאַטער" טויט ער זיין פאַטער — און ווערט געטויט פון זיינע קינדער. אזוי איז דער געזעץ, אזוי איז דער ווילן פון דער וועלט.

און קומט מען מאַכן „שלום" צווישן זיי — איז מיט אַן אייזערנער האנט, מיט א רוט און א בייטש, א שלום פון הערשאפט און כוח, א שלום, ווו אלע זאָלן זיין באזיגטע, א חוץ איינעם — דעם זיגער. צעזאַר האָט עס פארשטאנען — און האָט געגרינדעט די רוימישע אימפעריע. נאפאָלעאָן האט דערפילט דעם וועלטווילן — און געשאפן אן איראָפע פון דעם ניינצעטן יאָרהונדערט. ווילסאָן האָט עס געהאט אין זיין האנט צו ווערן דער צעזאַר פון א נייער וועלט, נישט בלויז אן איראָפעישער, באַגרינדן א הערשאפט איבער קאָנטינענטן און ארויפצווינגען אויף זיי זיין ווילן, דעם ווילן פון דער נייער צייט. געהאט אין דער האנט די מאַכט און ארויסגעלאָזט זי, געהאט א שאנס און פארשפילט — און געפאַלן.

האָט זיך נישט געקענט אָריענטירן. ער האָט קיינמאָל נישט געווּסט, וואָסער גאַס איז פריער, וואָסערע קומט שפּעטער, און פֿלעגט אַראָפֿאָזן זיינע פּאַסאַזשירן גאַנץ פֿלוצלינג אין אויף א פּרעמדער גאַס. ער האָט געקאָנט פירן, רופן, ער האָט בלויז נישט געווּסט וווּ זיך אָפּצושטעלן.

אָט דער קנויט האָמסונישער צוג איז דער גרויסדמאָטיוו פון זיינע דיכטערישע געשטאַלטן. עס איז אויך דער לייטמאָטיוו פון וויל־סאָנס היסטאָרישער ראָלע אין דער וועלט. ער קאָן זיך אויך נישט אָריענטירן. ער פירט, ער האָט א וווּנדערבאָרן, קלאָרן קוּל — אָבער זיינע פּאַסאַזשירן קומען נישט אַהינצו, וווּ זיי האָבן באַדאַרפט.

נאָגעל אָנטלויפט פון דער שטאָט אין וואַלד אַריין, פון דעם לעבן, וואָס ער האָט אַזוי ליב, אין דער אייגנזאָמקייט, דאָרט, וווּ ער קאָן ליב האָבן און אַכטן די וועלט — אומגעשטערט.

וויל־סאָנס פּאָטום, זיין מזל איז געווען אויף א קורצער צייט אַרויסצוטרעטן פון דער ספערע פון וועלן אין באַגערן, פון טראַכטן, שטייענדיק פון דער זייט. ס׳איז געווען אַן היסטאָרישער עקספּערימענט. ער איז נישט געלונגען. די פּראַקטישע וועלט איז נישט פאַר וואנדערער, נישט פאַר אידעאַליסטן און נישט פאַר פערזענלעכקייטן. ס׳איז דער אייביקער קאַמף צווישן דער פערזענלעכקייט און דער סביבה. די סביבה זיגט תמיד.

אָבער די פערזענלעכקייט בלייבט — אלס אידאַלע געשטאַלט. און דאָס איז דער סך־הכל.

III

„איך בין פּאַרטיק" — וויל־סאָנס לעצטע יוערטער. די ווערטער אויף דעם טויטנבעט.

פּאַרטיק צו וואָס? אויב עס איז אמת, אַז די וועלטגעשיכטע איז א וועלטגעריכט — א גרויסער בית־דין, וואָס משפט און משפּט געפֿעלט — דעם גוטן פאַר זיין גוטס און דעם שלעכטן פאַר דעם, וואָס ער האָט געטאָן — איז וויל־סאָן פּאַרטיק פאַר דעם וועלט־געריכט.

און דאָס וועלטגעריכט וואַרט אויף אים, ווי אויף וויניק מענטשן פון אונדזערע צייט־חברים, — וואַרט אויף אים מיט א גרויסן אָנקלאָג.

נאָר דיר, דיר״, מענטשן, וואָס האָבן געזאָלט ברעכן דעם אייזערנעם גזר־דין.

אָבער זיי זענען געווען בלויז דערנער, בלויז פּרעדיקער. זיי האָבן בלויז אנדערע געהייסן — אַליין האָבן זיי נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט עס צו טאָן. ווילסאָן איז כּמעט דער ערשטער, וואָס האָט באַקומען די מעגלעכקייט. רוסאָ אידענען, קאַנטס אידענען, די אידאאַלן פון די נביאים, די עטיק פון דעם אור־קריסטנטום — אָט דאָס אלץ אין א פּראַקטישער פאָליטיק, אין אַ לאַנד, וואָס איז נאָך אַזוי יונג, אז עס נייטיקט זיך נאָך נישט אין אידענען, אין א וועלט, וואָס איז אזוי אַלט, אַז זי האָט שוין אָן זיי פּאַרגעסן.

ער איז געשטאַנען אויסער דער צייט, און דאָס איז געווען זיין גרעסטער פעלער און זיין העכסטער היסטאָרישער, מענטשלעכער פּאַרדינסט. פּאָליטיק נישט אלס צוועק, נאָר אלס וועג; מאַכט אן אינסטרומענט, אָבער אַן אינסטרומענט, וואָס מען שאַרפט אָן און מען באַארבעט פאַר א גאַנץ נייעם געבּרויך. נישט דערצו איז געשאַפן געוואָרן דער אינסטרומענט פון מאַכט און פון רעגירונג, כּדי צו מאַכן די וועלט בעסער און שענער. מאַכט איז מאַכט. א קייט, א צוזאמענשטעלונג, א מחיצה, אַ דאַמבע. מאַכט קאָן צוריקהאַלטן און פּאַרווערן, אָבער נישט אויפשטורעמען און באַלערן.

ווילסאָן האט אנדערש געטראכט. ער האָט געלעבט — ער, דער מאָדערנער מענטש — אין א וועלט פון אבסטראקטע פּאָרשטעלונגען, אין דער פּאָרשטעלונג פון דעם מענטשן אַקעגן דער וועלט. יעדער האָט זיין פליכט — און זיינע איז געווען די גרעסטע, די שווערסטע: שאפן א נייע פרייהייט אין דער וועלט. ניי — מיט אַלטע מיטלען. שאפן — מיט אידענען און מיט דעם פאַטאָס פון דער איבערצייגונג און דעם גלויבן אין די אייביקע ווערטן.

דאָס איז געווען א וועלטהיסטאָרישער פּראדאָקט. דאָס איז געווען א „שינוי ערכין״, אַן אויפשטאַנד אַקעגן אלטע, אריבערגענומענע, איינגעוואָרצלטע באַגריפן, און א מרידה וועגן געווינלעך באַזיגט.

ווילסאָן איז באַזיגט. ער האָט גאָרנישט אויסגעפירט. נישט דער שלום איז געווען דאָס, וואָס ער האָט געהאָפט, נישט דער פעלקערבונד פּאַרפילט דעם פלאַן, וואָס ער האָט פּאַר אים באַשטימט. און פון דער „נייער פרייהייט״, וואָס ווילסאָן האָט אין זיין

און דער וועלט״. אזוי איז דער קטיגור, אזוי אלע קטיגורים אויף וויל־סאָנען, וואָס האָבן אזוי שארף, אזוי ווילדע קריטיקירט פאר דעם, וואָס ער האָט געטאָן און פאר דעם, וואָס ער האָט פארזוימט, פאר דעם, וואָס ער האָט געקאָנט און דערפאר, וואָס ער איז געווען צו שוואך.

זענען דען נישט אלע קריטיקן פון ווילסאָנס היסטאָרישער אר־בעט געגרינדעט דצרויף? פון לינקס און פון רעכטס — די אייגענע טענה: ווילסאָן האָט אָפּגעשטעלט מיט זיין אייגענער מאכט דאָס ראָד פון דער געשיכטע. ער האָט געשטעלט אן אייזערנע וואנט קעגן די וילדע כוחות, וואָס האָבן זיך צעשפילט — און זיי זענען צוריק־געשלאָגן געוואָרן — און זייער צוריקלאָפּ האָט זיי געמאכט נאָך וויל־דער.

זיי זאָגען פון לינקס: ווילסאָן האָט פארשטארקט דעם נאציא־נאליזם, ווייל ער האָט אים נישט געלאָזט זיך אויסשטורעמען בײַ צום סוף. ווילסאָן האָט צוריקגעדרענגט די סאציאלע כוחות, וואָס רייסן זיך פון זייער שטייג. עס האָט געקאָנט קומען צו א שלום פון מידקייט און אויסגעשעפט זיין, א נאטירלעכער שלום — ווילסאָן האָט אריינגעשפריצט דעם היפּאָדרמישן אויפרייצונגסמיטל — אידע־אליזם — און האָט דעם פראָצעס פון אויסשעפונג פארהאלטן.

זיי טענהן פון רעכטס: געשיכטע איז מאכט, רעכט איז מאכט, אזוי איז דאָס געווען, אזוי וועט עס, דארף עס, מוז עס זיין. ווילסאָן האָט עס גלייקנט. און דערפאר האָט ער פארסמט די מענטשן, צע־שטערט די גרונטלאגן, אריינגעטראָגן א כאאָס דארט, וווּ עס איז געווען א נאטוראָרדענונג. און זיי לאכן: שלום, פעלקערבונד, אלע מענטשן ברידער!? דאָס איז גוט פאר ביכער, דאָס איז שיין פאר דרשות — אָבער דאָס זענען וועלטער, נישט רעאליטעטן, און דאָס לעבן איז רעאליסטיש. קאָן מען אקערן מיט וועלטער? קאָן מען פלאנצן מיט אידעאלן? אייזן מוז מען האָבן און ברוטאלן כוח — און ווער עס איז שטארקער, דער געווינט.

און ווילסאָן שטייט אלס א מורד פאר דעם וועלטגעריכט. אייגער פון די וויניקע, אפשר דער ערשטער אין אזא ראָלע.

עס זענען געווען אנדערע מורדים פאר אים — און גרעסערע לערער פון מרידה אקעגן דעם נאטורגעזעץ, מענטשן, וואָס האָבן געהאט דעם מוט צו זאָגן: „און דאָס לעבן זאָגט — פאָלג נישט מיר,

דושענינגס בריייען.

I.

„דער מענטש, וואָס רעדט שיינע ווערטער — איז אַ שלעכטער כאַראַקטער". א מענטשנקענער האָט עס געזאָגט, אַ טיפער פאַרשטייער; בלעז פאַסקאַל. עס איז זיכער איבערטריבן אין אינזיטיק. מען קאָן האָבן אַ שלעכטן, זייער אַ שלעכטן כאַראַקטער, אוּן נישט קאָנען אפילו עפּענען אַ מויל. אוּן מען קאָן זיין אַ וווּנדער-באַרעָר רעדנער אוּן זיין אַ גוטער, פיינער אוּן ליבער מענטש.

אָבער איך גלויב גאָרנישט, אַז פאַסקאַל האָט געמיינט טאַקע דעם „כאַראַקטער", ווי מען פאַרשטייט אים געווינלעך, ד. ה. די מידות, די באַציונג צו מענטשן, די מאָראַל. עס איז דאָך אַ חוצ-דעם — איך וואָלט כּמעט געזאָגט, — סאַציאַלן כאַראַקטער פון אַ מענטשן — נאָך אַן אַנדערער, אַ טיפערער, אַן אינערער. אין די אַלטע פילאָזאָפישע ביכער פלעגט מען רעדן פון אַן „אינטעליגיבלען" כאַראַקטער, ד. ה. אַ כאַראַקטער, וואָס שטייט הינטער — אָדער איבער — דעם צו אונדז צוגעקערטן כאַראַקטער פון דעם מענטשן. דאָס איז דער תוך פון דעם מענטשלעכן גייסטיקן לעבן, זיין ר י כ ט ו נ ג.

וואָרים עס איז נאָך נישט גענוג צו זאָגן: „אָט דאָס אוּן דאָס זויל איך. עס איז אויך נייטיק צו וויסן: פאַרוואָס. עס איז וויכּ-ניק צו זאָגן: איך בין אַ דעמאָקראַט, אַ ליבעראַל, אַ קאָנסערוואַ-טאָר, א נאַציאָנאַליסט, אָדער אַ סאָציאַליסט. זאָגן נישט בלויז אַן-דערש נאָר זיך אַליין. זאָגן איז גרינג; פאַרשטיין פאַרוואָס, טיף

חלום געזען אין געוואלט פארווירקלעכן, איז געווארן א „נייע קנעכט-שאפט", ערגער ווי די אלטע, ווייל ציניש׳ער, ווייל באוווסטזיניקער, ווייל ענגהארציקער.

אבער ווי די וועלט האט ליב די, וואס האבן ליב — אזוי האט אויך די וועלט ליב די, וואס זענען מורד אקעגן איר. און זי פארצייט זיי, פריער אדער שפעטער. ווייל פריער אדער שפעטער גייט די מרידה אויף און ברענגט פרוכט, ווייל פריער אדער שפעטער זיגן די, וואס זענען געפאלן.

און ווילסאן דער מורד — האט געזיגט. שוין דורך דעם אליין, אז ער האט געוואלט, וואס ער האט געפרווט, וואס ער איז אזוי פאטעטיש, אזוי טראגיש געפאלן.

ווילסאן איז געווען א לעגענדע — בשעת ער האט אויפגע-הייבן די פאן פון דעם מענטשהייטס-גלויבן. די פאן איז ארויסגעפאלן, די לעגענדע איז פארטונקלט. אבער דער טויט האט פריי געמאכט די האנט. א טויטע האנט טראגט א פאן גרינגער, שטארקער, ווי א לעבעדיקע.

און די לעגענדע ווילסאן הייבט אן אויפסניי צו שיינען ערשט איצט,

ווי יעדער אַנדערער, רעדט אַזוי וויט, ווי ער האָט עפּעס ווָאס צו זאָגן, זאָגט דאָס, ווָאס ער האָט אויסגעדאַכט.

עס ר ע ד ט פון אים אַרויס. און ער אַליין איז נישם מער קיין האַר איבער זיינע אייגענע ווערטער.

עס איז נישט מער קיין פון מענטש=צו=מענטש=טראַכטן, ווי רעדן זאָל דאָך זיין, נאָר א מין דאַוונען בציבור, אַן אָראַטאָריע, ווו דער פֿאַרזאָגער גיט דעם טאָן און דער עולם זאָגט נאָך. און ווי די אָראַטאָריע איז אויסגעוואַקסן פון דעם צוזאַמענגיסן די ביידע עלע-מענטן: דאָס זאָגן פון דעם „שליח ציבור" און די „טורבע רעספּאָנזע", דעם ענטפער פון דעם המון, אַזוי איז די קונסט פון דעם אָראַטאָר, די קונסט פון פֿאַרשמעלצן זיך מיט דעם עולם, געבן דעם טאקט פֿאר דעם „אמן" פון דעם המון. און ווי אַן אָראַטאָריע קאָן נישט זיין קיין פֿערזענלעכע, טיף=דורכגעפילטע, אייגענע מעלאָדיע; קאָן נישט זיין קיין מוזיק פון ניואַנסן און פון פיינקייטן, נאָר אָרגל-טענער, גלעקער=קלאַנגען, פֿאַטעטישע, טיפֿע, הויכע, אזוי איז דער אָראַטאָר גאָרנישט פעיק צו טראַכטן אין ניואַנסן, צו באַטראַכטן א פּראָגע פון אלע זייטן, צו אַרגומענטירן. ער מוז זיין אינזייטיק, ער מוז זיין אויבערפלעכלעך, מוז זיין גלאַט און גלענצנדיק און פֿאַרבלענדיק. ער רעדט נישט צום שכל, נישט צום יחיד, נאָר צום „המון"; ער וויל נישט קיין וויכוח, נאָר בלויז „אמן"; ער וויל נישט אויסגעפינען דעם אמת — ער וויל נאָר ווירקן. מ'מוז זיך היטן פאַר א רעדנער. ער פֿאַרפירט — און פּריער פון אלעמען זיך אַליין.

II

איך גלויב, אז דאָס איז דער אינציקע- צוגאַנג, דער אינציק-געראַטער צו דער פֿערזענלעכקייט פון וויליאם דזשענינגס בריין. דער אינציק-גערעכטער, ווייל אַנדערש ווָאלט מען געמוזט זיין צו שארף, צו אומברחמנותדיק, צו גרויזאַם צו אים אלס א פאַליטישע פיגור. ברייענס טעטיקייט פאַר די דרייסיק יאָר פון זיין פאַליטישן

איבערלעבן דעם גרונט פון דעם אַזוי, אָדער אַנדערש־זיין — דאָס איז אייגנטלעך די הויפטזאַך. און פון דעם הענגט אויך אָפּ די טיפע אָפּשאַטונג פון אַ מענטשן; פון דעם הענגט אָפּ זיין ווירקונג.

און צו דעמאָזיקן „כאַראַקטער" פאַסט באמת דאָס וואָרט פון פאַסקאַל. שיין געריידט, וווּנדערבאַרע ווערטער, באַגייסטערונג, פאַטאָס — אָבער וואָס שטעקט הינטער דעם אלעם? איז דאָס גאָלד, אָדער בלויז אָפּגעגילט מצע?

איך חיט זיך תמיד פאַר דעם רעדנער. וואָס שענער ער רעדט, אַלץ גרעסער מיין חשד. וואָרים איך פרעג זיך: פאַרוואָס רעדט ער אַזוי שיין, אַזוי גלאַט? טראַכט ער אויך אַזוי? איז זיין דענקען אויך אַזוי קייַלעכיק, אַזוי אָן עקן און שפּיצן, אָן וויקלען און אָן פאַרטשעפּנישן, ווי זיין וואָרט? און אויב עס איז — וואָס פאַר א ווערט האָט זיין וואָרט?

אין די צפון־שפראַכן, ד. ה. אין די גערמאַנישע, אין די סלאַוויש שפראַכן, איז גאָר נישטאָ קיין ריכטיק וואָרט פאר דעם רעדנער. דער דייטש זאָגט — רעדנער, דער ענגלענדער זאָגט — ספּיקער. אָבער דאָס מיינט גאָרנישט. יעדער, וואָס רעדט, איז אַ „ספּיקער". זיי האָבן אין די צפון־לענדער נישט דעם וואָרט, וויל זיי האָבן נישט דעם באַגריף און נישט די פאַרם; זיי ווייסן גאָרנישט, וואָס איז דאָס, אייגנטלעך, אַ רעדנער.

די איינציקע, וואָס האָבן אריינגעבראַכט די קונסט אין דער וועלט אריין, זענען די דרוט־פעלקער. זיי האָבן באַשאַפן דעם וואָרט „אַראַטאָר". „אָראַרע" איז דאָס לאַטיינישע וואָרט פאַר רעדן — רעדן עפּנטלעך, אָבער אויך פאַר דאוונען. און וען מען דאוונט, רעדט מען נישט, ווי געווינלעך. אַנדערש ווערן די ווערטער אויסגעשפּראָכן, מיט אַן אַנדער וואַרעמקייט, מיט אַן אַנדער טאָן. זיי ווערן אויסגעשפּראָכן, ווי די רוימער פלענן זאָגן: „אָרע ראַטונדאָ" — „מיט אַ קייַלעכדיקן מויל". קייַלעכדיק קייקלען זיך די ווערטער, ווי בשמים־קייקעלעך, און צעגייען זיך אין מויל, און די ווערטער באַקומען אַ מין אייגנטימלעכן אַראָמאַט, פארפישופּנדיק, פאַרשיכורנדיק, נישט נאָר פאַר דעם, וואָס הערט, נאָר אויך פאַר דעם, וואָס רעדט.

דער „אָראַטאָר" מיט דעם קייַלעכדיקן מויל רעדט מער נישט,

האָבן אויך נישט פאַרשטאַנען, דאָך געפילט דעם גייסט פון דער צייט. אָבער זיי זענען געווען אין דער מינאָריטעט.

קומט אַרויך אויף דער טריבונע דער יונגער ברייען און האַלט אַ רעדע. וואָס זאָגט ער? האָט ער באויזן מיט עקאָנאָמישע מאָטיוון, מיט פאַקטן, מיט ציפערן, אז דער בימעטאַליזם איז גוט אוון נייטיק? ניין! ער האָט אריבערגעטראָגן דעם גאַנצן ענין פון איין סקאַלא אויף אן אנדערער — פון דער עקאָנאָמיש-פּאָליטישער אויף דער סאָציאַל-מאָראַלישער. „קרייציקט נישט די מענטשהייט אויף אַ קרייץ פון גאָלד!" אזוי האָט ער געשריבן זיין באַרימטע רעדע. אוון די קאָנווענשאָן איז אויפגעשטורעמט געוואָרן. אוון ס'האָט זיך דערהערט אַ טריומף־געשריי איבער גאַנץ אמעריקע: "Habemus papam!" מיר האָבן א פּויפּסט! די דעמאָקראַטן האָבן געוווּנען זייער פירער.

די דעמאָקראַטן? נישט די דעמאָקראַטן פון קליוולאַנדס טיפּ, נישט די דעמאָקראַטן פון ווילסאָנס קאַטעגאָריע, נישט די דעמאָקראַטן, וואָס האָבן געוואָלט אַ קאָנסטרוקטיוו, אַ פראָגרעסיוו פּאָליטיק. זיי האָבן תּיכף דערהערט אין ברייענס ערשטער רעדע דעם פאַלשן טאָן. זיי האָבן געווּסט: עס איז אַ דרשה פאר די פאַרמערס, עס איז א רעדע פאַר דעם המון, עס איז אן אָראַטאָריע, אָבער נישט קיין רעדע פון א פּאָליטישן פירער. דער עולם אָבער האָט געשריען „אמן"! — אוון די קליגערע האָבן זיך געמוזט אונטערגעבן.

בריען האָט „געפירט" זיין פּארטי. האָט ער פארשטאַנען אירע פּראָבלעמען? האָט ער זיך אָפּגעגעבן דין וחשבון, וואָס ער ווילּ, וואָס ער וועט טאָן, וען ער וועט בקומען די מאַכט? זיין ערשטע רעדע איז געווען דער בעכטער ענטפער. ער האָט אָנגעהייבן מיט דער מליצה אוון איז געבליבן איר געפאַנגענער. ער איז גארנישט געווען, נישט קיין ליבעראַלער, נישט קיין פראָגרעסיוויסט; אָבער ער האָט זיך איינגערעדט אין דער פּראָגרעסיווער פראַזעאָלאָגיע אזוי ווייט, אז וואָל סטריט האָט זיך באמת דערשראָקן. די פינאַנץ-מענטשן האָבן געמיינט, אז דאָ איז באמת אויפגעשטאנען א נייער ויקליף, א נייער סאוואָנאראָלא, א נייער, אן אמעריקאנער טאָמאַס מינצער, וואָס פירט דאָס פאָלק צו א נייער וועלטאָרדענונג. אוון זיי האָבן גאָר־

לעבן, באטראכט אים מיט א קריטיש, קלאָר אויג — וואָס בלייבט ? שוים. אוּן אפשר נאָך ערגער: שוים-שלעגעריי, וואָס איז דאָ אַן אנדער וואָרט פאַר פראָזע, פאַר אויפגעבלאָזנקייט, פאַר א טעאטראַ־לישן אָנשטעל.

לייענט איבער די רעדעס, וואָס בריין האָט געהאַלטן — אוּן ער האָט אזויפיל גערעדט — די באַרימטע רעדע אין 1896, וואָס האָט אים געגעבן מיט איינמאָל א נאַציאָנאַלן רום אוּן געמאַכט אים־דעם זעקס אוּן דרייסיק־יאָריקן, פאַר דעם פירער פוּן דער דעמאָקרא־טישער פּאַרטיי — וואָס האָט בער דאָרט געזאָגט ? ער האָט גערעדט איבער א זייער קאָמפּליצירטער עקאָנאָמישער פראָגע: גאָלד אָדער זילבער; זאָל בלויז גאָלד זיין דער באזיס פאַר געלט, אָדער זילבער אויך. דאָס איז געווען דעמאָלט א ברענענדיקע עקאָנאָמישע פראָגע. עס איז פאר אונדז היינט שווער צוּ פארשטיין, פאַרוואָס אזא פראגע האָט געקאָנט שפּילן אזא וויכטיקע ראָל אין דעם עקאָנאָמישן אוּן פּא־ליטישן לעבן. אָבער מען דארף נישט פאַרגעסן די געוואלטיקע עקאָנאָמישע אָנטוויקלונג, וואָס די וועלט, אוּן הויפטזעכלעך אָמעריקע, האָט דורכגעמאַכט אין די לעצטע דרייסיק־פערציק יאָר. דאָס ווירט־שאַפטלעכע לעבן איז דעמאָלט געווען פשוטער, אוּן דאָס מיינט, אז די ווערטן זענען געווען קאָנקרעטער. מען איז געווען דעמאָלט אין עקאָנאָמישע פראגן נאיוו־רעאליסטיש. דאָס לאנד איז געווען געשפּאָלטן אין דער זילבער-פראָגע. דער אינדוסטריעל־ווערנדיקער מזרח איז געווען פאַר דעם גאָלד־באזיס, דער אָגריקולטורעלער מערב — אוּן, פאַרשטייט זיך, אויך דער דרום — ד. ה. די פאַרמערס, איז געווען פאַר דעם פרייען זילבער, פאַר דעם בימעטאַליזם.

די „וועסט" האָט אפשר אַליין נישט פאַרשטאַנען אירע אינ־טענע מאָטיוון. דער פאַרמער האָט געמיינט, אז זיינע צרות, דאָס פאַלן פוּן די פרייזן אויף תבואה, קומט פוּן דעם גאָלד. אוּן אזוי ווי די טבע פוּן יעדן פויער איז צוּ זוכן די נאָענטסטע אורזאַך — איז ער גע־וואָרן אַ זילבער-פאנאטיקער.

אָבער די דעמאָקראַטן פוּן דער איסט האָבן נישט געהאט די פאַרמער-פסיכאָלאָגיע. זיי זענען געגאַנגען מיט דער שטאָט; זיי

דורכגעפאַלן? דער אַראַטאָר האָט זיך אָנגעשטויסן אויף דעם לאָגיקער, דער וואָרטמענטש — אויף דעם מענטש פון געדאַנק, און דער קאַמף איז געווען צו אומגלייך, צו שווער. עס איז דאָך געווען נישט צום ערשטן מאָל. פאַר דאראוס לאָגיק האָט די לאָגיק פון ווילסאָנען צעשלאָגן אויף שטיקלעך די אַראַטאָריע פון ברייענען. עס איז בלויז געווען נישט אַזוי עפּנטלעך, נישט אַזוי טעאַטראַליש.

אָבער אין דעטאָן, ווי אין וואַשינגטאָן, קעגן דאַרווינען, ווי קעגן דעם מאַרַנעם פאָליטישן דענקען — איז ברייען געווען הילפלאָז. וויל אן אַראַטאָריע קאָן מען שפּילן פאַר א המון, נישט פאַר אן איינצלנעם, און אן ארגל איז גוט בלויז אין א קאַטעדראַלע, נישט אין א קלייניעם קאַבינעט. און ברייען האָט געקאָנט שפּילן בלויז אויף אַן ארגל.

III

מיט א יאָר צען צוריק האָב איך זיך געטראָפן מיט ברייענען אין ניו־יאָרק. א האַלבע שעה, אָדער אפשר ווייניקער, האָט געדויערט אונדזער אונטערredונג. און עס איז מיר — שוין דעמאָלט — גאָרנישט געבליבן אין קאָפּ פון דעם, וואָס ער האָט געזאָגט. איך האָב געהערט א פיינע שטימע, אָבער פון דערנאָענט האָט זי נישט געווירקט. איך האָב געהערט שטיקלעך דרשות — און פון מענטש צו מענטש זענען זיי געווען לעכערלעך. און איך האָב געזען אן אָנשטעל, וואָס האָט נישט געווירקט.

איך האָב דעמאָלט געמיינט, אז מיין אורטייל איז צו סובייקטיוו, אז איך האָב נאָר נישט געכאפט דעם טאָן פון אמעריקע, אז איך טרעט צו־צו א־ם מיט פרעמדע מאסשטאבן; אָבער די צען יאָר האָבן באַווּיזן, אז דאָס איז געווען נישט בלויז א סובייקטיווער איינדרוק פון א זייטיקן. גאַנץ אמעריקע האָט אָנגענומען אזא שטעלונג צו ברייענען. זי איז מיד געוואָרן פון דער רעטאָריק און פון דעם פאַטאָס, זי איז מיד געוואָרן צו זאָגן אמן צו אן אויפגעשרויפטער אָראַטאָריע. און וען ברייען האָט באַדאַרפט צו האָבן אמן־זאָגער,

נישט געווסט, אז בריין מיינט גארנישט, וואס ער זאגט — מיינט עס נישט אזוי.

דאס פאלק האט אויך געגלויבט דער מליצה. אבער מערקווירדיק, עס האט אויך דערפילט, אז עס איז נישט מער, וו מליצה, וואס איז זייער שיין, זייער קלינגענדיק, זייער שטימונגספול, וויַ אן ארטיריע, אבער וויטער גארנישט. און בריין האט נישט באקומען די כאכט. דאס פאלק האט זי אים נישט געגעבן.

וואלט בריין געווען באמת א פאליטיקער, א שטאטסמאן, א סאציאליסט דענקער, וואלט פון זיין זילבער־צונגיקער אגיטאציע פאר זילבער ארויסגעווארפן א גרויסע, פראגרעסיווע פארטיי. אבער בריין האט נישט געהאט די פעיקייט צו דענקען פאר זיך, ער האט געקאנט בלויז אויפנעמען פארטיקע לאזונגען און פארמליצהוועז זיי. ער האט געקאנט בלויז דאוונען פון דעם סידור.

און פון זיין גאנצן פראגרעסיוויזם איז באלד גארנישט געבליבן. ער האט תמיד געקעמפט פאר זאכן, וואס האבן נישט געהאט קיין ממשות, און קעגן זאכן, וואס זענען גארנישט געווען קיין סכנה. ער האט גארנישט געקעמפט, ער האט בלויז געערעדט, און אין רעדן פאר־געסן דעם צוועק און דעם זין פון דעם ענין אליין.

וויל פאר אים איז געווען דער עיקר נישט די זאך, נאר דאס ווארט. דער מדרש און נישט דער תוך, דער משל און נישט דער נמשל.

אזוי איז דאס געווען אין דער פאליטיק, אזוי אין דעם קאמף פאר א וועלטאנשויונג. אויך וועגן זיי וואלט א דענקענדיקער מענטש, אפילו אן ארטאדאקס, אפילו א קעגנער פון דער עוואלוציע און דער גאנצער מאדערנער קולטור, אנדערש געערעדט און אנדערש אגיטירט. שטילער וואלט געווען העכער. מילדער וואלט געווען עפעקטפולער. אבער בריין האט נישט געקאנט דענקען, האט נישט געהאט די גע־דולט צו פארטראכטן זיך איבער א פראבלעם און דורכצוטראכטן אים. ער האט לכתחילה געהאט דעם פסוק און די מליצה, די פראזע און דעם זעעסט; צוערשט דעם שלוס און דערנאך ערשט דעם אנהייב. צוערשט די רעטאריק און דערנאך דעם געדאנק.

און וואס איז פאר א וווּנדער, וואס ער איז אזוי דראמאטיש

ראָבערט מעריאָן לאַפאָלעט.

א קלײנער מאַן מיט א רײכן קאָפּ האָר, גרוי, אָבער נאָך נישט ווײס, גרוי מיט דעם רויטלעכן אָפּגלאַנץ פון פארגאנגענער, פלאַמענדיקער, רויט־שטראַלנדיקער יוגנט — אזוי האָב איך אים נישט איינמאָל געזען אין דעם סענאט אין וואשינגטאָן. צווישן די טיפּיש־אַמעריקאַנישע פיגורן — אמאָל אַזוי גערופן, אזוי צוועלף־אויף־אַ־טויצעדיק, אמאָל אויך פאַטריציש־עלעגאנט, מיט דער אַלטמאָדישער עלעגאנץ פון די עקס־פלאַנטאַטאָרס אין לויזיאַנא, אָדער טענעסי, אַ כמעט אומאַמעריקאַנישע, כמעט איראָפעישע פיגור.

עס איז שווער זיך אויסצומאָלן סענאטאָר באָרא, אָדער סענאַטאָר הייראַם דזשאַנסאָן, אָדער סענאטאָר סמוט פון יוטא אין אַן אַנדער סביבה, ווי אין דער אמעריקאַנישער. אָבער ראָבערט מעריאָן לאַפּאָלעט וואָלט אָן שום מי זיך אריינגעפאַסט אין דעם פּאָלע = בוך־באָן, אין דעם רייכסראַט פון וין, אָדער אפילו אין דעם איטאַליענישן מאָנטע־טשיטאָריאָ. אוּן אפשר נאָך בעסער, ווי אין דעם קעפּיטאָל פון וואַשינגטאָן.

זיי האָבן אים צוגעלייגט דעם נאָמען „פאַיטינג באָב", דער קעמפנדיקער באָב, אוּן אויף אים, אַזוי צו זאָגן, אַרויפגעלייגט דעם שטאַמפּ פון אַמעריקע. אָבער באָב איז געבליבן תמיד ראָבערט מעריאָן לאַפאָלעט, דער מאָן מיט דעם אוּרפראַנצויזישן נאָמען אוּן מיט דעם פראנצויזישן בלוט אוּן טעמפּעראַמענט.

אוּן ווער ווייסט, צי די וועלט האָט נישט פאַרלוירן זייער פיל פון דעם, וואָס פון דעם מאָסיע ראָבער מעריאָן לאפאָלעט — מיט

האָט ער געמוזט פאָרן אין די בערג פון טענעסי. עס איז געווען זיין ירידה. ער האט עס געפילט. נאָך אַ ביסל — וואלט ער געווארן די לעכערלעכסטע פיגור פון אַמעריקע. דער טויט האט אים גערא־טעוועט דערפון.

דער גרעסטער גליק פאַר א רעדנער איז — א דראַמאַטישער פינאַל. און בריין האָט געהאַט צום לעצטן מאָל אַזא גליק.

עס איז אפשר איינע פון די מערקווירדיקסטע פאַרמען פון דעם אַנגלאָאַקסישן ווארטגלויבן, אַדער דער ליבע צו דער פיקציע. מען האָט אָפגעמאכט ביי זיך, אַז אַלצדינג, וואָס איז, איז גוט, און קאָן גארנישט בעסער ווערן און דאַרף עס נישט ווערן. צו וואָס זוכן, חוץ מען האָט שוין אַלצדינג געפונען? צו וואָס נייע וועגן, וען עס גייט זיך אַזוי גוט, אזוי גרינג אויף די אַלטע? און יעדער, וואָס האָט געפרעגט, געזוכט און געטוייפלט, איז לכתחילה געשטעמפלט געווארן פאר א מורד, פאר א רעוואָלוציאָנער, פאר א „ראַדיקאַל". און א ראַדיקאַל הייסט דאָך איינער, וואָס גייט צו די וואָרצלען. די וואָרצלען אָבער זענען הייליק.

דער אייניקל פון די הוגענאָטן האָט אָבער נישט געהאט קיין אָנגלאָאַקסישע מורא פאר וואָרצל-זוכן. ער האָט זיך דערשראָקן פאר דעם וואָרט „ראַדיקאַל". ווי די פראַנצויזישע פראָטעסטאַנטן אין דער צייט פון די גלויבנס-מלחמות האָבן מיט שטאָלץ אויפגענומען דעם צונעמעניש, וואָס זייערע קעגנער האָבן זיי געגעבן — „גזע", בעטלער — נענומען דעם שימפאָרט און געמאכט פון אים א היסטאָרישן פאַרטיינאָמען, אזוי האָט ראָבערט מעריאָן אויפגענומען דאָס וואָרט פראָגרעסיוו און ראַדיקאַל און געמאכט פון אים א לאָזונג פאר זיך, א קאמפרוף און סימבאָל.

אמת, בלויז „פראָגרעסיוו". פאר דעם וואָרט ראַדיקאַל האָט אפילו לאָפאָלעט מורא געהאט. אָבער בלויז פאר דעם וואָרט, נישט פאר דעם תוך. וויל זיין פראָגרעסיוו זם איז געווען א גאַנץ אַנדערער, ווי דער רוזוועלטישער. און לאָפאָלעט איז געווען געראטן, ווען ער האָט ביטער פאריבל געהאַט אויף רוזוועלטן, וואָס ער האָט ביי אים צוגענומען די פראָגרעסיוע פאָן און איז געוואָרן איר טרעגער אין 1912. וויל רוזוועלטס פראָגרעסיוויזם איז געווען בלויז א שפיל מיט ווערטער, א טראַכן ליבעראַליזם אין א ים פון אימפעריאַליזם. רוזוועלט איז געווען וויניקער פראָגרעסיו, ווי זיין פראָגראַם. לאָפאָלעט — מער. פאר רוזוועלטן איז דער פראָגרעסיוויזם געווען נישט מער, ווי א פאָליטישער באַלון, פאר לאָפאָלעטן — א לעבנסאָנשויונג, א טיפגייענדיקע איבערצייגונג.

עס זענען פאראן אין דער פאָליטישער ליטעראטור פון אמעריקע צווייי פיגורן, וואָס שפיגלען אָפ דז בריידע „פראָגרעסיוע" פירער פון

אָדער אָן אַ „דע" — איז געווען פשוט באַב, דער איינזאַמער קעמפּ־דיקער באַב פון וויסקאָנסין? אין פראַנקרייך וואָלט ער זיכער געווען אַ פירער, אַ גרינדער פון אַ פארטיי, אַ שאפער פון געשיכטע, פרעמיער פון אַ קאבינעט, פרעזידענט פון דער רעפובליק — אַ דראַמאַטישע קאריערע מיט אַלע אירע אַטאָפּ און אַרויף. און די פראַנצויזן וואָלטן אים זיכער צוגעלייגט דעם נאָמען „ראָבער לע דיאבל", ראָבערט דער טייוול, ווי זיי האָבן אַ נאָמען געגעבן זייער אייגענעם לאפאָיעט, דעם אַלטן קלעמאנסאָ, דעם נאָמען „דער טיגער"; וואָלטן אים פיינט געהאַט אוין ליב געהאט, דערפאַר, וואָס ער האָט זיי געגעבן וואָס פיינט צו האָבן; וואָלטן אים באַוונדערן אוין באַשריבן אוין גע־פֿאָכטן אַרום אים — ביים לעבן — אוין נאָכמער נאָך דעם טויט — דעם קראַנץ פון אַ לעגענדע.

אָבער לאפאָלעט איז געבוירן געוואָרן נישט אין ראָשעל, אָדער נאַנט, פונאַנדען זיינע אורעלטערן, די פראַנצויזישע הוגענאָטן, זענען געקומען, נאָר אין וויסקאָנסין, אין אַ שטאָט פון שוועדישע אוין נאָר־וועגישע אוין דייטשע פארמערס, אין א ריין־גערמאַנישער סביבה, אַרי־בערגעפֿאַנצט אין דער אַנגלאָזאַקסישער אַמעריקע, אוין דערפאר טאָפּלט האַרט, טאָגטעגלעך, אָרעם אין פאַנטאַזיע, פראָזאַיש.

אוין לאָפאָלעט האָט געמוזט צופאסן זיין טעמפּעראַמענט צו זיין סביבה. ער איז געווען דער געבוירענער פאָליטיקער, ריכטיקער — דער שטאַטסמאַן, ד. ה. דער מאן פון אידעען פאר דער געזעלשאפט; אַ טאלאַנט, וואָס איז אווי זעלטן אין די גערמאנישע לענדער אוין כמעט נישט בנמצא אין אַמעריקע.

מיט דער אויסנאַם פון די ערשטע, די, וואָס האָבן נאָך אַליין געמוזט שאפן אַ פאָלק פאר אַ לאַנד אוין אַ פאָרם פאר א פאָלק, האָט אַמעריקע נישט געווואָלט, נישט געקאָנט האָבן קיין שטאַטסמע־נער; נישט געווואָלט — וויל דאָס גאַנצע טראַכטן אוּ פילן פון דעם אַמעריקאַנער איז געווען — אוין איז — אומפאָליטיש, אומסאָ־ציאַל. זיי זענען יורשים. די עלטערן האָבן אַלצדינג אויפגעטאָן, געלייזט אַלע פראָבלעמען, פארענטפערט אַלע קשיות — ווייטער איז נישטאָ וווּ צו גיין. די לוחות זענען געגעבן, איצט — „יעדער אין זיינע געצעלטן"; די פליכט פון דעם יחיד איז בלויז צו זיך אַליין.

זיי קאָרומפירן די געזעצגעבנדיקע קערפערשאפטן און רופן עס אָן פּאָליטיק... א. אז. וו. — און דאָס איז אמעריקע!"

צו שטאַרקע, צו געדיכטע, צו איבערטריבענע פאַרבן — אָבער מען קאָן דערקענען דעם קול: עס איז לאַפּאַלעט. ער רעדט אויך פון „מאָראַל", אבער אנדערש ווי רוזוועלט און אויך אנדערש וו. ווילסאָן. פאַר זיי איז מאָראַל געווען אָן אידעע, אדער אן אידעאל. פאָר אים איז דאס א פּאָליטישע, א סאציאלע פאָדערונג. „מיר האָבן זיך פאַרפּליכטעט צוצושטערן די פּריוואַט-מאָנאָפּאָלן, נישט צו רעגולירן זיי. ווייל פּריוואַט-מאָנאָפּאָל איז נישט נאָר א געזעצלעכער פארברעכן, עס איז א מאָראַלישער סאַרברעכן". אזוי האָט לאַפּאַלעט געזאָגט אין אייגער פון זיינע לעצטע רעדעס אין דעם פרעזידענטקאמפיין פון 1924. און האָט עס געמיינט.

פאַר אים איז דער טראָסט געווען נישט בלויז א פארברעכן אנטקעגן דעם שערמאן-אקט, נאָר א זינד אָנטקעגן די יסודות פון דער אמעריקאנער געזעלשאפט. און ווען ער האָט גערעדט פון מאָראַל, האָט ער געמיינט נישט די מאָראַל פון דעם יחיד, נאָר די מאָראַל, ד. ה. דעם לעצטן זין און העכסטן יושר פון דער געשיכטע.

און דאָס האָט אים אונטערגעשיידט פון אַלע אָנדערע רעפּאָרמערס און אידעאַליסטן. זיין דענקען איז נישט געגאָנגען אויף דער אָנגלאָזאקסישער ליניע. נישט דעם יחיד, נאָר די געזעלשאפט, איז געווען זיין פּראָבלעם. און דערפאר איז ער קיינמאָל נישט אריינגעפאלן, ווי רוזוועלט, אדער אפילו ווילסאָן, פון די קלענערע שוין אָפגערעדט, — אין די מאָראַלישע באַנאַליטעטן, אין דעם „קענט" פון א זונטיקס-פרעדיקער. און דערפאר האָט ער אויך נישט מורא געהאט פאַר א קאַטש, א ביטערן, א האַרטן, א פאַרצווייפלטן.

און דערפאר האָט מען אים אזוי פיינט געהאַט אין אלע קרייזן פון אמעריקע, צווישן רעפובליקאנער און דעמאָקראטן, צווישן קאָנסערוואַטיוו און פראָגרעסיוו. ער האָט געקעמפט מיט אייגענע וואָפן, אוּן זיין כלי-זין איז געווען: אָבסטרוקציע, „פיליבוסטער". אויך דאָס איז נישט אָנגלאָזאקסיש. דער „עכטער" אמעריקאנער האָט דעם העכסטן רעספעקט פאַר דער צאָל. די מאיאָריטעט ווי — מוז עס זיין אזוי, איז עס גערעכט אזוי. מען דיסקוטירט א ביסל, פאר דער פּאָרם ווענן, אָבער נישט צו שטאַרק. און פאַרלירט מען דעם קאַמף,

אַמעריקע, דער אַמעריקע, וואָס באַלאַנגט שוין צו דער געשיכטע: איין פּיגור איז די אָסטין וויין אין ווינסטאָן טשורטשילס באַרימטן ראָמאַן, „די קאַריערע פון מר. קרוּ"; די צווייטע איז די געשטאַלט פון דעם רעפּאָרמער פרעסלי אין פֿרענק נאָריסעס ראָמאַן „דהי אָק=טאָפּאָס". מר. אָסטין וויין איז דער פאַרטרעטער פון „יונג=אַמעריקע" און דער פּאָליטיק, פון דער אַמעריקע, וואָס האָט רעוואָלטירט אַנט=קעגן דעם פּאָליטישן באָס, אַנטקעגן דעם מאַרק האַנא רעזשים, אַנט=קעגן דער צינישער הערשאפט פון די „אינטערעסן". אָסטין וויין טענהט מיט דעם פּאָליטישן באָס און אייזנבאַן־מאַגנאַט, מר. פלינט, און באַווייזט אים, אַז די טאַקטיק פון די אייזנבאן־געזעלשאפטן צו דיקטירן די פּאָליטיק פון דעם לאַנד איז א פאַלש און קאָן נישט פירן צו קיין גוטע רעזולטאַטן. מר. פלינט שמייכלט. „איך האָב מורא, אז אין דעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט קאָנען אייערע אוטאָ־פּיסטישע מעטאָדן נישט נוצן. מיר לעבן אין א קאָמערציעלער צייט און מוזן באַשיצן די אינטערעסן פון דער געזעלשאפט". דערויף ענטפערט אים אָסטין וויין, דער רעפּאָרמער: „יאָ, מיר האָבן זיך געביטן מ א ט ע ר י ע ל; אָבער איר מאַכט א פעלער, ווען איר באַ=טאַנט צו שטאַרק די מאַטעריעלע זייט. זענען דען נישטאָ אויך מ א ר א ל י ש ע אינטערעסן, מר. פלינט?"

אזוי דער רוזוועלט־פראָגרעסיוער. און מר. פלינט קאָן ווייטער שמייכלען. ער וויסט, אז ווען אָסטין וויין וועט קומען צו מאַכט, וועלן די אייזנבאַן־מאַגנאטן קיין שאָדן נישט האָבן. זיי האָבן געהאט א מצלעכקייט זיך צו איבערציגן, ווען רוזוועלט איז געווען פרעזידענט.

אַנדערש פרעסלי אין נאָריסעס ראָמאַן. ער רעדט איבער דער אייגענער טעמע, איבער די „אינטערעסן". אָבער וי רעדט ער! „זיי באזיצן אונדז, זענען אונדזערע באַלעבאַטים, די הארן איבער אונדזערע הארן, איבער אונדזער געוצצגעבונג. מיר קאָנען פון זיי נישט אנט־לויפן, עס איז פון זיי נישטאָ קיין אַנטרינען. מען זאָגט אונדז, אז מיר קאָנען זיי באַזיגן מיט דעם שטימצעטל. מען זאָגט אונדז, אז מיר קאָנען זוכן הילף אין דעם גריכיכ. זיי באַזיצן דעם גריכיכ... זיי באַשווינדלען א נאציע פון הונדערט מיליאָן און רופן עס פינאַנסן.

פון אידעען, נאָר אַ טעמפּעראַמענט; א פּערזענלעכקייט און נישט קיין פּירער. און טעמפּעראַמענטן גיבן זיך נישט איבער אין אַ צוואה. אָבער אַ פּערזענלעכקייט בלייבט אין דעם זכרון. און דאָס איז זייער ראָלע אין דער געשיכטע, די ראָלע פון לאַפאָלעט, איינע פון די לעצטע פּערזענלעכקייטן פון דער שוין אַלטער, שוין כּמעט אָפּגע־ שטאָרבענער „הערשער״ אמעריקע.

גאַנצן מען זיך נישט צום הארצן. פאָליטיק איז סוף כּל סוף ס׳ספּאָרט, אַ שפּיל.

פאר לאַפאָלצטן איז פאָליטיק געווען נישט קיין ספּאָרט, נאָר אַ לעבנסאויפגאבע. ער האָט געוואָלט נישט שפּילן פאָליטיק, נאָר שאפן נייע פארמען פון לעבן, כאָטש געשיכטע, און האָט געקעמפט, ווי א לייב, אפילו אַנטקעגן די רעגעלן פון דעם „קלוב", וואָס הייסט סע־נאט — און תמיד פארלוירן.

תמיד פארלוירן. וואָרים סוף כּל סוף, פון דער גאַנץ לאַנגער, שטורמישער קאריערע פון לאפאָלעטן איז כמעט גאָרנישט געבליבן. ער האָט נישט געשאפן קיין אייגענע פארטיי. ער האָט נישט אי־בערגעלאָזט קיין פאָליטישע ירושה. און דאָ איז געווען די גרע־נעץ, וואָס אמעריקע האָט אים געשטעלט ביז אַהער און נישט ווייטער. אמעריקע האָט זיך צו אים באַצויגן, ווי ענגלאַנד צו ביקאָנס־פילד: מער אַ שוישפּיל, ווי אַן ערנסט. בלויז ביקאָנספילד איז געווען קינסטלערישער, ווי לאפאָלעט, געהאַט מער פאנטאזיע פון אים. ער האָט איבערגעכיטרעוועט די קאָנסערוואַטיוו פארטיי. לאפאָלעט האָט נישט געקאָנט אָפּגאָרן און פארנארן די „טאָריס" פון אמעריקע. זיין מעטאָדע איז געווען צו דירעקט, צו פראַנצויזיש, צו פול מיט אימפעט.

און ווען ער האָט עס שוין פארשטאַנען, אַז אין דער פאָליטיק מוז מען אויך ריזיקירן מיט אן אייגענער שאפונג, און אז ראַדיקאַל מיינט — גיין צו די וואָרצלען, ווען ער האָט, אין 1924, געוואָלט גרינדן אַ נייע, אַן אייגענע, פארטיי, איז עס שוין געווען צו שפּעט. מיט ניין און זעכציק יאָר קאָן מען שוין מער נישט שאפן קיין נייע פארמען. ער האָט לכתחילה געווּסט, אַז ער וועט דאָסמאָל אויך פארלירן, אָבער ער האָט עס געמוזט. ער האָט געמוזט אונטער־ציען די לעצטע שורה. זיין אלטער, פראַנצויזישער פארמגייסט האָט אים געצוווּנגען צו גיבן עפעס אַ געשטאַלט זיין אייגענעם פאָליטישן לעבן. אָבער די האַנט איז שוין געווען אלט און שוואַך — און די פארם איז ארויסגעקומען אומגעלומפערט.

און ווער ווייסט, צי עס וועט זיך לאָזן וויטער ציען די אייגענע ליניע? וואָרים לאפאָלעט איז דאָך געווען נישט קיין שעפער

סענאַטאָר ערווין פ. לעד.

אין וואַשינגטאָן, אין סענאט, אין דער אָפּיציעלער אָנגעצויגענער אטמאָספערע איז שווער זיך צו באַקענען נענטער, אינטימער מיט דעם געדאַנקענגאַנג פון א פּאָליטיקער. זיי זענען שטענדיק באַשעפטיקט — אָדער מאַכן דעם אָנשטעל, אַז זיי זענען עס. זיצט איר מיט א סענאַטאָר, אָדער א קאָנגרעסמאַן אין זיין „אָפּיס", אין דער קעפּיטאָל-געביידע, קלינגט יעדע מינוט דער טעלעפאָן אָדער „גאָנג", וואָס רופט די געזעצגעבער צו. אַן אָפּשטימונג. דער סעקרעטאַר קלאַפּט אויף דער מאשין. באַזוכער נאָך באַזוכער קומען צום געזעצגעבער: איינער נאָך אַ טובה, אַן אַנדערער מיט אַן עצה, א דריטער — גלאַט א וויילער, וואָס איז צופעליק אין וואַשינגטאָן און האַלט עס פאַר זיין חוב צו דריקן די האַנט זיין „פאַרטרעטער".

און בכלל — אפילו אָן דעם אלעמען, די סביבה אַליין לייגט אַרויף איר חותם. די פּאָליטישע מאַשין איז אין פולן גאַנג — אוּן דער מענטש ווערט פאַרכאַפּט פון די רעדער. ער האָט קיין צייט נישט צו טראַכטן, זיך צו פאַרטראַכטן. ער ווערט א טייל פון דער מאַשין. ער ווערט אליין שאַבלאָן. מען קען דערפאר אזוי וויניק די סענאַטאָרן אוּן בכלל די פּאָליטישע פארטרעטער פון אמעריקע. מען זעט זיי בלויז אין דעם שפיגל פון די פּאָליטישע רעפּאָרטערס — אוּן דאָס איז כּמעט תמיד א קרומער שפיגל.

ווי אָפט האָב איך — ביי מיינע באַזוכן אין וואשינגטאָן — געווואָלט זיך נענטער באקענען מיט די פירנדיקע פערזענלעכקייטן פון דער אמעריקאנער פּאָליטיק. אוּן עס איז מיר כּמעט קיינמאָל נישט גערָאטן. זיי זענען געווען פארשלאָסן. א וואנט, א פּאַרטיי, א גרופּע, — די אינדיווידואליטעט איז געווען פאַרשטעלט אוּן פאַר-

דִי פַּאָזיע פּון פּירדוזי, דעם פּערסישן דיכטער, — ווָאס הָאָבן מיר נישט איבערגערעדט אין די אכט טעג אויפן ים.

אָבער דער צווייטער סענאטאָר — דער גרָאָבינקער מאַן אין דעם בלוי־גרויען אָנצוג — דער סענאטאָר פון נָאָרט דאַקאָטאַ, לעד — איז געווען שווער צוגעגלעך. העפלעך, אָבער פּאַרשלָאָסן. אַ שמייכל, אַ קורצער ענטפער — און וויטער געגאַנגען אויפן דעק פון דער שיף, אָדער געזעסן אַזוי בּודאַ־מעסיק, רויק, און געקוקט מיטזיינע קלייניע אויגן אויף די כוואַליעס פון ים. און וויל ער איז געווען אַזוי פּאַרשלָאָסן, אומצוגענגלעך — האָט ער נאָכמער גערייצט מיין נייגיר. איך האָב פּאַר מיר געזען איינעם פון די פירער פון דעם אַמערקאַנישן ראַדי־קאַליזם, דער זייל פון די פּראָגרעסיוון. ראַדיקאַלן האָבן בטבע ליב צו רעדן, ווי אַלע, ווָאס זענען אין דער אָפּאָזיציע, ווָאס האָבן נישט דערגרייכט. עס איז אין דער נאַטור פון ראַדיקאַליזם צו פירן פּראָ־פּאַגאַנדע תמיד, ווו עס זָאל נישט זיין. און דָאָ — אַ ראַדיקאַל, ווָאס שווייגט, ווָאס זָאגט נישט יָאָ, נישט ניין, ווָאס מיידט אויס יעדן פּאָליטישן געשפּרעך, ווייכט אויס יעדע טעמע, ווָאס האָט צו טאָן מיט דעם „לעבן".

איך האָב שוין כמעט זיך אָפּגעזאָגט פון דעם וווּנטש זיך נעע־טער צו באַקענען מיט אים. נישט — איז נישט. און ווי ער נישט רעדן — איז מיר אויך ניחא. וואָרים סוף כל סוף, ווָאס קָאָן ער מיר זאָגן, ווָאס איך קָאָן נישט ווייסן פון אַנדערע, פון ביכער, פון צייטונגען, פון דעם „קאָנגרעשאָנאַל רעקאָרד"?

איך האָב אויפגעהערט רעדן מיט אים פון פּאָליטיק. אונדזערע געשפּרעכן האָבן זיך באַשרענקט אויפן וועטער. און גאָנץ אומגע־רימט האָב איך געפונען אַ צוגאַנג צו אים. עס איז געווען אַ באַל אויף דער שיף. די פּאַסאַזשירן האָבן זיך צעהולעט. מען האָט גע־טאַנצט, עס איז געווען פּריילעך. מיר האָט זיך נישט געגלוסט אַריין־צוגיין אין דעם באַל־זאַל. דער ליאַרם און די פּריילעכקייט פון די פּאַסאַזשירן זענען געווען אַ מין מערקווירדיקער קאָנטראַסט צו דער גרויסאַרטיקער רויקייט פון דעם ים.

און איך בין געזעסן איינער אַליין אויפן דעק. געזעסן און גע־קוקט אויף דעם שוואַרצן ים — און פּאַרטראַכט זיך איבער עולמות. וויט־וויט פון אַלעמען, ווָאס האָט א שייכות צום טאָג, צום היינט און אפילו צום מאָרגן. איך בין געשוווומען רויק מיט די שוואַרצע,

דעקט. אוּן גרויס אַדער קלײן, אָריגינעל אָדער באַנאַל, פּראָגרעסיוו אָדער רעאקציאָנער — אַלע זענען זיי אויס גלײַך, רעדן מער אָדער ווייניקער דאָס אייגענע — אוּן שטענדיק דאָס אייגענע.

עס מוז שוין פֿאַסירן עפּעס אויסערגעווײנלעכס, כּדי מען זאָל דערגיין דעם תּוך פּוּן אַ פּאָליטיקער, וו, למשל, אין דעם פּאַל — ב ר א נ ד ע ג י.

האָט געלעבט אַ סענאַטאָר, איינער פּוּן פּילע. אַ זײַל פּוּן רעאקציע — מער האָט מען פּוּן אים נישט געווּוסט. אוּן ערשט וועַן, ער האָט באַגאַנגען זעלבסטמאָרד — האָט מען זיך דערוווּסט, וואָס פּאר אַן אינטערעסאַנטע פּערזענלעכקייט דאָס איז געווען. אַן עסטעטיקער, א פֿאַרהלומטע, אַ רייכע, אָריגינעלע נאַטור. ער האָט נאָר נישט געהאַט קיין שאנס זי אַרויסצוברענגען.

איך האָב זיך דערפאר ממש דערפרייט, וועַן איך האָב — מיט צווויי יאָר צוריק — באַקומען גאַנץ אומגעריכט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען נענטער — אין אַן אייגנאַרטיקער אטמאָספּערע — מיט אַ סענאַטאָר, וואָס האָט מיך תּמיד זייער שטאַרק אינטערעסירט, מיט דעם סענאַטאָר פּוּן נאָרט דאַקאָטאַ, עדווין. פּ. לעד.

עס איז געווען אינמיטן ים — אויף דער שיף „פּרעזידענט הארדינג" — אויפן וועג קיין אירלאַנד. אין דער פּאסאַזשירן־ליסטע האָב איך באמערקט צוויי זייער באַקאַנטע נעמען פּוּן אמעריקאַנער סענאַטאָרן. עס איז געווען די „קאָמיסיע", וואָס איז אָפּגעפּאָרן קיין רוּמלאַנד, כּדי דאָרט צו שטודירן די לאַגע אוּן באריכטן וועגן אים צום סטייט דעפּאַרטאמענט.

איינער פּוּן די סענאַטאָרן — א דעמאָקראַט, א וויסאָן־דעמאַקראַט א שלאַנקער, שיינער מאַן, תּמיד „סענאַטאָריש", אויף א מינוט נישט פּארגעסנדיק זיין וויכטע אוּן זיין שטעלונג. אַן אַדוואָקאַט, א רייכער שאָף־באַזיצער, מיט אַ נייגונג צו חקירה, צו מיסטיק אוּן דער עיקר, צו וועלטער. דער צווייטער — אַ קלייניקער, גראָ,ינקער, עלטערער מאַן, אין אַן אַלטן, גרויען, אָדער בלוילעך־גרויען, ביליקן אָנצוג. עס איז געווען זייער גרינג זיך צו באַקענען מיט דעם דעמאָקראַטישן סענאַטאָר. ער האָט זיך געלאַנגווייליקט, ער האָט געזוכט געזעלשאַפט, ער האָט געוואָלט רעדן אוּן זיך לאָזן הערן. אוּן מיר האָבן באַלד געפוּנען אַ גאַנצע רייע פּוּן געמיינשאַפטלעכע אינטערעסן. רעליגיע — די פּילאָזאָפּיע פּוּן העגעל —

„וויל איך רעד קיינמאל נישט איבער פאָליטיק, וויל איך גלויבן נישט אין פאָליטיק".

„איר, א מיטגליד פון דער פאָליטישסטער קערפערשאפט, וואָס איז פאַראַן, גלויבט נישט אין פאָליטיק?"

„דאָס איז דער פעלער פון דעם סענאט, וואָס ער איז פאָליטיש. מען רעדט דאָרט צופיל, מען טראכט צו וויניק. מען דיסקוטירט דאָרט אלצדינג — אַ חוץ די רעאליטעט".

אין דער פראָפעסאָר-סענאטאָר האָט מיר אנגעהייבן אויף זיין אופן — מעטאָדיש, כמעט פעדאנטיש, צו דערקלערן זיין שטעלונג צו דער פאָליטיק פון דעם לאַנד, די שטעלונג פון אַ נאַטורפאָרשער, וואָס האָט צו טאָן מיט פאקטן און נישט מיט ווערטער. פאָליטיק איז פאַר אים געווען — עקאָנאָמיע, נישט מער, נישט וויניקער. ווי אַזוי די עקאָנאָמישע אנטוויקלונג פון דעם לאַנד איז, אַזוי איז איר פאָליטישער אינהאַלט. מאַרקסיזם? ניין — נישט מאַרקסיזם. מאַרקס איז אויך נישט געווען קיין נאַטורפאָרשער. ער האָט אויך געבויט סיסטעמען, געשאפן אלגעמיינע פארמולן, „געזעצן". אָבער די נאַטורוויסנשאפט — און הויפטזאכלעך די כעמיע, האָט אן אנדער מעטאָדע: דעם עקספערימענט. געווים, מען מוז האָבן א מעטאָדע, א ציל, מען דאַרף וויסן, וואָס מען זוכט, צוליב וואָס מען עקספערימענטירט, אָבער וויסט מען עס, מוז מען זיך וויטער אונטערגעבן דער נאַטור, איר נאָכפאלגן שריט נאָך שריט.

אזוי אויך אין דער פאָליטיק. וואָס פאר א ווערט האָבן אלע פאָליטישע פראָגראַמען? עס זענען דאָך בלויז ווערטער. דער עיקר איז: די באַציונג צווישן דעם פראָדוצירנדיקן און דעם פאַרברויכנדיקן עלעמענט. די הויפטזאך איז — די רעגולירונג פון דידאָזיקע באציונגען. אין אַמעריקע איז די לאַנדפראגע נישט אזוי אַוועקגעשטעלט ווי אין אייראָפּע. עס איז נישט דער לאַנדמאַנגל, אויך נישט די טעכניק. דער פארמער האָט גענוג ערד — באַארבעט זי אויך זייער גוט. די פראבע איז דאָ — וואָס צו טאָן מיט די רעזולטאַטן פון דער ארבעט, ווי אזוי צו מאכן דעם פארמער אומאָפהענגיק פון דעם קאפיטאל, פון דעם שפעקולאַנט אין אלע זיינע פארמען, און פריער פון אלץ — פון די באַן-מאגנאַטן.

עס איז דער פראָגראם פון דער „נאָן-פארטיזאַן ליג", דער פראָגראם פון דער נאָרט-וועסט. אין אייראָפּע וואָלט עס געהייסן

וויס־באַברעמטע כוואַליעס. לעבן מיר האָט אַ סקריפּ געטאָן אַ שטול־
עמצער האָט זיך צוגעזעצט. אוּן איך האָב דערקענט דעם אַלטיטשקן
סענאַטאָר פון נאָרט דאַקאָטאַ.

דער ים, די שטילקייט, די גרויסקייט פון דעם בילד האָבן אונדז
צוזאמענגעפירט. אוּן מיר האָבן זיך צוזאַמענגעזעצט וועגן ים, איבער
דער נאַטור, אירע סודות, און דעם מענטשלעכן שטרעבן צו דערגרייכן
דעם אָפּגרונט. דער סענאַטאָר האָט זיך צערעדט. דער ווייסגשאפּט־
לעכער אָדער האָט זיך דערוועקט אין אים — אוּן מיר זענען באַלד
געווען פּאַרטיפּט אין אַ שמועס וועגן דער טעאָריע פון „יאָנען",
וועגן דער קוואַנטן־טעאָריע פון פּלאַנק, וועגן אייגשטיינס רעלאַטי־
היטעט א. אז. וו.

דער סענאַטאָר איז פארגעסן געוואָרן — דער פּראָפעסאָר פון
כעמיע, דער נאַטורווישנשאפטלעכער האָט פארנומען זיין פּלאַץ. ווייל
סענאַטאָר לעד איז געווען בלויז א קורצע צייט אַן אַקטיוואר פּאָ־
ליטיקער. פון די זעקס אוּן זעכציק יאָר פון זיין לעבן איז ער גע־
וועז בלויז די לעצטע זעקס יאָר אַ סענאַטאָר. געוואָרן גלייך סע־
נאַטאָר, אָן די געווײנלעכע פאָליטישע דורכגאַנגס־עטאַפּן. ביז צו זיין
זעכציקסטן יאָר איז ער געווען בלויז אַ פּראָפעסאָר, אַ געלערנטער
מיט אַ סאַציאַלן דראַנג. די כעמיע האָט אים געפירט צו דער אוני־
טערזוכונג פון שפּייז. איין פּראָבלעם האָט געפירט צום אַנדערן. די
פּאַרטיקע שפּייז — צו דער רויער, צו דעם קוואַל, צו דער ערד.
אוּן פּראָפעסאָר לעד איז געוואָרן אַרייַנגעצויגן אין געזעלשאַפטלעכע
פּראָבלעמען פון זיין געגנט, אין די פּראָבלעמען פון אַקערבוי. דער
כעמיקער איז געגאַנגען צו די עלעמענטן, אוּן די עלעמענטן פון
נאָרט דאַקאָטאַ זענען — די פארמערס.

דער ווייסגשאפּטלעכער געשפּרעך האָט אונדז געבראַכט נענטער.
דער סענאַטאָר האָט אראָפּגעווארפן פון זיך דעם וואַשינגטאָנער אָפּי־
ציעלן מאַנטל פון שווייגן אוּן מיסטרוי צו „אינטערוויוערס". אוּן
אין די לעצטע טעג פון אונדזער געמיינשאַפטלעכער רייזע זענען
מיר געזעסן די גאַנצע צייט אויפן דעק אוּן — געערעט, געערעט
איבער אַמעריקע.

„פּאַרוואָס האָט איר פּריער נישט געוואָלט רעדן פון פּאָליטיק?"
— האָב איך געפרעגט דעם סענאַטאָר.

סענאטאר לעד איז געשטאַרבן א פּאָר טעג נאָך דעם טויט פון לאפאַלעט און די פּאָליטישע טרעפער פון אמעריקע ברעכן זיך שוין די קעפ וועגן דער ווירקונג אויף דעם סענאַט. עס זענען געפאלן צוויי הויפטזיילן, דער יכין און דער בועז פון דעם סענאַט־ראדיקאַליזם, פון דער פּראָגרעסיווער פּארטיי. און עס קאָן זיין, אז אין א נעוויסער מאָס זענען זיי נערעכט. ביי אזא שוואַכצר אָפּאָזיציע, ווי זי איז איצט אין וואשינגטאָן, ווערן שטימען געציילט אוין געוויגן. פון צוויי שטימען קאָן אָפּהענגען דער פּאָליטישער גורל פון דער רעפובליקאַנער אדמיניסטראציע.

אָבער בלויז אויף אַ וויילע. די פּאָליטישע מאַטעמאטיק איז די אומזיכערסטע וויסנשאפט. זי נארט אָפּ, זי גיט פאלשע רעזולטאטן. נישט פּאָליטיק, נישט דער ווילן און דער טאַלאַנט פון דעם פירער אָדער אַן אַנדערן באַשטימט דאָס לעבן פון אַ לאַנד — נאָר די פּאָליטישע, די סאָציאַלע כעמיע. און שטאַרבט אַ כעמיקער — די לאבאָראַטאָריע בלייבט. דער פּראָצעס גייט אָן — אזוי, אָדער אזוי. אוּן די פּראָבלעמען, וואָס לאפאַלעט אוּן לעד האָבן אוועקגעשטעלט— אָדער ריכטיקער, וואָס וואָבן אויסגעארבעט לאפאַלעטן און לעדן — זענען נאָך נישט גענייזט. זיי זענען איצט נאָך אפשר שארפער, **ווי פריער. די פּאָליטיקער** ווילן עס בלויז נישט זען.

— אגראר־סאָציאַליזם, אין רוסלאַנד — „טרודאָוויק", אָדער רעכטער עס־ער, אומגעפער. אין אייראָפּע וואָלט מען צוגעשפּילעט דערצו אַ נאָמען און אַ טעאָריע. אָבער סענאטאָר לעד איז געווען אַ מענטש פון ניכטערע פאַקטן. דער נאָמען האָט אים נישט געאַרט. רעפובליקאנער? לאָז זיין רעפובליקאַנער. ער האָט גאַנץ גוט געוווסט — און אַלע האָבן עס געוווסט — אַז ער האָט אזא שייכות צו דער רעפובליקאַנער פּארטיי, ווי צו דעם דאַלאי־לאמא פון טיבעט. אָבער עס האָט אים נישט געאַרט. וואָס איז אין אַ נאָמען? דער נאַטורפּאָרשער האָט געזוכט פּראקטישע רעזולטאטן, נישט קיין פּאָליטישע פראזן.

ער האָט געהאַט אַ פּראָגראַם, געווויס „קאָאָפּעראַציע" — אַ קייט פון קאָאָפּעראַטיוון, וואָס זאָל צונויפּבינדן דעם פּארמער מיט דער שטאָט — די ערד מיט דעם מענטשן. קאָאָפּעראטיוון אין דער אינדוסטריע, וואָס זאָל באַפרייען דעם מענטשן פון דעם גרויסקאַפּיטאַל. א פּראָגראם, וואָס איז געווען באמת זייער־זייער ראַדיקאַל. אָבער — שריט ביי שריט, רינג נאָך רינג. אַמעריקע איז דערווייל נאָך אין דער לאַבאָראַטאָריע, מען מוז נאָך עקספּערימענטירן, און — עקספּערימענט פאַרלאַנגט פריער פון אַלצדינג פּאָרזיכט.

און דאָס איז געווען אויך דער צוועק פון זיין רוסישער רייזע. ער האָט געוואָלט זען וויאזוי אַרבעט עס אין דער גרעסטער לאַבאָראַטעריע פּאר סאָציאַלע עקספּערימענטן. „איך האָב נישט קיין שום מיינונג וועגן רוסלאַנד", האָט מיר דער סענאטאר געזאָגט. „יעדעס לאַנד האָט זיינע מעטאָדן, לויט זיין מאַטעריאַל. איך האָב בלויז אַ געפיל, אַז זיי ווייסן דאָרט, ווי אַזוי צו באַגיין זיך מיט זייער מאַטעריאַל".

איך האָב נישט געזען מער דעם סענאטאָר נאָכדעם, ווי ער איז צוריקגעקומען פון רוסלאַנד. אָבער, ווי איך האָב געלייענט, איז ער צוריקגעקומען — ווי ער איז אַוועקגעפאָרן — אַן ענטוזיאַזם און אַן כּעס. אַ לאַבאָראַטאָריע — אָבער מען דארף זיך נישט איילן אָנצונעמען אירע רעזולטאטן. מען מוז וואַרטן. דער פּראָצעס איז נישט פאַרענדיקט.

* * *

הערבערט אַסקוויט.

מען רעדט אין ענגלאַנד פון „וויקטאָריאַנער". עס איז אַ טערמין, עס איז אַ באַגריף, עס איז אַ גאַנצע קולטור-עפּאָכע פאַרקערפּערט אין איין וואָרט.

וויקטאָריאַ, די אַלטע קעניגין, די פריינטין פון ד׳אָרד ביקאָנספילד און די מאַרטירערין פון גלאַדסטאָנס שוועכערן, האָט וויניק צו טאָן מיט דעם „וויקטאָריאַניזם". זי האָט צו אים גאָרנישט צוגעגעבן, זי האָט אים זיכער נישט געשאַפן.

מען זאָגט „וויקטאָריענס", ווי מען זאָגט אין דייטשלאַנד „בידער-מאַיערי"—די צייט פון דעם אנשטענדיקן, גוט-בירגערלעכן, מער אָדער ווייניקער גוטמוטיקן מענטשן פון די פופציקער יאָרן אין דעם נייגצעטן יאָרהונדערט.

אַ הויכער אומבאַקוועמער קאָלנער, אַ שווערער קראַוואַט, אַ צילינדער אויפן קאָפּ — און אַ באַקנבאָרד. דערצו — אַ ביסל אידע-אַליזם, אַ סך סענטימענטאַליזם, בלויע נאַכט, לבנה-שיין, באַזיפצטע דאַמען — און אָרדענונג. אָרדענונג אין הויז, ווי אין לאַנד. אָרדענונג אין געשעפט.

נישט אַלע, וואָס האָבן געלעבט אין דער „בידערמאַיער-צייט", זענען געווען בידערמאַיער. מען קאָן זיין אַ שטורמישער, אַן אומצופרידענער, אַן איבערקערער און ווערטן-בייטער אפילו מיט אַ באַקנבאָרד און הויכן צילענדער, פונקט ווי מען קאָן זיין אַ קאָנסערוואַטיווער, זייער און זייער ארטעריאָסקלעראָטישער מענטש אין אַ רויט העמדל.

און נישט אַלע „וויקטאָריאַנער" זענען געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר זייער צייט. ביקאָנספילד איז נישט געווען קיין וויקטאָריאַנער.

פון דעם אַכצעטן יאָרהונדערט האָבן פאַר אים געקאמפט. אָבער עס האָט זיי אַלע געפעלט דער פעסטער גרונט. זיי האָבן אַלע געקאָנט און געמוזט פאַרענטפערן די „פרייהייט" מיט לאָגישע, מיט עטישע מאָטיוון. אָבער זיי האָבן נישט געקאָנט ווייזן, אַז די פרייע אַנטוויקלונג פון דער געזעלשאפט איז פונקט אַזוי נאָטירלעך, ווי דער איבערגאַנג פון ווינטער צו זומער, אָדער פון יוגנט צו עלטער.

דער דאָרוויניזם האָט אריינגעטראָגן דעם נאָטורוויסנשאפטלעכן גערדאַנק אין דער פאָליטיק — און דער ליבעראַליזם האָט באַקומען זיין פאַרענטפערונג אין פאַרגרונטונג.

דער אַלטער „וואיג" — דער שטימונגס-ליבעראַל, דער ליבעראַל פון צולהכעיסדיקייט, איז אַראָפ פון דער בינע. זיין אָרט האָט פאַר-נומען דער מאָדערנער, פרינציפיעלער, אַזוי צו זאָגן, זעלבסטפאַרשטענד-לעכער ליבעראַל.

אויך אַ קולטור-טיפ, וואָס הייבט אָן צו ביסלעכווייז אויסצו-שטאַרבן. אפילו אין ענגלאַנד, דעם קלאַסישן לאַנד פון ליבעראַליזם. זיי ווערן אַלץ ווייניקער, אַלץ זעלטענער. און שטאַרבט איינער פון זיי, פון די „וויקטאָריאַנער", פון די „ליבעראַלן" — בלייבט נאָך אים אַ לידיק אָרט.

בפרט ווען עס גייט אַוועק איינער, וואָס איז געווען נישט בקוויז אַ ליבעראַל, איינער פון די פילע, נאָר דער פירער, דער פאַר-קערפערער, דער סימבאָל פון דער אייגנאַרטיקער דערשיינונג, וואָס האָט גהאַלטן ליבעראַליזם.

בפרט ווען עס גייט אַוועק אַזא היסטאָרישע פיגור, ווי הערבערט אַסקווית, אָדער ווי ער האָט אין די לעצטע פאָר יאָר פון זיין לעבן גהאַלטן: לאָרד אַסקווית און אָקספאָרד.

מאַרגאָ אַסקווית—ליידי אַסקווית—האָט אין אירע מערקווירדיקע, קאָקעטיש-נאַרישע מעמואַרן פאַראייביקט אַן אַלטע קאַריקאַטור, איך וויים נישט, צי דאָס איז איר אייגענע צייכענונג אָדער גענומען פון אַ וויצבלאַט: דזשאָזעף טשעמבערלען און זיין שאָטן — אַסקווית. טשעמבערלען אויף אַ פעדד, רייסט זיך ערגעץ, וואַנדערט, האַלט אין גיין אָדער לויפן—און נאָך אים אַ שאָטן: אַסקווית שארפער, קלאָר-שער פראָפיל, מער רוימיש, ווי ענגליש, קלאָר און ריין און סקולפטו-ראַל. אַ בילד, וואָס דערציילט אין וויניקע שטריכן די גאנצע פון נייַ-ענגלאַנד, די גאנצע פון אַסקווית.

ער וואָלט געווען, מעגלעך מיט הונדערטער יאָרן פריער, אַ קאנצלער, ווי לאַרד בעקאָן, דער קלוגער, געלערנטער, פילאָזויטיקער און אַזוי עלאַסטישער. ער וואָלט זיך געווען אַריינגעפאַסט אין דעם הויף פון האַרון-אַל-ראַשיד אָדער אַן אַנדער אַראַבישן קאָליף – און ער וואָלט אויך געווען אויף זיין אָרט – אין דעם ראַט פון די פאָלקסקאָמיסאָרן. פון אומעטום און פון קיין שום לאַנד נישט – פון אַלע צייטן און צו קיינער נישט צוגעשמידט.

גלאַדסטאָן – אַפילו אָט דער טיפישסטער פון אַלע ענגלענדער– אין אויך נישט געווען אינגאַנצן „וויקטאָריאַניש". גלאַדסטאָן איז אייגנטלעך געווען מער גלח, ווי שטאטסמאַן. זיינע מאָטיוון זענען געווען מער רעליגיעז-עטישע, ווי ריין פאָליטישע. און זיין ליבעראַליזם איז אויך געווען אַ זייער צווייפלהאַפטער. ער איז געקומען צום ליבעראַליזם– פון דער קאָנסערוואַטיווער פּאַרטיי. און דאָס, וואָס דער מענטש איז אין זיין יוגנט – איז ער אויס אינערן צוואָנג. שפּעטער קאָן מען ווערן וואָס מען ווי ל – אין דער יוגנט ווערט מען וואָס מען מוז.

און „וויקטאָריאַניזם" הייסט אייגנטלעך – אין זיין ברייטסטער סאָציאַל-קולטורעלער פאָרם: ליבעראַליזם.

ליבעראַליזם אין אַלץ – אין וויסנשאַפט, ווי אין ליטעראַטור, אין ווירטשאַפט, ווי אין פּאָליטיק.

עס איז געווען די צייט, ווען די אַלטע, האַלב-טעאָלאָגישע, פּאָעטיש-פּאַראַבטע ענגלישע קולטור האָט זיך געביטן. דאָס, וואָס אויף דעם קאָנטינענט, ד. ה. אין פראַנקרייך, איז שוין געווען פון לאַנג אַן אָפּגעשאָסענער פּראָצעס – די פּוליטענדיקע פאַרוועלטלעכונג פון דער קולטור, דאָס צעשניידן פון די פעדעם, וואָס האָבן צונויפגעבונדן דעם אָלטן און דעם נייעם גדויבן–אין ענגלאַנד האָט עס זיך ערשט אַנהויבן. דאַרווין, האָקסלי, ספּענסער, די נאַטוראַוויסנשאַפטלער האָבן אַרויפגעלייגט זייער חותם אויף דער צייט, און באַלד האָט זיך אויף אַלע געביטן אָנגעהייבן וויזן די השפּעה. דער געדאַנק פון „אַנטוויקלונג" און – אין דער אָפּטימיסטישער אויסטייטשונג – פון „פּאָרטשריט" און צופֿאָסונג, פון איבערגאַנג צו אַלץ העכערע פאָרמען, אָט די דאַר-וויניסטישע אידעע איז געוואָרן דער יסוד פאַר אַ נייער פּאָליטישער אָריענטאַציע, פאַר דעם – ליבעראַליזם.

געוויס – דער באַגריף איז שוין געווען פריער, אָדער ריכטיקער, דאָס וואָרט. דזשאָן לאָק האָט אים פילאָזאָפיש באַגרינדעט, די דענקער

מען פון דעמאָקראַטיע, אפשר איינע פון די צוגרייטונגספאָרמען. און ער האָט זיך צוגעפאַסט, אַזוי ווייט ווי די געשיכטלעכע דערפאָרונג האָט געווויזן, בכּלל צו דעם ענגלישן באָדן, און דאָס אויך אויף א געוויסער צייט.

צווישן מאַלפּע און מענטש — דעם „פּיטעקאַנטראָפוס" און דעם „האָמאָ" — איז אין דער אַנטוויקלונגס-געשיכטע פאַראַן דער „מיסינג לינק" — אַן איבערגאַנגס-באַשעפעניש. נישט מער מאַלפּע. נאָר נישט מענטש. קיינער האָט אים נישט געזען, אָבער—ער האָט געמוזט זיין. און — אויב ער איז בכלל? געווען — האָט ער זיך לאַנג נישט געקאָנט האַלטן.

אַזוי אין דער נאַטורגעשיכטע, ווי אין דער מענטשן-געשיכטע. איבערגאַנגספאָרמען זענען נישט „מאריך ימים".

און אַזאַ „מיסינג לינק" איז געווען דער לייבראַליזם. פון איין אַלטער, פאַרפעסטיקטער, פאַרוואַרצלטער אָרדענונג צו א צווייטער, וואָס דאַרף ערשט קומען, וואָס האָלט זיך אין פורעמען.

עס קאָן זיין, דער מענטשלעכער „מיסינג לינק" איז אויך געווען א זייער אינטערעסאַנטע באַשעפעניש. די פאָליטישע איז זיכער דאָס פיינסטע און ראַפינירטסטע, וואָס די קולטור האָט ביז אַהער אַרויסגעבראַכט. זי האָט נישט דערגרייכט — און דאָס איז איר טראַגיק. זי האָט זייער פיל געוואָלט — און דאָס איז איר שיינקייט.

געוואָלט, — מען דאַרף זיך אַריינקוקן אין דער געשיכטע פון ענגלאַנד, וועו אַסקוויט האָט זי געפירט, אין די יאָרן, וועו ער איז געווען פירער פון דער ליבעראַלער פּאַרטיי, און אינאיינעם מיט סער קעמפּבעל-בענערמאַן, דעם גוטמוטיקן, קאַוואַלירמעסיקן „סי בי", ווי מען האָט אים גערופן אין ענגלאַנד — און דערנאָך (פון 1908) אָלס פּרעמיער פון ענגלאַנד, — מען דאַרף זיך אַריינלעבן אין דער געשיכטע פון די יאָרן, וואָס ווייזן זיך אונדז אויס אַזוי ווייט, — ווייל צווישן אונדז און זיי ליגט די מלחמה. עס איז כדאי, ווייל מען קאָן דאָרט זען דאָס, וואָס וועט זיך שוין קיינמאָל נישט אומקערן: דעם ריינעם ליבעראַליזם ביי דער ארבעט.

אַסקוויט און זיינע חברים, דער עיקר לאָיד דזשאָרדזש — פירן דורך טריט נאָך טריט די „פאַרבירגערלעכונג" פון ענגלאַנד. זייער אינציקע, זייער גרעסטע ארבעט איז: די רעפאָרם פון דעם „הויז אָוו לאָרדס". א דראַמאַטישע געשיכטע. אַן איבערבליק אין דער

דזשאָזעף טשעמבערלען, דער מאַן פון דעם ענגלישן מיטל־קלאַס, פון דער רעגירונג, פּראַקטישער, ענגלישער געשעפּטסמענטלט, האָט אַרייַנגעברענגט אין דער ענגלישער פּאָליטיק אַ נייַעם טאָן. דער ענגלישער האַנדל דערפילט, אַז זיין צייט איז געקומען, די צייט פון שניט. די אַלטע אַריסטאָקראַטישע אָרדענונג איז צוזאַמענגעבראָכן. דער מיטלקלאַס האָט באַקומען די מאַכט.

און דער מיטלקלאַס אין ענגלאַנד האָט געוואָלט: אימפּעריאַליזם. נישט דעם ראַמאַנטישן אימפּעריאַליזם פון ביקאָנספיל׳ד, נאָר דעם פּראַקטישן, טאַריף־און צאָל־באַפּעסטיקטן פון דעם סוחר.

דער מיטלקלאַס האָט געהאַט א פּאָדערונג און א פּראָגראַם — אָבער נאָך נישט קיין אידעען־סיסטעם. ער האָט נישט געקאָנט בא־גרינדן זיין אימפּעריאַליזם און נישט געקאָנט אים ברענגען צו אַן אויסגלייך מיט דער אייַנגעוואָרצלטער טראַדיציע פון „אידעאַליזם" אין דער פּאָליטיק, אָט דעם אידעאַליזם, וואָס גלאַדסטאָן און לאָרד מאָרלי האָבן געמיינט צו פאַרטרעטן.

דער מיטלקלאַס האָט זיך געשפּאָלטן: פּאָליטיק בכלל: אידעאָלאָגיע פאַר זיך. אַ גוף און א שאָטן.

דער גוף איז געווען טשעמבערלען, דער שאָטן — אַסקוויט.

אַן אינטעליגענט, נישט קיין אינטעלעקטועלער, א קולטור־מענטש, אָבער אָן טיפע פּאָדערונגען צו דער קולטור. א שארפער קאָפּ, א קלאָרער דענקער, אָבער אָן בריייטע האָריזאָנטן. אַן אַדוואָקאַט מיט א וווּנדערבאַרער לאָגיק, און דער עיקר—א גרונט־ערלעכער מענטש, איז אַסקוויט געווען ווי באַשאַפן צו ווערן, אַזוי צו זאָגן, דער גע־וויסן פון דעם ענגלישן מיטלקלאַס.

און א געוויסן איז נישט טיף. זיין פונקציע איז — געטרייַ זיין. געטרייַ צו זיך אַליין, צו דעם, אין וואָס ער גלויבט.

דער ענגלישער מיטלקלאַס האָט געגלויבט אין פרייהייט, אין אָרדענונג, אין פאַרלאַמענטאַריזם, אין די טראַדיציעס פון דעם „האָוז אָוו קאָמאָנס", אין אַדאַם סמיטס פּאָליטישער עקאָנאָמיע, אין פּריי־האַנדל, אין לאַנגזאַמער פּראָבעסערונג פון אַלע סאָציאַלע צושטאַנדן א. אַז. וו.

און דאָס איז „ליבעראַליזם", נישט דעמאָקראַטיע. דאָס איז א גרונט־פאַרשיידענער באַגריף. דעמאָקראַטיע איז בריייטער, איז רייכער אין פּראָבן, אין מעגלעכקייטן. ליבעראַליזם איז איינע פון די פּאָר־

און נישט אומזיסט האָט זיך דער דריי און זיבעציק יעריקער שמאָטסמאַן אויסגעקליבן דעם לעצטן „פסעוודאָנים", דעם נאָמען, וואָס שטייט איצט אויף זיין מצבה.

אַסקוויט איז אָקספֿאָרד – וואָס האָט געמאַכט געשיכטע. דער קלאַסישער גייסט, די קלאַסישע קולטור, אַטען און רוים, און מער רוים, ווי גריכנלאַנד, אַריינגעטראָגן אין דער פּאָליטיק פון ענגלאַנד, פון אייראָפּע סוף ניינצעטן יאָרהונדערט. און רוים מיינט: ציצעראָן. מיינט–די שיינע, מעלאָדישע פּראָזע, די בריטע פּרינציפּן, אָבער אויך דער יסודישער ווידערשפּרוך צווישן וואָרט און טאַט, צווישן געדאַנק און אויספירונג.

און ווי ציצעראָן – אַ רעדנער, אַ שטאַטסמאַן, אָבער נישט – אין דעם לעצטן אַנאַליז – אַ גרויסע פּערזענלעכקייט, אַן אינדיווידואַליטעט, וואָס קאָן שטיין אויך מחוץ – זיין צייט.

אָקספֿאָרד – דער אָנהייב, אָקספֿאָרד–די פּאַרענדיקונג. די וויג פון די גרענעץ פון דעם לעצטן, און אפשר גרעסטן, בריטישן ליבעראַל.

ענגלישער פסיכאָאַנאַליז. דער „לאָרד“ ווערט מיטאַמאָל אַ פינפטער ראַד צום וואָגן. ער פאַרלירט זיין פאָליטישן פרעסטיזש, פונקט ווי ער האָט שוין פאַרלוירן זיין עקאָנאָמישע הערשאַפט.

אַסקוויט האָט פאַרענדיקט דעם געשיכטלעכן פראָצעס. ער האָט אָנגעהייבן אַ נייעם: די סאָציאָלע באַפרייונג פון די ארבעטערמאַסן. די ארבעטער-געזעצגעבונג, וואָס איז דורכגעפירט געווארן אונטער זיין פרעמיערשאַפט — איז דער אָנהייב פון אַ נייער אַנטוויקלונג. דער בריטישער ארבעטער טרעט אריין אין דער געשיכטע. דער בריטישער מיטלקלאַס קומט אים — אַזוי ווייט ווי ער קאָן—אַנטקעגן.

ער קאָן בלויז נישט צו ווייט גיין. דערצו איז ער אַ ביסל צו שווער.

און מערקווירדיק: אַסקוויט הייבט אָן זיין פאָליטישע קאריערע אַלס דער שאָטן, וואָס גייט נאָך טשעמבערלענען, דער קעמפער אַקעגן אימפעריאַליזם און „דזשינגאָיזם“ און מלחמה, — און גראָד אים איז עס באַשערט אָנצוהייבן אָדער סאַנקציאָנירן, די גרעסטע מלחמה וואָס אייראָפע האָט געזען, די וועלט-מלחמה.

אַ פעלער פון פאָליטישער פאָראויסזיכט? מענלעך. זיכער. אַסקוויט איז געווען צופיל אַדוואָקאַט, צופיל לאָגיקער, כדי צו האָבן אַ וועקט-פאָליטישן חוש. „וואַרט, איר וועט זען“, — דאָס איז געווען זיין לאָזונג, זיין כישוף-וואָרט. וואַרט — ביז עס וועט קלאָר ווערן, וויל דער ליבעראַל איז אַן אָפטימיסט און גלויבט, אַז דאָס „גוטע“ מוז זיגן, גלויבט אין דעם מענטשן. און אַסקוויט האָט באמת נישט געגלויבט, אַז די מלחמה וועט זיין מעגלעך.

ער האָט זיך אָפגענארט. די מלחמה איז געקומען. און מיט איר איז אַראָפ פון דער וועלטבינע דער ליבעראַליזם. אַ ווייסע בלום — דער ערשטער ווינט האָט זי אַראָפגעריסן — און צעפליקט.

און דער ליבעראַליזם ענדיקט זיך אין אַ נייעם אימפעריאַליזם. און לאָיד דזשארדזשס דעמאָקראַטיע—אין אַ דעמאָקראַטיע, וואָס איז בלויז אַן אומגעדולדיקער קלאַפן אין די טויערן פון דער געשיכטע.

און דער שענסטער, פיינסטער פאַרטרעטער און פירער פון דעם בריטישן בירגערטום ענדיקט זיין לעבן אַלס — אַ לאָרד.

אמת, אַ לאָרד פון אָקספארד, דעם סימבאָל פון מענטשן-ווערטן און בריטער, קלאַסישער קולטור.

ו. מאטענקא

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below.

קאראלניק, א.	רעל
געזאמלטע ווערק	קאר

2657 v.2

2657

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 5 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

JAN 24 '74

NOV 15 1987